

REVISTA

FUNDAȚIILOR REGALE

1 AUGUST 1934

GALA GALACTION și Pr.

VASILE RADU	Cântarea cântărilor	243
AL. O. TEODOREANU	Bercu Leibovici	258
MIHAIL MOȘANDREI	Versuri	265
GALA GALACTION	Acum 35 de ani (VIII)	269
TEOFIL LIANU	Versuri	291
C. RĂDULESCU-MOTRU	Școala satului	294
ARTUR GOROVEI	Viața lui Matei Millo la Paris	313
M. MENICOVICI	Un debut parlamentar	354
EMIL RIEGLER	Cor și cântec românesc	362
CAMIL PETRESCU	Modalitatea și tehnica romanulului polițist	381
ȘERBAN CIOCULESCU	Un poet neo-clasic: Duiliu Zamfirescu	396

C R O N I C I

POSSIBILITĂȚILE LITERATURII-CONFESIE de *Petru Comarnescu* (415);
SOCIOLOGIA MONOGRAFICĂ ROMÂNEASCĂ de *Constantin Noica* (419);
CRONICA PLASTICĂ de *G. M. Cantacuzino* (428); SOCIOLOGIE EXPERIMENTALĂ de *Traian Herseni* (430); LUMINA CE SE STINGE de *Mihail Sebastian* (437); HEIDELBERGUL ROMÂNESC DE ALTĂDATĂ ȘI DE ACUM... de *Sergiu Dan* (443); CARTEA DELA SAN MICHELE de *Pericle Martinescu* (446); LUXUL de *George Stroe* (449); CRONICA MUZICALĂ de *Radu Georgescu* (455); EVOLUȚIA POLITICEI EXTERNE SOVIETICE de *Richard Hillard* (458); AMINTIRILE COLONELULUI GRIGORE LĂCUSTEANU de *C. P.* (472).

REVISTA REVISTELOR

NUMĂRUL — 240 PAGINI — 25 LEI

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ
ȘI CULTURĂ GENERALĂ

COMITETUL DE DIRECȚIE:

I. AL BRĂTESCU-VOINEȘTI, O. GOGA, D. GUSTI,
E. RACoviȚĂ, C. RĂDULESCU-MOTRU, I. SIMIONESCU

Redactor șef:

PAUL ZARIFOPOL

(1.I — 1.V.1934)

Redactori:

CAMIL PETRESCU

RADU CIOCULESCU

R E D A C Ț I A
ȘI ADMINISTRAȚIA:

B U C U R Ț I I I I

39, B-DUL LASCĂR CATARGI, 39

TELEFON 241/97

ABONAMENTUL ANUAL LEI 300

EXEMPLARUL 25 LEI

EDITATĂ DE SECRETARIATUL GENERAL
AL FUNDAȚIILOR CULTURALE REGALE

REVISTA
FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL I, No. 8, AUGUST 1934

BUCUREȘTI
MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ

CÂNTAREA CÂNTĂRILOR

— CÂTEVA NOTE INTRODUCTIVE —

O traducere nouă a Sfintei Scripturi va apărea în limba noastră. Cartea Cărților, în calea ei providențială, se învesmântă încă odată, în vocabularul unui popor creștin. Au fost până acum sute de traduceri ale Bibliei. Vor fi sute și mii, de aci înainte.

Ne hotărîm să dăm astăzi la iveală una din cărțile cele mai mici ale Sfintei Scripturi. *Cântarea Cântărilor*, atribuită lui Solomon, a atras și a reținut deapaururi luarea aminte a celor două biserici, a Vechiului și a Noului Testament. Este cartea cea mai enigmatică din toată Biblia, poate mai enigmatică decât chiar Apocalipsa. Atât exegeții evrei, cât și exegeții creștini s'au încercat, în cărți nenumărate și savante, să stabilească și să definească: ce este Cântarea Cântărilor?

Lucru bizar: silințele și explicațiile cele mai firești și mai « naturaliste » s'au dovedit cele mai neizbutite. Cartea noastră, împotriva tuturor aparențelor, nu este un poem de iubire profană. Nu este nici o colecțiune de cântări nuptiale independente. Parcurgând, într'o carte introductivă, noianul de păreri, de teorii, de ingeniozități și de sisteme, propuse de învățați, pentru deslegarea enigmei literare, îți faci convingerea că soarele adevărului și-a risipit razele pretutindeni, dar plenitudinea luminii sale a rămas deasupra tuturor, mai presus de orice îmbrățișare.

Pentru cugetele care primesc adevărul Revelației și cred în caracterul sacru al Sfințelor Scripturi, nu e nici o mirare. Biblia Vechiului și a Noului Testament este o operă realizată prin mâini omenești, dar pregătită, poruncită și condusă de sus, de Duhul Adevărului.

Sf. Petru spune în a sa a doua epistolă (II, 1, 20—21): . . . « mai înainte de toate trebuie să știți că nici o proorocie a Scripturii nu se tâlcuește după cum îl taie capul pe fiecare. Pentru că nici-odată proorocia nu s'a făcut din voia omului, ci oamenii cei sfinți ai lui Dumnezeu au grăit purtați fiind de Duhul Sfânt ».

În Sfânta Scriptură sunt enigme și rămân enigme până la consumarea secolelor. « Cântarea Cântărilor » este în chip eminent comoara enigmelor. Tradiția exegetică iudaică ne încredințează că exegeții evrei « au văzut totdeauna în această carte o alegorie asupra iubirii lui Iahve pentru Israil ». Rabi Akiba, care a apărut cu energie sfințenia și canonicitatea cărții, declară cum că « Șir-hașirim preamărește legătura dintre Dumnezeu lui Abraham și Israil și descrie principalele evenimente ale istoriei evreești ». Pentru acest mare învățat, « Mirele înfățișează pe Dumnezeu, Mireasa pe Israil și corul fecioarelor pe națiunile păgâne » (P. Joüon, *Le Cantique des Cantiques*, Ediția II, Paris 1909, pag. 28).

Tot Rabi Akiba a zis: « Lumea întregă nu prețuește atâta cât ziua în care Cântarea Cântărilor i-a fost dăruită lui Israil ». « Intr'adevăr toate cărțile *Ketubim* (Hagiografele) sunt sfinte, dar Cântarea Cântărilor este prea sfântă ».

După concepția lui Rabi Akiba și a multor exegeți pioși din lumea creștină, acest strălucit poem este o alegorie. Sub forma dialogului, cu situații și cu sentimente cunoscute inimii omenești, se destăinuiesc adevăruri mai presus de inima noastră și mai presus de icoanele iubirii pământești. Dacă vioiciunea și plasticitatea lor ar pune pe unii pe gânduri (cum i-au și pus) și i-ar face să încline a crede că avem în cartea aceasta o simplă pastorală, o mie de alte rațiuni i-ar opri în drum și i-ar lăsa în incertitudine.

Symbolismul căsătoriei (sau al iubirii) ca să exprime uniunea dintre Iahve și Israil a fost luat de autorul Cântării Cântărilor din scrierile profeților. Ozea (cap. 2), Ieremia (cap. 3), Ezechiel (cap. 16) sunt profeții care înfățișează, sub simoblul intimei legături maritale, legământul dintre Iahve și poporul Israil, e adevărat de atâtea ori vinovat de infidelitate.

Această carte — cităm — « descrie, în trăsături generale, principalele peripeții ale legăturii lui Iahve cu Israil, așa cum le cunoaștem din cărțile istorice ale Bibliei. Cântarea Cântărilor este, prin urmare, un fel de poem de istorie alegorizată. Ea se

împarte în două jumătăți simetrice: cea dintâi (1,5—5,1) arată istoria primei alianțe a lui Iahve cu Israil, care începe cu Exodul și se termină cu dărâmarea Ierusalimului. A doua descrie (5,2—8,14) noua alianță pe care Iahve o face cu poporul evreu, la înapoierea din captivitatea babilonică. Această a doua alianță deschide era mesianică și va fi fără de sfârșit.

PARTEA ÎNTÂIA (1,5—5,1): *prima alianță*. După o scurtă introducere lirică, cu caracter general, cântată de cor (1,1—4) poetul ne arată pe Israil, la ieșirea din Egipt. Fiindcă mireasa (Israil) a fost necredincioasă față de Dumnezeu ei, ea a fost pedepsită de « frații » ei, Egiptenii. Acum a scăpat din robia egipteană și iese în pustie, ca să caute pe Iahve, păstorul ei, care va face legământ cu ea și va lua-o de soție (5—8). Ea primește legea (9—11); arca alianței este cu ea (12—14); Dumnezeu stabilește locuința sa în tabernacol (1,16—2,7). Curând, Iahve îi dă poruncă să iasă din pustie ca să intre în Palestina (2,8—17), unde Evreii vor nimici pe Cananeeni (15). Arca sfântă în care sălășluște Iahve este smulsă de Filistenii (3,1); dar puțin mai târziu, Israil o regăsește și o așează în tabernacolul cetății lui David (3,4—5), de unde este strămutată cu mare alai în templul lui Solomon (9—11). Acestea sunt zilele fericite ale legământului (4,1—5,1).

PARTEA A DOUA (5,2—8,14): *a doua și ultima alianță*. Israil a fost necredincios. Iahve se dă la o parte și lasă Ierusalimul să fie nimicit. Israil este dus captiv printre neamuri (5,2—7). Mireasa infidelă, sfărâmată de durere și urgisindu-și necredința, pornește să-și caute Mirele și-l cere înapoi dela neamuri (10—16). Iahve o cercetează în surghiunul ei (6,2—3). Ii dă înapoi harul său și o face iar frumoasă cum a fost (4—10). Mireasa care se va înapoia în Palestina este sărbătorită de neamuri (6,11—7,6). Iahve îi dă iarăși întreaga sa iubire (7—11). Ea se roagă s'o însoțească în Palestina (12—14). Ridicându-și aspirațiile la culmea idealității, ea ar vrea să vadă pe Dumnezeescul său Mire ajungând pentru ea « ca un frate » (8,1—4). Ea se înapoiază din exil; Iahve o sălășluște din nou în Ierusalim și în templu (5) și îi cere o credință nepieritoare, în noul legământ, de aci înainte fără sfârșit... » (P. Joüon, *Le Cantique des Cantiques*, p. 10—11).

Vom mai observa cu P. Joüon că, Israil fiind o națiune profund religioasă, este evident că poemul nostru, care cântă raporturile

istorice ale lui Iahve cu poporul predilect, este nu numai o operă religioasă, dar și națională. La fel cu toate poemele naționale, Cântarea Cântărilor este scrisă întru slava neamului. Contrar obiceiului profeților, cărora le este aminte mai cu seamă să recheme trădările lui Israil, poetul nostru a căutat în chip vizibil să acopere aceste trădări și să facă să reiasă slava poporului ales. Infidelitatea evreilor în Egipt și prigoanele îndurate sunt indicate cu o mână ușoară: Mireasa s'a părilit de soare pe când păzea viile fraților săi (1,5—6). Chiar marea trădare națională, care a fost pedepsită cu sfărâmarea statului evreesc și cu dărâmarea templului, este înfățișată sub un văl foarte des (5,2—7).

Acest caracter al poemului a fost cu dreptate recunoscut de Rabi Iehuda ben Ilaï, care a statornicit această regulă de îndreptare: «Nu trebuie să interpretăm Cântarea Cântărilor spre rușinea, ci spre slava lui Israil».

Invățăatul creștin P. Gietmann numește Cântarea Cântărilor: *Liber consolatorius*. «Optimismul poetului nu se mărginește numai asupra lui Israil; bunăvoința se întinde și asupra neamurilor străine. Aceste neamuri — spune P. Joüon — sunt înfățișate de poet într'o lumină foarte binevoitoare. Ele sunt prietenile lui Israil (6,10; 7,2 sq.). Ele caută pe Mire împreună cu Mireasa (6, 1). Ele ajută la reclădirea Ierusalimului (8,8—9). Mai mult decât atât, ele parcă vor să fie părtașe la legământul cu Iahve. Așa dar poetul are în privința popoarelor ideile cele mai înalte și mai favorabile. În acest punct, el este de acord cu doctrina profeților relativă la păgâni, în epoca alianței a doua: neamurile vor primi credința în Iahve. Ele vor fi un singur trup și se vor supune lui Israil și Iahve domni-va prin Israil asupra întregului univers...»

La această depărtare de aproape trei mii ani, din care privim noi înfloritul optimism al Cântării Cântărilor, este cu neputință să nu înțelegem și să nu constatăm că, dincolo de grațioasa și de alegorica pastorală ebraică, se deschid planurile, fericirile și comorile cele veșnice ale împărăției lui Iisus Christos — atunci întrevăzute ca prin văl, azi privite la lumina soarelui istoriei.

Părinții și scriitorii bisericești au considerat întotdeauna acest poem drept izvor de taine și de progresivă descoperire spirituală.

Multe din imaginile și din situațiile descrise au fost înțelese și apropiate de realitățile mistice din Biserica Mântuitorului, continuarea Bisericii Vechiului Testament. Sufletele delicate din împărăția cea nouă au trecut și au poposit cu farmec negrait în preajma grădinilor din Cântarea Cântărilor. Dacă ideea vechilor exegeți evrei, că acest poem este o multiformă alegorie, care preamărește legătura dintre Iahve și Israil, ni se înfățișează drept izbitor de ingenioasă și (după cercetare) uimitor de îndreptățită, nu vom pierde din vedere niciodată că sub toate întâmplările, icoanele, durerile și bucuriile lui Israil stau ascunse — simbolic și profetic — caracterele, evenimentele și gloria noului Israil, inaugurat de Christos și de Biserica creștină.

« *Scris este că Avraam a avut doi feciori: unul din femeia roabă și altul din femeia liberă. Dar cel din femeia roabă s'a născut după trup, pe când cel din femeia liberă s'a născut din făgăduință. Unele ca acestea au altă înțelegere decât arată vorba, căci aceste femei sunt două legi: una dela Muntele Sinai, care naște spre robie — este Agar (Agar este numele muntelui Sinai, în Arabia, și stă în același rând cu cetatea Ierusalimului de acum, care zace în robie, împreună cu copiii ei). Cealaltă, care închîpuește Ierusalimul cel de sus, este slobodă și este maica noastră* » — (Galateni 4, 22—26).

Pentru privirea și priceperea comună, poemul nostru se prezintă luxuriant și imediat ca un sân de mare caldă. Scris prin mâna unui poet din Orient, acest poem se scaldă în imagini și în delicii. Tălmăcirea lui nu poate să-l facă pe traducător mai sfios decât alte cărți din Vechiul Testament. Greutatea cea mare este tâlcuirea lui. Și aici stau și așteaptă premiile rezervate exegezei creștine.

Dar și traducerea textului ebraic trebuie să fie uneori interpretare. Câtă depărtare măsurăm între lapidara și sintetica limbă ebraică și filamentosoasele limbi moderne!

« Cântarea Cântărilor » apare azi în traducerea noastră ca acele garduri vii de cactuși, din Țara Sfântă. Așa este în intimitatea ei lexicală și așa am redat-o și noi: exuberantă și inextricabilă.

Dar cum acele viguroase țarcuri de cactuși se acoperă, la ceasurile lor, de flăcările suave ale florilor, tot astfel și poemul nostru, la lectura sagace și profundă, încununa-se-va cu coroana safirelor mistice.

CÂNTAREA CÂNTĂRILOR

I

1. Cântarea Cântărilor, de Solomon făcută.

CORUL (cătref mireasă).

2. Să mă sărute cu sărutările gurii sale, căci desmierdările tale sunt mai plăcute decât vinul.

3. Miresmele tale îmbălsămează dulce și mireasmă revărsată este numele tău, de aceea fecioarele te iubesc.

4. Ia-mă! ia-mă cu tine! Haidem să alergăm! Regele m'a dus în cămărilor sale. Intru tine tresălta-vom și veseli vom fi foarte! Iar desmierdările tale mai mult decât vinul le vom slăvi. Cei ce te iubesc, te iubesc cu tot dreptul.

MIREASA.

5. Oacheșă sunt, dar frumoasă, fiice din Ierusalim! precum sunt corturile Kedarului, precum sunt covoarele lui Solomon.

6. Nu vă uitați la mine că sunt oacheșă, fiindcă soarele m'a înne-grit. Fiii mamei mele s'au mâniat pe mine și m'au pus să păzesc viile, dar via mea nu am păzit-o.

7. Spune tu, cel drag sufletului meu, unde duci oile la păscut, unde le odihnești la miezul zilei, căci de ce să umblu rătăcind pe la turmele tovarășilor tăi?

CORUL.

8. Dacă nu știi unde, tu cea mai frumoasă dintre femei, ține-te de urmele oilor și paște iezii tăi, pe lângă colibele ciobanilor.

MIRELE.

9. Mi te închipui și te asemăn, draga mea, cu o mânăză înhă-mată la carul lui Faraon.

10. Dragi se văd obrajii tăi, alătura de cercei, și din stratul de mărgel: gâtul tău!

11. Făuri-vom pentru tine lănțuțele aurite și colane de argint.

MIREASA.

12. Pe când regele se ospăta la masă, mireasma mea de nard își răspânda mirosul.

13. Ca o pungă de zmirnă este iubitul meu și care odihnește la mine între sâni.

14. Iubitul meu este ciorchinele cu bun miros de camfor, din podgoriile Engadi.

MIRELE.

15. Cât ești de frumoasă, draga mea, cât de frumoasă ești! Porumbițe-s ochii tăi!

MIREASA.

16. Cât de frumos ești tu, o prea iubitul meu și cât de drăgălaș! Și cât de proaspătă este coliba noastră de frunzari!

MIRELE.

17. Cedrii vii sunt grinzile casei noastre și pereții ei sunt chi-paroși.

II

MIREASA.

1. Sunt narcisul din câmpie, crinul din vâlcele sunt.

MIRELE.

2. Precum este crinul între spini, așa este între fete draga mea.

MIREASA.

3. Precum este mărul între copacii din pădure, așa între cei tineri, este iubitul meu. Și la umbra lui am stat cu mare dor și rodul lui e dulce în cerul gurii mele.

4. El m'a dus în casa de ospăț și flamura cu care m'a învelit este iubirea.

5. Dați-mi struguri ca să prind putere, dați-mi mere ca să mă învierez, căci sunt bolnavă de iubirea lui.

6. Petreacă-și brațul stâng pe după capul meu și cu cel drept să mă cuprindă strâns!

MIRELE.

7. O, fiice din Ierusalim, juru-vă pe cerboaicele și pe gazelele câmpiei, nu treziți, nu sculați pe draga mea, până ce nu-i va fi voia!

MIREASA.

8. Este glasul celui ce mi-e drag ! Iată-l vine, trecând din munte în munte, sărind peste coline !

9. Iubitul meu asemeni este iedului sălbatec, asemeni este puiului de ciută. Iată că se strecoară pe după zidul nostru, se uită prin fereastră, chitește prin zăbrele.

10. Alesul meu vorbește și zice către mine: « Scoală în sus, iubita mea, scoală în sus, frumoasa mea și vino după mine !

11. Căci, privește, iarna a trecut, ploile au conținut și nu mai sunt.

12. Florile se arată iar pe plai, vremea tăiatului viei a sosit și glasul turturelei se aude pe meleaguri !

13. Smochinul odrăsleşte smochinele-i micșoare și via înflorită mireasma și-o revarsă. Te scoală, draga mea, o, prea frumoasa mea, și vino după mine.

14. Porumbița mea, cu cuib în crăpături de stâncă și 'n pereți prăpăstioși adăpostită, arată-mi fața ta și glasul tău mă lasă să-l ascult, căci glasul tău e dulce și fața ta frumoasă ! »

MIREASA.

15. Prindeți-ne vulpile, puii de vulpe care ne strică viile, atunci când viile noastre sunt în floare !

16. Al meu este alesul meu și a lui sunt eu și el își paște mieii printre crini.

17. Până a nu se răcori de seară și până a nu se întinde umbrele, vino, iubitul meu, vino săltând ca o gazelă, ca un pui de ciută, peste munții Beterului !

III

MIREASA.

1. Căutat-am noaptea, în așternutul meu, căutat-am pe acela după care inima mea tânjește, căutatu-l-am, însă nu l-am aflat.

2. Și m'am sculat atunci și am cutreerat cetatea, ulițele și răspântiile largi, și am căutat pe acela după care inima mea tânjește, l-am căutat, însă n'am dat de el.

3. Paznicii, care fac de pază în cetate, m'au întâlnit și eu i-am întrebat: « Văzut-ați oare pe acela după care inima mea tânjește ? »

4. Dar abia mă depărtasem de ei și-am găsit pe alesul sufletului meu și m'am prins de el și nu i-am mai dat drumul, până ce nu l-am adus în casa mamei mele, în cămara celeia ce m'a născut.

MIRELE.

5. O, fiice din Ierusalim, juru-vă pe cerboaițele și pe gazelele câmpiei, nu treziți, nu sculați pe draga mea, până ce nu-i va fi voia!

CORUL.

6. Ce e aceasta ce se înalță din pustie, asemenea stâlpului de fum, ca și când ar arde zmirnă și tămâie și toate mirodeniile celor ce vând miresme?

7. Iată, este lectica lui Solomon! Și împrejurul ei merg șazeci de voinici, dintre cei mai voinici din Israil.

8. Toți știu cum se poartă sabia, toți sunt meșteri în război și fiecare are sabia la șold, de teama întâmplărilor de noapte.

9. Regele Solomon a poruncit să i se facă un tron de nuntă, de cedru din Liban:

10. Stâlpii lui sunt de argint, coviltirul e de aur, iară jilțul de porfiră cu mijlocul de izvoade, drag odor al dragostei fiicelor Ierusalimului!

11. Veniți și vedeți, fiicele Sionului! Veniți și priviți pe regele Solomon, împodobit cu cununa cu care l-a încununat maică-sa, în ziua cununiei, în ziua bucuriei inimii lui!

IV

MIRELE.

1. Cât ești de frumoasă, dragă, cât de frumoasă ești! Ochii tăi sunt porumbițe, prin mahramă. Părul tău pogoară-mi-se, ca pe coastele de munte, caprele din Galaad.

2. Dinții tăi asemeni sunt unei turme de oi tunse, care ies din scaldătoare, făcând două șiruri strânse, și cu nici o știrbitură.

3. Ale tale buze sunt cordeluțe de porfiră, gura ta-i încântătoare, iar obrații tăi: inima unei rodii despicate, sub mahramă-ți.

4. Gâtul tău închipuește și-amintește turnul — al lui David Impăratul — zidit ca să fie casă de odoare luate în luptă, și de el atârnă scuturi, una mie, toate scuturi de viteji.

5. Iară cei doi sâni ai tăi: ca doi pui de gemeni sunt ai unei gazele, ce pasc printre crini.

6. Până a nu se răcori de seară și până a nu se întinde umbrele, veni-voi către tine, tu muntele de zmirnă, colina de tămâie.

7. Mult frumoasă-mi ești, iubita mea, și fără de cusur!

MIRELE.

8. Vino, vino-mi din Liban, mireasa mea, din Liban vino cu mine, de pe vârful muntelui Amana, de pe culmile Sanirului și ale Hermonului, din vizuinele leilor și din munții pardoșilor!

9. Sora mea, mireasa mea, greu mi-ai robit inima! Mi-ai robit-o cu o privire, mi-ai legat-o cu colanul de pe sânu-ți!

10. Cât de dulce, cât de dragă, când desmerzi, ești sora mea, mireasa mea. Și mai dulce decât vinul dulce-i mângâierea ta! Și mireasma ta plăcută-i mai presus de orice mir.

11. Ale tale buze sunt ca un fagure de miere; miere curge, lapte curge de sub limba ta, iubito, iară vălurile tale au mireasma pașiștilor din Liban.

12. Sora mea, mireasa mea, e o grădină închisă, e un izvor cu lacăt, o fântână pecetluită este.

13. Vlăstarii tăi clădesc un paradis de rodii, cu roduri desmierdate, cu cypru și cu nard;

14. Cu nard și cu șofran, cu trestie cu bun miros și scorțișoară, și cu toți copacii cu lacrimi de tămâie, cu zmirnă și aloe și cu toată fruntea arbuștilor balsamici.

15. O fântână din grădină, un izvor de apă vie, care curge din Liban!

MIREASA.

16. Scoală vânt de miazănoapte! Vino vânt de miazăzi și suflați și răscoliți grădina mea și stoarceți miresele din ea! Și acum iubitul meu să intre în grădină și din roadele-i scumpe să mănânce!

V

MIRELE.

1. Sora mea, mireasa mea, intru în grădina mea, adun balsam și cu zmirnă și mănânc din faguri mierea și beau lapte și beau vin. Și, la fel mâncați și voi, dragi prieteni, și beți bine și beți fiți de dragoste.

MIREASA.

2. Adormisem, dar în mine inima stătea de streajă. Ce se-aude? este glasul celui drag! Și bate 'n ușă. « Sora mea, iubita mea, deschide-mi! Turtureaua mea, mult draga mea! Căci, iată, capul meu e plin de rouă și de bucelele mele prinsu-s'au picăturile nopții! »

3. Dar am scos tunica de pe mine și cum voi pune-o iarăși? Și picioarele, că le-am spălat odată, cum să le dau prin colb?

4. Ci iubitul meu și-a vârât mâna prin ferestruica ușii și inima mi s'a zbatut în mine.

5. Și mă scol ca să-i deschid celui drag, pe când zmirna de pe mâini picură, pe când degetele mele lasă stropii de mireazmă pe încuetoarea ușii.

6. Și am deschis pentru cel drag, dar iubitul meu plecase! Ci pe când vorbea cu mine inima-mi se zbuclia. Și am prins a-l căuta, însă nu l-am mai găsit și pe nume l-am strigat, însă n'am primit răspuns.

7. Paznicii s'au întâlnit cu mine, cei ce fac de streajă în cetate. Și m'au lovit și m'au rănit. Și vâlul mi l-au luat strejerii de pe ziduri.

8. O, fiice ale Ierusalimului, juru-vă, dacă dați peste iubitul meu, spuneți-i că sunt bolnavă de iubire!

CORUL.

9. Intrucât este iubitul tău mai mândru decât alții, o, tu cea mai frumoasă dintre fete; intrucât iubitul tău întrece pe ceilalți, ca să ne rogi așa cu jurământ?

MIREASA.

10. Alb și rumen mi-e iubitul, între zece mii întâiul.

11. Fruntea lui e scut de aur, iară pletele-i stufoase, ca finicul, negre sunt cum este corbul.

12. Ochii lui sunt ca acele porumbițe, albe ca scăldate în lapte, poposite lângă limpede izvor.

13. Obrajii lui sunt ca răzoare de trandafiri balsamici, sunt stoguri miresmate, iar buzele lui roșii, la fel cu crinii roșii, au respirarea dulce a mirului de zmirnă.

14. Ca pârgii de aur îi sunt brațele, cu pietre de tarsis împodobite; pieptul lui e ca lucrat din fildeș, cu ușoare vine albastre de safir.

15. Pilaștri de alabastru îi sunt picioarele odihnind pe temelii de aur și el la înfățișare este, întreg, Libanul — la fel cu cedrii de măreț!

16. Gura lui e negrăit de dulce și totul este în el fermecător. Acesta este prea iubitul meu, așa e mirele meu, o, voi fiice din Ierusalim.

VI

CORUL.

1. Și unde s'a dus iubitul tău, o, cea mai frumoasă dintre fete? Spre ce parte a luat-o, alesul tău, ca să-l căutăm și noi, cu tine?

MIREASA.

2. Prea iubitul meu s'a pogorît în grădină, la răzoarele îmbălsămate, ca să-și pască oile în grădină și să culeagă crini.

3. Eu sunt a lui, a celui ce mi-e drag, și el este al meu și își paște oile între crini.

MIRELE.

4. Frumoasă ești, iubita mea, ca Tirza și desmierdată ca Ierusalimul, dar de temut ca o oștire întregă!

5. Intoarce dela mine ochii tăi, căci ei mă scot din fire. Părul tău pogoară-mi-se ca pe coastele de munte, caprele din Galaad.

6. Dinții tăi asemeni sunt unei turme de oi tunse care ies din scăldătoare, făcând două șiruri strânse și cu nici o știrbitură.

7. Iar obrazii tăi: inima unei rodii despicate, sub mahramă-ți.

8. Are șaiszeci de regine (Solomon) și optzeci de țititoare și apoi fete multe-multe fără număr.

9. Inșă porumbița mea cea fără prihană e una singură la mamă-sa și prea iubita celei ce-a născut-o. Și fetele când o privesc îi spun: « Ce fericită! » Ba chiar reginele și țiitoarele îi cântă laude:

10. « Cine este aceea ce se înalță ca răvărsatul zorilor, ca luna de frumoasă, fără pereche ca soarele, și înfricoșată ca o oștire întregă? »

11. Pogorîtu-m'am în livadia cu nuci, ca să văd pajiștea din vale, ca să văd dacă a vița a dat mugur și rodii au dat floare.

12. Și nu știu cum, dorul meu m'a făcut să mă ridic în mijlocul carelor vitejescului meu neam.

VII

CORUL.

1. Intoarce-te, întoarce-te, Sulamito, vino, vin să te privim!

MIRELE.

Dar de ce vă uitați la Sulamita, așezați așa, în două cete?

CORUL.

2. Cât de frumoase sunt, în sandalele lor, picioarele tale, o, domniță! Rotundă este coapsa ta ca un colan, lucru din mână de meșter iscusit.

3. Pântecele tău e un potir învult și din care vinul nu lipsește și trupul tău e ca un znop de grâu, încins cu crini.

4. Și sânii tăi, alături, sunt ca doi pui de ciută, ca doi pui gemeni ai unei gazele.

5. Gâtul tău e turn de fildeș; ochii tăi sunt heleștaele Heșbonului, lângă poarta Bat-Rabim; nasul tău este ca turnul din Liban, ce privește spre Damasc.

6. Capul tău: Carmelul este (de măreț!) și părul tău e ca porfira, iar costița ta împletită ține rob pe domnul tău.

MIRELE.

7. Cât de frumoasă ești și cât de încântătoare, tu prea iubita fiică a desfătării mele!

8. Ca finicul ești de dreaptă și ciorchini de struguri cățărați sunt sânii tăi.

9. Și fac în mine planuri: Mă voi sui în finic și ramurile lui prin mână le voi trece. O, sâniî tăi de-ar fi ciorchnii care atârână și suflul gurii tale mirosul merelor!

10. Și sărutarea ta, ca vinul cel mai dulce, să-mi curgă molcomit, să alunece pe buze și pe dinți.

MIREASA.

11. Eu sunt a lui, a celui ce mi-e drag și el îmi poartă dorul.

12. Să mergem la câmp, alesul meu mult drag, și să petrecem noaptea în cătune;

13. Iar dis de dimineață, porni-vom în podgorii să vedem dacă via prinde să înmugurească, dacă bobocii se deschid și dacă rodii au dat în floare. Și acolo îți voi da desmierdările mele.

14. Mandragorele umplu lumea de miros; și deasupra ușii noastre stau tot soiul de pometuri, noi și vechi, și pe care pentru tine le-am pus bine, prea iubite.

VIII

1. O, de-ai fi fost fratele meu și să fi supt la sânul mamei mele, de te-ași fi întâlnit pe afară undeva, aș fi putut să te sărut și nimeni n'ar fi avut cuvânt să mă disprețuiască!

2. Te-aș fi luat și te-aș fi dus în casa mamei mele, în casa celei ce m'a născut. Și ți-ași fi dat să bei vin dres cu mirodenii, vin de rodii.

3. Petreacă-și brațul stâng pe după capul meu și cu cel drept să mă cuprindă strâns!

MIRELE.

4. O, fiice ale Ierusalimului, juru-vă pe cerboaițele și pe gazelele câmpiei, să nu treziți, să nu scuțați pe draga mea, până ce nu-i va fi voia!

CORUL.

5. Cine este aceea ce se înalță din pustie, rezemându-se de cel ce-i este drag?

MIRELE.

Sub mărul acesta, am trezit iubirea ta, aici unde mama ta te-a adus pe lume, aici unde mama ta ți-a dat lumina zilei!

6. Poartă-mă, ca pe o pecetie, pe sânul tău. Poartă-mă pe mâna ta ca pe o brățară. Căci iubirea e ca moartea de puternică și gelozia cumplită ca Șeolul. Vîpia ei ca vîpia focului și ca flăcările cerului!

7. Ape mari nu au putere ca să stingă dragostea și fluvii răvărsate nu pot s'o înnece. Și dacă cineva ar da, pentru iubire, tot avutul casei sale, s'ar face de ocară.

CORUL.

8. Avem o soră mică și sâni nu are încă și ce vom face cu sora noastră, când vor veni ca s'o pețească?

9. Dacă este zid, îi vom făuri coroană de argint; dacă este ușă, vom închide-o cu canat de cedru.

MIREASA.

10. Zid sunt eu! și sâni mei sunt turnuri, drept aceea în ochii lui, aflat-am pacea.

CORUL.

11. Solomon avea o vie la Baal-Hamon și a dat via s'o lucreze lucrătorii și să-i dea pe roada ei sicli de argint o mie.

MIREASĂ.

12. Via e sub ochii mei. A ta să fie, Solomoane, mia de sicli și două sute numai, celor ce păzesc roadele viei!

MIRELE.

13. Tu cea sălășluită în grădini, prietenii voiesc să audă glasul tău. Dăruește-l lor și mie!

MIREASA.

14. Sprinten fii, iubitul meu, asemeni unei gazele, unui pui de ciutalină, peste munții îmbălsămați!

BERCU LEIBOVICI

În șapte ani de când ocupa cu o nedesmințită punctualitate serviciul de contabil al băncii *Nathansohn-fiu*, Bercu Leibovici, pentru prima oară, sosea în întârziere. Neîncrezător în perfecțiunea mecanismului ceasornicelor din oraș, Bercu își potrivea cotidian pe al lui, după postul de emisiune București (și Blaj experimental). Așa că, dacă instituția avea în turn un simplu ceasornic, avea în schimb la serviciul contabilității un cronometru. Sosea Bercu la bancă? Era opt fără zece. Eșea Bercu din bancă? Era unu și jumătate. De data asta nu numai că întârziase (ceea ce era enorm), dar nu părea grăbit de loc (ceea ce-i de necrezut). Un ceas bătut unsprezece, dar Bercu parcă nici nu-l auzise. Părea preocupat, posomorît, abătut chiar. *Nu-și luase nici geanta.*

Sgribulit în străvechiul lui palton cafeniu, cu mâinile în buzunare și gulerul ridicat, Bercu Leibovici pășea sub fulgii care cădeau molcom pe târgul provincial, ca un somnambul. Din când în când se oprea privind în gol, evocând unul din acele sferice *presse-papier*-uri de cristal, cu om înăuntru și 'n care ninge când le 'ntorci. Apoi, gesticula agitat și pornea mai departe, bolborosind cu voce tare, vorbe neînțelese, în comicul lui jargon. Căci pentru Bercu Leibovici, limba română prezenta dificultăți, pe care renunțase de mult să le înlăture. Inutil l-au caricaturizat colegii în școală și inutil îl ironizau la bancă, până și camarazii lui evrei, care își apropiaseră o pronunție corectă.

— *Da ci? Eu sunt puet? Sunt prufesăr de itimoluje și syntax? Sunt dipotat? Eu sunt un biet cuntabil. Vrei să vurbesc de-acu ca Taki Iunescu, ca Titolescă, ca Gogă?* răspundea Bercu ori de câte ori se râdea de el.

În liceu, unde era printre primii din clasă, Bercu rămânea regulat corigent (ca Minulescu), la limba română. Răuvoitorilor le replica:

— *Vrei să ti faci avocat? N'ai dicât! Dacă ai di gând să faci cumerț di vorbi, poți să ti specializezi de-acum în branșa astă. Eu nu ti upresc. Iu am di gând să vând alti celil! Ci ti-amestici? Poate știi care o să iasă mai bine?*

Iar lui Pincu Abeles, cu care era amic intim și cu care de pe băncile școlii până la Banca *Nathansohn-fiu*, unde lucrau în aceeași cameră, a rămas nedespărțit, îi mărturisea dojenitor:

— *Măi, Pincu, măi! O fucut sau n'o fucut Rotschild acela al nostru avere? O fucut! Dar Rochfeler o fucut? O fucut! Și ci? O tribuit să fie primianți la Cunstantinescu ca să facă?*

Dar în afară de cuvinte ca bucătărie și bucățică pe care Bercu le rostea *buc'tărie* și *buc'țicuță* și pe care nici nu le *auzea* altfel ca să le poată reproduce, ceea ce-l desorienta mai mult erau vocalele ă și â. De acest defect era perfect *conștient*. Dar neputându-le potrivi, le așeza totdeauna pe dos. Șeful contenciosului, David Haimovici, care se distinsese la bară, dela debut încă, printr'o elocință nealterată, îl provoca totdeauna, când era bine dispus, să rostească vorbe, conținând vocalele cu pricina. Ii spunea de pildă:

— Bercule, ce ne facem la adunarea generală, că am auzit că o să vie mulți și nu avem scaune destule?

La care Bercu răspundea:

— Ei și? Punem *bânci!*

Sau:

— Bercule, pe ce-și face șoimul cuibul?

Bercu răspundea:

— Pe stânci!

David Haimovici se veselea grozav în fața acestor răspunsuri:

— Bine, Bercule, stânci se spune și bânci?

Bercu îl măsură cu dispreț:

— Și ci? dac'am zis așa n'ai înțeles? Ai înțeles! Acu ci mai vrei di la mine? Te-am tocmnit profesăr? Căștigi civa? Eu nu-ți dau nimic.

Apoi, printre dinți:

— *Utravá!*

* * *

La colțul uliței pustii un cerșetor orb întindea mâna. Bercu Leibovici se scotoci în buzunarele vestei și-i dădu cinci lei. Pe măsură ce se apropia de bancă se enerva. Nu se putea împăca cu gândul ca el, Bercu Leibovici, să mănânce asemenea chiul. Chiul? O ticăloșie! O infamie! Și dela cine? Dela Adolf! Tocmai dela Adolf! Dela Adolf Silberman! Dela directorul lui! Dela pușlama de Adolf pe care el, Bercu, umilul Bercu, l-a scăpat de atâtea încurcături! Dela golanul de Adolf care de n'ar fi luat pe nepoata directorului general ar fi fost falit și i-ar fi putrezit oasele în criminal! Dela pezevenghiul de Adolf care bea noaptea șampanie cu șanteza, se scoală la zece, joacă cărți și se dă cu parfum! Numai la una ca asta nu se așteptase Bercu Leibovici! Să se bucure Adolf care pune mii de lei pe-o carte și cercei la primadone, la bănișorii lui câștigați cu atâtea muncă!

— Câți bani mi-o luat el mie, atâtea junghiuri să aibă 'n piept și noduri în gât; ca sulițele și ca ghiulelele să-l înțepe și să-l înnece, își zicea Bercu, strângând pumnii.

Bercu intrase la banca *Nathansohn-fiu*, cu gândul ascuns de a o părăsi, imediat ce-și va face suficiente relații pentru a-și putea găsi un post mai bun. Deși prost retribuite, posturile băncii *Nathansohn-fiu* erau foarte căutate și foarte bine văzute. Impuneau în lumea comercială, prin vechimea și seriozitatea băncii: era o casă de încredere. Dar dacă nu i-ar fi picat din când în când câte un mic gheșeft, cu ceea ce lua dela bancă, bietul Bercu de-abia și-ar fi putut duce zilele. Ii pica însă. Era muncitor, tenace și abil. Colegii spuneau că are noroc. Asta îl supăra:

— Noroc? Ci-i aceia noroc? Norocul s'o inventat pentru vite și pentru proști. Are minte. Asta-i norocul lui. Punct! Gata!

— Bine, Bercule, dar ai făcut afaceri bune, nu te poți plânge, ricana câte un coleg.

— Și dacă am fucut, înseamnă că mi-o căzut din cer? Ci, plouă cu afaceri? Și dacă plouă, strigă Dumnezeu la mine: aține-te Bercule la uluc cu cofă? Pe mini afacerile mă uculesc, dar eu le ies înainte. Mă necăjesc, alerg, caut, miros și unde simt afacere bună îi ies înainte și strig: prezent!

Apoi uitându-se compătimitor la camarazi:

— Așa se face afaceri? Stând pi scaun și bând cafele? Uită-te la ei!

În toamna aceasta, încurajat de mai multe încercări norocoase, Bercu se gândi să acapareze câteva vagoane de sfeclă pe care o ochise bună, dela un proprietar despre care știa că se află în urgentă nevoie de bani, pentru a o trece apoi fabricii de zahăr din localitate: o încercare.

Cum Bercu știa de asemenea că proprietarul e certat cu directorul fabricii de zahăr, socoti că intervenția lui vine la timp. Nu se înșelase. Direcțiunea fabricii primi cu multă bunăvoință propunerea lui, așa că nu-i mai rămânea decât să transporte sfecla și să încaseze prețul. Care nu-i fu însă mirarea când un funcționar al fabricii îl anunță confidențial că cineva pe care nu-l știe *l-a lucrat* și că oferta lui nu mai e agreată. Convingându-se de exactitatea informației, lui Bercu îi veni ameteală. Pe urmă, a cercetat. Și cercetând, a aflat. Adolf Silberman informase pe directorul fabricii că Bercu nu are nici o sfeclă degerată, că în această afacere nu e decât un misit temerar (auzi, temerar), și că se angajează el, Adolf (Adolf, Adolf, mâncate-ar viermii, Adolf!), să obție sfecla cu o mare reducere.

— Auzi, mare reducere! De unde să mai iasă mare reducere, când tot câștigul nu-i nici cincizeci de mii de lei? Ce reducere? De unde reducere! Reduci-i-ar Dumnezeu zilele lui Silberman!

Ajungând în fața băncii, zări limuzina lui Adolf Silberman care aștepta la poartă.

Se opri:

— Utumubil! Are utumubil, mănâncă icre negre și bea șampanie și-mi ia mie buc'țicuța de pâne goală dela gură. Vide-l-aș în șanț cu utumubilul! Și să nu moară! N'am zis să moară! Să-i sară ochii din cap, picioarele din trup și mânele din gât și să ceară di pumană cu mâna 'ntinsă la Podul Roș, el și cu tot neamul lui. Astă-i mai bun ca moarte. Mai putrivit. Pi măsură!

Și Bercu Leibovici conchise:

— De ce nu-s eu un atlet? De ce nu-s Carneră? De ce nu-s Hitler? De ce nu-s un antisemit? De ce nu-s Cuză? I-aș arăta eu lui Silberman!

Dar Bercu era mic și păcătos, slab ca un țâr, pistruiat ca un păstrăv și roș ca o cațaveică. Cu statura lui pitică, cu ochii lui spălăciți și cu ciocul lui în coloarea icrelor de crap rumenite, ar fi provocat explozii de ilaritate și valuri de compătimire în întreaga

bancă, dacă ar fi îndrăsnit să-i riposteze cu vorba numai lui Silberman (o namilă de om), necum să-l atace, de-a binelea.

Bercu Leibovici sui scările băncii clocotind.

Când a intrat în birou, în afară de dactilografă, toți funcționarii erau prezenți. Silberman tocmai deschisese ușa dela cabinetul lui, pregătindu-se să intre. Toți se sculară. Dar Bercu se duse glonț la locul lui, fără să-l privească.

Silberman se încruntă ușor:

— Leibovici!

Bercu Leibovici se uita în hârtii.

— Leibovici!... Nu mă vezi?

— Ba ti văd!

— Și când mă vezi, tu nu mă saluți?

— Să ti salut? Nici nu-ți răspund la salut! Mai bine nu ti-aș vidè!

Inlemniseră toți. Leibovici se răsturnase în fotoliu, picior peste picior. Silberman continuă cu prefăcută blândețe:

— Tu îți dai seamă cu cine vorbești?

Roșata naturală a lui Bercu se intensificase până la amarant:

— Cu cine vurbesc? Cu cine vurbesc?

Se ridică în picioare, își vârî mâinile în buzunarele pantalonilor tăiate orizontal sub vestă și înghiți în sec:

— Știu eu cu cine vurbesc!

Și se reaseză.

— Bercule ai nebunit?

— Eu nu-s nebun nici pongaș!

— Și ce vrei să spui cu asta?

— Treaba mea ce vreau să spun!

— Așa-mi răspunzi tu mie?

— Ai noroc că ai o curpulență așa de gimnastică, altfel știu eu de-acu cum îți-aș răspunde.

Și întorcându-se către colegi:

— Eu nu-s prăcuror jeneral, nici consilier. Eu nu judic, nici n'acuz. Judicați voi. Mănânc eu pâne dijaba la banca astă? Umblu eu fugar? Nu vin eu la slujbă? Sunt eu bețiv? Sunt eu cartufor? Nu muncesc eu ca un cal de circ și ca un câne de tramvai? Dacă muncește cineva, ce poate el să aștepte dela șef? Protecție! Protecție? Eu n'am cerut protecție! Și iaca, am de-acu persecuție!

Vreau și eu ca om nevoiaș să fac o mică învârteală pe cont propriu! Ce să câștig? O pâne! Nu mai mult! Și vine dumnealui, domnu directăr Silberman și-mi ia dela nas peste douăzeci de mii de lei! Frumos! Cinstit! Măreț!... Merți!

Și către Silberman:

— Poate nu-i așa?

Directorul se răzimase de un birou, își lăsase, în semn de dispreț buza în jos și fără să scoată o vorbă, își introduce degetele mari în buzunarele superioare ale vestii. Incurajat de-această atitudine pasivă, Bercu înaintă un pas și-l interpelă:

— De ce taci?... De ce nu vorbești?... Te-ai fucut mut?

Pincu Abeles îl trase înapoi, îndemnându-l să tacă. Dar Bercu, urmă pe-un ton și mai ridicat:

— Ci stai așa?... Ci stai așa drept?... Ca o lumânare!... Ca un sfânt!... Ca un dubitoc!

Și 'n fața colegilor uluiți, Bercu Leibovici aruncă în director călimara care îl nimeri în plin piept, răspândindu-i cerneala violetă pe față și haine. Inspăimântat el însuși de consecințele pe care ar fi putut să le aibă acest act disperat, se repezi la sobă, înarmându-se cu un lemn gros (panta violenței e lunecoasă ca toboganul). Vociferările adunaseră întreg personalul băncii pe la uși. Intervenind ceilalți, scandalul se potoli. Directorul pe care stropii de cerneală îl orbiseră fu condus să se spele. Bercu Leibovici părăsi localul băncii, condus de Pincu Abeles, un băetan blond, cu înfățișare de fată. Când se mai potoli Bercu, Pincu îl dojeni:

— Ai tu minte 'n cap, sau călț, să-ți strici tu cariera pentru o prostie?

— Să stric? Ce să stric? N'am stricat nimic! Am dres!

— Ce să dregi, nenorocitul, că te dă afară, sigur!

— Să mă dee! N'are decât! Eu am cuntract că pentru orice motiv voi fi scos, afară de furt, să-mi plătească leafa pe șase luni. Ci? Am furat? Eu am fost furat!

— Bine, bine, dar peste șase luni ce te faci? Șomezi?

Bercu Leibovici surăse mefistofelic:

— Peste șase luni sunt de-acu de cinci cuntabil cu leafă dublă la Jeneral-Petrol-Oil.

Pincu Abeles îl privi cu uimire:

— Și cum ai făcut?

— Știe Bercu cum face. Cum am aflat de măgăria lui Silberman, mi-am luat măsuri. Trei luni am alergat.

— Cum adică, de trei luni știi tu de afacerea directorului?

— Afacere? Porcărie!

— Și cum de n'ai zis nimic până acum?

Bercu Leibovici îl fixă cu milă:

— Da ci? Să mă supăr când vre el? Mă supăr când vreu eu!
Apoi, bătându-l pe umăr:

— Când îmi cunvine!

Pincu Abeles își însemnă în carnet aceste înțelepte vorbe. La despărțire îi strânse lung mâna:

— Bercule, ești un filosof!

— Filuzof!... Hm!... Cine nu-i filuzof pentru dănsul, e-un dubitoc pentru alții... ca Silberman!

— Adiè!

— Urvoar!

AL. O. TEODOREANU

PAPAGALI

In fundul crinului,
Prin soare,
Umbrela poartă umbre vegetale,
Viole cântă ascunse în hameiuri,
Iar negri râd sub praf de chihlimbarc.

Dar nici un gest nu șterge,
Primăvara,
Orașul mort în veștede noroaie,
Nici o chemare nu îndrăznește sara,
Cu păsări putrezite pe gunoaie.

Și totuși sunt plecări nestânjenite
De bastimente ce pornesc agale,
Gătite sub confetti și batiste,
Către lucerna apelor regale.

Dar legănarea bambusului dornic
In colivia lacrimilor tale,
A zăbrelit perușele iubirii,
Cu palmii verzi și verzile liane.

P A N

Pan,
 Pan blând ce priveghi peste grădini,
 Cu brațe rămuroase și ochi de linx, virgini,
 Aureole negre în somn de lilieci,
 Lipește peste fruntea-ți cornută 'n bălării,
 Umidități de turle, cu trupurile vii.

Sub clopotele serii și foaia de porumb,
 Aricii triști și șerpui în inelări de plumb,
 Așteaptă semnul mâinii ce tremură pe lună,
 Dar pacea e de piatră, în puful de gutui,
 Și micșuneaua moartă, sub ruginii statui...

Când soarele își țese arcade prin firizi,
 Furtunile în ecouri cu nimfele pierdute,
 Alunecă sub ramuri săni moi de alăute,
 Și fructele cad grele mâncate de omizi.

L I E D

Cât de ciudată!..
 Acea șampanie vărsată,
 Sus la proră...
 Sub gurile de tun vărsând buchete în auroră.
 Plecarea înghețată, în ape verzi, marine,
 Cu aspiranții veseli, înflăcărați sub decorații și rubine.

Mesei albe, tăcute în găтели de nuntă,
 Pământul îi trimisese o creangă abia frântă,
 De zarzăr crud...

Un goeland, despicând cerul purpuriu de Marte,
 Semnaliza vești triste, depărtate...

Cât de ciudată, șampania de sus vărsată,
Pentru moarte!..
Cu veselia scufundată, în pielea mării, de panteră.
Ce păcat!..
Când nimeni n'a văzut cum mesageră,
Columba unui vârf de Ararat...
Căta un fir de iarbă, fir de iarbă,
In Primăvara nouă abia buclat.

FLOAREA DE MĂCRIȘ

In iarnă: sanie albastră,
Măcrișul sângeră 'n oglindă.

Buza curată vrea să vadă, să aprindă,
Grenata veche, îngropată în povârnișul,
Înghițat,
Și suvenirea: — bluză albastră —
Soldatului plecat...

SENZAȚIE

... Liniște,
Prin ceața nopții și a foii,
Domol se urcă 'n obosite piepturi,
Triunghiurile ierbii și marmorele ploii.

In așternuturi pure se va deschide rece:
Grădina și furtuna,
Când în cărarea lămpii, pe sub ferestre trece:
Ariciul.

In ceața nopții și a ploii,
Sub nări deschise crește: Liliacul,
Iar pleoapa caldă poartă:
Tot
Copacul,
Și lasă noaptea, veche preoteasă,
In pragul alb de casă.

MIHAI MOȘANDREI

ACUM 35 DE ANI

VI

URAGAN POLITIC

Fierbere cumplită în Capitală! O problemă care nu mai lăsa pe nimeni să doarmă! Un sbucium primejdios și contagios, care pornea din Parlament și din ziare și ridica temperatura întregii țări! Este ori nu este primul ministru trădătorul neamului și prietenul Maghiarilor?

Sus, în dealul Parlamentului, ședințele erau furtunoase. Acuzățiile și divulgările cădeau pe capul primului ministru ca niște ciocane uriașe. Opoziția întreagă și împreună cu ea câțiva membri importanți, dar disidenți, ai partidului liberal-național ridicau o crâncenă baricadă, în fața băncii ministeriale și a majorităților intimidat.

În zadar căuta guvernul să-și dea curaj printr'o moțiune de încredere. În zadar precipita închiderea Parlamentului și voia să stingă incendiul interpelărilor. Opoziția deschisese în sala *Dacia* al doilea parlament și acolo, în câteva duminici consecutive, adusese zeci de mii de cetățeni răzvrățiți și zguduise și zguduia toată suflarea românească.

Dar acest tumult politic și înflăcărata controversă: este ori nu este Dimitrie Sturdza vânzător de neam, nu răzbeau decât vag în odăița lui Filipache și în atmosfera lui sufletească. Dela întrunirea dela Ligă, Filipache nu mai întâlnește pe nici un prieten. Fusese de câteva ori la Universitate, dar și aci stăpâneau enervarea, dezertiuinea și aceeași controversă ucigașă: Ne-a vândut

Sturdza, într'adevăr, sau adversarii lui politici își fac, ca de obicei, jocul lor perfid și amăgitor, pentru noi, gură-cască? O văzuse pe Antonina o singură dată. Dar Antonina era grăbită. Rămăsese vorba să se înțeleagă, prin scrisoare, asupra unei viitoare întâl-niri.

Filipache stătea la masa lui de scris și recitea câteva pagini, migălite în ajun. Era o fabulă literară care-l prigonea de câtva timp. Pe stâlpii marii lui preocupări sufletești, inspirația capricioasă prindea să încolțească aceste subțiri vrejuri de volubilis... Și Filipache pâdea, cu dulce încordare, miracolul străveziu și fraged al clopoșeilor ce se deschid în faptul dimineții.

În acest minut scump și sihastru, Clarița se arată în cadrul ușii...

— Dorule, ne-au sosit neamurile!...

Filipache închise caietul și întoarse spre Clarița o față de martir:

— Nu puteau să mă nimerească mai prost!... Cine e, Clarițo?

— Nenea Iliuță, castelanul dela Urlați...

— Bine, draga mea, dar nu puteți să-l mai țineți voi de vorbă, până când mi-o veni mie rândul?

Clarița, rumenă și îmbrăcată în costumul ei de școlăriță, sărea într'un picior, nerăbdătoare.

— Eu mă duc la școală și de acolo, cu toate fetele, la biserică... Azi e Duminică!... Mama, fiindcă a venit nenea Iliuță, vrea să mai facă ceva pentru masă... O friptură, o plăcintă... nu știu ce... Tușa este la piață... Vezi, prin urmare, că trebuie să te sacrifici, pentru onoarea casei...

Spunând acestea, Clarița era șagalnică și isteată, mai presus de vârsta și de uniforma ei școlară.

Doru căuta zadarnic o scăpare, prin părul său cărlionțat și negru... Apoi, capitulând:

— Poftește-l încoace, Clarițo.

Ușa rămase neînchisă. Nenea Iliuță se opri în săliță și bătu discret în ușă, cu indexul său lung și uscat ca un piron.

Filipache aruncă plictiseala și necazul și primi pe mosafir:

— Bine-ai venit, nene Iliuță!... Te rog, ia loc!... Ce mai faci?... Ce mai face țața Varvara? Ce fac copiii?...

Nenea Iliuță se așeză pe scaun cu niște mișcări precaute, care mărturiseau că nu este un găgăuț, și răspunsese domol, la această

ploaie de întrebări... Filipache se gândi: Nenea Iliuță nu trebuie confundat cu nenea Matache... Țsta e om de bun simț, celălalt e un sărman cu duhul.

Filipache întrebă mai departe:

— Ei, ce facem cu politica? Mi se pare că se încurcă ițele...

Nenea Iliuță făcu cu mâna stângă conturul favoritelor sale pornite spre căruntețe și răspunse subtil?

— O să știe Urlații mai mult de cât Bucureștii?

— Mai mult decât rudele d-tale din strada Semicerc, cu toată siguranța!

Nenea Iliuță privea surâzător, dar cu sceptică acomodare. Nu respingea ideea că Urlații ar putea să cuprindă diplomați vrednici de strămutat la București, dar bănuia altceva... El, personal, era conservator, devotat boierilor pământeni și în deosebi familiei Cantacuzino. Cei doi frați mai mari ai lui Doru erau militari și deci nu puteau să facă nici o politică. Cumnatul Matache era în inima lui guvernamental, dar așa, uneori, când îl puneai în ambiție ținea cu Roșii, cu Garibaldi și cu C. A. Rosetti... Nenea Iliuță știa bine că Doru e prea copil și că nu se gândește la vicleniile celor bătrâni, dar îi cunoștea vechea lui simpatie pentru socialiști. Și acum toată lumea vorbea că frunțașii socialiști sunt gata să intre în partidul liberal... Poate că Doru e atât de rezervat fiindcă vreun prieten socialist i-a prezentat situația într'altfel și l-a scos din tovărășia indignării generale. Dar Filipache își arătă gândul fără nici o sulemencală, pe față și categoric, ca unul care n'are nici o preocupare politică:

— Nene Iliuță nu te mira că mă găsești atât de codaș în aceste treburi... Nu cunosc de unde a pornit gâlceava și nici n'am urmărit șerpuirile ei... Atâta știu că prietenii d-tale politici îl acuză pe primul ministru cu strășnicie și că primul ministru cu tot guvernul răspunde cu demonstrații polițienești și militare!... Un prieten m'a scos din casă deunăzi și m'a băgat în salada unui meeting studentesc... Ce-am văzut și ce-am înțeles bine este că toate străzile erau împănate de bătauși și de polițiști.

Nenea Iliuță, care nu era fire pătimașă, se mulțumi să constate:

— Este destul și cât ai văzut. Opoziția a dovedit și în Parlament și la Dacia și prin presă că guvernul lui Dimitrie Sturdza n'a mai plătit și nu plătește renta școalelor românești din Brașov,

pe când toate celelalte guverne au plătit-o. Acesta este faptul. Ce răspunde guvernul? Amenință, minte, falsifică, arestează și bate.

— Iți spun drept că nu d-ta, ci eu sunt cel ce am sosit azi, din fundul provinciei.

— Bine, dar ziarele cele mari se tipăresc în București...

— Nene Iliuță, scriu pentru ele, dar le citesc rar și puțin...

— Totuși cred că ai aflat de acea broșură ungurească, publicată de Banffy, ori din porunca lui Banffy, și care dă pe față ce rol a avut Sturdza, ca opozant și ca ministru, în afacerea rentei școalelor din Brașov.

— Am văzut de câteva ori pe manșetele ziarelor: *Trădarea lui Sturdza... Destăinuirile lui Banffy* sau cam așa ceva...

— Asta este. Acum de curând a apărut la Buda-Pesta o broșură de apărare pentru politica lui Banffy, fostul prim-ministru maghiar... *Politica naționalităților a lui Desider Banffy*... Această broșură laudă pe Dimitrie Sturdza, ca sincer prieten al monarhiei Austro-Ungare și ca acela care a denunțat Ungurilor și a tăiat subvenția școalelor din Brașov.

— Așa cum îmi spui d-ta lucrurile, nene Iliuță, e caz de spânzurătoare... Dar politica este mai totdeauna teatru curat... Pe scenă, sunt certuri, dueluri și moarte, iar între culise uitare și pace... Trădarea lui Sturdza o fi așa de feroasă, pentru noi cei dela galerie.

— M'am gândit și eu la asta... Sunt conservator, cum bine știi, dar am stat de taină cu vreo doi, trei prieteni dela Urlați... Ziceam noi: «L-au prins pe Sturdza la strâmtul lui și la largul lor... Poate că le mai scapă, poate că nu le mai scapă și-l dau peste cap... Dar ce-o fi și cum o fi cu trădarea?...».

Filipache complimenta pe interlocutor:

— Nene Iliuță, iată un cuvânt care îmi place... Să nu ne lăsăm păcăliți de teatrul politic.

Dar nenea Iliuță nu putea să împingă scepticismul său politic până la apostazie. Altfel ar fi trebuit să renunțe la dosarele dela Urlați... Ridică din sprâncene, constată, cu ambele mâini, că cele două barbete își mențin independența și simetria și suspină de greutatea problemei ce-l urmărea.

— M'am dus tot eu cu gândul mai departe... Bine-bine, nu trebuie să știe toți proștii, ce știu numai câțiva deștepți... Dar

ce te faci cu atâția oameni, la care se închină toată țara și care vin și spun: pe conștiință și pe onoare: Dimitrie Sturdza este un trădător!

— Ce spui, Nene Iliuță!... Așa au declarat șefii opoziției?

Nenea Iliuță făcea, cu bună credință, oarecare confuziune. Șefii opoziției afixau aceste jurăminte solemne prin ziarele lor, dar în Parlament se mulțumeau cu mai puțin. Conservatorul dela Urlați răspunsese zdrobitor:

— Citește ziarele!

Filipache voi să arate că simte toată puterea acestui argument.

— Bine, frate, dar ce răspunde guvernul? Cum se apără? Cum se desvinovățește?

— Cum?... Ca la mahala!... «Nu e adevărat! Miști! Și dacă mai crâncnești ceva, te iau la bătae!...». Dimitrie Sturdza, când a răbufnit în presă și în Parlament broșura ungurească, a strigat că este un fals, o șmecherie a lui Take Ionescu... Și o ține mereu așa: Take Ionescu a scris broșura. Dar s'a dovedit că broșura este scrisă de un ungar veritabil, funcționar de minister, și fiindcă broșura divulgă secrete de Stat se zice că funcționarul ungar a fost dat afară... Dar ce-are aface! Dimitrie Sturdza e convins că broșura este a lui Take.

— Mare bocluc, nene Iliuță!

— Și eu tot așa zic... Azi este încă o întrunire la *Dacia*... Am pierdut vreo două, trei până acum... Nu m'a mai răbdat inima și am venit și eu încoace... Vor lua cuvântul aceiași oratori care au vorbit duminica trecută și cealaltă duminică... Pe ce lume trăești?... 14 Martie, 21 Martie, azi este 28 Martie!... Trei întruniri care au venit una după alta... Și cine vorbește?... Fala țării românești!... Maiorescu, Marghiloman, Arion, Laurian, Take Ionescu, Fleva, Delavrancea!...

Tocmai când nenea Iliuță număra aceste nume, rar și cu scumpătate, cum ar fi făcut un zaraf cu niște galbeni împărătești, se auzi clopoțelul dela intrare.

— Iartă-mă, nene Iliuță, să văd cine a venit.

Filipache alergă în verandă și văzu prin borangicul geamlăcului pe Badaea Jiu. Ii deschise ușa cu voie bună:

— Tribunule, fii bine venit!... Nu se putea o vizită mai nimerită!... Aud că națiunea e în fierbere!... Probleme

arzătoare clocotesc și ard la *Dacia*, ca niște cazane cu păcură!... Cine era să-mi spună, mai fără greș și mai profetic, cuvântul situației decât Badea Jiu!

Dar Badea Jiu era supărat, plictisit, acru la figură și boțit la haine. Răspunse gonindu-și pletele din ochi:

— Sunt sătul până 'n gât și de tribunat și de națiune și de credulitatea națională și de toți exploatorii ei!... Ești singur? Am să-ți fac o mică dar ticăloasă de rugăminte.

Filipache se gândi: Dacă n'are pretenții mai mari ca un pol, toate merg bine.

Ii spuse lui Badea Jiu cu vocea scăzută:

— E la mine în odaie, un neam al meu, nenea Iliuță din Urlați, conservator irevocabil și în ceasul de faptă, opozant cu speranțe.

— Aoleo!... atunci nu mai intru... Era să mă bat aseară cu un agent conservator... A turbat toată lumea, domnule! Retorii și sofiștii din opoziție vor să prefacă, dacă nu țara, măcar Capitala, în balamuc și în câmp de bătălie!... Dar n'am venit pentru asta... Uite ce te rog... Amicul și ocrotitorul meu, doctorul Radovici, ține neapărat să se arate cu mine astă seară într'o familie de oameni inteligenți, de unde însă nu lipsesc și câteva dudui internaționale... Mă vezi cum sunt îmbrăcat!... Și știi că nu ții la haine... Dar ce naiba să mă fac!... Prea sunt ros și unsuros... Te rog, Dorule, dă-mi un rând de haine de ale tale, să mă îmbrac cu ele, astă seară... Fie și mai proaste... Tot vor fi mai bune ca janghinoasele astea ale mele!... Mă duc cu ele la prietenul Nuhăm, un cârpaci de prima calitate, și le trage o călcătură americană!

— Așa fac, cum vrei!... Iți dau un costum de haine... toate bucățile din aceeași stofă!

— Bravo, Dorule!... Măine ți le aduc înapoi.

— Ne-am înțeles... Da mai este o condiție...

— Spune, care?

— Să intri un minut la mine, în odaie, și să faci cunoștință cu nenea Iliuță.

— Ce planuri o avea băiatul ăsta?... Vrei priveliște spaniolă, de cocoși care se bat?... Apoi stăi că și eu pot să te păcălesc.

— Ce bănuiești poți să ai, Jiule, când eu pun garanție un costum de haine?... Stai puțin de vorbă cu nenea Iliuță și eu fac hainele pachet.

Intrară în odaie și Filipache prezintă pe Badea Jiu... Apoi ieși ca să pregătească pachetul. Filipache nu se gândise că obrazul sau numele lui Badea Jiu ar putea să fie cunoscute și la Urlați... Nenea Iliuță avu ambiția să învedereze că urbea Urlați se găsește la 30 de kilometri depărtare de Ploiești și de restaurantul lui Gherea...

De aceea, când rămase singur cu Badea Jiu, îi spuse cu masivă placiditate:

— Ne cunoaștem din restaurantul gării Ploiești...

Badea Jiu își simți măruntaiele amărite și încinse. Se gândi, întărâtat: Hainele lui Doru o să-mi iasă pe nas!... Răspunse lui Iliuță, aproape cu arțag:

— Hm!... Nu mai țin minte... Dar știu dela Doru că sunteți stâlpul conservatorilor din Urlați.

Nene Iliuță simți dușmănia. Răspunse:

— Face omul ce poate...

Și isprăvi în gând: Eu, ce sunt, la Urlați... tu, chelner la Ploiești... Apoi, nici rece nici cald, ci așa ca între oameni, care s'au întâlnit în casă străină:

— Știu că ești socialist... Explică-mi, te rog, cum se împacă între ele: prigoana guvernului împotriva tovarășilor d-tale și tratativele pe care le duc unii socialiști ca să intre în partidul liberal?

Badea Jiu conveni cu el însuși: E dela Urlați, dar nu e prost... Pe urmă răspunse ca la o întrebare elementară:

— Nimic mai ușor de explicat: Pherekyde ne urăște și ne bagă în pușcărie, iar Ionel Brătianu ne dorește și ne cheamă în partidul liberal...

— Și cine crezi că va fi cel mai tare?

— Clar ca lumina zilei: cel mai tânăr, adică Ionel Brătianu.

— Vom vedea mai târziu... Deocamdată, este un ceas cam greu pentru liberali... Nu le mai arde de cumetrii.

Burghezul dela Urlați, încadrat în barbetele lui importante, tacticos și liniștit ca un pontifice, risipi enervarea lui Badea Jiu.

— Poate că exagerezi, d-le Iliuță... Spune-mi d-ta, care vii din provincie, câtă lume știe și urmărește pe acolo scandalul politic din Capitală?

— Puțină de tot... Dar nu uita că treburile noastre politice se fac și se desfac între cei puțini

— Aici ai vorbit cu dreptate... Pentru aceea la noi nu există nici control, nici măsură... Noi nu avem o adevărată opinie publică, ci o clientelă politică, împărțită în două tabere... Și această clientelă politică nu are altă logică și alt criteriu de cât interesul de partid... Așa se face că poți să-l scoți azi trădător pe Dimitrie Sturdza, după cum poți să-l scoți mâine pe Lascar Catargiu sau pe Petrache Carp... Unii te vor crede fără nici o dovadă, iar alții vor tăgădui, oricâte dovezi le-ai aduce.

Nenea Iliuță se arătă încântat:

— Ne înțelegem de minune!... Până aici toate sunt bune...

— Numai să nu ne întrebăm unul pe altul: Cu cine ții tu, cu Albii ori cu Roșii?

Filipache intră în odaie, aducând sub braț, într'un pachet care nu destăinuia nimic, hainele cerute de Badea Jiu...

— Vă văd senini și apropiați... Vasăzică: putem să trăim bine și cu păreri politice deosebite.

Badea Jiu se sculă, strânse mâna lui Iliuță, cu mulțumirea că a ocolit gâlceava și scoase pe Filipache afară în verandă.

— Dorule, îți mulțumesc cu energie! Mâine seară garderoba ta va fi la loc, întregă!

— Jiule frate... Să dea Dumnezeu să găsești diseară în fiecare buzunar câte-un noroc!

* * *

La masa dela amiază, nenea Iliuță șezu la locul de onoare. Fu ca totdeauna decorativ și demn, dar fu econom la vorbă și mâncă fără întârzierile tacticoase pe care i le cunoștea toată familia. Nenea Iliuță era intim preocupat și grăbit să ajungă la intrunirea din sala *Dacia*. Făcu o mare jertfă: se lăsă păgubaș de ceașca de cafea și plecă aruncând de sus și departe când piciorul, când bastonul, într'un mers paradoxal de bărzoii cu trei rășchitoare.

Filipache reveni la fermecata și trudnica lui migăleală și umplu cu linii, dar mai ales cu noduri, cu ștersături și cu painjeni negri câteva pagini albe.

Seara, după aprinsul lumânărilor, nenea Iliuță se arată în casa rudelor sale, întreg, sănătos și luminat la față, ca după un mare câștig. Toată lumea se adună în cămăruța d-nei Calfaiani. Doru, care nu se mai gândise nici o clipă, după amiază, la meetingul dela Dacia, auzind că nenea Iliuță s'a înapoiat, închise călimările și caietul și veni și el, mai mult ca să se odihnească decât să se informeze. Cămăruța d-nei Calfaiani era în rând cu veranda din față și amândouă comunicau printr'o ușă acum închisă și mascată de un dulap. Era o încăpere simplă și bătrânească, cu pat, cu sofa, cu mai multe jețuri moi și cu o icoană ferecată în argint, așezată deasupra dulapului. Bătătoare la ochi, în toată cămăruța, era velința de pe pat, lucrată din lână și din mătăsuri și împodobită la mijloc cu un trio de majuscule grecești și apoi un ariston, cu vreo șase cântece (între ele *Hora lui Iatropol*) pus pe o măsuță, sub oglindă.

D-na Calfaiani, președinta de vârstă a familiei, o vrăjmașă instinctivă a oricărei politici, dădea slavă lui Dumnezeu că Iliuță s'a întors printre ai săi, nevătămat și, după cât se părea, satisfăcut. Tocmai zicea bătrâna, când intră Filipache:

— Dați-o păcatelor de politică!... Pentru biata lume săracă, pentru slujbași, pentru ai cu condicile... e boală cu toane... Când te lasă, când te apucă... Acum ești în slujbă, acu te dă afară... Să-ți dea Dumnezeu sănătate și să ajungi să cumperi via aia, la care te gândești, și să te lași de boleșnița asta... Asta e meserie de oameni bogați, cu seu mult, care pot să verse la parale, prin toate mahalalele și pe la toți ciomăgașii...

Nenea Iliuță, cel ce gândea aidoma ca d-na Calfaiani, își dădea oaselor o clipă de odihnă în fotoliul moale și surădea deocamdată celor Șapte Vaci grase care i se părea că încep să vie spre el, pe țărmul Nilului... Pe sofa ședea d-na Calfaiani, alături: soră-sa, d-na Filipache, iar lângă ariston, pe alt fotoliu se așeză Doru. Clarița avea lecții de pregătit pe a doua zi, și fără asta nu-i era iertat să fie de față la o sindrofie ca aceea.

Nenea Iliuță, față în față cu Doru și sub ploaia dulce a lămpii cu abajur sumes, avea un aer mai mult decât de opoziționist,

scăpat teafăr dela *Dacia*... Ce idei puteau să-și facă aceste rude, care stătuseră în casă toată ziua, de potopul omenesc din piața Sf. Anton!... Și fiindcă nu aveau nici o știre până acum, cum puteau să ghicească acești oameni pașnici bătălia desfășurată pe bulevarde și în strada Enei, dar mai cu seamă abilitatea cu care se strecurase Iliuță din zona infernală!...

Doru Filipache, amuzat și curios ca un artist, îi dădu vânt lui Iliuță să vorbească:

— Nene Iliuță!... parcă ești un general... rus, în ziua căderii Plevnei!...

— ...Cu două zile mai înainte de căderea Plevnei!...

— Zău!... Povestește-ne, nene, ce-ai văzut la Plevna!...

— A fost o întrunire de pomină!... Toată lumea spunea: «alta mai mare ca asta nu s'a văzut până acum în București!...». Cu siguranță că au fost între 10.000 și 12.000 de oameni, cu răi, cu buni, cu sinceri și cu iscoade... Dar iscoadele s'au topit cum se topește ceara de fața focului... Ce să spun!... Au fost trei întruniri: una în sală, unde deabia am mai putut să pătrund, alta în curtea otelului și alta, mai umflată ca toate, afară în piața Sf. Anton... În sală, a prezidat Maiorescu... Au vorbit, unul după altul, printre urale și aplauze de-mi țineam mâinile la urechi, Arion, Marghiloman, Take Ionescu, Ionaș Grădișteanu... și pe urmă Fleva și Delavrancea... Nu mai era însuflețire... Erau niște aripi care te ridicau la cer!... Ionaș Grădișteanu a spus o vorbă care trecea pe urmă din gură în gură: «... D-lor, în istoria neamului românesc avem doi vânzători pe care îi chiamă Mitică... Unul este logofătul Mitică, după biruința dela Călugăreni, și care vinde pe Mihai Viteazu... Altul este postelnicul Mitică Sturdza, după biruința dela Plevna, și care vinde tot neamul românesc!...». Fleva spunea: «... D-lor, am trecut pe bulevard, prin dreptul Băilor Eforiei, unde guvernul ține întrunirea lui de azi... Urlau căinii... Era pustiu... Câțiva agenți, câțiva bătauși și o droaie jalnică și speriată de slujbași aduși cu poruncă și cu răboj, ca oile... Erau toți fierți!... Auziți! Nici n'au mai avut curajul să mă huiduiască!...».

D-na Calfaiani care interpreta, pentru sine, într'un chip dezastros toate aceste informații își aduse aminte, într'o zvâcnitură de inimă, de celălalt nepot, cumnatul lui Iliuță, de bietul

Matache, slujbaş la abatorul comunal și mobilizat din ordin tocmai aci la Băile Eforiei...

— Săracul Matache, el ce-o fi pățit!?...

Nenea Iliuță se opri o clipă și răspunse d-nei Calfaiani:

— Ce să pățească!... El este cu hoții de păgubași... Intrunirea dela Eforie s'a risipit ca și cum n'ar fi fost... Ce primejdie putea să fie pentru oamenii guvernului?... Altceva a fost cu intrunirea dela Dacia...

După discursul lui Delavrancea, intrunirea s'a sfârșit... Am pornit cu toții spre Clubul Conservator...

Străzile pe unde trebuia să trecem erau astea: Șepcari, Bărăția, Colțea... Dar ce te faci cu balaurul de capete!... Unii trecuseră de Spital și ajunseseră la Primărie și eu cu alții deabia eram la Bărăție... Pe când toți se înghesuiau și zbierau, îmi dete Dumnezeu un gând: Măi frate, pentru puterile mele e destul... Ai mai tineri, ai fără copii, ai care așteaptă să fie prefecti... ducă-se înainte sănătoși!... Dar eu, tânăr nu mai sunt, copii am cinci (să le dea Dumnezeu sănătate!) și mai mult de cât arhivar la Urlați... hai să zicem secretar comunal — n'am să ajung... Atunci de ce să mai umblu eu pe marginea văltoarei?... Ia să mă strecor eu pe coala... S'o iau înapoi spre Dâmboviță și să ies spre Izvor și spre Cotroceni... Și cu adevărat că a fost gândul dela Dumnezeu!... Când treceam gârla înapoi pe la Podul Sf. Elefterie, văd niște soldați, cu muniția pe ei, dar care parcă se odihneau, ori așteptau poruncă... Un sergent era cu ei.. Il văd că vine înspre mine... Să vă spun drept că nu prea mi-a venit bine... Dar începe să zâmbească și-l aud: — Ce, nu mă mai cunoști, d-le Iliuță? Era băiatul lui Țoronpoc din Urlați... Imi spune pe șoptite: — D-le Iliuță, este urgie mare!... Este vărsare de sânge!... La Primărie, în strada Colței, în strada Enei... Ostașii noștri au avut poruncă să bată fără milă!...

Am luat-o în sus pe strada Fracmazonă și am ieșit coala în piață... Aci mă întâlnesc cu delegatul dela Valea Călugărească:

— D-le Iliuță!... Am scăpat dela Plevna!... Ce mi-au văzut ochii, Sfinte Dumnezeule!...

Dar aici Iliuță se opri... Toată lumea întoarse capul spre odăița de alături... Intrase cineva care sufla greu și-și târa picioarele... D-na Calfaiani sări și deschise ușa:

— Maică Prea Curată!... Ce-ai pățit Matache?... Toți se ridicară și se înghesuiră să-l vadă pe Matache... Iliuță îl trase de mânecă și-l aduse la lumina lămpii, în odaia cu ariston.

— Ce e, mă, cumnate?

Matache răspunse cu năduf:

— Pă dracu e!... Ce să fie!... Tu nu vezi? M'au jumulit ca pe-un cocoș!

Iliuță ridică cu totul abajurul lămpii și-l lasă pe Matache: priveliște generală... Era zgâriat pe față, ceva urme de palme erau irecuzabile, gulerul îi plesnise și-i atârna fără cravată, un obraz era sângerând și umflat, și ce era mai rău de cât toate: de partea obrazului umflat, mustața era aproape jumulită... Frumoasele, impunătoarele mustăți ale lui nenea Matache rămăseseră în strada Enei!

D-na Calfaiani își aduse batista la ochi și începu să se înnece de plâns și să blesteme:

— Nu i-ar mai ierta Dumnezeu de hoți!... Stinge-li-s'ar neamul la balamuc și în pușcărie!... Ticăloși, care dau foc țării și asmut pe bieții oameni săraci să se îmberegățească unii cu alții! Ei stau acum după perdea și-și fac cu ochiul și râd de prostia voastră, nătărăilor și pârlîiilor, care v'ați amărît pentru ei!

Iliuță curmă văicărelile d-nei Calfaiani și întrebă scurt pe Matache:

— Bine, mă, tu colectivist, mănânci bătaie, când sunt ai voștri la putere?

Matache se luă cu mâinile de cap.

— Ce colectivist, mă, Iliuță!... Nu mai râde de mine!... Soartă amărită!... Când nu e noroc...

D-nei Calfaiani, care-și mânca amarul și gologanii cu Matache și cu copiii lui, de ani de zile, trecu deodată, în zguduitura ei, dela milă la indignare:

— Când nu e cap, mă băiete!... Uite, cumnată-tău! N'a fost și el la blestemata aia de intrunire?... De ce n'a dat nimic peste el?... S'a strecurat frumușel și a lăsat pe nebuni să-și spargă capul! Și tu n'ai fost la intrunirea Albilor, tu ai fost la intrunirea Roșilor... Ei, cum făcuși tu de căzuși drept în gura șarpelui?

Matache oftă greu și căzu într'un fotoliu. Ceilalți se așezară pe sofa, pe fotolii, pe pat și așteptară. Clarița, care auzise de dincolo blestemele d-nei Calfaiani, se strecurase și ea în odaie.

Matache orândui puțin rămășițele podoabei și mândriei sale și povesti:

— M'a împins lumea, măculiță !... N'am mai putut să scap... După ce-au vorbit Sturdza, Ionel Brătianu, Epureanu, Ilarie Izvoranu, Palade... , eu am socotit că fac bine să rămân mai pe urmă... Aș! ți-ai găsit... Ceialți s'au strecurat toți și am rămas vreo câțiva păcăliți, pe care ne-a împins în sus, spre Calea Victoriei și spre Universitate, armata din spate... Cum s'a făcut, cum nu s'a făcut, ne-am pomenit noi coada celor dela Eforie, nas în nas cu fruntea celor dela Dacia... Dar nu prea s'a băgat deseamă și ne-am amestecat... Ziceam eu: O să mă dau și eu afund într'atâta lume și n'o să mai fie nimic !... Dar când ești în grămadă ești ca în vâltoare !... Și ajungem în fața Primăriei... Imi făceam planul să mă lipesc de vreo poartă, ori s'o iau binișor pe strada Colței, pe lângă casa Brătienilor, ori pe Batiște, ori pe strada Regală... Când, ce să vezi? Strada Colței în dreptul Batiștei era tăiată deacurmezișul de o companie de vânători !... Apucăm toți pe strada Enei... Ei taci, zic eu: o să mă strecor pe strada Academiei, spre Ateneu... Deabia îmi făcusem planul și odată dau năvală în stradă din curțile celor două biserici: Enei și Dintr'o Zi, dintr'o parte vânători, din cealaltă parte jandarmi pedestri... Ce e de făcut?... Mă hotărâsc s'o iau înapoi... Și luptă-te cu capul, cu mâinile, cu picioarele... Atunci aud din gloată: — Fraților, am căzut în capcană! Suntem închiși de pretutindeni: zid aici, zid la intrarea Batiștei, zid la răspântia Bulevardului !

Ce să vă mai spun, pe când stam noi cu coada între picioare și scheonam, încep țipetele, înjurăturile și pocniturele... Au pornit asupra noastră din trei părți: soldații din strada Enei, soldații și sergenții din strada Colții, sergenții și bătaușii care așteptau ascunși la Primărie... Trăgeau cu patul puștii, cu tesacele, cu ciomegile — orbește, câinește, fără să mai caute: cap, obraz, spinare !...

M'a prins un afurisit de căprar, spân și ciupit de vărsat, și m'a luat la bătaie... Am zbierat eu că sunt cu guvernul, că sunt inspector la abator, c'o să-l reformez — degeaba !... Ticălosul, unde era spân, gândesc că de-al dracului, a început să mă tragă de mustăți... S'a dus o mustață !... Când începuse să mi-o

zmulgă și pe a doua, trece pe lângă noi, ca un paraleu, cu o bâzdoacă la spinare, subcomisarul Popescu...

— D-le Popescu!... scapă-mă că-mi rămân copiii cerșetori!...

— Cine te-a băgat aicea, d-le!... Lasă-l căprar, nu-l mai bate, că e dela abator!... Cum ai ajuns d-ta dela Eforie, aici!?!...

S'a făcut că mă arestează, m'a dat unui sergent în primire, i-a spus la ureche ce i-a spus și ăla m'a scos din iad și m'a făcut scăpat... Bodaproste, creștine!... Și i-am dat o băncuță, cât aveam la sufletul meu!... Se întunecase... Dar tot se vedea, pe la toate colțurile, cum fugeau bieții oameni. Mă gândeam eu și fugeam: Mă, tot așa trebuie să fi fost și când a căzut Plevna... I-am ajuns pe unii din urmă. Vorbeau între ei:

« Au fost și jandarmii călări... S'au năpustit de trei ori, cu caii, peste lume... La răscrucea bulevardului e plin locul de ciomege frânte, de pietre și de cărămizi... Și acum pe urmă, au scos și pompele și i-au scaldat pe toți câți n'apucaseră să fugă!... »

Matache se inspectă pe sine însuși, prelung, parte direct, parte în oglinda de deasupra aristonului, și suspină, pătruns de milă.

— N'am vrut să mă duc deadreptul acasă, să mai bag în boală pe Catrina și pe copii... M'am sprijinit aici să răsufli și să-mi mai viu în fire...

Un minut de tăcere consternată pluti deasupra familiei care înconjură pe nenea Matache, victimă politică. D-nele Calfaiani și Filipache erau dezolate și gata să-l cheme pe nepot să se spele și să se întremeze cu ceva demâncare. Iliuță, Doru și Clarița oscilau felurit, între dureroasă simpatie și nevoia unei destinderi în hohote de râs.

Atunci se auzi afară o bătaie, în geamul marchizetei dela ușa de intrare. În același timp, cineva întrebă:

— Aici ești, Dorule?

Filipache ieși în marchizetă.

— Cine este?

Din întuneric, vocea continuă:

— Iată-mă, dragul meu... Eu sunt... Am văzut că dincolo la tine sunt toate luminile stinse și am bănuț că ești aici...

Filipache recunoscă pe Badea Jiu.

— Tu ești, Jiule? !... Ce e amice? !... Dar ce, ploaie? !... Ți-e mâna umedă.

Ușa rămăsese întredeschisă. Cei din casă auziră răspunsul poetului socialist:

— Ce ploaie, Dorule! !... Potop! !... Sunt ud până în ghețe... Pompele Primăriei ne-au dat o repetiție a potopului lui Noe! !...

Nenea Iliuță tresări și interveni, din ușă.

— Ce spui, d-le Jiu? !... Ia vino încoace, frate! !... Vino că suntem numai noi din familie.

Badea Jiu, care tocmai asta voia, se arătă în cadrul ușei și îl împinse pe Doru în casă, ca să rămâie el singur, bine descoperit și vizibil.

— Mă vedeți? !... Așa e? !... Rică Venturiano se laudă! !... Eu sunt într'o «pozițiune pitorească și mizericordioasă! !...» de o mie de ori mai mult ca el!

Un hohot obștesc, un râs fără frâu, o perpeleală cu lacrimi amestecă pe bătrâni și pe tineri.

— D-le Jiule! !... În ce hal ești! !... De unde până unde te-ai întâlnit cu pompele primăriei! ?

Nenorocirea lui Matache și toată emoțiunea de adineaori cu ispita lor hilariantă, își găseau acum afluenți liberi și înzecți și un jghiab de omerică eliberare.

Badea Jiu, plin de intențiuni, se lăsă — de data asta de bună voie — scăldat în ilaritatea neamurilor lui Doru... Râdea și bietul Matache! !... Badea Jiu se uită la Doru... I se păru că el începe să casce ochii și să înțeleagă.

— Dorule dragă, partea proastă este că râsul ăsta este pe pielea mea, dar... sub hainele tale!

D-na Filipache, care știa de împrumutul costumului și răsese mai puțin decât ceilalți, îl întrerupse, grijulie și generoasă:

— Asta să fie toată paguba, d-le Jiu! !... Ne gândim la d-ta, că ești ud, dar nu la hainele udate.

Badea Jiu începu să-și spună pățania... Iliuță îl pofti să stea...

— Mulțumesc... dar nu pe fotoliu; dați-mi un scaun tare... Zmiorcăe apa la brâu... Il rugasem pe Doru să-mi dea hainele astea, fiindcă mă duc, astă seară între oameni străini... M'am îmbrăcat și am ieșit... Auzisem de blestemățiile și de târnelile de pe stradă.

Aci badea Jiu rămase cu gura căscată și se uită fix la Matache.

— Iartă-mă, d-le... Matache... noi ne cunoaștem de mult... Dar ce-ai pățit, păcatele mele?

De data aceasta, răsul comprimat la ceasul lui Matache, izbucni irezistibil... Badea Jiu avu o intuiție exactă. Destul de comedian și de mucalit, așteptă pe Matache, ca pe un partener, pe scenă... Oricât de prost actor, Matache, prin forța lucrurilor, trebuia să aibă succes.

— Nu vezi, d-le Jiu... Viu dela Plevna... internă... ca și d-ta.

(Filipache se miră: Poftim, d-le, că vorba lui C. A. Rosetti era în gazdă în capul lui nenea Matache!...)

După ce conțeni toana de răs, Matache, măgulit, adăogă:

— ...da pe d-ta te-a plouat cu apă, pe când pe mine cu pumni și cu patul puștii...

Badea Jiu se ridică, solemn și justițiar:

— Dă mâna încoace, d-le Matache... Suntem tovarăși și eroi, în această zi din calendarul durerilor naționale, mai mult: populare, universale!... Nu te întreb ce politică faci, vreau să spun: în numele căror principii ai primit azi partea d-tale de suferință...

Filipache se întrebă: Nu cumva Badea Jiu a avut inspirația să se garanteze împotriva umezelii... exterioare?

Iliuță își scoase mâna dreaptă din barbete:

— Aici e nostimada, d-le Badea Jiu!... Cumnatul Matache e slujbaș și nu face politică!... Dar, așa pe dinafară, am putea spune că e cu guvernul.

— Atunci cazul d-tale este și mai interesant și mai apropiat de cazul meu!... Nu e momentul să ne întrebăm asupra înțelesului tragi-comediei desfășurate azi în București... Probabil că d. Matache ca și mine, a fost aruncat de jocul întâmplării — d-sa în mâinile jandarmilor și eu în bătaia pompelor primăriei... D-ta, d-le Iliuță, ai alt punct de vedere... dar, în fața d-tale, d. Matache și cu mine avem numărul (căci suntem noi), avem viitorul (care ne va da dreptate) și avem gloria martiriului... Hait!... Filipache!... A început să-mi curgă apa din ghețe!...

Succesul fu deplin. D-na Filipache ridică ședinta și se adresează lui Doru:

— Poftește pe amicul tău la tine în cameră... Nu putem să-l lăsăm în halul acesta... Aduc eu tot ce trebuie...

După un sfert de oră, Badea Jiu, premenit și îmbrăcat în alt costum de haine, luă mâna lui Filipache și o ținu într'ale sale:

— Alerg acolo unde trebuia să fiu acum un ceas și jumătate !... Am destule justificative... Cât despre balamucul de azi, viitorul îi va da o desmințire nebănuită... Nu vorbesc de viitorul de mâine... Viitorul imediat este al stăpânilor lui Bujoreanu... A, banditul !... După ce m'au leorcăit pompele Primăriei, m'am strecurat la Kosman, pe din dos, să beau un coniac, că-mi clănțneau dinții de frig... Când am ieșit, zăresc, la lumina gazului, o trăsură care trecea și în trăsură pe unul din oratorii opoziției... Cine crezi că era la stânga lui?... Amicul Silviu Bujoreanu !... Mi-a venit să le trag o huiduială formidabilă, dar... prea eram plouat... Se prea poate ca peste câteva zile să avem un guvern conservator... Dar îți jur că Sturdza va fi răzbunat ! Astăseară îl văd pe Dr. Radovici, cel mai bun și mai generos dintre *Generoși*... Ii voi da, pentru Sturdza, ideea unui grandios banchet, la *Hugo* !... Dorule, îți mulțumesc încă odată !... Sărut mâinile d-nei Filipache !... Ai să vezi că sunt mai tare ca Baiazid al lui Eminescu :

Am jurat ca peste dânsii să trec falnic... în trei roate...

La banchetul de la *Hugo* să-i dau lui Sturdza dreptate !...

VII

CONSILIU DE FAMILIE

A doua zi, sosește din Iași, cu trenul de dimineață, căpitanul Naum Filipache. Il trimitea șeful său, comandantul garnizoanei, cu o însărcinare secretă. Toată familia, surprinsă și bucuroasă, bate din palme și-l îmbrățișează :

— Viteazul mamei băiat !... Nene Naume, bine-ai venit !... Ei, da eu mă duc la școală !... Nene Naume, nu pleci până când viu eu dela școală...

Căpitanul Naum dominează situația.

— Liniște, copii !... Stau în București cel puțin până diseară. Imi trebuie acum o găleată cu apă rece și o cafea neagră... Apoi alerg la Minister... Dacă sunt lăsat la vatră la ora prânzului, prânzim cu toții...

D-na Filipache se simte mai tânără cu zece ani. Aduce tot ce trebuie, întreabă printre alergături, se multiplică în jurul căpitanelui.

— Ce face Emilia? Ce fac copiii? Petrișor, Evdochița?... Sunt aproape trei săptămâni dela cea din urmă carte poștală pe care mi-a trimis-o Emilia...

Naum răspunde monosilabic, se spală, se strânge în chingile lui militare, înghite cafeaua și pornește în pas gimnastic.

E scurt de statură, e căpățânos și osos și recheamă, pentru cei ce au cunoscut pe Vasile Filipache, sobrietatea și energia lui tată-său.

La ora prânzului, Naum vine între ai săi. Doru — mai deosebit de Naum decât Iacob de Esau — deschide vorba despre evenimentele la ordinea zilei, despre desordinele din ajun și despre clarificările politice în perspectivă. Dar se gândea și se ironiza singur: Mare învățat am ajuns eu în această materie!...

Căpitanul Naum, care acum un ceas stătuse față în față cu superiorii săi și le încredințase mandatul său politico-militar, ținea ochii în farfurie, mâncă și asculta.

— Ce zici, nene Naume!... Ce directivă sufletească ne dai, în confuziunea de azi?

— Vedeți-vă de treabă și tăceți.

În capul lui Doru se petrecea un fenomen specific. Nu-i era aminte de politică, nici azi, precum nici ieri. Dar îl interesa și-l provoca, pe neștiute, psihologia acestui frate, atât de felurit de el, atât de militar, din creștet până în tălpi.

D-na Filipache, d-na Calfaiani, care venise și ea la masa de bună revedere, exclamă aproape cu aceleași vorbe:

— Să trăești, Naume, mamă!... Așa trebuie să facem toți: să ne vedem de treabă fiecare și să ne ținem gura...

D-na Calfaiani, stăpânită și azi de emoțiunile de ieri seară, se plânse îndelung de calamitatea participării politice, atunci când n'ai în spate, nici moșie, nici situație neclătinată, nici protecția vreunui idol politic.

Căpitanul Naum clătina din cap aprobativ și continua să mănânce. Apoi târziu:

— E sfântă pravila noastră. Militarii nu votează și nu fac politică.

Doru căută să-l scoată din ascunzătoare, sau cel puțin din rigiditatea pe care el o bănuia voită.

— ... Afară doar dacă militarul ajunge general...

Fratele mai mare se uită în ochii fratelui mai mic:

— Nu știu. Să așteptăm să ajung general. Atunci vom vorbi.

Doru se dă bătut. Toată familia privește cu admirație pe acest băiat crunt și taciturn. Clarița stă lângă el și-l servește. Doru își toarce gândurile. Mare lucru este, pe lumea aceasta, să-ți ții fălcile încleștate!... Înțeleptul înțelepților este acela care știe să tacă. Prostia e guralivă prin excelență. Dar și inteligența care vorbește prea mult coboară pe aceeași linie cu prostia. Fericiți cei muți, că aceia — când vor vorbi, la un an odată — vor spune oracole!

După masă, Naum ceru voie să se odihnească. Cele două matroane se eclipsară. Clarița se duse la școală. Doru porni spre Biblioteca Academiei, dar pe drum se răsândi și se îndreptă spre Biblioteca Fundației Carol I.

Căpitanul Naum dormi în odăița lui frate-său un ceas plin. D-na Filipache care pândea deșteptarea feciorului său, bătu la ușă și-i aduse dulceața și cafeaua — cele mai afectuos servite, cu puțință.

Naum iubea pe maică-sa — ca un fecior puternic, fericit să sfătuiască și să ocrotească, pe aceea din sânul căreia înflorise.

Cu precauțiune, cu delicateță, Sofia Filipache își întrebă feciorul:

— Ai tu, Naume, vreme să stai de vorbă cu mine?

— Da, mamă.

— Dragul mamei, ascultă-mă și sfătuește-mă... Doru începe să mă îngrijească... De astă toamnă încoace și-a schimbat firea și purtările... Nu mai este vorba de copilăriile lui socialiste... Este altceva mai serios... E tot sârguincios, tot pătimaș de carte și de scris, tot ascultător și de vreme acasă... N'am ce zice... În privința aceasta, este de toată lauda... Dar... a intrat o fată în viața lui...

— După reglement. Tocmai când e vremea.

— Naume, maică știu și eu că așa este... Inșă nu știu cum este fata... A început să se cam plimbe cu ea... Stă colea în Calea Griviței, peste drum de noi, la un cămin de studente.

— Este și ea studentă?

— Da, maică. Învață și ea... Au trecut prin casa noastră oarecare persoane care — nu știu cu ce gând — ne-au spus unele și altele... Este, la Facultate, cu un an mai sus decât Doru... Și este și mai în vârstă... Familia ei trăește în Brăila... Se zice că tată-său e băcan în port și de felul lui român macedonean, dar născut în țară.

— Atunci suntem aproape.

— Cam începe lumea să vorbească... Se poate altfel! L-au văzut pe Doru cu ea, ba unul, ba altul... Cred că l-a văzut și Clarița... Dar nu pot să ispitesc sufletul copilului... Aud că e frumușică, bălaie, dar cam subțiratică și slăbuță...

— Parcă Emilia era mai brează, când ne-am luat. Astăzi slavă Domnului!...

— Naume, maică, te aduce Dumnezeu tocmai la vreme. Dă-te în vorbă cu Doru... Mă zbat de o lună de zile: Să deschid eu vorba, să n'o deschid... Tu ești fratele lui mai mare... Pe tine te respectă și te admiră, mai mult ca pe Daniil... Imi simt puterile mărginite... Biata mamă, în casă, este ca o barză, pe cuib... Vine vremea când puii se simt tari în aripi și zboară în lumea largă, cu secretele și cu noile lor iubiri...

— Bine, mamă. Ne-am înțeles. Ii spun lui Doru să mă însoțească diseară la gară. Fii liniștită.

— A, ce-am uitat să-ți spun... Emilia ta nu este vară cu nevasta lui Ionescu dela Culte?

— Este. Dar nu sunt prea bucuros de aceste neamuri.

— Ioneasca, dacă ar vrea Emilia, v'ar da multe informații... Ioneștii cunosc pe o mătușă a fetei: iconoama Mănăstirei Varaticu...

— Nu, mamă. Informații personale. Voi sta eu de vorbă cu fata asta, față către față.

* * *

Când Naum era gata să iasă în oraș — de data aceasta, pentru treburi personale — iată că Doru se arată, cu servieta la subțioară.

— Vii bine. Hai cu mine, încă o dată în târg.

— Nene Naume, la poruncă.

Pornesc unul lângă altul și ies în Calea Victoriei. În dreptul Cofetăriei Nestor, căpitanul se oprește:

— Să intrăm înăuntru.

Față în față, la o masă din fund, căpitanul întreabă pe frate-său, deadreptul:

— Cum o cheamă pe fata aceea cu care ești prieten?

Doru se făcu la față stacojiu și ochii îi pâlăpăiră speriați.

Căpitanul repetă cu calmă socoteală:

— Cum o cheamă?

— Antonina Țanțu.

— E colegă cu tine, la Facultate?

— E în anul al doilea de Litere.

— Ce caracter are?

— Concentrată, stăpână pe sine, foarte serioasă.

— Ce vrea să se facă?

— Profesoriță.

— O iubești?

Doru se clătină.

— Da, nene Naume.

— I-ai spus-o?

— A înțeles-o din toate scrisorile pe care i le scriu.

— Ea ce purtare are față cu tine?

— Înțeleaptă, rezervată, uneori cam mândră.

— Crezi că ține la tine?

— Sunt convins.

— Ce sunt părinții ei?

— Mici negustori din Brăila, dar pe ea a crescut-o și o întreține o mătușă călugăriță, iconoama Mănăstirei Varaticu.

— Dorule, tu știi că eu mă mândresc cu tine. Ai ajuns la un ceas important din viața ta. Tu îți dai seama de asta?

— Nene Naume, socotesc că nu te voi da de rușine și nu voi cășuna supărări familiei.

— Nu e destul, amice. Simți tu gravitatea situației tale?

— Nene Naume, îi simt deocamdată primăvara și frumusețea.

— Ei vezi, asta este!... O iubești pe Antonina Țanțu.

— E adevărat.

— Știi care este treapta imediat superioară în scara situației tale?...

— ...

— Logodna. Și încă o treaptă mai sus: căsătoria. Ce răspunzi?

— Nene, prea mă iei repede!...

— Amice, în treburile inimei trebuie să fii cinstit și «la zi», ca un contabil. Dacă până acum nu te-ai întrebat unde te va scoate drumul pe care-ai apucat, însemnează că ai apucat pe el în glumă, și pentru literatură.

Doru avu în ochi o expresiune îndurerată.

— Ții la ea? Te jicnesc cu presupunerea mea. Dar atunci fii clar cu tine însuși. Și iați, în dreaptă judecată, unde te afli: Iubesc pe Antonina ca un om cinstit. A iubi pe o fată în chip cinstit însemnează a fi pretendent la mâna ei. Concluzia: mă aflu în preziua căsătoriei mele cu Antonina.

— Nene Naume!... Cât ești de logic și de categoric!...

— Amice, vreau un lucru. Vreau să întâlnesc și eu pe această fată.

— Da, nene Naume...

— Dorule, «da» cu gura întreagă!... Voiu vedea-o întâi pe ea și pe urmă pe părinții ei... Dacă mătușă-sa este iconoama dela Mănăstirea Varaticu, însemnează că la vară Antonina va fi și ea pe acolo.

Doru, iluminat, se precipită:

— Cu siguranță, cu siguranță, nene!...

— Fiindcă astăzi sunt în garnizoana Iași, vei veni, la vară, la noi, la Iași, și dela Iași, vom merge împreună la Mănăstirea Varaticu.

— Iți mulțumesc, nene!... Ideea e minunată!...

— Acum, ascultă tâlcul intervenției mele, în treburile tale. Iți aduci aminte că odinioară când aveai vreo șase ani, am trecut, cu tine în brațe, prin Vedea care venise mare, dela moșia noastră, dincolo la Vlaici...

— Mi-aduc aminte, nene Naume...

— Dorule, sunt ceasuri în viața omului (nu când e prunc, dar când e vârstnic), când trebuie să-l ia în brațe ori în cârcă cineva devotat și hotărât și să-l scoată dincolo, la mal.

Fratele mai mic strânse mâna fratelui mai mare:

— Nene, e bine la tine în brațe!

CURCUBEU PESTE ȚARĂ

I

In lagăre de caldă primăvară,
hulubii vor veni dinspre amiază,
ca 'ntr'o pădure ce-și perpetuiază
lumina 'n miez de dimineață clară.

Voi asculta în stepă, cum nechează,
cu botu 'n iarba proaspătă și-amară,
sălbatecele iepe fără țară
și fără frâu de aur, fără pază.

Voi șuiera în degete spre soare
și spre livezile ce dau de bună seamă
în cântec nou de plugărit și 'n floare,

Voi flutura spre anii mei năframă
de cer înrouat cum o cicoare,
și voi dormi 'n aeriană vamă.

II

Auzi valea cum răsună,
trec flăcăi voinici pe lună,
fagii, crengile își clatin,
trec flăcăii lui Mușatin.

Cântă cuc cu pana sură,
inimă de codru, mură,
cărăruie, drum pe Toance,
stea de sânge 'n vârful de lance.

Dunăre pe vad de piatră,
câți voinici se 'ntorc la vatră?
Auzi cum răsună valea,
lung îi veacul, lungă-i calea.

III

Frunză-a morții peste sat,
mi-a cântat mări cântat
cucuveaua și-a sburat,
apele mi-a turburat.

Și-am încins pistoale grele
și cuțite cu plăsele
și pe murg gătit cu zele,
tot la drum bătut de stele.

IV

Toamnă, sunet de tălângi,
șir de plopi, cu zarea 'n crângi,
drum bătut de țară plină
cu de toate și străină.

Țarnă, miros de holdani,
aur, cară cu bostani,
arii, cântec de 'mblăcie
nouri puhavi, elegie.

Pâinea noastră, păpușoi
ciocantin, pănușe moi,
nuci cojite, stol de cioare,
cer de păclă pe pripoare.

Funigei de lună, pod
dela vodă la norod,
dela vamă l'altă vamă,
codru, Dunăre de-aramă.

V

Doină, clătinată creangă,
măgură de primăvară,
deal și vale, iarbă-amară,
veac în sunet de talangă.

Somn de paltini pe pripoare,
râu brumat de lună, clipot,
fluier scuturat în șipot,
turmă albă de mioare.

Răzmeriță 'n glas de bucium
și flăcăi în haiducie,
neam mâncat de sărăcie
și hotar clădit pe sbucium.

Boi de soare la tânjală
cu lumina țării 'n coarne,
plug înfipt în lut și 'n carne
și norod flămând, răscoală.

ȘCOALA SATULUI

Bilanțul mișcării naționaliste la sfârșitul secolului trecut. Rolul societății « Junimea » din Iași. — O nouă consolidare națională în adâncime. — Organizarea vechiului sat românesc. — Convingerile cu care trebuie să intre învățătorul în școala satului. — Erorile pedagogiei burgheze. — Superstiția educației cărturărești. — Programul școlii de sat. Universitățile țărănești.

1. Nu este țară în Europa, care în decursul secolului al 19-lea să fi fost mai mult stăpânită de ideologia naționalismului, ca România. Aci atât pe terenul politic, cât și pe cel cultural, toate se fac în numele idealului național. Încă dela începutul secolului al 19-lea, boierii, care aveau prerogativa de a guverna țara, indiferent de avere și de partid, erau cu toții naționaliști. Iar la sfârșitul secolului al 19-lea, toată suflarea românească era naționalistă. Marele război mondial, dintre anii 1914—1918, găsește România gata la orice sacrificiu pentru realizarea idealului național.

Cu toate acestea, din ideologia aceasta a naționalismului, atât de stăpânitoare pe terenul politic și cultural, lipsește dintre ideile conducătoare aceea tocmai care astăzi este socotită ca fiind de cel mai mare preț; lipsește ideea de a lega viitorul de trecutul popoului. Pentru toți marii naționaliști români din secolul trecut, continuitatea trecutului nu era necesară. Viitorul țării, pentru ei, era sortit să fie mare și frumos, pe când trecutul țării a fost mic și chinuitor. Și atunci, de ce viitorul să nu fie așezat pe legi și instituții civilizate, așa cum se găseau în Apusul Europei, fără a mai lua seama la viața românească de altă dată?

Această întrebare era în deajuns să fie pusă, pentru ca răspunsul ei afirmativ să vină ca dela sine. Naționaliștii români erau crescuți în mentalitatea inginerască a secolului al 19-lea. Ei

credeau, cu toți contemporanii lor apuseni, că puterea de viață a unei instituții politice și culturale stă în perfecțiunea ei logică, și în consecință, că legile bune se pot copia de oricine, în tocmai cum se pot copia și planurile pentru facerea unui pod; că împrumuturile culturale dela o țară la alta n'au nici un risc; și că la progresul omenirii participă toată lumea, fiindcă acest progres este în linie dreaptă, același pentru toți. De aceea, timp de aproape un secol, ideologia naționalismului român s'a împăcat cu practica imitării vieții politice și culturale din apus. Bărbați politici, care aveau conducerea Statului român, cu cele mai bune intențiuni și cu convingerea că sunt pe drumul adevăratului naționalism, au așezat pe zidurile vechii case românești, fără ca să cerceteze care dintre aceste ziduri sunt rezistente și care sunt slabe, cele mai decorative etaje construite în stil europeanesc.

Bilanțul muncii lor stă astăzi înaintea noastră. La activ, avem victoria din marele război mondial. Decisivă, vor zice unii. Nu, pe cât pare. Această victorie s'a câștigat, nu prin împrumuturile făcute Apusului. Victoria a fost câștigată prin aceea ce a rămas sănătos în sângele românesc: bravura în fața morții. La pasiv, avem roadele împrumuturilor: politicianismul și analfabetismul. Politicianismul, ca o urmare a legiferării de împrumut, căci legiferarea de împrumut, fără legătură cu conștiința de dreptate a poporului, a înlăturat puțința acestuia de a exercita un control serios asupra mandatarilor săi politici, așa că aceștia au sfârșit prin a pune interesele lor personale deasupra celor publice; analfabetismul ca urmare a unei organizări școlare străine cu desăvârșire de interesele satului și de ale sătenilor. Bilanțul, la activ este impunător, dar și pasivul cântărește mult. Din nefericire, pasivul nu se mai poate suprima, scăzându-l din activ. Dimpotrivă, el este de așa natură, că amenință să înghită activul, dacă nu se iau măsuri din vreme.

Ideologia noastră naționalistă trebuie completată cu ideea continuității. Pe o zidire veche nu se clădește la întâmplare, ci se aleg zidurile sănătoase, și pe ele se înalță ziduri noi, păstrând pentru acestea linia de rezistență a celor vechi. În ordinea politică a unui popor, orice legiuire sau instituție nouă trebuie să continue și să lumineze pe cât posibil legămintele de drept și de morală pe care poporul le practică în mod inconștient. O lege bună este o

lege pe jumătate acceptată. Când legea nu continuă legămintelor în care crede poporul, atunci oricât de logic ar fi ea formulată, rămâne în aer; nimeni nu o practică. Supușenia la o lege numai prin constrângere, este pentru cel ce guvernează o curată iluzie. De aceasta a avut în deajuns ocazie să se convingă guvernanții noștri.

Asupra necesității de a lega viitorul cu trecutul, au fost și la noi bărbați politici care să atragă atenția. Dar ei n'au fost ascultați. Și n'au fost ascultați, nu numai fiindcă atmosfera spirituală a timpului era contra lor, dar și fiindcă ei înșiși erau numai pe jumătate convinși de această necesitate. Facem, prin aceasta, aluziune la bărbații politici care au aparținut societății *Junimea* din Iași. Acești bărbați politici au ironizat foarte ades felul naiv în care se încerca la noi introducerea instituțiilor apusene pe pământul țării; criticele unui Titu Maiorescu, cu deosebire, au impresionat adânc opinia noastră publică în a doua jumătate a secolului trecut, așa că devenise la noi o formulă banală nepotrivirea dintre fond și formă, adică dintre sufletul poporului român și forma împrumutată din civilizația apuseană; cu toate acestea, la nici unul dintre membrii societății *Junimea*, nici la Titu Maiorescu, în afară de critică nu găsim indicate instituțiile politice ale trecutului, de care să poată fi legate împrumuturile; nu găsim o preferință măcar pentru anumite tradiții. Ceea ce au urmărit junimiștii pe terenul politic, pare să fi fost numai împiedecarea introducerii unor instituții prea înaintate pentru viața poporului nostru nepregătit încă. Excepție s'a făcut pe terenul cultural, și aci, numai pe acel propriu al literaturii, unde membrii *Junimii* au fost mai pozitivi; aci ei au indicat tradiția literară care trebuie continuată. Pe terenul politic, rolul *Junimii* s'a mărginit la un rol negativ. Ei au recomandat educația politică, nu însă continuitatea politică. Foarte probabil că ei, împreună cu toți contemporanii lor, nu puneau la îndoială validitatea instituțiilor burgheze pentru viitor. Contra burgheziei ei n'au luat atitudine; au criticat numai falsa burghezie creată din bugetul Statului. Cu un cuvânt, și pentru ei ca și pentru toți naționaliștii români din secolul trecut, ideologia naționalistă a Statului român se împacă prea bine cu ideea că viitorul României poate să fie construit inginereste pe planul internațional al progresului. De altminteri, ultimii membri ai

societății *Junimea* și-au sfârșit cariera lor politică într'un partid intitulat progresist.

Ideea continuității, atât de neglijată de naționalismul secolului trecut, trece pe primul plan în naționalismul secolului nostru. Căci un puls spiritual altul bate în sufletele naționaliștilor de astăzi. Ideologia celor din trecut era mai mult de suprafață; ideologia celor de astăzi este de adâncime. În perspectiva acestei adâncimi continuitatea este hotărâtoare la o națiune. Rasa, limba, teritoriul, tradiția, care totdeauna au fost puse la contribuție pentru explicarea fondului național, sunt prin schimbarea acestei perspective altfel privite astăzi. Ele nu mai sunt privite cu ochii burghezului, ca extinderi geografice, ci sunt privite ca simbolurile unor cristalizări lăuntrice sufletești care își urmează destinul lor de veacuri. În rasă, în limbă, în teritoriu, în tradiție, ceea ce pentru noi, acei de astăzi, constituie contribuția caracteristică la fondul național, nu este asemănarea formală externă pe care ele o pun între indivizii unui popor, ci înrudirea dinamică internă, care face cu putință viața istorică a poporului și care transformă un conglomerat social într'o națiune. Această înrudire dinamică internă face națiunea neperitoare, căci ea ridică deasupra vieții indivizilor, viața instituțiilor și a legilor. Națiunea trăește prin indivizi, dar nu pentru indivizi. După vorba poetului: *Sic vos, non vobis*.

2. Viața națională a unui popor se susține pe continuitatea vieții instituțiilor sale politice și culturale. Acest mare adevăr, din nefericire, n'a fost ținut în seamă de naționaliștii noștri din secolul trecut. Din această cauză o mare parte din opera lor trebuie astăzi refăcută, ba chiar reîncepută.

Opera naționaliștilor noștri din secolul trecut este lipsită de orice fel de legătură cu tradițiile țării. Este o operă cu multe fețe sclipitoare, dar artificială. În total este o operă nesinceră. În ea nu crede poporul; iar dacă o suportă, o suportă fiindcă ea a fost înfăptuită într'o epocă, în care poporul aproape că pierduse nădejdea să mai revină la propriile sale tradiții. Cum să o caracterizăm? Un țesut curios de tot felul de motive. Naționaliștii noștri au lucrat sub sugestii depărtate. Unii dintre ei își făcuseră studiile în străinătate; alții își rotiseră ochii prin străinătate; alții, în sfârșit, se întrebaseră ce poate fi prin străinătate; pentru toți străinătatea, « Europa », era o sperietoare care nu-i lăsa să vadă ce este nevoie

în propria lor țară. Care mai de care se întrecea să aducă ceva nou, pentru ca « Europa » să fie mulțumită; să nu zică « Europa » că n'avem și noi ceea ce are ea.

Toată munca lor era în perspectiva unui prestigiu de suprafață. România să facă bună figură în concertul popoarelor europene.

Acum este rândul să începem o muncă de consolidare națională în adâncime. În ideologia noului naționalism, rostul istoric al României nu începe cu intrarea României în concertul popoarelor europene, ci el a început de mult. El stă plămădit în primele cristalizări sufletești ale limbii, obiceiurilor și conștiinței morale românești. Pentru ideologia noului naționalism, instituțiile politice și culturale apărute în decursul secolelor trecute sunt înfăptuiri ale acestor cristalizări; înfăptuiri care se vor urma și pe viitor.

Respectarea continuității este primul postulat al noii noastre spiritualități naționale. Să începem prin a continua instituțiile tradiționale.

Să începem dela sat.

Și de ce dela sat? Pentru că satul este înfăptuirea unitară cea mai veche și cea mai originală a vieții politice și culturale românești. În sat s'a înfrățit poporul românesc cu munca. În sat s'a format tipul național al țaranului. În sat, ca într'un adevărat Stat suveran, s'a păstrat în decursul vremii autonomia limbii, a obiceiului și a simțului moral românesc.

Întărirea a ceea ce a fost bun în sat este cea dintâi operă de prevedere pentru un bărbat de Stat român. Și această întărire, cum să se asigure mai bine, dacă nu prin școală? De aceea o bună organizare a școlii satului, ca un simbol al naționalismului, este cea dintâi obligație pe care trebuie să o îndeplinească Statul național român.

Cât de înapoiți suntem astăzi cu împlinirea acestei obligații! Satul vechi românesc este în plină ruină. Unitatea sa economică și politică a fost distrusă. Ceea ce a făcut tăria lui de odinioară n'ar putea fi readus la viață decât prin o școală organizată pe măsura intereselor țărănești. Școala satului de astăzi însă este o școală străină de interesele țărănești; este o școală de imitație burgheză, orașenească. În această școală se pierde timpul fiilor de săteni și se risipesc degeaba banii Statului.

Cuvintele sunt grele. Unora li se vor părea chiar nedrepte. Ele nu sunt totuși atât de grele pe cât ar trebui, față de gravitatea pericolului ce amenință viitorul țării.

Organizarea vechiului sat a fost pentru viața poporului românesc o adevărată cetate. În ea s'au adăpostit virtualitățile originale ale țăranimii noastre. A fost o organizație în care, în primul rând, erau împăcate tehnica muncii colective și tehnica muncii individuale. Țăranii liberi aveau proprietăți individuale și totuși în indiviziune pe neamuri. Birurile erau plătite de totalitatea satului, însă pe cislă, adică pe cota-parte de avere a fiecăruia. Proprietatea boierească și domnească a reprezentat un compromis între concepția proprietății absolute și concepția proprietății funcțiune socială. Proprietarul nu putea vinde după voie, căci locuitorii satului, puși la rând după rude, aveau dreptul de a fi preferați. Munca se făcea de țăranii, atât în comun, cât și pe cont propriu, ca ajutor și cu socoteală în regulă. Vitele erau în proprietatea individuală, pășunea lor în proprietate de-a valma. Din punct de vedere economic, satul românesc ținea mijlocia între colectivismul slav și individualismul Romei.

Din punct de vedere politic și cultural, organizația satului era tot așa de fericită. Ea îngăduia o largă autonomie. Țăranii aveau administrația și justiția la ei în sat, chiar și organizarea armatei era pe sat. Numai în cazuri foarte rare, li se impunea să recurgă în afară de sat, la dregătorii cei mari și la Vodă. Biserica se mărginea la rolul de tradiție creștină, iar școala era redusă la experiența celor bătrâni și bunul simț. Cu toate acestea o producție culturală a existat. Ea trece și astăzi drept foarte originală. O învățăm în toate școlile ca pe o neîntrecută literatură populară și o admirăm în muzee ca pe însăși arta noastră națională. Dacă mai adăugăm la aceste manifestări de artă producția pe terenul industrial, avem o iconă aproape completă de ce a fost vechea organizație a satului : o gospodărie perfect echilibrată, în mijlocul căreia țăranimea își găsea hrana, îmbrăcămintea, ordinea politică și satisfacerea nevoilor ei culturale într'o autonomie completă. Și această organizare autonomă, aproape suverană, o avea micul sat român, într'o vreme când deasupra lui Statul nu era deloc consolidat ; ceva mai mult : când Statul se schimba după șansele pe care le aducea războiul, declarat în permanență. În mijlocul unui haos de popoare, popoare

care veneau și se duceau ca purtate de vânt, mica organizare a satului s'a menținut, înfruntând toate vijeliile, pentru ca să aducă cu ea după multe secole în urmă, la lumina zilei: minunea istorică a continuității poporului românesc pe pământul Daciei. Fără autonomia satelor n'ar fi fost națiunea română.

3. Spiritul burghez, pe care l-au adus cu dânsii naționaliștii secolului trecut, a fost disolvantul organizației sătești. Acești naționaliști au izbutit să dărâme definitiv în câțiva ani ceea ce fanarioții nu izbutiseră decât să slăbească, în timp de secole. Cu renașterea națională se înmormântează autonomia satelor noastre. Prin imitare, după Apus, satul cel viu de altă dată intră ca umbră, în despărțiri abstracte teritoriale. Sâmburele tehnicei lui de muncă colectivă, dovedit așa de rodnic, este asvârlit. Proprietatea se individualizează. Legăturile de neam, care au constituit forța indiviziunii, se pulverizează. Țăranul este desprins din unitatea satului pentru a fi făcut burghez, întreprinzător liber, comerciant, homo economicus.

Rezultatul îl cunoaștem. Încă un secol de rătăcire, dacă mai durează, și nu vom mai avea ce îndrepta, fiindcă totul va fi pierdut.

Datoria naționaliștilor de astăzi nu este însă să revină pur și simplu la trecut. Continuitatea nu înseamnă uniformitate. Satul a fost, în trecutul istoric al țării, adevărată cetate a românismului. Așa trebuie să rămână el și în viitor. Dar cum cetățile își schimbă armătura după timp, așa și satul. În forme noi instituționale, satul își va continua vechiul rol istoric, dacă spiritul său de autonomie rămâne același. Satul va fi o cetate a românismului, deodată cu renașterea spirituală a locuitorilor săi. Sub forme vechi sau noi, este în deajuns să bată în el sufletul tradițional țărănesc.

O renaștere spirituală a locuitorilor din sat nu poate veni decât prin școală. Școala singură poate restabili vechea unitate funcțională a satului, pregătind un nou suflet țărănesc în locul celui corupt de astăzi. Școala satului este unica mare nădejde a naționaliștilor de astăzi. Pentru învățătorul ei, ca să-i servească drept un mic catechism spiritual, sunt scrise, în primul rând, aceste pagini. Căci de convingerea învățătorului de sat atârnă viitorul țării noastre. Sunt aceste convingeri ieșite din argumentări false și nesănătoase, atunci naționaliștii noștri sunt condamnați

la munca legendară a lui Sisif. Generație după generație, vor desface unii ceea ce au făcut alții, acuzându-se reciproc și nefârșind nici unul nimic. În mintea învățătorului de sat stă busola orientării noastre naționale. A contribui la luminarea ei este pentru fiecare o datorie.

Prima convingere pe care învățătorul satului trebuie să o aibă intrând în școala sa este că viața satului constituie o realitate de sine stătătoare față de viața orașului.

Viața satului nu este menită să dispară treptat cu întinderea civilizației; și nici menită să fie refractară la mersul civilizației; ci ea condiționează civilizația deopotrivă cu viața orașului. O civilizație susținută numai pe viața de oraș, nu se întâlnește nicăeri; ea este fructul imaginației unor utopiști, pe care îi întâlnim, în secolul al 18-lea, la începutul erei burgheze. Faptul pe care îl prezintă atunci Anglia și anume: dezertarea locuitorilor de sat dela ocupațiile agricole și îngrămădirea lor în orașe, unde se putea câștiga mai mult din lucrul de fabrică, s'a generalizat de unii teoreticieni până la absurd. S'a considerat că acest fapt petrecut în Anglia este hotărîtor pentru tot viitorul omenirii și, prin urmare, că peste câteva secole pământul are să fie acoperit cu diferite mari orașe, dacă nu cu un imens oraș, asemenea unui imens mușuroi de furnici, în care fiecare om își va avea o specialitate de producție și va trăi prin schimbul producției sale cu producțiile altora. Cât a durat și ce frumoase rezultate a dat această dezertare a satelor, o știm astăzi prea bine, și nu din altă parte, ci chiar din Anglia. Nu este bărbat de Stat englez, care să mai recomande astăzi exodul dela țară spre oraș. Cu atât mai puțin bărbați de Stat în alte țări, care să facă asemeni recomandări. Criza economică din timpul nostru a convins definitiv pe toți bărbații politici englezi că între sat și oraș nu este un raport de succesiune, ci un raport de funcțiune; adică: satul nu este un ce provizoriu menit să dispară din momentul ce s'a înființat orașul, ci este principala condiție de existență a orașului. Dacă orașele din Anglia s'au putut câțva timp desvolta în paguba satelor, cauza nu era alta decât posibilitatea pe care au avut-o orașele engleze de a profita, în aceeași perioadă de timp, de un liber-schimb comercial cu celelalte țări ale lumii bogate în sate. Odată ce această posibilitate a fost înlăturată și liberului schimb i s'au pus în cale dificultăți,

orașele Angliei au căzut din nou în dependența satelor engleze. Oraș bogat este numai orașul legat de sate bogate.

Aceasta trebuie să fie așa dar prima convingere a învățătorului. Satul, în a cărui școală el intră, nu este o întocmire socială provizorie, menită să dispară prin progresul civilizației, ci este o întocmire socială permanentă care va trăi cât timp va fi și o civilizație omenească.

A doua convingere a învățătorului mai trebuie să fie apoi următoarea: Școala satului are de scop să pregătească pe fiii de săteni pentru o viață de sat. Faptul că unii dintre fiii sătenilor, puțini la număr, se duc la oraș, să nu-l împingă să robească, pentru interesul acestor puțini, viitorul celor mulți care rămân în sat. Din statistica publicată de d. Iosif I. Gabrea, *Școala românească, structura și politica ei*, însoțită de cele mai conștiințioase reflecțiuni, rezultă că numărul fiilor de săteni, trecuți din școala primară rurală în școala secundară de oraș, este infim de mic. Iată cum stau lucrurile în această privință.

În anii de activitate 1921/2 până la 1926/7 inclusiv, când școala primară rurală avea patru clase, au fost înscriși 7.585.914 elevi din care au absolvit 637.869 elevi, adică 8,4%.

În anii 1927/28 până la 1931/2 inclusiv, când școala primară rurală are șapte clase, au fost înscriși 8.199.109 elevi, din care au absolvit 92.588, adică 1,1%. În total, din vreo 16 milioane de elevi înscriși în timp de zece ani, au absolvit 730.457, adică nici un milion!

Ce fac acești absolvenți ai școlii de sat? În ce proporție se înscriu ei în școlile secundare de toate categoriile? Păstrează ei o proporție egală cu absolvenții școlii primare de oraș?

De loc. Dacă comparăm masa de copii din mediul orășenesc cu masa de copii din mediul rural, trecuți în școlile secundare, constatăm că acei din mediul rural participă de 8,3 ori mai puțin la această trecere, decât cei din mediul urban.

Apoi trecerea în școlile secundare nu însemnează absolvirea unei școle secundare! Cei mai mulți elevi ai școlii de sat se pierd pe drum. Statistica ne spune că din elevii înscriși în școlile secundare, un procent de 22,4% nu-și ajung scopul. În acest procent contribuția cea mai mare o dă mediul rural.

Aceasta este realitatea de care învățătorul trebuie să țină seamă. Datoria lui este să servească pe cei mulți, iar nu pe cei puțini.

Negreșit, pentru a masca învățătorului această realitate și pentru a-l abate dela datorie, luptă demagogia burgheză cu tot felul de argumente. Ba că spiritul democrației cere ca poporul să ia parte la formarea elitei conducătoare a țării; ba că armonia unei bune organizări școlare cere ca valorile să circule dela o școală la alta; ba că, însfârșit, este o crimă să se înmormânteze talentele mediului sătesc, când ele ar putea să strălucească la oraș. . . Va fi însă meritul învățătorului să reziste acestor argumente.

Mediul sătesc oferă talentelor tot atâtea posibilități de strălucire ca și mediul orășenesc; dacă nu chiar mai multe. Căci nu este scris mediului sătesc ca el să fie sărac și incult pe vecie. Sărăcia și incultura lui vine numai din greșala politică pe care Statele moderne o comit, sub influența spiritului burghez. Când acest spirit va înceta să fie atotstăpânitor, ceea ce se presimte de pe acum, atunci va înceta robia materială și culturală în care trăesc satele. Spiritualitatea secolului nostru va avea, în orice caz, o altă înțelegere pentru lumea satelor de cum a avut-o spiritualitatea secolului trecut.

4. Cu aceste două convingeri fundamentale învățătorul este, politicește, îndeajuns de înarmat. Ca să facă din școala lui însă un adevărat focar de lumină pentru sat, îi mai rămâne să-și gonească din minte erorile cu care l-a dăruit pedagogia burgheză.

Erorile pedagogiei burgheze sunt de două feluri. O parte sunt moștenite din vechea practică a educației și sunt caracterizate prin marea importanță acordată cunoștințelor abstracte asupra celor concrete și în genere cercetărilor cărturărești asupra celor de tehnică. O altă parte sunt proprii spiritului burghez și sunt caracterizate prin individualismul care predomină în metodele de predare.

Aceste erori, să fie bine înțeles, sunt erori din punctul de vedere al școlii satului, unde sunt chemați, pentru a li se face pregătirea pentru viață, fiii de săteni. Aceste erori pot fi însă considerate ca principii folositoare în școala de oraș și mai ales în școlile secundare și superioare, unde sunt chemați să-și facă pregătirea pentru viață, fiii de orășeni și de burghezi care au posibilitatea să intre în cariere liberale, în mari întreprinderi comerciale și industriale. Și dacă punem pe socoteala pedagogiei însăși aceste greșeli, îndreptățirea noastră stă în faptul că cei mai mulți pedagogi de

astăzi aplică fără discernământ aceea ce este folositor în școala de oraș la școala de sat, uitând că școala este întocmită pentru a pregăti pentru viață, iar viața nu cere un tip uniform de om, ci tipuri diferite după timp și loc.

Cele două feluri de erori, amintite mai sus, dacă învățătorul de sat nu izbutește să și le gonească din minte, compromite toată munca din școală. Ele vor face ca elevii care vor absolvi școala satului și nu merg mai departe în alte școli superioare, să fie niște neisprăviți, mai inapți pentru viața practică a satului de cum ar fi fost ei, dacă nu intrau deloc în școală. Pentru școala orașului și în genere pentru școlile superioare, ele nu sunt însă erori. Dimpotrivă, ele pot fi recomandate.

Învățământul bazat pe abstracțiuni este pentru începători un învățământ greu. Inteligența omului începe să funcționeze sprijinindu-se pe intuiții concrete și târziu numai ajunge să se miște liberă în operații abstracte. Scrisul, cetitul și mai ales noțiunile de gramatică sunt pentru orice copil din cale afară de plicticoase, fiindcă ele sunt contra naturii lui. În natura lui este ca el să prindă înțelesul total al vorbirii, iar nu al elementelor vorbirii, să vorbească în ritmul gesturilor, iar nu al gramaticii. Tot așa, pentru orice copil, este din cale afară de plicticos, când pentru orice cunoștință i se impune să urmărească cu privirea litera cărții. Poeziile în special, care sunt așa de mult gustate de copil, pierd orice farmec, când trebuiesc cetite. Dacă n'ar fi cartea cu abstracțiunile ei, școala ar fi pentru copii o recreație sufletească.

Același lucru și cu metoda de predare individuală. Școala bazată pe carte are, înainte de toate, în vedere pregătirea omului pentru convingeri individuale. Căci nu este instrument mai propriu pentru asemenea convingeri decât cartea, În fața ei, sunt date aproape unicele ocazii când omul stă singur, pentru a reflecta și a alege între argumente. Omul însă, din natura sa, nu înclină spre convingerile individualiste; ci mai curând spre sugestiile și atitudinile colective. Cea mai simplă muncă de altminteri, el o face cu greu când este singuratic. În schimb, munca cea mai grea devine ușoară, dacă se face colectiv. Este un fapt cunoscut de toți, că la muncile grele lucrătorii preferă mișcările colective însoțite de un ritm muzical.

Cartea prin urmare, comoară de abstracții și izvor de convingeri individuale, este neplăcută. Școala care se bazează pe ea nu este dragă nici unui copil,

Și cu toate acestea, ea s'a impus. De ce? Cartea s'a impus, fiindcă ea este instrumentul cel mai util minții omenești în dirijarea raționamentului abstract. Mîntea omului se formează treptat prin exercitarea aptitudinilor și în special al aptitudinilor ajutate de instrumentele de muncă. Sapa, securea, plugul, căruța, mistria, arcul de vânătoare, și așa toate instrumentele, dela cele mai primitive până la cele mai recente, nu sunt numai posibilități de a prelungi brațele omului, ci sunt prin exercitarea lor și izvoare din care mîntea omului își primește dispoziții de noi aptitudini. Instrumentul este condus de om, dar și el la rîndul lui conduce pe om, prin deprinderea pe care o lasă întrebuițarea lui. Altă mîntea are omul care mîntuește un instrument primitiv și altă mîntea are omul care mîntuește instrumentele perfecționate ale tehnicii moderne.

Dintre toate instrumentele moderne, cartea este instrumentul care a influențat mîntea omenească în gradul cel mai înalt, prin aceea că ea a dat posibilitatea de a se dirija viața abstracțiunilor. Cultura omului ar fi fost foarte redusă, dacă acesta nu ar fi avut puțința să-și creeze, deasupra intuițiilor concrete, o lume a abstracțiunilor, prin mijlocul căreia să constituiască știința prevederii. Cartea a fost instrumentul care a liberat mîntea omului de sub blocul intuițiilor sensibile, dînd abstracțiunilor puțința de a se fixa prin simboale grafice, ușor de memorat și ușor de dirijat. Știutorul de carte și-a dobîndit astfel o libertate lăuntrică de gîndire, pe care nu o are acela care nu știe întrebuița cartea. Tot mulțumită cărții s'a putut ușura și formarea convingerilor individuale.

Mai multe laude nu se poate aduce cărții, prin urmare indirect și pedagogiei cărțurărești. Cartea și metodele cărțurărești merită laude; cu o singură condiție: să fie aplicate unde trebuie. Fixarea abstracțiilor în vederea raționamentelor, care duc la convingeri individuale, este fără îndoială utilă în viața oamenilor, dar nu în viața tuturor oamenilor de o potrivă. Profesorul, avocatul, medicul, magistratul și toți profesioniștii intelectuali, fără stăpînirea abstracțiunilor și dirijarea lor în raționamente sunt cu desăvîrșire

desarmați în cariera lor. Tot așa și marii întreprinzători pe terenul comercial și industrial. Înainte de toți apoi, inventatorii. Aceștia toți, nu numai că au nevoie să se deprindă cu abstracțiunile, dar au nevoie să se deprindă cât mai de vreme. Căci cine s'a deprins mai de vreme are toate șansele să le stăpânească mai bine. Din această cauză, viitorii profesori, avocați, medici, magistrați... nu fac o greșală dacă încep, de mici copii, cu cartea. Plictiseala pe care ei o îndură cu analizele gramaticale și cu tot felul de cetiri și compoziții scrise se compensează cu înlesnirile pe care acestea le aduc mai târziu. Cine vrea să ajungă în școlile înalte și să facă ieșind, de aci, știință, comerț întins, industrie și practică profesională pe risc individual, acela trebuie să suporte cultura forțată cărțurărească, căci ea este spre folosul lui. Ne întrebăm însă: de ce aceeași cultură forțată cărțurărească să fie aplicată și fiului de sătean?

Fiindcă analfabetismul este o rușine, și de rușine trebuie să scape cineva cât mai de vreme!

Acest răspuns nu este un răspuns serios decât pentru învățătorul care se lasă condus de fraze demagogice. Bunul simț, dacă învățătorul n'ar avea alte cunoștințe pedagogice, este îndeajuns să dea un răspuns potrivit.

Cartea este un instrument de educație, dar nu unicul instrument de educație. Apoi, și dacă ar fi cartea între cele mai bune instrumente de educație, aceasta nu o face să fie bună de întrebuițat pentru orice scop.

Ea este de năinlocuit la pregătirea viitorului burghez, care în cariera lui are nevoie de raționamente abstracte care duc la convingeri individuale; este însă de o utilitate foarte relativă la pregătirea viitorului sătean gospodăru, care în viața lui n'are nevoie de atâtea raționamente abstracte și de atâtea convingeri individuale. Copilul de burghez poate să-și ocupe primii ani ai copilăriei sale cu cartea, deși cartea este plicticoasă și deși pentru dezvoltarea normală a sufletului său, alte instrumente de educație ar fi fost mai bune; fiindcă pentru el influența pe care o lasă cartea este hotărâtoare de succesul carierei; dar copilul de sătean, ce zor are să imite pe burghez? Cartea, când este prea de vreme impusă, produce desgust chiar în sufletul copilului de burghez, cu tot folosul ce trage acesta dintr'însa; darmite în sufletul copilului de sătean!

Câți copii de burghezi, după ce și-au făcut intrarea într'o carieră, și mai ales într'o funcțiune de a Statului, nu mai pun mâna pe carte din silă, atât de străină a fost cartea de cerințele naturale ale sufletului lor de copii! Și să ne mai mirăm atunci că fiii de țărani devin din nou analfabeți după absolvirea școalei elementare primare?

Învățătorul viitoarei noastre școale de sat să aibă așa dar curajul să se scuture de prejudecata educației cărturărești.

Când un țăran muncitor agricol a însământat înainte de vreme ogorul lui cu porumb și vede că a greșit, oare se mai încăpățânează el să însămânțeze și în anii viitori tot așa de timpuriu? De sigur că nu; deși i-ar fi dat să vadă la grădinarii din oraș însămânțări în sere calde, chiar pe vreme de iarnă. Atâta minte are țăranul nostru ca să înțeleagă, că pentru însămânțare este o anumită epocă potrivită. Învățătorul trăește și el în mijlocul țăranilor. De ce cu toate acestea el singur se încăpățânează, an după an, să însămânțeze în mintea micilor elevi cunoștințe abstracte cărturărești, care, după cum bine știe, au să se usuce și să piară, de îndată ce elevii vor absolvi școala?

Așa scrie la lege. Ce poate face învățătorul dacă i se poruncește de sus?

În învățământ nu încap poruncă. O spunem aceasta fără nici o intenție revoluționară, ci ca pe un simplu adevăr. A porunci în învățământ este un non-sens. Se poate porunci învățătorului să voteze pentru cineva; să bată sau să execute pe cineva; chiar să omoare pe cineva, dar nici o dată să dea cuiva o educație după niște principii, în care el nu crede. Căci educația nu este un act mecanic, ci un șir de acte sprijinite pe colaborare conștientă.

Nu din poruncă, ci din vina lui proprie conduce învățătorul școala de sat pe un drum greșit. Căci învățătorul de astăzi, crescut în spirit burghez, nu se simte în serviciul satului. El se simte burghez. El n'are inimă pentru viitorul satului. El nu protestează și nu se revoltă, când din școala lui, în loc de țărani adevărați, ies burghezi neisprăviți.

Ce ar fi dacă o nouă spiritualitate ar pune stăpânire pe sufletul învățătorului, și ar deștepta în el conștiința datoriei!

5. Cum învățătorul școalei de sat, botezat în noua spiritualitate, nu poate să întârzie, adăugăm pentru el câteva rânduri.

O anchetă în lumea satelor, în scopul de a afla ceea ce cred țăranii despre școală, nu s'a făcut niciodată în mod nepărtinitor. Dacă s'ar face, rezultatele ei n'ar fi mult deosebite de afirmările făcute de noi mai sus. Țăranii văd binefacerile școalei numai în posibilitățile pe care ea le deschide spre slujbele Statului, adică spre viața de oraș. Aceia dintre țărani, care nu întrevăd pentru fiii lor asemenea posibilități, consideră școala ca o pierdere de vreme. Nu este țăran care să-și facă o sărbătoare din trimiterea copilului la școală. Nu este țăran care să vorbească cu entusiasm de transformările pe care le constată în conduita fiului lor de când s'a dus la școală. Rar câte unul, care văzând răbdarea cu care copilul își face lecțiile, se bucură pe ascuns că l-a dăruit Dumnezeu cu un copil, care calcă a domn mare; dar de mulțumirea lui zilnică de părinte, nici acest țăran nu vorbește. Copilul învață carte, dar atât. Bunătatea de suflet și disciplina este la el tot așa, cum au fost mai înainte. Poate chiar mai prost, fiindcă acum copilul se crede mai mult, de când citește pe carte.

Părerile despre învățător sunt împărțite, dar despre recunoștința satului pentru activitatea lui școlară nu se vorbește nicăieri. Învățătorul, în ochii țăranilor, este un simplu funcționar.

Această situație nu mai poate dura. Dacă până acum ea a fost tolerată, tolerarea ei se explică și în mare măsură se poate scuza. Europa, întreagă, în timpul secolului trecut, a fost stăpânită de spiritul burgheziei, și în acest spirit am renăscut și noi la o viață politică europeană. Nu puteam da satului școala lui proprie, câtă vreme locuitorii satelor nu aveau o importanță politică. Astăzi însă situația este alta. Și dacă nu este încă alta, trebuie să devină alta.

În noua viață politică, Statul român ia caracterul unui Stat Țărănesc. Deodată cu dreptul la vot, țăranul trebuie să aibă și dreptul la școala lui proprie. Perioada școalei de sat, ca o pepinieră a burgheziei, este sfârșită și pentru totdeauna.

Situația este ajutată ca să devină alta, nu numai de noile condiții politice, dar ea este ajutată și de progresele științei educației. Noua știință a educației se depărtează astăzi din ce în ce mai mult de tipul uniform cărturăresc al școalei burgheze. Tendința pedagogiei contemporane este să creeze o școală pe măsura elevului.

Pe măsura elevului întreg. Căci elevul nu este numai purtător de inteligență, ci este și purtător de virtuți sociale. Ca purtător de

inteligentă elevul de sat are aceleași trepte de dezvoltare ca și elevul de oraș. Dacă pedagogia se mărginește la cultivarea inteligenței, atunci ea are puține diferențe de făcut între programul școlii de sat și programul școlii de oraș. Dar elevul este și purtătorul virtuților de care mediul său social are nevoie mai târziu ; în cazul de față : este purtătorul virtuților de care satul românesc are nevoie mai târziu. Aceste virtuți sociale sunt altele în sat și altele în oraș. Dacă pedagogia nu urmărește să favorizeze exodul populației sătești spre orașe, atunci ea are datoria să țină seamă de diferențele profunde care există, din punctul de vedere social, între sat și oraș. Și dacă ținem seamă atunci, programul școlii de sat, ajunge să fie formulat aproape în opoziție cu acela al școlii de oraș.

Nu este locul aci de a arăta în amănunt programul școlii de sat. Să ne fie permis de a schița numai liniile sale generale.

Organizația pe care a avut-o vechiul sat românesc a fost, neîndoios, temelia pe care s'a ridicat edificiul întregii organizări politice a Statului românesc. Se poate discuta astăzi, dacă și pentru viitor același vechi sat ar fi bine să rămână ca temelie organizării Statului, și păreri pot fi împărțite. În orice caz continuitatea vechilor așezăminte nu implică, precum am mai spus-o, identitatea lor. Satul cel vechi poate să continue într'o formă adaptată cerințele economice viitoare. Ceea ce însă nu se poate discuta este potrivirea dintre organizarea vechiului sat și însușirile sufletești ale țaranului român. Dacă vechiul sat a durat, atât cât a durat, înfruntând toate primejdiile, aceasta nu se poate explica decât într'un singur fel și anume, că satul și sufletul țaranului se completeau într'un chip desăvârșit. În unitatea și autonomia organizației sătești și-a găsit țaranul român structura firească a propriului său suflet. Așa fiind, schimbările pe care le poate primi organizarea satului în viitor cad pe al doilea plan ; important este să se păstreze în orice organizație de sat însușirile pe care țaranul le-a dovedit timp de atâtea secole. Cultivarea acestor însușiri vine pe primul plan.

Această cultivare nu se poate face decât prin școală.

Programul școlii de sat va trebui să prevadă de aceea, în prima linie, cultivarea elevului în tradiția însușirilor țărănești.

În orice formă va fi organizat satul, avem nevoie de țărani crescuți în spiritul solidarității. Că vor munci colectiv ca în trecut sau în cooperatie, cum se prevede pentru viitor, aceasta este indiferent ;

de nevoie este să se iubească între ei. Și iubirea nu se pregătește așezând pe elevii mici în bănci și ținându-i pironiți ore întregi cu ochii pe abecedar, ci făcându-i să se joace împreună, apoi să meargă și să cânte împreună; unificându-i dela început prin mișcări fizice și activități în comun. Primii doi ani de școală vor fi ocupați cu disciplinarea fizică și cu deprinderea elevilor la o muncă ușoară comună. Jocul și tehnica mânilor vor fi îmbinate după o singură regulă, aplicată în mod sever: jocul dela început să se transforme treptat în act conștiincios mai târziu. Învățătorul n'are să ceară dela copil măiestrie, dar conștiinciozitate. Până la vârsta de 9—10 ani, elevul ia astfel conștiință, prin jocul și activitatea în comun cu semenii săi, de propria sa ființă socială. Ajunge să știe ce pretinde lumea dela el, când îi cere să-și îndeplinească datoria. Are primele simțiri de cinste, de demnitate și de remușcare morală, aflându-se alături de semenii săi într'o experiență socială trăită, iar nu povestită. Dacă învățătorul este ajutat și de alte notabilități ale satului, el poate să facă din elevii primelor două clase primare candidați admirabili pentru cohortele de cercetași. În orice caz părinții acestor elevi vor simți că au o școală în satul lor.

După primii doi ani, învățătorul a intrat pe jumătate în sufletele elevilor săi. El a prins măsura lor. Jocurile și activitățile în comun au selecționat pe elevii sănătoși de acei bolnavi; pe sociabili de asociabili. De aci înainte el nu mai merge în necunoscut. Poate începe cu cartea. Și va începe cu scrisul, care continuă tehnica mâinii. Copilul de 9—10 ani va desena cuvinte pe tăbliță, fără să știe ceti, așa după cum bunica sa brodează râuri pe cămașă, fără să știe regulile de artă. După ce se va deprinde cu scrisul literelor, va începe cetirea pe carte. Nu însă cu analiza gramaticală, care este cea mai grea. Aceasta va veni după ce elevul se va obișnui să vorbească în mod corect fraze întregi, dându-și și seamă de înțelesul lor.

Opoziția dintre programul școlii de sat și al școlii de oraș devine și mai pronunțată pe măsură ce vârsta elevilor crește. Între 16—19 ani avem perioada critică, în care elevul, terminându-și copilăria, își începe pregătirea pentru viața practică de mai târziu. Acum gândirea sa are, mai mult de cât ori și când, nevoie de îndrumare. Acum fiul de țăran, după îndrumarea care i se va da, va deveni un țăran folositor satului, sau un pierde-vară pentru tot restul vieții. Între 16—19 ani se hotărăște soarta virtuților țărănești.

Și tocmai pentru această perioadă de ani, școala de sat astăzi nu există! Copilul de sătean este dus până pe pragul pubertății și de aci înainte abandonat. Școala primară elementară îi formează copilăria până la 12 ani; cursurile complimentare îl mai țin la școală încă vreo trei ani, iar tocmai când vine epoca pubertății și are mai multă nevoie, pentru el nu mai există școală.

Este drept că s'a vorbit, și în timpul din urmă s'a încercat o propagandă culturală printre absolvenții școlilor rurale și toți locuitorii satelor. Dar o asemenea propagandă nu poate ține locul unei școale de stat. La această propagandă iau parte literații și funcționarii orașelor, o lume întregă de improvizați care vorbesc de câte în lună și în soare, fără nici un plan potrivit mediului țărănesc. Școala de sat nu se poate completa cu propaganda orășenilor, ci ea formează un tot unitar dela clasele elevilor mici până la clasele de sus ale elevilor de 18 și 19 ani. În tocmai cum școalele secundare de oraș sunt fără sens, dacă nu sunt completate în Universitate, tot așa și clasele elementare și cursurile complimentare rurale sunt fără sens, dacă nu sunt completate cu trei clase speciale destinate să desăvârșească în elevii, ajunși la pubertate, îndrumarea dată lor de învățător încă dela primele clase. Aceste trei ultime clase, cu un corp didactic anume pregătit, vor fi ca un fel de Universitate țărănească închinată intereselor populației dela sat.

Spiritul în care va fi întocmit programul acestor ultime clase, sau al Universităților țărănești, dacă titulatura convine, va fi cu totul deosebit de al școalelor superioare burgheze.

Pe scurt el poate fi caracterizat astfel:

Puțină știință cărturărească; în schimb o bună intuiție în tehnica gospodăriei sătești.

Puțină știință cărturărească, adică puține raționamente predate cu scopul de a explica și convinge. Acest scop este natural să preocupe pe aceia care au profesiunea să învețe pe alții; sau care intră în întreprinderi care cer o pregătire lungă pentru ca să reușească, sau care filosofează asupra naturii, sau care judecă faptele oamenilor din punctul de vedere juridic; sau care practică medicina, ori avocatura. Dar pentru un viitor mic gospodar de țară, ce scop să aibă la el pregătirea cu raționamente abstracte? Pentru un mic gospodar, în loc de multă carte este mai utilă o bună intuiție în tehnica muncii. Să știe vedea și reacționa sigur. Căci, din naștere locuitorul

de sat nu vede și nu reacționează sigur. O mulțime de superstiții îl fac să vadă aceea ce nu este și să reacționeze cum nu trebuie. O bună intuiție în tehnica muncii este un fel de gândire justă aplicată direct asupra lucrurilor, fără mijlocirea abstracțiunilor. Această gândire are nevoie de o pregătire, nu tot așa de îndelungată cum este pregătirea gândirii cu raționamente abstracte, dar care și ea trebuie să fie foarte îngrijită. Nu sunt mulți care pot să o dea. Conferențiarul de oraș, care se duc pe la sate pentru a propaga cultura, mai totdeauna nu știu să o dea. Ei se pierd în demonstrații care de cele mai multe ori, în loc să lumineze, mai mult încurcă pe ascultător.

Pentru a da elevului o intuiție justă în tehnica muncii gospodărești există o singură metodă: colaborarea strânsă manuală dintre profesor și elevi. Elementele gândirii tehnice se fixează prin mișcările mâinii; prin imitarea corectă în exerciții colective. Universitățile țărănești își vor avea, prin urmare, sălile lor de cursuri în localul unor mici ferme agricole, în care să se găsească la dispoziția elevilor instrumente de muncă și teren de experiență pentru cele mai necesare realizări gospodărești.

Tehnica muncii gospodărești nu însemnează însă tehnica specială a unor meșteșugari. Școala de sat, chiar în ultimele ei clase, n'are menirea să formeze meșteșugari; adică: cismari, tâmplari, mecanici, zidari, etc., ci are menirea să formeze gospodari: oameni pregătiți cu o cultură tehnică adaptabilă la tot felul de munci gospodărești. Meșteșugarii trebuincioși satelor se vor forma, la școalele speciale de meserii, dintre absolvenții școlii de sat sau a școalelor de oraș. Școala de sat rămâne o școală de universalitate gospodărească. Specializarea, într'un meșteșug anume, este de cele mai multe ori, în viața satelor, plină de risc. Pe lângă că ea nu aduce o rentabilitate sigură, ea mai atrage uneori și momente de criză morală asupra aceluia care o îmbrățișează. Acela care s'a specializat într'un meșteșug, când, din lipsă de clienți, este silit să revină la muncile obișnuite consătenilor săi, se simte nenorocit. Universitățile țărănești vor contribui la ridicarea satelor numai dacă rămân cu programul tradiționalei munci gospodărești: munca susținută pe colectivul sufletesc al țărănimii.

VIAȚA LUI MATEI MILLO LA PARIS

În monografia « Artistul Matei Millo », publicată în « Memoriile secțiunii literare » ale Academiei Române (seria III, tomul VI, Memoriul 3), am reprodus o serie de scrisori adresate, din Iași, de Matei Millo, părintelui său, Spătarul Vasile Millo, la Spătărești, lângă Folticeni.

În ultima scrisoare, din 15 Noembrie 1840, Millo anunță pe tatăl său că la 18 Noembrie pleacă la Paris, împreună cu Nicu Mavrocordat.

Scrisorile pe care le-am publicat sunt în colecția de documente ale « Muzeului Folticeniilor », și între ele nu este nici una din timpul cât a stat Millo la Paris, astfel că nu știam câtă vreme a zăbovit și nici măcar ce a făcut el acolo, ce cursuri va fi urmat, și bănuiala era că el s'a dus la Paris anume ca să studieze arta dramatică.

Cercetând însă, am aflat că Doamna Sultana C. Dediu, proprietara moșiei Stolnicenii-Prăjescului, din județul Baia, ar avea, între documentele familiei, scrisori de ale lui Matei Millo, din timpul cât acesta și-a petrecut viața la Paris.

Lucrul este explicabil, deoarece d-na Dediu este fiica boierului Iancu Prăjescu, frate cu mama lui Matei Millo și epitrop al copiilor Spătarului Vasile Millo, trecut din viață în anul 1841.

D-na Dediu a avut amabilitatea să-mi pună la dispoziție aceste scrisori, cu obligația să le depun în « Muzeul Folticeniilor », ca donație din partea sa.

Prima scrisoare dela Paris este din 18/30 Septembrie 1842, așa că din Noembrie 1840, când a plecat, nu avem nici o informație, până la data aceasta, despre activitatea lui Millo.

Din această primă scrisoare aflăm însă, că Iancu Prăjescu a mai primit și altele, înainte de aceasta, pe care nu le-a păstrat.

E o mare pierdere, și din cetirea tuturor scrisorilor, pe care episcopul a găsit de cuviință să nu le distrugă, se pricepe că el le-a pus la o parte, numai din pricină că, în ele, este vorba de sumele de bani pe care într'una i le cerea Matei Millo, și episcopul i le trimetea. Avea nevoie de ele, pentru justificarea cheltuelilor pe care le făcea, în calitate de episcop. Toate scrisorile păstrate de Iancu Prăjescu sunt niște veșnice plângeri, amănunțite socoteli menite să-l înduplece să-și deschidă punga și să trimeată bani la Paris.

În scrisoarea pomenită, Matei Millo spune: « D-voastră știți că la zi întâi Ghenar viitor 1843 sânt doi ani de când mă aflu în Paris », ceea ce arată că, plecat din Iași la 18 Noembrie 1840, a călătorit 43 de zile, ca să ajungă în capitala Franței.

Ce făcea Matei Millo la Paris?

În scrisoarea dela 18 Septembrie 1842, el spune că trebuie să mai rămână în Paris până la 1 Ianuarie 1845, « pentru ca să pot îndeplini cu desăvârșire învățăturile ce am întreprins, căci de vreme ce am venit odată în Paris, cu *acest scop (acel de care mulți m'au învinovățit)*, să nu mă opresc deci pe la jumătate de drum și să fac iar o adevărată greșală de a mă înturna în țară până a nu săvârși învățăturile ».

Scopul de care mulți l-au învinovățit era *teatrul*.

« Asemenea v'am mai scris, zice el, că luând în băgare de seamă slăbăciunea averei mele și *puțina încredere care trebuie să am în slujbele dela noi*, am hotărît ca *pe lângă învățăturile începute* ce am săvârșit, în acești doi ani, să învăț și o cunoștință care în țara mea, la orice împrejurări, să-mi poată da un venit sigur ».

Este vorba de o învățătură începută care l-ar fi îndrumat către vreo *slujbă*, adică o funcție publică; o carieră care nu-i inspira încredere, din cauza nestabilității unei situații supusă unor nenumărate fluctuații.

S'ar părea că nu cariera de artist dramatic poate să fie vizată în acest pasaj din scrisoarea lui Matei Millo.

S'ar putea presupune că el urma cursurile unei școli comerciale, din împrejurarea că în o scrisoare dela 22 Octombrie 1843, găsim următoarele cuvinte: « Adresa mea v'am însemnat-o *în cel*

întâi răvaș și v'o adaug și aice : Monsieur Millo, rue St. Pierre Popincourt 22, a l'école spéciale de commerce ».

Să fi fost Millo elev al acestei școale ?

În alte scrisori face mențiune că plătește trei profesori particulari. Să fi avut el nevoie de astfel de profesori, pentru cursurile unei școale comerciale ? Să fi intrat în mintea unui fiu de boier, în 1841, că ar putea să fie comerciant, când comerțul — pe acele vremuri — era considerat ca o profesie degradatoare, demnă numai pentru armeni și evrei ? Aveam noi, în Moldova, pe la jumătatea veacului trecut, instituții financiare, în care să se poată adăposti, ca salariați, absolvenți de școli comerciale ?

Trebue să excludem ipoteza că Matei Milo se dusesse la Paris cu scopul de a învăța comerțul, și să rămânem la părerea că scopul « acel de care mulți m'au învinovățit » era tot arta dramatică, și dacă spune că « luând în băgare de seamă . . . puțină încredere care trebue să am în *slujbele* dela noi », aceasta corespunde cu împrejurarea că, pe atunci, actorii erau plătiți ca slujbași, și nu existau artiști dramatici ca profesioniști liberi, la noi în țară.

O altă scrisoare, ultima ce o avem, dela 30 Aprilie 1845, întărește părerea aceasta.

Millo cerea, dela Iancu Prăjescu, o sumă de bani mai mare, pentru a-și plăti creditorii, fiind amenințat să fie pus la închisoare, pe vreme de șase ani. Dacă va suferi această rușine, el jura « pe viul Dumnezeu, pe țarina iubiților mei părinți », că preferă moartea « de o mie de ori », că nu se mai întoarce în țară niciodată, și pentru a-și agonisi viața, se va face *actor*, slugă sau orice.

Să se facă actor, și încă la Paris, un om care nu ar fi avut nici o pregătire ?

Faptul că adresa lui Millo era la școala specială de comerț din Paris, se poate explica lesne, știind, din scrisorile lui, că era în pensiune la un profesor, care — poate — locuia și el la acea școală, din corpul didactic al căreia ar fi putut să facă parte.

Unul dintre acei care l-au cunoscut mai de aproape pe Matei Millo, care au fost mai des în contact cu el, Teodor T. Burada, spune lămurit : « Comisului Matei Millo, tânăr nobil, care din cea mai fragedă tinerețe manifestase mare pasiune și un talent deosebit pentru teatru, în urma căruia el se hotărî să meargă în străinătate, și să studieze cu deosebire arta dramatică, cercetând cu

deamănuntul cele mai de căpetenie teatre din principalele capitale ale Europei, și chiar *jucând în unele din aceste teatre*, i s'a încredințat lui și Prințului Neculai Suțu, om cult, care se ocupase diferite studii și lucrări politice, și literare, direcția Teatrului Național din Iași».

Nu pare admisibil că Matei Millo să fi cercetat teatrele « din principalele capitale ale Europei », întrucât scrisorile sale îl arată în Paris, dela 1 Ianuarie 1841, până pe la începutul anului 1846, când s'a întors în țară.

Profesiunea care să-i dea « un sigur venit », și despre care spunea el că și-a ales-o, nu prea avea afinități cu arta dramatică : « pentru aceasta am și ales *cunoștința ingineriei*, care știți D-voastră prea bine cât este de bănoasă și de cinstită la noi ».

Suntem îndreptățiți să ne întrebăm dacă, în adevăr, Matei Millo a studiat ingineria la Paris și dacă nu cumva spusele lui erau o farsă, menită să ademenească pe Iancu Prăjescu să-și deschidă punga și să-i trimeată sutele de galbeni, pe care i le tot cerea. Nu încerca el oare același sistem întrebuițat când îl îngrozea, pe unchiul său, cu amenințarea că se va face actor ?

Povestea cu ingineria — dacă a fost poveste — se repetă și în alte scrisori, și cu drept cuvânt.

În socoteala cheltuelilor de care spunea că are nevoie, îi indica o sumă de 100 galbeni, « bani pentru cumpărarea instrumentelor de inginerie ». În scrisoarea dela 22 Octomvrie 1843 vorbește de datoriile ce a contractat « din pricina boalei cumplite ce am suferit și a *călătoriei ingineresti* » ce a făcut cu profesorul în casa căruia locuia. În altă scrisoare, din 10 August 1844, cere o sută de galbeni, cu care să se poată întoace în țară și să poată cumpăra « *cele trebuincioase lucruri de inginerie* ».

Ii trebuiau bani, repetă el mereu, deoarece « *pentru inginerie sunt silit de acum să iau dascăl deosebit* ca să o mântui cu desăvârșire în acești doi ani viitori, căci aminteri, urmând numai la școalele publice, nici în patru ani nu ași putea mântui ».

Că învață ingineria este o frază stereotipă ; numai cu profesorii de care avea nevoie și trebuia să-i plătească, se mai încurcă. Le uita numărul, dela o scrisoare până la cea următoare ; în unele vorbește de *un profesor*, în altele de *doi* și ajunge la numărul de *trei profesori*.

Despre călătoria inginerească, dă amănunte fantastice.

El scrie, la 18 Septemvrie 1842 : « Dacă vă cer să binevoiți a-mi trimete și toți banii care-mi trebuie pe anul viitor 1843, aceasta-i numai pentru că pe la zi întâi Aprilie *am pornit împreună cu școlarii Universității de inginerie și cu profesorii*, afară din Paris, ca la două zile depărtare, prin provinții, pe la munți, ca să ne învățăm a lua planuri și a face hărți, și *tocmai peste șapte luni* după aceea avem a ne întoarce în Paris », și-l prevenea pe episcopul său, că în acest timp nu va putea să-i trimită bani în Franța. Acesta era motivul pentru care-i cerea și suma de care ar fi avut nevoie pe anul viitor 1843.

O excursie de șapte luni, pentru ca școlarii Universității de inginerie să învețe « a lua planuri », este inadmisibilă.

Povestea aceasta pe care ar fi putut să o creadă Prăjescu, ascunde niște lucruri pe care Matei Millo nu îndrăznea să i le mărturisească : el a petrecut acest timp în închisoare.

Făcuse datorii mari. El spune : « Pentru ca să pot trăi pe datorie în casa unde șed, iar am fost silit a da sinet, și la douăzeci Decemvrie viitor, călindariu nou, *dacă nu voi avea banii, sunt fără sminteală acum închis*, pentru că sinetul acesta este îndoit mai mare decât cel trecut ».

Cerea suma de șase sute cinsprezece galbeni, o sumă enormă pentru vremurile acelea. Ca să poată să o obțină, propunea să se reducă venitul din averea părintească destinată celor cinci surori ale lui, care trăiau la mănăstire și să i se împrumute astfel 375 galbeni, iar restul să i se plătească anticipat din venitul pe doi ani a părții lui de moștenire.

Împrumutul solicitat pare să nu se fi făcut, deoarece toate cererile scrise, pe care le trimisese lui Prăjescu, în acest scop, și sinetul iscălit pentru împrumutul de 375 galbeni, sunt între scrisorile de care ne ocupăm. Probabil că nici Prăjescu nu i-a trimes, cel puțin grabnic, suma cerută, și ca urmare logică, Millo a fost condamnat la închisoare, conform legii de atunci din Franța.

Că și-a ispășit pedeapsa, reiese din scrisorile de după 18 Septemvrie 1842.

În scrisoarea din 10 August 1844, prin care iarăși cere bani, zice : « . . . voiesc a vă spune că soma de bani care o păstram pentru drumul întoarcerii s'au mistuit mai toată pentru cele trebuincioase

a vieții, *în locul unde știi*, și unde toate sunt întreit mai scumpe decât aiure », și apoi : « Din banii care am primit acum, știi foarte bine, scumpul meu părinte, că nici măcar o lețcae n'am putut să răzlețesc pentru trebuințele mele. Ba, încă am mai adaos încă ceva franci pe lângă ei, *ca să scap de unde știi* ».

Acest « de unde știi » nu putea să fie cea excursie inginerească de șapte luni. Inchis, trebuia să-i mărturisească lui Prăjescu împrejurarea, care-l va fi înduioșat pe acesta și-i va fi trimes și bani, cu care să scape din închisoare.

În scrisoarea dela 30 Septemvrie 1845, amintește, în mod neîn-doios, durerea ce a avut să îndure : « Scumpul meu părinte, din două cuvinte veți înțelege tot răul poziției mele. *În vreme ce întâmplarea care v'am făcut cunoscut, mă lovea cu atâta cruzime, când împilat sub a ei povară eu vă rugam*, prin răvașul meu de atunci, ca să binevoiiți a-mi trimete o sumă de 150 galbeni *pentru a mea slobozire . . .* ».

« Slobozirea » era eliberarea din închisoare.

În scrisoarea aceasta arată că-l așteaptă din nou pedeapsa închisorii, pentru neplata altor datorii : « Acum o lună și mai bine este de când mă învăluiesc cu aceste crude împrejurări. Chemat fiind la tribunalul de comerț, *era să fiu pe loc trimis la închisoare*, însă după rugămintele și făgăduințele ce am făcut, mi s'au dat o vadă de două luni numai, ca să am vreme să scriu în țară la mine, iar dacă după acest termen, care se mântue la zi întâi Iulie viitor stil nou, eu totuși nu mă voi afla în stare a plăti soma mai sus anumită, apoi *să fiu închis*, după pravili, *pe vreme de șase ani* ».

Îl aștepta maximum pedepsei, ca recidivist.

Groaza aceasta îl obseda.

În alt pasaj al acestei scrisori, pomeneste și mai clar că a fost închis, când zice : « . . .dacă până cel mult până la sfârșitul lui Iunie stil nou, eu nu voi putea avea soma ce v'am însemnat, apoi știi ce osândă mă așteaptă ; și o asemenea osândă, *dacă mi s'ar mai întâmpla încă odată*, și mai vârtos cu asprimea care mi-au vestit-o tribunalul, apoi nu-mi mai rămâne altă scăpare, decât a muri departe de țara mea ».

Încerca să-l înduioșeze, pe Iancu Prăjescu, dându-i a înțelege că se va sinucide.

Se împlineau cinci ani de când Matei Millo făcea pretinse studii de inginerie la Paris, de unde unchiul său Iancu Prăjescu îl chema să se întoarcă în țară, iar el îi cerea mereu ultimii bani ca, peste câteva zile, să pornească la drum. Când primea banii intervenea o altă împrejurare care-l oprea pe loc. În special o grozavă boală, « orbalțul la cap », adică un erizipel, care a durat câțiva ani, și pentru vindecarea căruia a cheltuit mulți bani cu doctori, doctorii și « feredee » (băi) minerale.

Orbalțul lui Matei Millo să fi fost tot o farsă, cu care-l mistifica pe Prăjescu, pentru a-i mai trimite câteva sute de galbeni?

* * *

Scrisoarea din 30 Aprilie 1845 este ultima care s'a păstrat, și din alte acte nu putem afla data când s'a întors Matei Millo în țară. Știm însă că la 6 Martie 1846 el era în Iași, când se încheie socotelile cu Iancu Prăjescu, de sumele ce acesta, în calitate de episcop, a încasat din averea Banului Vasile Millo și a soției sale.

Din această socoteală rezultă că din suma încasată de 78.200 lei, Matei a primit, la Paris, 64.809 lei, — foarte mult, pentru vremurile acelea.

* * *

Matei Millo a fost un mare artist dramatic, și, judecând după scrisorile sale, ar fi fost un mare scriitor, dacă s'ar fi manifestat pe tărâmul literar.

Obositoare prin insistența ce pune de a i se trimete mereu bani, scrisorile acestea au totuși pasaje întregi de frumuseți de limbă și de stil. Fire de artist dramatic, hrănit acolo, la Paris, cu literatura teatrală a epocii, a trebuit să fie influențat de ea și frazele scrisorilor lui să fie declamatoare. Scriind și expunându-și durerile sufletești care-l chinuiau, el se închipuia ca un personaj din piesele pe care trebuie să le fi admirat, cu al căror suflet se identifica și deci trebuia să declame și el.

De aceea găsim fraze ca acestea: « Moșulică, moșulică dragă! sfârșind răvașul, iarăși vă rog nu mă lăsați și vă fie milă de mine, și fiți siguri că Dumnezeu v'a dat în mine un adevărat și mult iubitor

fiu ». Sau: « Pentru Dumnezeu! iubitul meu părinte, gândiți-vă la toate nenorocirile ce pot a mă învălui, dacă fără închipuiri voiu mai ședea încă în Paris; gândiți mai vârtos la moartea morală, la necinstea, la desprețuirea ce aceste nenorociri pot să-mi pricinuiască în țară. Cu ce se va folosi casa noastră, dacă după atâtea jertfe, după atâtea sbuciumări, acela care ar fi putut să-i deie înmîit binele care au primit dela el, acela care ar fi fost cu vremea în stare a o ajuta, și poate a-i face și cinste, tocmai când era să vie să puie în lucrare a sale nădejdi, se găsește pierdut pentru totdeauna! »

În ultima scrisoare declamațiile abundă: « Am greșit, scumpul meu părinte, am greșit, și mă cunosc întreit vinovat. Vinovat înaintea încrederei ce ați avut în mine și a dragostei părintești ce mi-ați mărturisit; vinovat dinaintea gingașei și întristatei familii care așteaptă dela mine ajutor și ocrotire; vinovat dinaintea cugetului meu, care astăzi mă mustră și mă pedepsește cu amar. O! dar, dar, vinovat! »

De ar mai fi fost condamnat la închisoare, spune el, nu ar mai fi avut curaj să se întoarcă în țară și ar fi fost hotărît să se înstrăineze de țara lui: « Eu știu prea bine că această hotărîre este a mea moarte, dar credeți, scumpul meu părinte, că simt mai mult curaj să mă stîng pe încetul în cea mai înfricoșată lipsă și ticăloșie, tîrîndu-mă prin ulițele Parisului, fără a ști unde îmi voiu adăposti capul în fiecare noapte și cum ași afla măcar o bucățică de pâne, decât a trăi în țara mea sub povara unei veșnice batjocori, vîzîndu-mă isgonit din toate casele și privind cum fug toți de mine ca de un ciumaș. O! nu, nu, scumpul meu părinte, *vă jur pe viul Dumnezeu, pe țărna iubiților mei părinți, eu protimisesc mai bine moartea de o mie de ori!* Ce să fac, voiu lupta până când voiu putea, voiu încerca să mă întrebuițez la ceva, m'oiu face actor, slugă, știu și eu ce-mi vor înfățișa împrejurările, dar cât să mă întorc după o asemenea necinste, în veci, în veci! »

Sfârșitul acestei scrisori culminează în exclamații: « Ah! nu știți cât aș fi de fericit să pot fi de iarmarocul Sfîntului Ile și să vă îmbrățoșez la Folticeni! Ah! Ah! moșulică, prilejește-mi cea dulce fericire! »

Toate aceste scrisori sunt iscălite cu numele *Millo*, însă el mai adăugase un *t* la finele cuvântului, și se numea *Millot*, dar numai la Paris.

Pentru ce?...

* * *

Iată acum cuprinsul scrisorilor, în ordine cronologică:

I

Paris 18/30 Septemvrie 1842

Scumpul și neprețuitul meu moș,

Poziția mea din zi în zi se înrăutățește, încât ne mai putând suferi îngrijirile ce mă rod și zi și noapte, cu grăbire vă ecspeduesc acest răvaș.

Neprimind răspuns dela d-voastră la răvașul ce v'am scris după primirea banilor, și neștiind ce hotărâri s'au luat în urmarea propunerilor ce vă făceam în el, de iznoavă silit mă văd a vă însemna a mele rugăminți de atunci, și de iznoavă în genunchi vă rog trimeteți-mi un răspuns desăvârșit cu cât mai curând, ca să știu ce drum să aleg din acele ce desnădăjduirea îmi înfătoșează.

Scumpul meu părinte, eu v'am scris în cel de pe urmă răvaș al meu, că sunt nestrămutat hotărât a mai ședeă încă doi ani de zile în Paris, dela 1-iu ghenar 1843, pentru ca să pot îndeplini cu desăvârșire învățăturile ce am întreprins, căci de vreme ce am venit odată în Paris cu acest scop (acel de care mulți m'au învinovățit) să nu mă opresc deci pe la jumătate de drum și să fac iar o adevărată greșală, de a mă înturna în țară, până a nu săvârși învățăturile, pentru care am făcut atâtea osteneli și jertfe, căci prin aceasta voi fi adevărat vrednic de ocara lumii, și rătăcirea de apoi va fi mai rea decât cea dintâiu.

Asemenea v'am mai scris, că luând în băgare de seamă slăbiciunea averei mele și puțina încredere care trebuie să am în slujbele dela noi, am hotărât ca pe lângă învățăturile începute, ce am a săvârși în acești doi ani viitori, să învăț și o cunoștință care în țara mea, la orice împrejurări, să-mi poată da un sigur venit; și pentru aceasta am și ales cunoștința ingineriei, care știți D-voastră prea bine cât este de bănoasă și de cinstită la noi.

Tot în acest răvaș vă arătăm că pentru a-mi împlini acest scopos atât de folositor, pentru mine, că pentru a mai ședeă încă doi ani în Paris, îmi trebuesc neapărat soma de 600 galbeni de acum înainte, afară de acei 160 galbeni care ați avut bunătatea a-mi trimete până acum. Și iată și pentruce și cum îmi trebuiește această somă.

D-voastră știți că la zi întâiu ghenar viitor 1843 sânt doi ani de când mă aflu în Paris; în vreme de acești doi ani eu n'am primit decât 160 galbeni, adică numai banii trebuincioși pentru cheltuelile unui singur, și cu cari bani am plătit datoriile anului întâiu a venirii mele 1841. Și dar prin urmare anul acesta 1842 am fost silit a-l petrece iarăși pre datorie și cheltuelile lui trebuie să le plătesc la ghenar viitor, cu soma de 140 galbeni ¹⁾).

Deci cheltuelile care cuprind datoriile anului acesta 1842,	
este de	140 g.
Banii trebuincioși pe doi ani încă de acum, sânt de . . .	300
Banii pentru drumul înturnărei mele, sânt de	60
Banii pentru cumpărarea instrumentelor de inginerie	
și ceva cărți și straie, de	<u>100</u>
	în totul. . . 600

Giudecați acum D-voastră, dacă această somă este de prisos sau în zădar cheltuită; giudecați dacă vreunul din condeiele însemnate sânt netrebnice. Datoria anului curgător de nu voi plăti-o acum, tot am să o plătesc la pornirea mea de aice, căci altfel nu mă vor lăsa să mă mișc din loc. Cât pentru cel de pe urmă condeiu de 100 sută de galbeni, îmi este mai mult decât trebuitor, pe când a fi să pornesc de aice, și să mă întorc în țară, pentrucă ce-mi vor sluji învățăturile ce am făcut aice, dacă n'oiu lua cu mine cărțile cele mai neaparate care tractarisesc despre acele învățături; și asemenea și pentru inginerie, ce-mi va sluji această cunoștință, dacă întorcându-mă în țară, nu voi avea instrumentele trebuincioase ca să o pui în lucrare.

Deci îi de prisos să vă mai încredințez despre nevoia ce am de 600 galbeni, căci singur d-voastră lesne o veți înțelege-o. Dar după

¹⁾ Insemnez numai 140 g. pe anul acesta 1842, pentrucă mi s'au trimes pe anul 1841, 160 g., adică 10 g. mai mult.

toate aceste puteți a-mi răspunde, că deși cunoașteți trebuința care am de această somă, starea venitului meu nu vă iartă a mi-o trimete. Aceasta o știu prea bine, și pentru aceasta în trecutul meu răvaș vă și propun pentru înlesnirea somei, chipul următor :

Venitul fieștecăreia din surorile mele se suie pe an acum deocamdată la 60 galbeni, adică 45 g., a opta parte din 360 g., venitul Spătăreștilor, și 15 g. dobânda a 150 g. partea fieștecăruia din noi, din soma cuprinsă de pe vânzarea averii mișcătoare. Deci am socotit că, în poziția în care se găsesc astăzi la mănăstire, surorile mele ar putea, fără a lor strâmtorire, să se lipsească vremelnicește, în vreme de trei ani, din jumătate din dobânda ce ar putea lua fieștecare pe partea lor de 150 g., adică să se lipsească vremelnicește de dobânda de $7\frac{1}{2}$ g. pe an, în vreme de trei ani, mărgeninđ a lor cheltuială la soma de $52\frac{1}{2}$ pe an, în loc de 60 galbeni ¹⁾.

Și această lipsă vremelnicească s'ar face așa, fiindcă poziția surorilor mele poate fi îndestul de bună cu suma de $52\frac{1}{2}$ g. pe an, și că lipsa dobânzei de $7\frac{1}{2}$ g. pe an, nu li-ar pricinui nicidecum strâmtorire și nevoie; să mă împrumute dar fieștecare din dumeňelor cu giumătate de partea ce li se vine de pe vânzarea averii mișcătoare, adică să mă împrumute fieștecare cu 75 galbeni.

Soma care, dela cinci surori, închipuește acest împrumut este de	375 g.
Alăturând pe lângă ea și partea mea din averea mișcătoare	150
Și partea mea pe doi ani din venitul Spătăreștilor. . .	<u>90</u>
Iată că închipuesc sus însemnata somă de.	615

care îmi este neapărat trebuitoare, după cum v'am arătat, ca să săvârșesc aice cu deplinătate învățăturile mele.

Acel împrumut de 375 galbeni ce ași face dela surori, eu îl voi siguripsi în partea mea de fondos, cu îndatorire ca după înturnarea mea în țară, alăturând capitalul cu dobânda lui, pe vremea șederei mele aice, să încep a plăti această datorie către surori, părți, părți, până la a ei de istov săvârșire, întâi cu partea mea de venit ce mi s'a convenit atuncea pe an dela amândouă

¹⁾ Să zicem că nu au astăzi venitul de 60 g. pe an, care însemnează să zicem că dacă s'ar lipsi de $7\frac{1}{2}$ g. din suma venitului ce au, le-ar rămâne numai 40 g. pe an în totul, aceasta socot că este încă o somă îndestul pentru ca să trăiască la mănăstire, fără strâmtorire, în vreme de trei ani numai.

moșiile și al doilea și cu ceea ce mă va ierta să mai adaog pe lângă ea din câștigul particularnic a îndeletnicirilor mele pe an.

Eu am și făcut socoteală că această datorie de 375 g. împreună cu dobânda ei, pot cu de istov să o plătesc în vreme de patru ani de zile, începând a o plăti dela începutul anului 1846, adică după trei ani dela împrumutul banilor și după un an dela sosirea mea în țară, și iată cum :

La începutul anului 1846, sumarisând capitalul și dobânda lui pe acei trei ani de neplată, 43, 44 și 45, datoria mea va fi de 487½ g.

La începutul anului 1846 voi scade plătind din aceea somă dobânda capitalului împrumutat pe cei trei ani trecuți de 112

Și va rămâne de plată sadea capitalul împrumutat 375

Pe anul 1846 dobânda acestui capital va fi 37½

La sfârșitul anului 1846 datoria va fi 412½

La începutul anului 1847 voi plăti din datorie. 112½

Rămân încă de plată 300

Pe anul 1847 dobânda acestui naht va fi 30

La sfârșitul anului 1847 datoria va fi 330

La începutul anului 1848 voi mai plăti din ei. 130

Și va mai rămâne 200

Pe anul 1848 dobânda acestei some va fi 20

La sfârșitul anului 1848, datoria va fi 220

(Se trece pe altă față a scrisoarei).

Am zis în dos că la sfârșitul anului 1848 datoria va fi: 220

La începutul anului 1849 voi plăti încă 120

Va mai rămâne să mai plătesc. 100

Dobânda aceștii some pe anul 1849 va fi de 10

La sfârșitul anului 1849 toată datoria mea va fi de 110

Și la începutul anului 1850 plătind și rămășița de 110

Mă voi afla cu totul răsuflat. — —

de toată datoria mea către surori în vremea anilor 1846, 1847, 1848 și 1849, fără struncinarea mea și fără cât de puțină pagubă a surorilor mele; și somele care voi da pe fieștecare din acești

ani, îmi va fi lesne a le număra cu venitul meu dela amândouă moșiile, venit de care socot că la venirea mea în țară n'oiu avea nevoie de el ca să trăiesc pe an, căci sau voiu dobândi o slujbă, sau cu meșteșugul ingineriei mă voiu iconomisi pe vremea acelor patru ani, până ce-mi voiu plăti datoria, ba încă sânt sigur că cu venitul de pe inginerie voiu putea da, și în plata datoriei, aceea ce nu se va ajunge cu venitul meu dela casă.

Acum, scumpul meu moș, vedeți prea bine că nu numai că eu siguripsesc acest împrumut de 375 galbeni în partea mea de fondos, dar deosebit de aceasta dovedesc sfatului familiei și epitropiei că după trei ani dela acest împrumut, eu sânt în stare a începe a și îl plăti și că în vreme de patru ani dela începerea plății, eu pot cu de istov a mă desface de această datorie fără cea mai mică pagubă, pentru surori, de dobândă sau de capital, pentru ca să nu pricinuiască nici un fel de întârziere din partea mea, la săvârșirea acestui împrumut ce cer, și pentru ca fără zăbavă să-mi puteți trimete soma lui împreună cu partea mea din averea mișcătoare; eu vă alăturez aice: I-iu o jalobă către sfatul familiei, prin care cer; al 2-lea un sinet către epitropie, adevărind acel împrumut, și al 3-lea o jalobă către Divanul Țării de sus, ca să binevoiască a-mi întări sinetul după legi.

Iar dacă, din nenorocirea mea, cu toate siguranțiile și îndatoririle ce trebuie, sfatul familiei nu va voi a-mi încuviința acest împrumut neaparat trebuitor intereselor mele, adică ca un adevărat dușman, acest sfat se va arăta nemilostovit pentru poziția mea, nevoind a mă înlesni prin acest împrumut, ca să-mi săvârșesc învătăturile începute și a căror dobândire poate numai să-mi capete stima compatrioților mei și locul care mi se cuvine a ținea și eu în țară, atunci, scumpul și mult iubitule părinte, altă scăpare nu-mi rămâne decât să mă povățuiesc de singura mea desnădăjduire, căci am giurat pe ce este mai sfânt în lume, mai bine să mor decât să mă întorc în țară, până ce nu-mi voiu isprăvi scopul venirii mele în Paris.

Atunci, zic, dacă nu mi s'a încuviința împrumutul, am hotărât fără strămutare să cer împărțeala averei părintești și să-mi trag, din ea, partea ce mi s'ar veni, după dritul ce îmi dă toate pravilele lumii, ca unui fiu a răposaiților mei părinți, trecut cu trei ani peste legiuita vârstă, la noemvrie în 25, viitor.

Știu că prin trecerea părții mele din fondos, mă primejduesc a cădea poate, din pricina slăbiciunii ei, în Dumnezeu știe ce nenorocire. Dar ce să fac, îi las răspunzători dinaintea lui Dumnezeu, de a mea soartă viitoare, pe acei cari m'au silit a veni la această desnădăjduită hotărâre.

Acum rămâne, scumpul meu moș, ca să vă milostiviți asupra stărei mele și să stăruitiți pe lângă sfatul familiei, prin orice chip veți socoti, ca doar îl veți îndupleca la încuviințarea împrumutului ce cer, și pentru toți Dumnezeii, trimeteți-mi-l deplin totul, împreună cu acei 150 galbeni partea mea din averea mișcătoare, ca să fim, și D-voastră și eu, în pace, până va fi să mă întorc, și când îmi veți mai trimete și acei 90 galbeni, partea mea pe doi ani viitori din venitul Spătăreștilor.

Iar dacă sfatul familiei va fi surd și la a D-voastră stăruinți, atunci vă rog slujiți-vă de jaloba care vă închid aice, către acel sfat, și în care îi cer după dritul ce am, împărțeala averei părintești, binevoind a stăruii ca fără întârziere să se înceapă și publicațiile vânzării, și de va mai trebui și alte hârtii pentru aceasta, din partea mea, scrieți-mi mă rog îndată ca să vi le trimet cu cât mai curând.

Stăpânirea posesiei nu poate împiedeca nici într'un chip vânzarea moșiilor, căci acei ce le vor cumpăra vor primi cu documentele lor și contractele lor de posesie; și din minutul cumpărării lor, ei vor urma în locul nostru a primi câșturile. Cât pentru proșesul care s'au iscat pentru o parte din Stăuceni, asemenea cumpărătorul acestei moșii va lua deodată numai partea aceea ce nu se află împricinată, cu condiție ca în urma proșesului sau a învoielei, să cumpere și partea câștigată tot cu atâta preț pe falce. Iar deși din întâmplare acest proșes ar putea împiedeca vânzarea Stăucenilor, să se vândă dar acum deodată numai Spătăreștii.

În această împrejurare, până se va săvârși vânzarea și împărțeala, până ce voi primi partea ce mi s'a veni, în genunchi vă rog fiți așa de buni și îmi înaintați, de unde vă veți putea închipui, soma de trei sute de galbeni care neapărat îmi trebuie la dechemvrie.

În interesul învățăturilor mele și aceiua a slabelor mele închipuiri, neapărat trebuie ca acești doi ani ce am hotărât să mai șed la Paris, să fac totul și să nu mai trăiesc pe datorie ca până acum. Dar pentru ca să scap din casa unde șed pe datorie, și unde

din pricină că şed pe datorie, cheltuesc de două ori mai scump de cum aşi putea trăi cu bani peşin, aiure, trebuie să plătesc până într'un ban toată datoria care voiu avea-o, când voiu primi banii, adică pe la dechemvrie, când datoria mea va fi de 150 galbeni pentru anul 1842 întreg. Şi deosebit de aceştia îmi trebuie să am totodată şi banii pe tot anul 1843 înainte, întâi pentru ca să am cu ce trăi, fără să mai fiu silit a face datorii nicăiure, şi al doilea pentru ca din soma ce am pe an, să pot iconomisi ceva bani şi pentru învăţături, aceea ce n'am chip a face acum, trăind pe datorie, pentrucă cheltuesc îndoit mai mult din pricina scumpetei, mai vartos când ştie creditorul că n'ai chip să ieşi din casa lui, şi înadins te încarcă şi te îndatoreşti, ca să te aibă totdeauna robul lui, şi de aist fel toată soma mea pe an se mistueşte cu neapartatele trebuinţi a trupului. Până acum nu m'au struncinat aceasta la învăţături, pentrucă acelea ce făceam nu am fost silit a plăti dascal, dar pentru inginerie sânt silit de acum să iau dascal deosebit, ca să o mântuii cu desăvârşire în aceşti doi ani viitori, căci aminteri, urmând numai la şcoalele publice, nici în patru ani nu aşi putea mântui.

Dacă, pe lângă banii cu cari voiesc a plăti datoria mea de pe acest an, în casa unde şed, dacă vă cer să binevoiţi a-mi trimete şi toţi banii cari îmi trebuesc pe anul viitor 1843, aceasta-i numai pentru că pe la zi întâi aprilie am a porni împreună cu şcolarii Universităţii de inginerie şi cu profesorii lor, am a porni afară din Paris, ca la două zile de departe, prin provinci, pe la munţi, ca să ne învăţăm a lua planuri şi a face hărţi, şi tocmai peste şapte luni după aceea avem a ne întoarce iarăşi în Paris. Deci findcă-i cu neputinţă să primesc banii ce mi-aţi trimete D-voastră vara, pe acolo pe unde voiu fi eu, şi că în asemenea împrejurări trebuie să mă pregătesc ca să am gata cu mine toţi banii trebuincioşi, pentru ca să nu mi se întâmple cea mai mică lipsă, în locuri unde, din pricina lipsei, aşi putea cădea în cele mai grele primejdii; deci pentru aceea vă rog să binevoiţi a-mi trimete deosebit de banii trebuincioşi pentru plata datoriilor mele, şi acei ce îmi sunt de nevoie, cu dobânda lor, pe vremea cât se va prelungi de istov săvârşirea vânzării.

Mă rog şi iar mă rog, scumpul meu moş, nu mă lăsaţi, căci sunt pierdut; trimete-ţi-mi cu grabire sau banii împrumutului

dinpreună cu partea mea din averea mișcătoare, sau acești trei sute de galbeni cari vă rog să mi-i înaintiți, dacă va fi să se vândă averea de istov.

Eu ca în Dumnezeu puindu-mi toată nădejdea în a D-voastră părintească dragoste, rămân cu cea mai adâncă supunere

Prea plecat ca un fiu și slugă

MILLO

Scumpul meu moș, pentru ca să pot trăi pe datorie în casa unde șed, iar am fost silit a da sinet, și la douăzeci decemvrie viitor, călindariu nou, dacă nu voi avea bani, sânt fără sminteală acum închis, pentru că sinetul acesta este îndoit mai mare decât cel trecut. Frica de a nu fi izgonit pe uliți fără pâine și lăcuință, m'au făcut de am dat un sinet mai mare decât era datoria mea, atunci când l-am iscălit. Creditorul meu au socotit cu cât voi să-i fiu dator la vremea vadelei și l-au făcut de 150 galbeni, adică tocmai cheltuelile care am făcut la dânsul în acest an 1842, până la 20 dechemvrie, zicând că un an de zile de credit îi destulă așteptare și că la sfârșitul anului vrea să fie deplin plătit. Scumpul meu părinte și mântuitor, m'ai scăpat până acum, scapă-mă și de acum înainte de grozava nenorocire a închisorei, trimețându-mi bani și pentru aceasta și pentru ca să nu mai fiu silit de acum înainte a mai trăi pe datorie și din pricina aceasta a mai da sineturi, pentru ca să nu mai fiu neîncetat cu frica în spate că o zi de întârziere în sosirea banilor, poate să mă piardă pentru totdeauna cu necinstea închisorii.

Mai bine ar fi dacă ați putea să cereți dela Mihel Daniel, ca să-mi trimeată banii ce îi veți încredința D-voastră, dela Viena prin Rotșild de aice, iar nu prin Aihtal, și tot cu acea condiție ca până în douăzeci de zile să pot primi eu banii aice.

Pe scumpele mele mătuși-măicuțe le îmbrățoșez cu fiască supunere. Pe surioare frățește le sărut.

Frăține-meu Alecu aratați-i mă rog dimpreună cu ale mele sentimente frățești și paraponul care am asupra lui că nu răspunde răvașelor mele, și că nu știu ce face.

Moșulică, moșulică dragă! sfârșind răvașul iarăși vă rog nu mă lăsați și să vă fie milă de mine, și fiți siguri că Dumnezeu v'au dat în mine un adevărat și mult iubitor fiu.

Moşului Răducanu şi Thiţei, după cum şi la toate părinţeştele mele rude, cu supunere li sărut mânele şi le rog să nu mă uite.

Mă rog, moşule, înştiinţeză-mă dacă pot a vă numi pe D-voastră vechil pentru primirea părţii mele de avere, dacă va fi să se facă împărţeala.

Eu am pus pe sinetul care fac către epitropie, venitul dela zi întâi ghenar 1843; cred că pentru o lună de dobândă nu mi s'ar înturna sinetul înapoi, pentru că banii D-voastră îmi veţi trimete la începutul lui dechemvrie sau pe la sfârşitul lui noemvrie, în-sfârşit veţi trage acea dobândă din bani.

Scrisoarea aceasta are următoarele trei anexe, menţionate în ea :

Cătră cinstitul sfat de familie ocârmuitor averei
nevârstnicilor mei fraţi.

Aflându-mă astăzi cu trei ani trecuţi peste legiuita după pravili vârstă, eu după rostirea intereselor mele şi după dritul ce am, plecat rog pe cinstitul sfat, ca să binevoiască a porunci vânzarea de istov a averei rămasă dela răposaţii mei părinţi, şi a-mi da, după o dreaptă împărţeală, în legiuita şi neprihănită mea stăpânire, partea ce mi s'a veni din ea. Pentru care sfârşit îl şi rog, ca fără întârziere, prin locurile competente, să ceie a se face şi formalnicele publicaţii de vânzare, binevoind a-mi face cunoscut, ca să pot trimete curând şi procuraţia cerşută persoanei care voui însărcina în lipsa mea a-mi înfăţoşa drepturile.

MATEI MILLO Comis.

Paris în 18/30 septemvrie 1842

A doua cerere :

Cătră cinstitul sfat de familie ocârmuitor averei nevârstnicilor
mei fraţi.

Fiindcă partea mea de venit ce trag astăzi pe an de pe averea părinţască este neputincioasă de a mă înlesni ca să-mi îndeplinesc învăţăturile ce am întreprins aice în Paris, şi dela a căror săvârşire atârnă viitoarea mea soartă; plecat rog pe acest cinstitul sfat, ca luând în privire neaparata mea nevoie, să binevoiască a împuternici pe epitropia nevârstnicilor mele surori, ca din a lor

părți de capital cuprinsă de pe vânzarea averei mișcătoare, să mă împrumute cu soma de trei sute șaptezeci și cinci galbeni, adică câte cu șaptezeci și cinci galbeni dela fieștecare din surori. Acest împrumut eu îl siguripsesc în partea mea de fondos, și mă îndatoresc a-l plăti părți părți, începând dela viitorul an 1846, cu de istov până la sfârșitul anului 1849, adică în vreme de patru ani deplini dela începerea plății, dinpreună cu dobânda legiuită; asemenea și acest chip de plată, eu singuripsesc a lui făptuire în parte-mi de venit ce va fi să primesc atunci de pe averea părintească. După siguranțiile ce înfățoșez, cinstitul sfat va da dovadă de o adevărată părintească bună voire pentru mine, încuviințând neaparatul trebuincios împrumut, care soarta viitorului meu mă silește plecat a i-l cere acum.

MATEI MILLO Comis.

Paris în 18/30 septembrie 1842

A treia anexă este proiectul de sinet, iscălit de Matei Millo :

S Ă N E T Ū

375 Adică trei sute șaptezeci și cinci galbeni, trași la cum-pănă, m'am împrumutat dela cinstita epitropie a nevârstnicelor mele surori, din părțile lor de capital cuprinse de pe vânzarea averei mișcătoare; care împrumut de trei sute șaptezeci și cinci de galbeni, dinpreună cu a lor legiuită dobândă, mă îndatoresc a începe a-l plăti părți, părți, dela începutul anului viitor o mie opt sute patruzeci și șase, adică după trei ani de acum, cu însărcinarea de a-l istovi cu desăvârșire până la sfârșitul anului o mie opt sute patruzeci și nouă, adică după patru ani deplini dela începerea plății lui.

Și pentru mai bună încredințarea cinstitei epitropii, capitalul și dobânda acestui împrumut, eu le siguripsesc în partea de fondos ce am în averea părintească, și făptuirea plății lor în partea de venit ce mi s'a cădea atunci pe an de pe averea părintească; rugând totodată pe cinstitul Divan competent ca să binevoiască a împu-ternici prin a sa după legi întăritură, acest al meu sinet, adevărit de a mea dreaptă iscălitură.

Paris 1/13 ghenar 1843

MATEI MILLO Comis.

II

Paris 11 August/30 Iulie 1843

Scumpul și mult neprețuitul meu părinte,

În momentul ce mă găteam a vă scrie cu pornirea prietenului Alecu Romalo, primesc mult dorit răvașul matală din 27 Iunie trecut, și mă grăbesc dar a vă răspunde! Ce să vă mai zic, scumpul meu, văd că nu aveți crezare în cele ce vă spun cu lacrămile în ochi, și negreșit aveți dreptate, dar bunul Dumnezeu știe că nici eu vinovat nu sunt de întârzierea mea aice. Prietenul Romalo vă va spune în ce poziție crudă mă află aice și de ce mi-i mai mult decât cu neputință a mă urni din loc. Cu toate acestea, dacă părintească D-voastră dragoste ar voi să judece că însuși cuvintele mele care îmi însămnăți, și prin care vă juram că fără sminteală mă întorc, că însuși zic acele cuvinte v'ar putea dovedi că în momentul ce le am scris am fost plin de bună credință și că se vede că o mare stavilă, o neputință mai presus de voința mea mă ține rob aice fără a putea alerga să mă arunc în brațele D-voastră, căci altfel ar trebui să fiu un mare ticălos, un mare necinstit, o canalie însăfășit, ca să vă scriu ceea ce nu simt. Și de pe de altă parte asemenea trebuie să fiu cu de istov lipsit de minte, dacă eu putând a mă întoarce, mă îndărătnicesc ca un nebun a ședeă într-o țară unde după necinste mă așteaptă fără sminteală mizeria cea mai de istov; căci vă mărturisesc cu jale, în minutul ce vă scriu nu am ce mânca și sânt silit a vinde una câte una din cărțișoarele mele, care le am agonisit cu atâta strădanie, ca să am o bucățică de pâne. Da, da! lacrămile mă năpădesc și nu știu ce să vă mai zic ca să vă încredințez că în minutul ce vă scriu sânt așa de hotărât a mă înturna, încât, crede, ași da zece ani din viața mea ca să vă mai văd odată și să vă îmbrățoșez, căci tare mă tem în necazurile ce mă așteaptă să nu-mi pierd sănătatea sau viața de desnădăjduire, și să nu vă mai pot vedea.

Scumpul meu, credeți-mă acum și îți vedea, nu mă lăsați, pentru numele lui Dumnezeu, că sânt pierdut cu totul și toți banii lumii la urmă nu mi-ar folosi la nimic. Fie-vă milă de un nenorocit, care nu așteaptă decât închipuirile neapărate ca să se întoarcă cu cea mai mare grăbire și în toată viața lui să vă fie supus și recunoscător.

Prietenul Romalo vă va spune pre larg toate, iar eu rămân cu nădejde și fiească dragoste

A D-tale prea plecat și prea supus fiu și slugă

MILLO

Pe Alecache și surioare dulce le îmbrățoșez și binevoiască Dumnezeu să-i mai pot vedea vreodată. Imi pare rău că de câțeva vreme Alecu nu-mi mai scrie nimică ; tăcerea lui mă îngrijește foarte.

(Cuperta acestei scrisori, de dimensiuni minuscule — 55/140 milimetri — are următoarea adresă : « Domnului, Domnului boeriu Iancu Prăjescu, mare Postelnic, la Eși, în Moldova »).

III

Paris în 22/10 octomvrie 1843

Scumpul și neprețuitul meu moșulică,

Cu cea mai mare grăbire vă ecpeduesc răvașul acesta. Sânt douăsprezece zile de când v'am trimes un răvaș, în care vă însemnam cu amăruntul împrejurările în care mă aflu, și care răvaș cred că în minutul ce vă scriu acum, trebuie să-l fi primit. Insă în aceste douăsprezece zile lucrurile s'au prefăcut între mine și profesorul în casa cui mă aflu, de aceasta vreu să întâmpin venirea banilor mei cu trimiterea acestui răvaș ca să știți și D-voastră în ce chip să binevoiți a urma pentru a mea siguranție.

Incredințat fiind că cel întâi răvaș al meu se află în mânele D-voastră, eu nu-ți voi istorisi pricinele care m'au adus de șed acum în casa profesorului meu și care m'au îndatorit cu o somă însemnată de bani, din pricina boalei cumplite ce am suferit și a călătoriei inginerești ce am făcut cu el. Mă voiu mărgeni a vă spune că câteva zile după ecpeduirea răvașului ce v'am scris, profesorul meu a venit la mine că cu toate că mi-au dat socoteala datoriei ce am la el, el vede că în acea întâi socoteală s'au înșelat și că se vede silit a-mi da altă socoteală, în care soma datoriei se află cu mult mai mare decât în cea de'ntâi.

Lesne îmi era a înțelege că în acest șahăr mahăr voește să mă fure ; eu i-am spus atunce curat că mai mult decât cuprinsul socotelei acei

de'ntăi nu voesc a-i plăti și însfârșit în această filonichie ne am cam sfădit.

Acum mă tem ca să nu se ducă la bancherul prin care eu primesc aice banii ce D-voastră îmi trimeteți și să nu puie opoziție pe bani, când vor sosi, adică să oprească ca să nu mi se deie banii în mâna mea, după cum pravilele de aice îi dă acest drit asupra mea pentrucă sânt străin, și atunce n'oiu putea să-i plătesc după planul meu.

Pentru aceasta, scumpule și mult iubitul meu moșulică, spune curat lui Mihel Daniel să nu-mi trimată banii care i-i vei da, prin bancherul Aihtal de aice, ci prin casa lui Rotșild, căci v'am mai scris într'un rând ca să se urmeze așa cu trimeterea banilor, și Mihel Daniel tot prin Aihtal mi i-au trimes, eu socot că dacă nu mi-au trimes prin Rotșild, se vede că Mihel Daniel nu are înlesnire a-i trimete cu el.

De aceasta, ca să nu mă mai încredințez în făgăduințele zadarnice a lui Mihael Daniel, care mi s'ar pricinui acum o strașnică struncinare, eu vă rog, moșulică, să urmați după următoarele chipuri mai bine.

Sau să-mi trimeteți banii în aur prin poștă, pecetluiti, însă atunce dela Cernăuți numai îi puteți porni, căci poșta nemțească dela Eși nu primește bani gata. Și poate să nu găsiți înlesnire să-i trimeteți la poșta din Cernăuți și mă tem și de întârziere care ar pricinui acest chip.

Mai bine dar să-mi trimeteți o poliță în răvaș bine pecetluit stahavoi, sau dela Mihel Daniel cătră Rotșild aicea, sau dela Bel franțuzu, libraru, cătră frate-său Bel de aice, căci atunci vedeți singur dacă polița este adevărat adresuită la Rotșild sau ba, căci singuri D-voastră mi-o trimeteți, iar nu el. Chipul acesta este minunat așa am primit cei întâi șasezeci de galbeni care mi i-ai trimes prin Hrisoverghi.

Binevoți ca polița să fie în galbeni olandezi, și fără vadea, adică plătită peșin.

Chipurile care v'am însemnat mai sus pentru poliță sânt cele mai bune, dacă numai bancherii dela noi ar avea relații cu Rotșild de aice, însă mă tem că nici unul nu are aface cu el, de aceasta dacă veți vedea că nu este chip ca să primesc banii prin Rotșild, atunce un singur mijloc îmi mai rămâne, să-mi trimeteți banii tot pe

Aithal prin Mihel Daniel, însă nu pe numele meu, ci pe numele unui prieten al meu de aice, și pe adresa lui. D-voastră aceasta nu vă poate pricinui nicio supărare, căci eu vă închid de pe acum în răvașul acesta răspiscă despre primirea acelor bani și anume cum i-am primit.

Insfârșit vă rog de toți Dumnezeii trimeteți-mi cu cât mai în grabă banii ce v'am rugat a-mi trimete ca să-i pot avea aice pre la cinsprezece dechemvrie cel mult, și mai înainte dacă se poate, stil nou.

Și cu aceasta vă va rămâne dator

A D-voastră prea plecat și prea supus ca un fiu și slugă

MILLO

Adresa prietenului meu, supt numele și adresa căruie vă rog să-mi trimeteți banii, dacă nu veți avea alte chipuri, este aceasta :
Monsieur Vilara, rue Grammont No. 26.

Puteți scrie un mic răvășel prietenului Vilara, moldovenește, înștiințându-l că banii care trimeteți împreună cu acel răvaș sânt pentru mine ; mie veți scrie cu câteva zile înainte, prin poștă, înștiințându-mă de pornirea banilor. Vă rog ca numele meu să nu fie însemnat deasupra răvașului ce vei scrie lui Vilara, prin bancher.

Pe Alecache dulce îl îmbrățoșez și îl rog să mă ierte dacă nu pot să-i scriu acum. Dar el să nu mă uite și să-mi scrie curând.

În genunchi vă rog iertați-mă de starea în care vă trimet acest răvaș, dar graba nu mă iartă a-l prescrie. Adresa mea v'am însemnat-o în cel întâi răvaș și v'adaug și aice :

Monsieur Millot, rue St. Pierre Popincourt 22, à l'école spéciale de commerce.

IV

Paris în 10 Aprilie 1844

Scumpul meu părinte,

După această de pe urmă facere de bine care covârșește pe toate cele trecute, D-voastră ați înscris în sufletul meu, pentru cât voiu trăi, cea mai vie și cea mai adâncă recunoștință. Cuvintele îmi lipsesc ca să vă mărturisesc precum se cade, a mele simțitoare și fierbinte mulțămiri. Însă curând prin viu grai și în faptă vă voiu

arăta sentimentele ce umple sânul meu de dragoste și de respect pentru D-voastră, care ați făcut pentru mine mai mult decât un firesc tată, pentru adevăratul său fiu.

Mă grăbesc a vă ecpedui aceste puține rânduri, întâi ca să vă înștiințez că deși mă aflu bolnav, din pricina supărărilor ce am suferit, însă nădăjduesc că cura ce urmez mă va pune în dorita stare de sănătate, ca pe la sfârșitul lui Septemvrie viitor să-mi pot face cerșutele pregătiri pentru întoarcerea mea în țară. Căci acum sunt silit a face niște feredeie minerale, pentru ticăloasa mea de boală la cap, nesfătuindu-mă doftorul a porni în călătorie fără a nu face ceva ca să nu mă năpădească pe drum.

Al doile, scumpul meu moș, voesc a vă spune că soma de bani care o păstram pentru drumul întoarcerii s'au mistuit mai toată în cheltuelile silite ce am făcut pentru cele trebuincioase a vieții, în locul unde știți, și unde toate sunt întreit de scumpe decât aiure. Puținul ce mi-au mai rămas din acei bani, am să-i jertfesc acum pentru feredeile și doftoriile ce iau și pentru cele trebuincioase în vreme ce veți binevoi a-mi răspunde la această scrisoare.

Ii cu neputință să-mi lenevesc îngrijirile sănătății și să mă primejduesc a porni mai bolnav, mai vârtos când cu cura ce am început a face supt povățuirea celui mai vestit doftor de aici, nădăjduesc să mă mântuie pentru totdeauna de orbalțul meu.

Eu știu câtă supărare vă pricinuesc cu ale mele neîncetate cereri, însă știu iară cât vă interesați de a mea soartă și că îmi veți încuviința o cea mai de pe urmă jertfă pentru sănătatea mea, care îmi este mai scumpă decât viața, decât averea și decât toate cinstele lumii.

Pentru aceasta, scumpul meu părinte pentru cea mai din urmă dată, trimeteți-mi încă o sută de galbeni cu care să pot cu ce să mă întorc și cu ce să-mi cumpăr cele trebuincioase lucruri de inginerie, având totodată cu ce să-mi isprăvesc cura ce urmez și dela care aștept cu siguranțe cele mai vestite și minunate folosuri.

Din banii cari am primit acum, știți foarte bine, scumpul meu părinte, încă din răvașul în care vi-i ceream, că nici măcar o lețcae n'am putut să răslețesc pentru trebuințele mele. Ba încă am mai adaos încă ceva franci pe lângă ei ca să scap de unde știți.

Eu sfârșind a vă ruga să luați în băgare de seamă interesul sănătății mele și să nu vă îndoiiți a-mi trimete, tot în galbeni și tot

la acea adresă, soma ce vă cer. Credeți-mă că nu sânt până într'atăta de ticălos ca să vă istorisesc minciuni și povești, când știi că tot cu puțina mea avere plătesc aceasta. Dacă nu ași avea o nevoie neapărată, nu v'ași supăra.

Nădăjduind în a D-voastră părintească dragoste, rămân pentru viață

A D-voastră plecat și supus fiu și slugă

MILLO

Mă rog fără sminteală să-mi fie banii aice pe la 10 Septemvrie stil nou, ca zece zile după aceea să pornesc îndată și să nu mă apuce pe drum vremile rele. Dă mă rog această scrisoare K. Klui (Cucunului) Petra(che Bălănescu) și îi spune să mă ierte că am fost foarte (...) de aceea nu i-am scris mai curând.

V

Paris 22/10 Noemvrie 1844

Scumpul meu moș,

Purure scump vei fi inimei mele, cu toate împrejurările, căci din aducerea mea aminte nu se vor șterge niciodată facerile D-voastră de bine și dovezile puternice ce mi-ați dat de a D-voastră părintească duioasă dragoste.

Eu nu m'am mirat nicicum de supărarea ce ați simțit la primirea scrisorii mele din urmă și de refuzul care mi-ați trimes prin frate-meu, că de acu nu mai voiți întru nimic a mă ajuta.

Fără sminteală că după părere eu sânt poate nevrednic de a D-voastră bunăvoință și dragoste, după atâtea cereri necurmăte ce v'am făcut, însă nădăjduesc că dacă Dumnezeu mă va ajuta să mă întorc în țară și dacă ne vom vedea sănătoși vreodată, vă voi arăta lămurit că eu nu sânt întru nimic vinovat, mai vârtos în aceste de pe urmă împrejurări.

Lăsând înșfârșit toate acestea de o parte, rămân a vă zice, scumpul meu părinte, că înconjurările mele de acum sânt vrednice încă de a D-voastră luare aminte. Și când gândesc la câte jertfe ați făcut pentru mine, eu nu pot crede că tocmai acum la sfârșit mă veți părăsi, ca să mă pierd cu de istov, căci atunce mai bine ar fi fost din început să mă fi lăsat la a mea soartă.

Pentru Dumnezeu ! iubitul meu părinte, gândeți la toate nenorocirile ce pot a mă învălui, dacă fără închipuiri voiu mai ședea încă la Paris ; gândeți mai vârtos la moartea morală, la necinstea, la desprețuirea ce aceste nenorociri pot să-mi pricinuiască în țară. Cu ce se va folosi casa noastră, dacă după atâtea jertfe, după atâtea struncinări, acela care ar fi putut să-i deie înmiiit binele care au primit dela el, acela care ar fi fost cu vremea în stare a o ajuta și poate a-i face și cinste, tocmai când era să vie să puie în lucrare a sale nădejdi, se găsește pierdut pentru totdeauna.

Și toate acestea pentrucă îi lipsesc banii de a se întoarce. O somă neînsemnată pe lângă acele cheltuite până acum.

Scumpul meu părinte, eu îmi pare că lămurit v'am însemnat pentruce nu am putut veni până acum și cum s'au cheltuit banii trimeși pentru purcederea mea. Nenorocirea ce m'au lovit, boala ce ea mi-au pricinuit și a ei cheltueli, au întrebuițat toate închipuirile mele ; eu nu pot a nu simți o dureroasă mahniciune, văzând că în toate acestea nu-mi dați crezare la vârsta mea și după caracterul meu.

Pentru cea de pe urmă dată, eu cu supunere și cu lăcrămile în ochi, vin a vă mai ruga și a vă cere una sută de galbeni, trebuincioase pentru ca să mă întorc în țară. Dacă nu aveți încredere în cuvântul meu, cercați încă astă dată, ca un bun părinte ce sânteți, și dacă nici acum nu mă veți vedea sosit, apoi nu numai mă părăsiți pentru totdeauna, la a mea soartă, dar vă împuternicesc, prin acest răvaș, ca să nu-mi trimeteți nicio para, da ați și măcar că viața îmi este în primejdie. Crede că trimetându-mi mijloacele să mă întorc, atunce veți vedea a mea bună credință, căci vă giur că îndată cum le voiu primi, mă pornesc fără întârziere.

Scumpul meu, gândeți că un minut ce trece, înmulțiți a mele datorii aice, căci trebuie să trăesc, și cu vremea nici acea o sută de galbeni nu-mi va mai ajunge. Acum încă tot poate să mă scape plătind cura care urmez, doftoriile ce iau, și să-mi rămâie și ceva de drum. Pentru Dumnezeu, nu mă lăsa, moșulică, viitorimea mea sânt (?) acum în mânil D-voastră, de mă vei părăsi nu-mi rămâne decât a lua sfat dela a mea desnădăjduire.

Aștept cu încredere până în două luni cel mult, stil nou, banii drumului, ca să mă pornesc pe loc. Eu socot că această de pe

urmă sută de galbeni va sărăci mai puțin casa de cât a mea de istov pierdere.

Rămân cu cea mai adâncă supunere și respect

A D-voastră prea plecat și prea supus ca un fiu și slugă,

MILLO

Trimeteți-mi, mă rog, un răspuns cât de curând, ca să știu ce-mi rămâne să fac, și adresați cartea tot la adresa știută.

(Adresa acestei scrisori, făcută pe hârtia însăși a scrisoarei, este aceasta : « Monsieur, Monsieur le Postelnik Jean Prajesco, a Jassy en Moldavie ».

Apoi cu litere chirilice : « Dums. Post. Iancu Prăjescu să se dee cu grăbire ».

Nu este nici o stampilă postală.

Cu altă mână, și cu altă cerneală, este o însemnare : « Cer iubitei. Mateeș »).

VI

(Scrisoare fără dată, din cuprinsul ei se vede că este dela finele lui Decemvrie 1844).

Scumpule și neprețuitul meu părinte,

După năcazurile care până acum cu necurmare au stăruit a mă prizoni, scrisoarea D-voastră din 12/24 mart au fost pentru mine o dulce mângâere. Bucuria ce am simțit înștiințându-mă că bunul Dumnezeu vă păzește întru întregimea sănătății, mi au umplut sufletul de o adevărată fericire.

Dar aceea ce mi-au răpit lacrimi de recunoștință, au fost de a vedea că de iznoavă părinteasca D-voastră dragoste nu încetează a-mi mărturisi prin fapte a sa fierbințeleală pentru mine. Dovada ce primesc după atâtea greutăți ce mă încungiuură, este una din cele mai vii care mi-ați dat până acum și care cu desăvârșire îmi robește sufletul și dragostea mea, pentru cât Dumnezeu îmi va lăsa viață.

Aceste cugetări ce-mi insuflă numai singură bunătatea D-voastră pentru mine, mă silesc, îmi fac o datorie ca să vă deschid inima

ca să vă arăt cu cea mai adâncă curățenie greutatea poziției mele, acum tocmai când voiu să pornesc.

Dați-mi dar voie ca să vă supuiu alăturat socoteală despre întrebuințarea ce am făcut cu banii ce ați avut bunătatea a-mi trimete acum și pentru care limba mea nu găsește îndestul de vrednice cuvinte pentru a vă mulțami, după cuviință.

Eu am primit dela Rotșild soma de două mii două sute șasezeci și unu de franci, adică o sută nouăzeci și unu de galbeni și treizeci lei, deci el mi-au luat pentru adusul banilor, 8 galbeni și cinci lei, lucru ce mi-au părut cam scump, cu toate că și până acum tot așa am plătit.

Din acești 192 galbeni, să zicem, iată anume ce am cheltuit :

156 g. am plătit profesorului unde ședeam, pentru învățatură, mâncare, lăcuință și mai vârtos pentru căutarea boalei mele cu doftor și doftorii.

16 g. am dat unui croitor pentru ceva straie și cărpele ; unui pălărier ; am plătit la o dugheană pentru o batistă de gât, niște colțuni și alte mici lucruri ce eram dator.

4 1/2 g. unui ciubotar pentru (?) nouă și cărpeli.

176 1/2 g. în totul și mi-au mai rămas 15 g. și treizeci de lei.

Aceste țifre îți vor descrie nenorocita mea poziție mai bine de cât orișice v'ași zice eu, căci nu numai că din banii ce am primit nu mi-au rămas cu ce să mă întorc, dar apoi n'am nici cu ce trăi până în primăvară, când socotesc să pornesc.

Abia sculat de pe o crudă boală, slab cum sânt, îmi este cu neputință să pornesc înainte de zi întâi maiu. Deci în vreme de patru luni până atunce, cu cincisprezece galbeni nu pot trăi. Orișicât de cu iconomie de ași cerca să trăiesc, iată cheltuelile ce sânt silit a face pe lună. Puteți întreba și pe acei ce au fost în Paris.

Hrana în deobște 5 galbeni

Chiria unei odăi 2 1/2 g.

Spălat, foc și lumânări 9 g. pe lună.

care fac, pe vreme de patru luni ce am a mai ședeam, încă 36 galbeni, adică îmi mai trebuie, pe lângă rămășița ce am, încă 20 galbeni, pentru ca să am cu ce trăi până la ziua pornirii mele.

După aceste, scumpul meu moș, puteți giudeca că soma de o sută de galbeni ce am cerut, pe lângă acei două sute ce am primit era

niște bani nu numai trebuincioși, dar neapărat comănduiți de greutatea poziției mele, căci altfel, crede-mă că n'ași fi mai îndrăznit a-i cere, și puteți singur vedea.

20 g. am arătat că sânt trebuincioși până ce voiu porni.

50 g. cel puțin, somă trebuitoare pentru cheltuelile drumului, căci nu pot alerga fără odihnă, ca un răvaș, trebuie să stau să mă răsufli câte o zi prin târgurile cele mari, ca să nu mă bolnăvesc de osteneală pe drum. 30 galbeni, până la o sută, ce cer, seamănă a fi de prisos, însă trebuie să socotim 4 galbeni din aceștia, pentru chiria banilor, și dar rămâne 26 galbeni. Inșă în adevărul, iubitul meu moș, de prisos oare ar fi ca la pornirea mea din Paris să-mi fac un rând de straie mai curat, cu care să mă pot înfățișa pe la boerii noștri și la Curte, când voiu agiunge în Eși, căci altfel cum voiu putea eu să câștig rangul meu în soțietă, și să stăruiesc a-mi dobândi un post cuviincios, cu învățăturile ce am făcut și cu caracterul meu, dacă nu mă voiu...

(lipsește restul scrisorii).

VII

Paris în 30/18 april 1845

Scumpul meu părinte,

Inainte de toate eu mă grăbesc a vă cere o mie de iertăciuni că dela primirea celui mai din urmă răvaș a D-voastră, încă la el nu v'am răspuns. Pricina este că nădăjduind și hotărît a porni cu cât mai curând, socoteam să păstrez și răspunsul și adâncile mele mulțămiri, pentru a vi le aduce eu însuși în brațele D-voastră.

Nenorocita mea soartă au voit altfel, și acest răvaș vă supune, de și de iznoavă lăcrămi, dar fără sminteală și cele mai de pe urmă ale mele, sau că părinteasca D-voastră mână va voi a le șterge, sau că le va lăsa la a lor ferbinte curgere.

Văzându-mă, fără neconținere, jucăria unor îndărătnice nenorociri, eu am stat mult la îndoială până a nu lua condeiu ca să însemn aceasta din nou sosită. Când gândeam la toate necurmatele tânguiri, cu care v'am supărat până acum, și la făgăduințele de întoarcere făcute cu atâta hotărîre, mai vârtos aceasta de pe urmă, cugetul meu îmi arăta lămurit că am pierdut dritul de a vă mai scrie și că

nu-mi mai rămâne de acum decât a suferi și a tăcea, decâ a mă pregăti la o pierzare de istov și fără scăpare, neputând a mai ridica glasul, măcar ca să-mi mărturisesc durerea.

Pe de altă parte, când ceteam cel din urmă răvaș a D-voastră, a căruia fiecare linie răsufală o dragoste și o înduioșare, ce până acum încă nu am aflat în nicio inimă alta decât a D-voastră, eu îmi aduceam aminte puternicele și numeroasele dovezi de compătimire ce mi-ați dat, mai ales acum de când mă aflu la Paris, și iarăși acel cuget al meu ce mă decuraja, îmi arăta cu netăgăduire că în curgerea celor mai crude împregiurări a vieții mele, că în vreme ce toate și totul mă părăsea și mă uita, un om îmbunătățit și făcător de bine, un părinte gingaș, au alergat singur la glasul și la plângerile mele, singur mi-au întins o mână de ajutor, și m'au mângâiat.

Această aducere aminte, atât de dulce și de înduioșătoare pentru amărătul meu suflet, m'au făcut să cred că deși am pierdut dritul de a cere și a aștepta un nou și de pe urmă ajutor, totuși de datoria mea este de a nu lăsa nenorocirea să mă cuprindă cu totul de a nu mă prăpăstui încă în hotărârile desnădăjduirii mele, înainte de a cere, pentru cea de pe urmă dată, dela acel părinte și prieten, dela acel scutitor și mântuitor, măcar un sfat, măcar o mângâiere și mai vârtos o iertare și un suvenir.

Deosebit de aceasta, mi s'au părut că lăsându-mă așa să cad întru o sigură pierzare, fără măcar să vă fac cât de puțin știut D-voastră care mi-ați mărturisit atâta compătimire, ar fi din partea mea o mare și neiertată necuviință, arătându-mă prin aceasta nemulțămitor și nevrednic de tot binele ce mi-ați făcut.

Primiți, dar, scumpul meu părinte, mărturisirea mea aceasta, cu acea lesne iertare, cu acea adâncă înduioșare, întocmai ca cum ați primi mărturisirea unui nenorocit, care la cel de pe urmă ceas a vieții lui, muștrat și pedepsit de a lui cuget, simte trebuința de a-și vărsa lacrămile în sânul unui prieten ce iubește și ce cinstește.

Scumpul meu părinte, din două cuvinte veți înțelege tot răul poziției mele. În vreme ce întâmplarea care v'am făcut cunoscut, mă lovea cu atâta cruzime, când împilat supt a ei povară eu vă rugam, prin răvașul meu de atunci, ca să binevoți a-mi trimete o somă de 150 de galbeni pentru a mea slobozire, tot în aceeași vreme, soma totală a datoriilor mele trecea cu mult peste acea cerută, căci ea se suia aproape la cinci sute de galbeni.

Lesne veți înțelege de ce nu am putut avea, de ce mi-au lipsit în minutele acelea curajul trebuitor, ca să vă desvălesc în toată a ei mărire, rana dureroasă a poziției mele, când vă veți închipui aprigile suferiri în care acea crudă întâmplare mă aruncase de odată, și tulburarea în care se găsea și duhul și mintea mea.

Pe lângă această sfială, eu aveam și pricini binecuvântate ca să nu vă supăr în zadar atuncea cu cereri de bani așa însemnate. Întâi, că în minutul ce vă scriam, deși datoriile mele se suia la cinci sute de galbeni, însă eu nu mă găseam strimtorat decât de un singur creditor, căruia nu eram dator decât cu 150 galbeni. Văzându-mă în pace cu cel de al doilea creditor al meu, eu aveam toată nădejdea a putea părăsi Parisul fără a fi supărat, propunându-mi ca întorcându-mă în țară să-i trimet banii pe încetul. Al doilea, adevăr să vă spui, dorind din suflet o grabnică mântuire, eu mă temeam ca nu cumva prin o cerere de bani așa însemnată să compromitez izbucțirea acei mai mici cereri de 150 galbeni, somă care în împrejurările unde mă aflam, era nu numai singură trebuitoare, dar și cât se putea de neapărată.

Iată dar, scumpul meu părinte, pentru ce nici n'am îndrăznit dar nici n'am socotit de cuviință a vă cere atuncea și nici a vă mărturisi mai mult de 150 galbeni, în vreme ce soma datoriilor mele se suia la țifra de cinci sute.

Nădejdea care aveam de a părăsi Parisul, fără a fi supărat de cel al doilea creditor al meu, căruia îi eram dator cu toată cealaltă rămășiță de datorii, acea nădejde am păstrat-o fără îngrijire, până acum este o lună, când o împrejurare neprevăzută au schimbat cu totul fața trebilor mele.

Tocmai când, după primirea cei de pe urmă somă de o sută de galbeni, ce D-voastră ați avut bunătatea a-mi trimete, mă găteam însfârșit să pornesc, când acum plătisem din acei bani încoace, încoalea, ba cheltuielile ce pricinuise boala și cura mea, ba acele ale traiului meu în vremea aceea, când nu-mi mai rămăsese din acei o sută de galbeni decât singuri banii de drum, tocmai atuncea, zic, creditorul meu acel al doilea care îmi mai rămăsese, cade deodată mofluz. Aceasta au adus ca sinetul meu, dinpreună cu cu alte a lui avuturi, să treacă în mâinile creditorilor acestui neguțător. Acești creditori ai lui îndată mi-au și făcut cunoscut ca să

vin a plăti peșin datoria care aveam către a lor datornic, datorie care este de trei sute treizeci și nouă de galbeni.

Lesne vă veți închipui cruda strâmtorire în care m'am văzut picat de năprasnă, din pricina unei asemeni cereri de plată, neavând la mine decât abia banii de drum; și văzându-mă iarăși, pentru a doua oară, stavilit în a mea întoarcere în țară, căci ca un străin ce sânt, după jaloba ce au dat acești creditori a creditorului meu, ieșirea mea din oraș mi s'a oprit, până ce nu mă voiu cvitui cu el.

Acum o lună și mai bine este de când mă învăluesc cu aceste crude împregiurări. Chemat fiind la tribunalul de comerț, era să fiu pe loc trimes la închisoare, însă după rugămintele și făgăduințele ce am făcut, mi s'au dat o vadè de două luni numai, ca să am vreme să scriu în țară la mine, iar dacă după acest termen, care se mântuia la zi întâi Iulie viitor, stil nou, adică la 19 Iunie, după cum este la noi, eu totuși nu mă voiu afla în stare a plăti soma mai sus numită, apoi să fiu închis, după pravili, pe vreme de șase ani.

Iată, scumpul meu părinte, în ce grozavă primejdie mă găesc, și prin ce crude și neprevăzute împregiurări am agiuns a pica în ea, însă cetindu-o, cea întâi întrebare care fieștecine mi-ar putea face, și D-voastră aveți un drit particular a-mi adresa cu oareșcare asprime, este aceasta, cum și de ce cunoscând strâmtoarea familiei noastre, am putut a mă aluneca la o datorie atât de însemnată.

Ah! scumpul meu părinte! această întrebare care cuprinde fără a o rosti a mea veșnică și dreaptă osândire, această întrebare mi-o fac și mi-am făcut-o eu însumi, tot cu aceeași asprime. De aceea, înainte de a vă înfățoșa oarecare îndreptări ce micșurează în parte a mea purtare, eu nu găesc decât un singur răspuns: am greșit, scumpul meu părinte, am greșit, și mă cunosc întreit vinovat. Vinovat înaintea încrederei ce ați avut în mine și a dragostei părintești ce mi-ați mărturisit; vinovat dinaintea gingașei și întristatei familii, care așteaptă dela mine agiutor și ocrotire; vinovat dinaintea cugetului meu, care astăzi mă mustră și mă pedepsește cu amar. O! dar, dar, vinovat!

Însă, scumpul meu părinte, eu nădăjduesc în a D-voastră înțeleaptă cugetare, că iarăși nu veți lipsi a vă zice în sine: că fieștecare tânăr greșește în viața lui, unul într'un fel, altul într'alta; că nime nu este fără prihană dinaintea dreptei giudecăți; că în sfârșit vine

o vreme, vine o vârstă, când patimele se potolesc, când mintea se întărește prin ispitirile vieții, când toate părerile se strâng ca fumul; când tânărul ușor și greșit se face înșfârșit om și bărbat, și cu atâta mai statornic și mai măsurat, că au suferit și au văzut mai multe.

Dece, scumpul meu părinte, nu ași fi și eu acel tânăr pocăit, pe care mii felurite și crude ispitiri l-au adus înșfârșit la adevărata socotință, și care nu are alte dorinți decât de a dovedi, în rămășița vieții lui, că deși au greșit, că deși au pățimit, și poate tocmai pentru aceasta, el știe acum a se folosi de însuși greșalele lui trecute, ca să dobândească în viitorime un rang cinstit întru compatrioții lui, ca să poată aduce ajutor și ocrotire scumpei lui familii, ca să împregiure grijile sale mai gingașe, de recunoștința cea mai adâncă, pe singurul duios părinte, ce bunul Dumnezeu îi dă astăzi în D-voastră.

Eu sânt sigur că după ce veți osândi, după cum se cade, a mele nesocotinți, veți vedea asemenea că totul nu este pierdut, că sânt tânăr încă, și că povățuit de a D-voastră sfaturi, eu pot, întorcându-mă în țară, să îndreptez cu o covârșire, prin a mele strădanii, toată struncinarea ce interesele familiei au suferit, din pricinile cheltuelilor mele de aici.

O! de ați putea să vă faceți o dreaptă idee de feluritele trebunți la care m'au supus acest mare oraș, Parisul! De ați putea să vă închipuiți la câte nevoite și deosebite cheltueli m'au împins învățăturile mele, atuncea cred că nu v'ar părea atât de înfricoșată soma datoriilor ce m'am văzut silit a face.

Și în adevăr, scumpul meu părinte, dați-mi voie să vă supuiu oarecare socoteală spre a vă dovedi aceasta. Banii care am primit până acum dela a D-voastră părintească înduioșare, cuprinde o somă de 810 galbeni, primiți în șapte rânduri. Adaugând pe lângă aceasta încă 339 galbeni, soma datoriei ce am, și 50 galbeni banii înturnării mele în țară, căci cu banii de drum cari îmi rămăsese din acești o sută de galbeni primiți acum în urmă, cu acei bani trăiesc acum dela ghenarie trecut și poate mă vor duce încă vreo două luni. Sumarisind deci aceste trei țifre:

810 g. banii primiți până acum

339 g. banii trebuincioși pentru datoria ce am.

50 g. banii drumului.

vom avea 1199 galbeni, fie o mie două sute de galbeni, totalul cheltuelilor mele în Paris, pe vreme de patru ani și giumătate, puind pornirea mea de aice dela întâiu Iulie viitor.

Insă din această somă trebuie să scoatem, întâi 130 galbeni cheltuelile ce am fost silit să fac, în două rânduri, pentru cruda mea boală, orbalțul ce cunoașteți, pe doftori, doftorii, consulte, feredeie de ape minerale, cura deosebită și toată căutarea ce aceasta au prilejit. Al doile, facerea a oareșcare straie, cumpărarea unor cărți, și alte lucruri neaparate pentru învățăturile ce am făcut, 70 galbeni. Toate aceste sânt gata întru o ladă, tocmai de pe la cea al doilea dată când v'am scris că pornesc. Al treile, 50 galbeni pentru închipuirile întoarcerei mele în țară, pe la Iulie viitor, dacă veți binevoi. Al patrule, 48 galbeni, fie 50, banii plătiți deosebiților bancheri, pentru proșentul a douăsprezece sute galbeni, câte patru la sută.

Deci socotind din totalul de 1200 galbeni aceste patru condeie mai sus arătate :

130 cheltuelile pentru boală

70 lucrurile cumpărate

50 banii întoarcerei

50. proșentul banilor

adică o somă de 300 g., rămâne după sustragerea acestor trei sute galbeni din totalul de o mie două sute, rămâne dar 900 galbeni curați, cheltuiți pe trebuințele viețuirii mele în vreme de patru ani și giumătate și pe nevoile învățăturilor ce am făcut, adică două sute de galbeni pe an.

D-voastră lesne vă veți putea încredința, dela toți tinerii cari s'au întors dela Paris și cari se întorc, că două sute de galbeni pe an este o somă foarte măsurată și neaparat trebuitoare, pentru fieștecare străin care vine aice spre a face oarecare bune învățaturi. Credeți-mă, scumpul meu părinte, că eu în particular, cu această somă de două sute de galbeni pe an, am suferit și mai mare strămtorire decât oricare, pentrucă doritor de a isprăvi bune și temeinice învățaturi, și silit fiind de soiul de învățaturi ce facem, au trebuit să plătesc profesori în deosebi cari mă ținea peste cincizeci de galbeni pe an. Și deși eu singur v'am scris că cu o sută cincizeci de galbeni poate cineva trăi la Paris, dar crede, scumpul meu părinte, că de nu m'ași fi temut să vă însemn some prea însemnate

și din pricina aceasta să nu-mi învoiți urmarea învățăturilor, eu ași fi daos încă cincizeci de galbeni și v'ași fi arătat aceea ce cheltuiesc în adevărul, adică două sute. Dar tot nădăjduiam că voi putea părăsi Parisul, fără a fi supărat, și voi plăti din țară aceea ce va întrece peste închipuirile ce avem. Singura cheltuială covârșitoare peste acele de rând, este aceea de 130 galbeni, care au pricinuit în două rânduri cruda mea boală și de care slavă Domnului, mă aflu de istov mântuit. Vedeți dar, scumpul meu părinte, că acei o mie două sute de galbeni ce am cheltuit aice în vreme de patru ani și giământate, au fost întrebuițați în nevoi neapărate și vajnice; și cu toate că soma este însemnată, eu nu m'am folosit de ea ca să petrec în desfătări, căci giământate am cheltuit-o pentru îndreptarea sănătății mele și plata a doi profesorii de cari aveam neapărat trebuință, rămăindu-mi pentru viețuirea mea numai 150 galbeni pe an, cu cari Dumnezeu știe numai în câtă lipsă și strâmtorire am petrecut.

Aceace mă mângâie este că încalte nu mi-am trecut vremea în zădar aice și că deși am jertfit cei mai frumoși ani a vieții mele, suferind tot felul de crude năcazuri, însă cu mila lui Dumnezeu și a D-voastră părintesc agiutor, totuși am dobândit ceva învățături, care de m'ași putea întoarce în țară, nădăjduesc că în viitorime vor produce și mie și familiei mele cinste și folos, și mă vor aduce în stare ca să puiu la picioarele voastre, bunule și adevăratul meu părinte, roduri vrednice de părințeștele voastre jertfe.

Toate aceste socotele ce v'am însemnat mai sus, eu nu vi le supuiu, scumpul meu părinte, ca doar să cerc a mă îndrepta și a micșura prin ele netăgăduitele mele greșeli. Eu simt prea bine că sânt nevrednic de a voastră iertare și că am pierdut de acum dritul de a mai face apel la a D-voastră îndurare. Sarcina cu care cheltuelile mele de aice au înpovorat întristata mea familie, este în adevărul o mare vinovăție.

Această vinovăție, scumpul meu părinte, va fi vecinica durere a sufletului, vecinica muștrare a cugetului meu. Dar pentru ca acea vinovăție a mea, care acum se găsește făcută, să nu se întoarcă într'o pagubă neîndreptată pentru familie, singurul leac ar fi, ca să mă pot însfârșit întoarce în țară, cu cât mai curând, și să puiu totul în lucrare ca să îndreptez, prin a mele strădanii, pagubele ce am putut pricinui familiei, întrebuițând spre a ei

agiutor toate mijloacele care mi-ar putea înfăţoşa dobânditele mele învăţături.

Căci oricum vom giudeca lucrurile, mi se pare că mai mult ar câştiga familia, făcând această de pe urmă silă şi jertfă de 400 galbeni . . .

(Urmează zece rânduri care sânt şterse şi nu se pot ceti).

ca să mă aibă însfârşit în ţară, la slujba intereselor sale, decât dacă m'ar părăsi întru o poziţie atât de crudă, de primejdioasă şi de deznădăjduită. Eu supuiu acestea la a D-voastră înţelepciune şi înaltă giudecată, şi mai vârtos la părinteasca înduioşare, care purure aţi mărturisit pentru întristata familie a gingaşei D-voastră surori.

Scumpul meu părinte, aţi văzut cu ce curăţenie de inimă, şi cu ce adâncă căinţă vă v'am mărturisit şi a mele nenorociri şi a mele greşale, dar şi nădejdea ce păstrez încă, şi care îmi zice că sângele apă nu se face, şi că bunul Dumnezeu vă va însufla a nu mă părăsi la cea mai de istov şi mai sigură pierzare.

După atâtea făgăduinţi de întoarcere, D-voastră după toată dreptatea aţi putea a vă îndoi dacă însfârşit acum sânt hotărît a porni, şi dacă, primind odată soma mântuitoare, nu voiu întârzia iarăşi sosirea mea.

Scumpul meu părinte, mi se pare că luând în băgare de seamă însemnata somă ce vă cer, mărturisirile ce v'am făcut, primejdia în care mă aflu, săvârşirea de istov a învăţăturilor mele, vârsta mea de treizeci ani împliniţi, toate aceste trebuie să vă slujească de puternice închizăşluiri că aştept cu cea mai învăpăiată nerăbdare, mântuitoarea somă, ca a doua zi să pornesc pe loc, căci toate îmi sânt gata. Puteţi avea de mine oricât de rea idee, dar socot că nu mă aveţi până întru atâta lipsit de giudecată şi de duh, încât să mă primejduesc de bună voie a muri de foame, întru o ţară străină, în vreme ce pot trăi cu oarecare înlesnire şi cinste în patria mea şi în sânul unei familii ce mă iubeşte şi mă aşteaptă cu braţele deschise. Credeţi-mă, scumpul meu părinte, toate merg până la un loc, dar au marginile şi sfârşitul lor, şi slavă Domnului, încă nu am nebunit până la așa punct.

Aţi văzut pricinile care m'au oprit de două ori de a nu mă putea urni din Paris; toate însfârşit s'au încheiat şi acum dela singur D-voastră atârnă ca după douăzeci zile, cel mult, dela primirea răspunsului D-voastră, să mă aflu fără sminteală la picioarele

D-voastră, pocăit, supus și recunoscător. Dacă vă îndoiiți de învățată dorință ce am a vă îmbrățișa cu cât mai curând, aveți măcar credință în nenorocirile care am suferit până acum, și mai vârtos în acele și mai crude și mai grozave încă, care negreșit mă vor cuprinde, dacă nu voiu părăsi cu grăbire acest oraș de chin și de durere pentru mine.

Iertați-mă, vă rog, de lungimea aceștii scrisori, care au întrecut cu mult marginile obicinuite a unui răvaș, însă nu am putut face altfel. În poziția atât de desnădăjduită în care mă aflu, aproape de a cădea în cea mai înfricoșată primejdie, eu nu m'am putut opri de a mă întinde, pe cât cere trebuința, ca să vă fac pre larg cunoscut că mă aflu între viață și moarte, și că răspunsul care veți socoti a-mi face, va să mă aducă la una sau la alta, și în câteva cuvinte va să hotărască pentru totdeauna de toată a mea viitorime.

O! dar, dar, de toată a mea viitorime; căci, după cum v'am arătat mai sus, dacă cel mult până la sfârșitul lui Iunie stil nou, eu nu voiu putea avea soma ce v'am însemnat, apoi știți ce osândă mă așteaptă: și o asemenea osândă dacă mi s'ar mai întâmpla încă odată, și mai vârtos cu asprimea care mi-au vestit-o tribunalul, apoi nu-mi mai rămâne altă scăpare decât a muri departe de țara mea, căci după o necinste atât de grozavă, publicată prin gazete, după cum pravilele hotărâsc, când soma datoriei este așa de însemnată, după o asemenea necinste, ce toți în țară la noi o vor ceti-o, eu nu mai am curaj să mai intru în patria mea, și sânt hotărît, scumpul meu părinte, mai bine să muncesc cu mânilor, ca să-mi câștig pânea într-o țară unde nime nu mă știe ce sânt, decât să vin a fi de răs și badjocură în țara mea. Eu știu prea bine că această hotărîre este a mea moarte, dar credeți, scumpul meu părinte, că simt mai mult curaj să mă stâng pe încetul, în cea mai înfricoșată lipsă și ticăloșie, tărându-mă prin ulițele Parisului, fără a ști unde îmi voiu adăposti capul în fieștecare noapte, și cum ași putea afla măcar o bucățică de pâne, decât a trăi în țara mea, sub povoara unei vecinice badjocuri, văzându-mă izgonit din toate casele și privind cum fug toți de mine, ca de un ciumaș. O, nu, nu, scumpul meu părinte, vă jur pe viul Dumnezeu, pe țărâna iubiților mei părinți, eu protimisesc mai bine moartea de o mie de ori. Ce să fac, voiu lupta până când voiu putea, voiu cerca să mă întrebuițez la ceva, m'oiu face actor, slugă, știu eu ce-mi vor înfățișa

împregiurările, dar cât să mă întorc, după o asemenea necinste, în veci, în veci.

Pentru aceasta, scumpule și neprețuitule meu părinte, smițind că acest răvaș al meu va să-mi aducă viață sau moarte, simțând că el este cel de pe urmă a vieții mele, cu care vă mai supăr din Paris, eu nu pot a-mi opri lacrimile care mă năpădesc în acest minut; cine știe la ce m'au osândit a mea crudă soartă, cine știe de nu sânt blestămat a trăi departe de țara mea, de rudele și frații ce mă iubesc, și a muri asemenea departe de ei, în cele mai crude pătimiri, cu toate strădaniile, cu toate jertfele care am făcut ca să pot și eu fi de folos, de cinste și de mângâere unei dulci familii.

Ah! scumpul meu părinte, când ați putea să-mi trimiteți cea somă mântuitoare și înaintea înfricoșatei vadele; când ați putea să mă răpiți de sigura pierzare ce mă așteaptă, D-voastră ați face pentru mine mai mult decât un domn, un craiu care dă viața unui osândit la moarte, o! mult mai mult decât el, căci D-voastră prin această de pe urmă, dar însemnată facere de bine, mi-ați dăruit deodată cinstea și viitorimea mea, și din gura primejdiei ce voea a mă înghite, mă veți pune în stare de a gusta și eu, în lumea aceasta, oarecare fericire.

Ah! viața mea mi s'ar părea prea scurtă ca să vă mulțănesc cu îndestulare, toate zilele vieții mele le ași întrebuița ca să vă mărturisesc, prin mii de fapte, a mea dragoste și a mea adâncă recunoștință! Fericirea mea ca să vă pricinuiesc cea mai desăvârșită mulțămire. O! de ar binevoi bunul Dumnezeu să-mi înfățișeze acele prilejuri!

Iar dacă din înpotrivă, soarta mea au preaurisit ca să mă pierd cu de istov, dacă cu toată părinteasca D-voastră dragoste eu voiu fi silit a căuta o grabnică mântuire în brațele deznădăjduirii mele, și a scăpa înfârșit de o viață unde nu am gustat de cât fiere, apoi, scumpul meu părinte, dați-mi voie, în aceste de pe urmă minute, ca în genunchi și pătruns de o amară durere, să vă fac un vecinic adio ¹⁾, să vă cer aice iertare de toate supărările ce v'am pricinuit și să vă rog să-mi păstrați un suvenir în părinteasca D-voastră inimă. O! dați-mi voie măcar prin scris să vă îmbrățișez cu toată dragostea de care amăritul meu suflet se simte învăpăiat, în aceste de pe urmă minute.

¹⁾ Cuvântul « adio » e scris cu litere latine.

Primiți, primiți mă rog a mele vii mulțămiri de toate jertfele care ați făcut pentru un nenorocit, care până la cel mai de pe urmă minuit a vieții lui, și în orice parte de lume s'ar afla, nu va înceta de a vă iubi și de a slăvi, fiind purure

A D-voastră prea plecat, prea supus și nevrednic nepot și slugă

MATEI MILLO Comis.

Adresa mea este :

Monsieur, Monsieur Brioland
rue de l'Odéon 36, pour remettre
à Monsieur Millot, à Paris

De mi se vor trimete banii, vă rog să fie însemnați în galbeni.

Ah! nu știți cât ași fi de fericit să pot fi de iarmarocul Sf. Ilie și să vă îmbrățișez la Folticeni. Ah, ah! moșulică, prilejăște-mi acea dulce fericire.

Pe frate-meu Alecache și pe surioare și scumpa mătușă le îmbrățișez dulce. Pe rude și prieteni asemenea.

* * *

În mai toate scrisorile, Matei Millo îi cere lui Prăjescu bani, ca să poată pleca în țară, îndată după primirea lor; dar el mereu găsea pretexte ca să-și amâne plecarea. Probabil că și suma cerută, prin ultima scrisoare, « mântuitoarea somă, *ca a doua zi să pornească pe loc* », i-a fost trimeasă, dar dacă, după primirea banilor, el s'a pus pe drum, asta nu se știe.

Dela 30 Aprilie 1845, când a combinat scrisoarea cea de pe urmă, care s'a păstrat, nu mai aveam nici o informație despre viața lui Matei Millo. Abia peste un an, la 6 Martie 1846, îl găsim răfuindu-se cu Iancu Prăjescu, episcopul averii fostului minor. Putem să bănuim că Millo « nu a pornit pe loc », în vara lui 1845, căci altfel răfuiala aceasta nu ar fi avut nici un motiv să întârzie până în Martie 1846.

Din răfuiala aceasta se vede că aproape tot venitul averii părintești, pe timp de cinci ani, a fost cheltuit de Matei Millo la Paris.

Averea aceasta, afară de obiectele mobile care au fost vândute îndată după moartea bătrânului Vasile Millo, consta din două

moșii : Spătăreștii, lângă Folticeni, care avea o întindere socotită la 800 hectare de astăzi, și moșia Stăucenii, din Basarabia, zestre a Zamfirei, mama lui Matei Millo. Asupra averei erau doi epitropi : Logofătul Petrache Roset-Bălănescu, pentru averea rămasă dela Zamfira, moartă la 1836, și Spătarul Iancu Prăjescu, asupra averei rămasă dela Vasile Millo, având asupra lui și sarcina de a purta de grijă minorilor. In socoteala menționată, se arată că Iancu Prăjescu primea și veniturile pe care le încasa Roset-Bălănescu, adică arenda moșiei Stăucenii, care era arendată încă de defuncta Zamfira Millo, până în 1844.

Conturile acestea au următoarea cuprindere :

Socoteala banilor gata ce au fost la Dumnealui epitropul Spatar Iancu Prăjescu a casăi noastre; bani care urmează acum a-i primi noi după încredințarea averei părințăști în mâinele noastre

Lei Par. Incărcătura.

- 69842 29 capitalul cuprins din mai multe condeie arătate în sama izbrănitore a epitropului, dată comisiei epitropicești la 23 Fevr. 1846, numai din averea părintelui nostru
- 23251 9 capitalul cuprins din mai multe condeie arătate în sama izbrănitore a epitropului Petrache Bălănescu dată Comisiei epitropicești la 23 Fevr. 1846, numai pe averea răposatei maicei noastre, care din partea D-sale Logofăt Bălănescu ni-o răspunde acum Dumnealui moșul Iancu Prăjescu.
-
- 93093 38 adică nouăzeci și trei de mii nouăzeci și trei lei și treizeci și opt par., ce este încărcat asupra dumisale epitropului Iancu Prăjescu.

Scăderea dumisale epitropului Iancu Prăjescu.

- 64809 27 am primit eu Matei Millo, rânduri, rânduri din aceasta când mă găseam la Paris și până acum.
- 13391 2 au primit frate-meu Alecu dela 9 Iulie și până acum, care i-au întrebuițat în speculația moșiei Vorăntăreștii.
-
- 78200 29

17893 9 adică șaptesprezece mii opt sute nouăzeci și trei lei și nouă parale, i-am primit acum în naht.

93093 38 adică nouăzeci și trei mii nouăzeci și trei lei și treizeci și opt parale care cuprinde soma încărcăturilor primită de noi și de care moșul Iancu Prăjescu s'au ecsflisit cu de istov.

MATEI MILLO
ALECSANDRU MILLO

1846 Martie 6

Tot cu data de 6 Martie 1846, Matei Millo și fratele său Alecu iscălesc o declarație, prin care recunosc că au primit, dela epitropiilor lor, averea ce le-au rămas dela părinți, avere pe care Iancu Prăjescu le-a păstrat-o neatinsă, cu toate stăruințele ce făcea nepotul său Matei de a se vinde moșiile, în vremea când era la Paris.

Moșia Spătăreștii a rămas în proprietatea lui Alecu Millo, până după moartea lui, când împrejurări neprielnice au făcut să fie înstrăinată.

Declarația are următorul conținut:

« Suptiscăliții, Matei și Alecsandru Millo, fii și clironomi a răposaiților noștri părinți, Spatar Vasile Millo și Zamfira Millo, prin acest înscris ce dăm Dums. moșului nostru Spătar Iancu Prăjescu, mărturisim și încredințăm că Dumn., îndemnat numai de bună voință și plecare, îndată după moartea părintelui, nostru au primit formalnic însărcinare epitropiei asupra averii noastre rămasă dela răposatul nostru părinte, și în vreme de cinci ani, de atunci și până acum, ocărnuind cu cea mai bună chibzuială, încât astăzi găsindu-ne noi în leguita vârstă, și după hotărîrea sfatului familiei încuviințată și de comisa epitropicească, prin judecătoria ținutului Ieșăi, înputernicindu-ne a lua în a noastră stăpânire și ocărnuire toată averea, atât cea de pe răposatul nostru părinte ce au fost supt epitropia Dums. Spatarul Prăjescu, cât și cea de pe răposata noastră maică ce au fost supt epitropia Dums. Logofătului Petrache Roset, și stând noi cu Dumnealui moșul Iancu Prăjescu în cea mai cu deamăruntul răfuială, de totalul averii ce formalnic au fost încredințată ocărnuirii Dumisale, după ce ne am încredințat

despre sârghițele și buna chibzuială întrebuițată de Dumn., apoi am primit toată această avere ce au fost încredințată Dumn., adică pe lângă moșia Spătăreștii, cu ale ei documenturi, și alte hârtii și niște mărunte lucruri cuprinse prin catagrafie, și tot capitalul în bani gata, ce Dumnealui s'au sârghit a aduna, sumă de :

69.843 lei 29 parale din averea răposatului nostru părinte ce au fost supt epitropia Dums. moșului Iancu Prăjescu.

23.251 lei 9 parale din averea răposatei noastre maice, ce au fost supt epitropia Dums. Logofăt Petrache Roset, care tot prin Dumn. moș Iancu Prăjescu i-am primit.

93.094 lei 38 parale

Toată această sumă de nouăzeci și trei mii nouăzeci și patru lei, treizeci și opt parale, am primit-o în mâinele noastre împreună cu toată cealaltă avere, și după ce nu ni-au rămas nici un cuvânt de pretenție sau cerere dela Dumn. moșul Iancu Prăjescu, apoi i-am rămas cu toată recunoștința și mulțumire ».

MATEI MILLO, Comis.; ALECSANDRU MILLO

1846 Martie 6

* * *

Din scrisorile lui Matei Millo, îi cunoaștem viața într'o perioadă de zece ani, din 1835, când era elev în Academia Mihăileană din Iași, până la 1845, când s'a întors din Paris în țară.

ARTUR GOROVEI

UN DEBUT PARLAMENTAR ¹⁾

♦ Dar cine este acest Domn Carp ? ♦
Prințul Dimitrie Ghica, în 1868.

Când la 30 Ianuarie 1868, în Camera de curând aleasă (Decembrie 1867), în acest început de sesiune, tânărul deputat al colegiului I de Vaslui, Petre P. Carp, anunță o interpelare « privitoare la bandele ce se formează în țară » — ceea ce dintru început provocă protestul ministrului prezent, Docan, dela lucrările publice, care, în materie de bande, nu cu noștea decât doar pe acelea de lăutari — nu se poate spune că numele său era cu totul necunoscut Adunării, sau cel puțin unora dintre cei ce o alcătuiau.

Erau mai întâi deputații moldoveni, pentru care numele familiei sale era acel al unui neam de boieri de prin părțile Vasluiului, îndestul de cunoscut pentru ca, 150 ani înainte, Dimitrie Cantemir, în a sa « Descriere a Moldovei », să-l pomenească printre cele ale familiilor mai importante ale țării, între care nu stabilea vreo ierarhie, noblețea lor fiind de aceeași calitate; care mai știau că în ultimile trei decenii poziția socială a bunicului și tatălui său se întărise mult, prin aceea că deveniseră oameni bogați, stăpâni pe moșii întinse pe care le lucrau cu îngrijire și dragoste, folosindu-se de ceea ce li se părea mai potrivit din tot ce învățaseră în țările străine, pe unde dorința de a se lumina îi purtase și pe unul și pe altul.

Mai erau acei care îl cunoșteau pe tatăl proaspătului deputat pe biv-vel-stolnicul Petre Ioan Carp, fost deputat și senator, — ultima oară chiar în 1867, — care, dacă nu jucase un însemnat rol

¹⁾ Capitolul I din « *Petre P. Carp, o tragedie românească* ».

politic, la care-i dădea dreptul și numele și creșterea sa, încă era cunoscut ca priceput în tot ce privea gospodăria dinăuntru a țării.

Dar erau chiar unii care îl cunoșteau pe Petre Carp însuși; erau deputații ieșeni, membrii așa zisei fracțiuni « libere și independente », de un naționalism excesiv, având la bază oarecare teorii fanteziste ale lui Simeon Barnuțiu, dușmani a tot ce era străin, predestinați parcă în eternitate să fie adversarii acestui fondator al « Junimii », născută tocmai ca o reacțiune violentă contra ideologiei și propagandei acelora pe care, prietenii ieșeni ai lui Carp, îi numeau « belferii ».

Și, mai ales, erau acei care știau despre dânsul că, împreună cu Nicolae Blaremburg și Aristide Pascal, primul fost procuror la Curtea de Casație și deputat în diverse rânduri, cel de al doilea profesor la Facultatea de drept și decan al baroului de Ilfov, scotea gazeta opoziționistă « Țara », cu o ediție săptămânală pentru străinătate « Le Pays Roumain ».

Camera aceasta din Decembrie 1867 era rezultatul unor alegeri în care ministrul de interne, Ion C. Brătianu, făcuse tot ce-i sta la îndemână, pentru a nu se repeta situația din aceea precedentă, pe care o dizolvase, fiindcă: « Camera împărțită în trei fracțiuni, din care nici una nu forma o majoritate, era prin aceasta chiar, redusă la un fel de neputință »; ca urmare, opoziția era slab reprezentată în ea. Pierdut în mijlocul majorității guvernamentale, Petre P. Carp, ales la Vaslui, la colegiul I, împotriva guvernului — pentru a indica împrejurările de atunci, vom nota că fusese ales cu 13 voturi din 21 votanți — fără nici un prieten, măcar politic, era la data aceea dela începutul carierii sale politice un tânăr opozant, despre care cei mai inițiați știau cel mult că fusese, cu puțin în urmă, secretarul agenției diplomatice românești dela Paris și, dela 17 Mai 1867 — în urma destituirii agentului I. Bălăceanu — girantul acelei agenții; iar cei mai binevoitori puteau spune despre dânsul, ceea ce domnitorul țării, Carol I, nota în Memoriile sale, la data de 1 Februarie 1868: « Petre Carp e un tânăr moldovean, care și-a făcut studiile în Germania, om cuminte și de un caracter serios... ».

Interpelarea aceea, adresată miniștrilor de externe și interne, și pe care avea s'o desvolte două zile mai târziu, la 1 Februarie, în prezența lui Ion C. Brătianu, însemnează prima manifestare

a unei ideologii politice unitare și consecvente cu ea însăși, în decursul unei cariere care avea să se încheie cincizeci de ani mai târziu; și în același timp, este prima manifestare publică a unui temperament original și puternic, căruia împrejurările din istoria românească, aveau să-i creeze o situație deosebită pe planul pe care normal evoluează la noi individualitățile, chiar foarte înzestrate.

În începuturile acelea ale unei domnii noi, după împlinirea a ceea ce fusese idealul unei generații: unirea principatelor și o dinastie străină, condiții fundamentale pentru crearea unui stat puternic românesc, putând trăi de sine stătător și progresa în ritmul vieții din Apus, problema care se punea conștiinței naționale era aceea a independenței române.

Asupra necesității ca țara sa să se libereze din situația de vasalitate față de Sultan — de altfel puțin apăsătoare, în fapt, și mai mult jignitoare pentru demnitatea unor oameni care, în străinătate, cunoscuseră regimul suveranității naționale, desbrăcată de vreo obligație — măcar de formă, față de un stat sau protector străin, și mai ales umilitoare pentru un principe de Hohenzollern, de veche nobleță militară, toată lumea era de acord.

Unde însă începeau disensiunile — și un efect al lor era interpelarea de debut a lui Petre Carp — era asupra metodei și tacticii de întrebuițat pentru a ajunge la țintă.

Ioa C. Brătianu și partidul său — liberal sau roșu, după denumiri împrumutate apusului — găseau că numai pe calea armelor se putea ajunge la îndeplinirea acestui ideal; și cum nu putea fi vorba de un război pe care România, fără armată, săracă și lipsită de orice organizare, să-l poarte contra încă puternicului imperiu turcesc, ale cărui armate umpleau cetățile de pe malul astăzi bulgăresc al Dunării, toată diplomația lui Brătianu avea ca obiectiv să-și asigure prietenia Rusiei, dușman natural al Turcilor și — socotea șeful liberalilor — prin aceasta aliat predestinat al nostru, pentru tot ce putea duce la sfărâmarea puterii turcești.

De aceea, dela venirea sa la putere, Brătianu făcuse tot ce-i sta în putință pentru a intra în grațiile marelui imperiu dela Răsărit; o misiune, în frunte cu episcopul Melchisedec, pleacă la Petersburg; declarații de devotament către biserica ortodoxă, persecuția Polonezilor refugiați la noi după zdrobirea insurecției

nenorocite din 1863, tot ce putea măguli vanitatea rusească, sunt puse la contribuție, pentru a câștiga simpatia Țarului și a Curții sale.

Însă Rusia, în aspirațiile ei seculare de cucerire a Orientului, nu putea să vadă decât cu ochi buni tot ce i-ar fi dat prilej să intervină în Balcani. Trebuia numai un pretext pentru a stârni un război, pe care singur imperiul rusesc nu putea și nu voia să-l provoace.

La rândul său, Brătianu era conștient de primejdia ce însemna pentru România un război deslănțuit din vina sa; însemna periclitarea neutralității garantată la 1857 de marile puteri și, în orice caz, ocuparea de Turci a Munteniei, de Ruși a Moldovei; ceea ce îi trebuia era un pretext de care să poată apărea străin, dar care să poată servi Rusiei, fără să compromită întru nimic interesele momentane ale României. Acest pretext se ivi curând.

Bulgarii, care resimțeau dureros stăpânirea turcească, de sub care nimeni nu se gândea să-i libereze, și care invidiau independența relativă a României, vedeau și ei în Rusia singura lor speranță; de aceea naționaliștii bulgari, refugiați în țara românească, se grăbiră să furnizeze Rusiei un pretext de război, așa cum naționaliștii sârbi aveau s'o facă la rândul lor, cu mai mult succes, în 1876 și 1877.

Alcătuți în bande care, prin Vlașca Ialomița, Brăila, se înarmau pe teritoriul românesc, ei treceau Dunărea pentru a ataca pe Turci, într'un război de hârțuială, fără glorie și fără vreo nădejde de reușită.

Datoria unui guvern sincer neutru, era de a stârpi acele bande, de a le interzice înjgheburile și înarmarea, mai ales că Bulgarii nici nu se jenau să manifeste în public intențiile și tendințele lor.

Brătianu, căruia situația de vasal al Turciei îi impunea obligațiuni stricte în această privință, adoptă o politică potrivită temperamentului său: aceea de a tăgădui chiar evidența.

Or, situația aceasta contravenea intereselor puterilor care luptau pentru menținerea imperiului turcesc, din teama ce o aveau de Rusia.

Astfel, concomitent cu anunțarea interpelării lui Carp, avusese loc intervențiuni energice ale puterilor apusene, în special ale Franței, care cerea lui Brătianu să ia măsuri contra bandelor care periclitau pacea Europei.

Interpelarea lui Carp se referea tocmai la aceste bande. Ceea ce o motiva nu era o simplă încercare de opozant de a face greutăți guvernului; era consecința unei înțelegeri a istoriei și a împrejurărilor contemporane.

Ca toți contemporanii săi, tânărul om politic dorea independența țării sale, însă nu cu primejduirea existenței sale însăși.

Fostul student al universității din Bonn, care în afară de studiile propriu zise de drept și economie politică, urmăse și cursuri de istorie, pe lângă cele de filozofie, literatură și artă, înțelesese de timpuriu că politica tradițională a Rusiei, comandată de interesele ei naționale care cereau ca graniță contra Turcilor Dunărea, și contra Austriei, de curând unită cu Ungaria, Carpații, nu putea duce decât la anexarea Principatelor românești.

Ideea aceasta centrală a politicii sale externe, care — 10 ani mai târziu — în 1877, avea să-l facă să prevestească răpirea celor trei județe basarabene, iar în 1914, să ceară intrarea în război contra Rusiei, îl făcea atunci să avertizeze pe Brătianu, de primejdia unei politici filorusești, care nu putea duce decât la pierderea a tot ce, cu greu, obținuse până atunci România.

Răspunsul lui Brătianu, ironic și tare pe majoritățile ce și le făcuse în alegeri, fu acela ce-i era obișnuit în asemenea împrejurări.

Mai întâi, tăgada însăși a faptului dela care pornise Carp. Nu existau bande nicăeri în țară. Și ca dovadă: « Vă întreb, d-lor, văzut-ați d-voastră, auzit-ați d-voastră, simțit-ați d-voastră cea mai mică mișcare în România, auzit-ați de bande care să treacă Dunărea, să revolte Orientul? »

Și majoritatea în cor: « Nu! Nu! » ceea ce era un succes ușor pentru ministrul care nu spunea adevărul.

Căci adevărul era de partea lui Carp. Astăzi se știe foarte bine — ba chiar ne și lăudăm cu aceasta, la serbările de amicitie bulgaro-română — că guvernul a încurajat și patronat bandele acelea înjghebate pentru a răscula Balcanii. « Dacă nu s'a oprit deci de multe ori, și nu din vina noastră, acțiunea bandelor bulgare, trebuie să recunoaștem că nici n'am căutat să împiedicăm trezirea la viața organizată națională a poporului slav de dincolo de Dunăre » (N. Iorga).

Și lucrul se știa încă de pe atunci, chiar de cei care protestau contra cuvintelor lui Carp. Regele Carol I notează în Memoriile sale, la data aceea a interpelării deputatului de Vaslui: « Cu toate aceste tăgăduiri oficioase și oficiale, totuși acușările ridicate împotriva României conțin un sâmbure de adevăr; căci, în adevăr, s'a lăsat mână liberă Bulgarilor, cât timp aceasta s'a putut face fără atingerea pe față a datoriilor de suzeranitate ».

Intra însă în tactica lui Brătianu să le încurajeze și în același timp să le tăgăduiască; încât atitudinea aceasta care venea să-i turbure socotelile, demascându-i și intențiile și uneltirile, i se părea nepatriotică, mai ales că el era totdeauna înclinat să se socotească singurul patriot conștient în țara aceasta.

De aceea, în răspunsul pe care-l dă interpelantului, după ce desminte faptele însăși, continuă cu un atac personal împotriva lui Carp, lipsit de patriotism într'atâta, încât să dea dușmanilor României arme contra ei, tocmai într'un moment când era mai mult suspectată.

Pentru a căpăta o primă impresie mai completă despre Petre Carp, înfățișat în clipa aceasta a primului atac ce îndreptă contra unui om politic cu trecut și prestigiu, cum era Ion C. Brătianu, într'o Cameră care — datorindu-i totul — era gata să-l urmeze oriunde i s'ar fi cerut, să reconstituim împrejurările: de o parte un tânăr izolat — născut în Iunie 1837, Carp de-abea depășise vârsta de treizeci de ani — și, în definitiv, necunoscut în cercurile largi ale opiniei publice — atâta cât va fi existat la începuturile acelea ale unei vieți sociale încă rudimentare! — hârțuit de întreruperi răutăcioase, de proteste și de răsete, tot timpul, cum notează « Monitorul »; de partea cealaltă, autoritatea și experiența unui ministru, șef de partid, care făcuse o revoluție, luase parte la comploturi și conspirații, tare pe adeziunea majorității sale, și care, după ce câștigase complicitatea Adunării pentru politica sa, tocmai în chestiunea ce se desbătea, pornește acum la atac, în aplauzele Adunării, cu metodele ce niciodată nu dădeau greș, invocând cuvintele mari și încă de efect, în perioada aceea, de: Patrie, națiune și celelalte (cum avea să remarce Carp câteva luni mai târziu, la Cameră: Al doilea obicei ce-l are d. Brătianu este că, de câte ori îl pun pe un tărâm practic, îl înlătură cu vorbe pompoase. Ii vorbesc de eventualități politice, îți vorbește

Patrie; îi vorbești rivalitate între puteri, îți vorbește autonomie, naționalitate, atot puternicia României, etc., etc. ad infinitum »).

Oricine în locul lui Carp s'ar fi dat bătut; condițiunile luptei erau prea inegale, raportul de forțe prea disproportionat.

Și aci apare elementul pe care nimeni nu-l putea bănuși în tânărul acela înalt, uscățiv, cu o brăzdătură pe față, totdeauna cu monoculul la ochi: « forța morală ».

Intreruperile nu-l derutează, ironia adversarului nu-l dezarmează; iar atacurile directe ale acestuia nu-l fac să șovăie, în ceea ce crede că este datoria sa. Luând cuvântul în replică, face o profesie de credință care, afirmată la debutul său în viața politică, ar putea servi de epigraf pentru întreaga sa viață politică: « Când voi vedea, când voi crede că se face rău, voi avea curajul totdeauna a zice că se face rău, voi anunța primejdia fără să caut dacă cuvintele mele vor găsi aprobațiune sau nu, fără să mai întreb dacă trec de trădător în ochii d-lui ministru: conștiința e singura mea normă și puțin îmi pasă de aplauzele sau de dezaprobările tribunelor ».

Profesiuni de credință de natura celei de mai sus sunt destul de frecvente în viața politică a unei nații, și chiar deputații dela 1868 puteau fi blazați cu privire la valoarea lor reală. Era însă de sigur un accent deosebit în acelea pronunțate de obscurul orator moldovean, fiindcă de data aceasta « Monitorul » nu mai poartă indicațiile vreunei reacțiuni sgomotoase a majorității.

Ceva nou apărea în fața « aleșilor națiunii »: un om politic care făgăduia să se închine numai adevărului, oricât de dezagreabil mulțimii sau celor puternici ar fi fost acest adevăr; care își făcea un punct de onoare din a respecta legea de bază a junglei politice: aceea de a urla cu lupii; și — aci era noutatea! — cu un curaj și o siguranță care lăsau să se prevadă că cel care înfrunta, la primii săi pași pe scena politică, dușmănia aproape unanimă a Aduării căreia i se adresa, era din speța rară a acelor care se țin de cuvânt.

De aceea, când, câteva luni mai târziu, la 19 Noemvrie, guvernul următor aceluia al lui Ștefan Golescu — Ion C. Brătianu, prezidat de prințul Dimitrie Ghica, care dela o zi la alta trecuse de pe banca opoziției pe aceea ministerială, renunțând la ceea

ce păreau să fie ideile sale de opozant, pentru a le adopta pe acelea ale majorității, este întâmpinat de un discurs-program al lui Carp, făcut pe un ton disprețuitor și « cu un răs continuu pe buze », la apostrofa indignată a primului ministru, fiu de domn : « Cine este d. Carp și în numele cui rostește aceste cuvinte ? » răspunsul acestuia nu surprinde pe nimeni : « Este un om liber care nu-și trădează niciodată convicțiunile ! »

Și evenimentele aveau să confirme ceea ce putea să fie o fanfaronadă.

MANUEL MENICOVICI

COR ȘI CÂNTEC ROMÂNESC

Firea tradițională rustică nu trăește nicăeri mai vie decât în vechiul cântec țărănesc.

În România, în regiunile de câmp și baltă dunăreană, unde portul autohton a dispărut din uz și a devenit obiect de muzeu, vechile versuri și melodii de colinde, hore sau doine stăruie. Ca vechi mozaicuri de aur din basilici bizantine așteaptă raza de lumină și privirea cucernică pentru a-și aprinde strălucirea din trecut. Mileniu, cântător al tradiției dintre Carpați, Dunăre și cele trei mări: Neagră, Adriatică și Egee! Apropie-te cu sufletul iubitor de ecoul său țărănesc de azi!

Fie pe deal, la un cor de flăcăi, fie la o șezătoare într'o colibă, la o fată, o femeie tânără sau o babă, fie la un cor de colindători sub ferestrele luminate de sărbătoarea Crăciunului, fie la un cioban, plugar sau pescar, cu care te înfrățești la un pahar de vin în cârciumă, vei auzi vechile melodii strălucind ca și înfloriturile pe albeața cămășilor de in.

O mie de ani de dor, sbucium, durere, bucurie și avânt eroic în limbă și melodie românească! Și poate mai mult decât atât!

Vlahii sunt pomeniți cel puțin dela cucerirea Pannoniei de Arpad, mort în 908, pomeniți de cronicile cele mai vechi ungu-rești (sec. XII) și cele rusești (cea a lui Nestor, mort în 1114); continuitatea între urmașii Dacilor, romanizați de Traian, și Vlahii acelor documente e presupusă a fi constituită mai din vechime de Sciți¹⁾. Ipoteza e întărită și de mărturiile vechi bi-zantine, ca cea a lui Pacymeres relevată de Șincai, anume că

¹⁾ N. Iorga, *Les premières cristallisations d'Etat des Roumains* (Bull. Sect. hist. Acad. Roumaine, V—VIII, 1920).

« Vlahii, care locuiesc în mare număr în jurul Constantinopolului până la Cetatea Byzia și mai departe, sunt tot de un nărav și un neam cu Sciții dela Dunăre »¹⁾).

Și oricât de vechi ar fi aceste mărturii, mai vechi e fondul de tradiție al cultului Soarelui, al religiei lui Mithra, zeul, ale cărui statui s'au găsit în tot cuprinsul Daciei romane. Cultul Soarelui subsistă în obiceiul uciderii cerbului, a caprei sau a brezaiei, simbol al reînnoirii anului, pe care sfinții părinți ai bisericii dela Roma l-au făcut să coincidă, printr'o meșteșugită schimbare a calendarului, cu Nașterea Mântuitorului²⁾. De aci Carnavalul în Apus și Cârnelegile la Români. Colindele cu legenda uciderii ciutei sau a cerbului se cântă astfel azi pe lângă cele biblice cu legenda Răstignirii Mântuitorului și denotă originea mai veche a obiceiului colindatului, preluat dela Romani și Daci, adoratori ai lui Mithra, apoi ai lui Isus Christos³⁾.

Așa cum se cântă și azi la țară, fie de o voce, fie în cor la unison sau ca la Macedoneni în diafonie și ison⁴⁾, cântecul popular e de o vechime, care se confundă cu însăși formarea limbii române. În el se răsfrânge și firea și peisajul și tradiția neamului de păstori din Carpați și dela Dunăre.

Din vremile străvechi (până azi în unele locuri), turmele coborau toamna pe așa zisele drumuri « ale oii »⁵⁾ spre Dunăre, Marea Neagră sau Adriatica și tot pe acolo se întorceau, spre vară, în munți. Nenumărate documente bizantine și latine semnalează prezența păstorilor Vlahi în Bulgaria, Serbia, Bosnia, Croația și Dalmația până la Ragusa. Într'un document din 1373, pe timpul așezării Basarabilor la Curtea de Argeș, papa Grigorie XI conceda fraților minoriți să-și ridice sfinte lăcașuri în Bosnia, unde trăiesc « Vlahi, pastores schismatici, fusi per agros »⁶⁾. Răspândiți dar în toate regiunile dela sudul Dunării spre Adriatica

¹⁾ G. Vălsan, *Dundrea de Jos în viața Poporului Român* (Graiul Românesc, Oct. 1927).

²⁾ Sir J. Frazer, *The golden Bough*.

³⁾ Al. Rosetti, *Colindele religioase la Români* (Anal. Acad. Rom., seria II. Tom. XL, 1920).

⁴⁾ Emil Riegler, *Folklor muzical dobrogean vechi* (Dobrogea, 1928).

⁵⁾ Ovid Densusianu, *Viața păstorească în poezia noastră populară* (I, Apend. I, 117. Ed. Casa Școalelor, MCMXXII).

⁶⁾ Farlati, *V. Illyr. Sacrum*. IV, 63.

și Marea-Neagră, păstorii Vlahi, în drumul transhumanțelor, se întorceau în munți cu reminiscențe; astfel se explică influența reciprocă a motivelor poetice precum și a celor melodice din cântece, balade și colinde la popoarele conlocuitoare ale Peninsulei Balcanice.

La baza cântecelor vechi românești stau modurile grecești (frigic, hipofrigic, doric și hipodoric), ce se întâlnesc și la Slavii din Sud ¹⁾ și la Ucrainieni. Demonstrate la pian ar cuprinde cele 7 clape albe succesive ale octavelor: re-re (modul frigic), mi-mi (modul doric), sol-sol (modul hipofrigic) și la-la (modul hipodoric), constituind treptele diatonice ale gamelor. Melodiile cu secunde mărite, cu game cromatice trădează influența bisericii bizantine sau a muzicii orientale transmisă de țigani lăutari. Recitativul bisericesc sau cel al maqamului perso-arab se întâlnesc astfel și în baladele Slavilor din Sud, precum și la Români, la cobzarii ucrainieni ²⁾ și la Tătarii din Crimeea ³⁾. Gama pentatonică e comună cântecelor populare românești și săcuești din Ardeal ⁴⁾. Privită la pian ar cuprinde cele 5 clape negre succesive ale octavei do diez-do diez.

Și instrumentele păstorești ale popoarelor balcanice seamănă cu cele ale Românilor; numirile de fluier, cimpoi și bucium arată originea greacă și romană, ca și cuvintele: horă, cântec, colindă și bocet.

Dar cu toate asemănările între melosul popular românesc și cel al vecinilor, din cercetarea comparativă amănunțită a colecțiilor de cântece populare mai vechi și mai noi ⁵⁾, se pot spune

¹⁾ Kuhač, *Juzno-slovjenske narodne popievke*. Zagreb, 1880.

Kuba Slovanstvo, *Pisně jihoslovanské*. Praha, 1933.

Kuba Slovanstvo, *Pisně bosensko-hercegovské*. Praha, 1927.

²⁾ F. Kolessa, *Beiträge zur ukrainischen Ethnologie*. Lemberg, 1910.

³⁾ R. Lach, *Vorläufiger Bericht pro 1916*. Wien, 1917, Akad. der W. B. Bartók, *Das ungarische Volkslied* Berlin, 1926.

⁴⁾ E. Riegler, *Hora transilvâneană*. Transilvania, Banatul, etc., II, 1269, *Cultura Națională*, 1929.

⁵⁾ Franz Joseph Sulzer, *Geschichte des transalp. Dakiens*. Wien, 1781.

Anton Pann, *Cântece de Stea*, 1822; *Spitalul Amоруlui*, 1850.

Berdescu, *Cântece populare*, în 5 caiete, 1860.

Muzicescu, *12 Melodii naționale*, 1889.

Ciorogariu, *60 Cântece*. București, *Socec*, 1909.

următoarele despre fizionomia cântecului popular românesc ¹⁾. Cântarea corală, în ton de piept, a cântecului popular românesc e la unison. O excepție o face o varietate de cântec popular macedonean (din Frașari și Gramoste), care se exprimă heterofon pe două voci sau cu o a treia ca ison. Păstorii cunosc din vechime cântarea din cimpoi. E caracteristic la acest instrument — un fel de dublă clarinetă — sunetele pendulatorii ale intervalului de cuartă și cel continuu, care ține isonul. Aceste sunete de bordun dau melodiei un sprijin armonic. Ca o imitație a cântecului de cimpoi, melodii de fluier și vioară, ca și cântecele vocale, au cvarta goală pendulatorie (suitoare și coboritoare) sub tonul fundamental al gamei. Așa zisele sunete sprijinitoare șoptite la începutul cântecelor (anacruză arhaică) și cvartele căzătoare ale cadențelor dau acestor cântece un caracter latent armonic. Cântarea înflorită a unor varietăți (Hora lungă maramureșeană și Doina) e

Weigand, *Dialekte der Bukovina u. Bessarabiens*. Leipzig, 1904.

Bartók, *Cântece populare din Bihor*. 371 melodii, Acad. Rom., 1913.

Fira și Kiriatic, *Cântece și hore*. 124 melodii, Acad. Rom., 1916.

Fira, *Nunta în județul Vâlcea*. Acad. Rom., 1928.

Fira, *43 de coruri*. « Scrisul Românesc », Craiova, 1928.

Dima, *Cântece și coruri populare*.

Vidu, *12 coruri populare*. 1933.

Brediceanu, *Cântece populare cu acompaniament de pian*. 10 caiete.

Drăgoi, *303 colinde*. « Scrisul Românesc », 1930.

Voevidca, *Cântece populare*, în manuscris.

Kiriatic, *6 cântece populare*; *9 cântece populare*. Soc. Comp. Români, 1928.

Cucu, *30 colinde pentru cor*. Editură proprie, București, 1932.

Cucu, *Coruri pe teme populare rom.* « Scrisul Românesc », Craiova, 1932.

Bartók, *Cântece populare din Maramureș*. München, 1923 și o col. de colinde în manuscris la Acad. Rom. Apoi exemplele din *Zeitschrift für Musikwissenschaft*. Oct., 1929, și cele publicate la Universal Edition, în « Rumänische Weihnachtslieder ».

T. Teodorescu, *15 Cântece populare pentru cor mixt*; *10 cântece populare pentru cor bărbătesc*. Mag. Conservator, Iași.

G. Galinescu, *10 coruri populare rom. pentru voci mixte*; *12 coruri pentru voci bărbătești*. Mag. Feder, București.

Oancea, *Cântece populare românești*. 2 vol., Sibiu, 1926.

Monția, *111 doine și cântece populare românești pentru voce și pian*. 2 vol. Mag. Feder, 1932.

¹⁾ Guido Adler, *Handbuch der Musikgeschichte*, Keller, Berlin, 1930, pg. 1183 Moderne: Rumänen. Emil Riegler.

însă înrudită cu vechiul cântec bisericesc bizantin ca și cu maqamul islamic perso-arab. În general, cântarea horei și doinei e asemănătoare cu cântarea din fluiet prin glissandi, portamente primitive, filări, căderi din treaptă în treaptă, scots shnaps, tonuri lung ținute și ornamente tipice ¹⁾.

Raportul elastic dintre text și melodie (adică vers și viers) ar fi caracterizat în deajuns prin aceea că versul octosilabic, spondeic căzător sau trohaic își mută vorbit accentul după cuvinte și se adaptează ritmurilor sincopate celor mai variate cu timpi compuși. Deasa strămutare a întonării hexasilabului și octosilabului se datorește și influenței strigăturii la care ritmul riguros energic de joc imprimă versurilor improvizate o schemă uniformă săltăreață. Pe de altă parte, cântarea aritmică parlando-rubato, ca și recitativele Horei lungi dau acestei scheme ritmic accentuate, în momente de cântare trăgănată, prin silabe de solmizații (melismă pe o vocală) o mare libertate. Vechea cântare nu leagă însă întotdeauna un singur text de o melodie, strofa melodică repetându-se pentru sute de versuri ale aceluiași cântec. Viers și vers rămân eterogene, adaptabile unul altuia după potrivirea conținutului literar. Și astfel se poate ca două variante ale aceleiași poezii populare să se cânte în două regiuni diferite pe două melodii cu totul diferite.

Intervalul melodic tipic al cântecului popular românesc e cvarta căzătoare. Intervale mari alternează în suire și coborîre cu altele mici. Cadența finală se face în coborîre pe tonică fără sensibilă. Scara pentatonică des întâlnită, mai ales în cântecul ardelean, trebuie considerată ca fragment din cea heptatonică, din care lipsesc două trepte (a treia și a șasea).

Gamele dorice, frigice, hipodorice și mixolidice sunt foarte răspândite. Intervale neutrale (adică neintonabile pe instrumente temperate ca pianul), de pildă intervalul între terța mică și cea mare (minoră și majoră) ²⁾ se întâlnesc de asemeni, dar fără intenție melodică vădită, constantă. De altminteri, aceeași melodie se alte-

¹⁾ Emil Riegler, *Beethoven Zentenarfeier. Internationaler Musikhistorischer Kongress. Wien, 1927; Das rumänische Volkslied und die Instrumentalmusik der Bauern.*

²⁾ Realizabile în game de sferturi de ton, inexistente la pian.

rează mai mult sau mai puțin dela om la om și câteodată chiar la același om, când repetă cântecul. Cromatica se întâlnește mai ales în provinciile sudice și răsăritene ale României; dimpotrivă, pentatonica găsim caracteristică în părțile muntoase apusene. Prezența sistemului major și minor (raportul de tonică și dominantă) e de dată recentă și e explicabilă prin influența cançonetelor orășenești din apusul Europei.

Ritmul cântecului popular românesc e condiționat fie de mișcarea stilului parlando-rubato sau recitativ, fie de cântecele de joc, fie de alte momente de cântare. Felul recitativ sau parlando e combinat cu elementul strict ritmic și după cum e vorba de cântece de joc, colinde, bocete, cântece de jale sau de chef, primul sau al doilea mijloc de expresie predomină.

Horele sau Doinele care, cu tot stilul lor parlando-rubato, se apropie de cântecele de joc, au de cele mai multe ori o articulație paralelă periodică (încheiată în opt părți, câte odată în opt măsuri); această periodizare e scoasă la iveală în mod deosebit prin confruntarea armonică a cezurei principale pe a treia treaptă cu efect de subton întreg (treapta a VII-a) față de încheierea finală pe tonică (treapta I). În formulele de încheiere, armonia latentă a acordurilor arpegiate alternează între major și minor; acorduri arpegiate disonant nu intervin decât la cezuri (ca în cântecul bihoorean: cvarta mărită căzătoare și natural — fa natural din cezura principală față de terța mare și natural — sol natural din încheierea definitivă).

Stilul Horei lungi (melos bizantin și oriental) nu are caracterul activ plăsmuitor al Horei (melos european). Formulele sale de încheiere *concentice* (melismatice, vocalize pure) și interludiile solmizate au în mod statornic un debit linear. *Hora lungă*, prin continua cadențare a cezurilor pe tonica finală, dă versurilor un caracter de grupuri de fraze spre deosebire de *perioadele* cântecului sau ale *Horei* propriu zise.

Dacă privim mai adânc în complexul tezaurului nostru folcloric muzical vocal, recunoaștem în diferitele-i genuri o milenară luptă de preponderență între coloraturile sau zorzoanele caracteristice țărilor sud-est-europene (psalmodierile arhaice bizantine și maqamurile islamice) și motivele simple, dar plastice, activ ritmate și prevăzute cu latente armonii de acorduri arpegiate ale

cântecelor populare din nord-vestul (germanic, romanic, celtic) și nord-estul Europei ¹⁾ (tătărească, ugrofinic).

Cântecul popular românesc a fost vehiculat de cântăreții orbeți — adevărați trubaduri ai evului mediu — și de lăutarii țigani. Aceștia din urmă însă, de cele mai multe ori cu acompaniamentul lor instrumental de coarde, înzorzonau și alterau frăgezimea cântecelor populare, pe care le prindeau în petrecerile dela sate și le le aduceau apoi la oraș.

Izvorul la sate mai sus caracterizat, cânta însă mai departe, necunoscut, limpede, sute și sute de ani până în secolul XIX.

Dar și acum o sută de ani, când triumfa în apus mișcarea romantică pentru promovarea muzicii corale populare în marele capitale europene, Românii nu-și cultivau adevăratul lor cântec național decât prin cântăreții țărani, corurile țărănești la unison sau lăutarii țigani. Însemnările melodiilor populare dormeau în lucrări ca aceea a lui Franz Joseph Sulzer « *Geschichte des transalpinischen Dakiens* » ²⁾, apărută la Viena în 1871, sau în însemnările lui Anton Pann, care aveau să apară mai târziu în « *Cântecurile de Stea* » (1822) și « *Spitalul Amorelui* » (1850) cu notație bisericească bizantină.

De când Domnița Ralu, fiica lui Vodă Caragea, izbutise să aducă la București, prin intermediul Cavalerului de Gentz, în 1819, un ansamblu de operă vieneză, publicul începu să guste ariile și corurile din operele lui Mozart, Rossini, etc. ³⁾. Mai târziu, prin înființarea Societății Filarmonice (în 1827), grupul artistic conducător din București își însuși tehnica reprezentațiilor de teatru și de operă ⁴⁾. Vodevilurile lui Alecsandri cu subiecte populare cereau și muzica adecvată.

¹⁾ Emil Riegler, *La Hora, le Maqam et la Chanson populaire de l'Orient européen*, *Art populaire II*, 140. Paris, « Editions Duchartre », 1931.

²⁾ Atât de necunoscute erau melodiile notate de Sulzer, încât Otto Heilig le atribuie unui Cavaler de Florio, care le copiase în 1835, și le comunică în anul IV din *Sammelbände der Internationalen Musikgesellschaft* (1903).

³⁾ Ion Ghica, « Școala acum 50 de ani » din « *Scrisori către V. Alecsandri* ».

⁴⁾ Școala de muzică vocală a Societății Filarmonice s'a deschis în Februarie 1834 și a dat uimitor de repede scenei lirice românești elemente de valoare. Chiar în al doilea an dela înființare, elevii lui Wachmann debutau în vodevilul *Triumful Amorelui* și apoi în 1836 în opera *Semiramis* de Rossini, cântată în limba română. Tot așa la Iași, elevii Conservatorului, înființat de G. Asachi la 1836 în Noemvrie, sunt în stare să reprezinte opera *Norma* de Bellini în traducerea lui Asachi, în Februarie 1838.

La Iași, Elena Asachi, vieneză de origine, compune cu prilejul plecării generalului Kisseleff, la 30 Aprilie 1834, muzica la « O Idilă moldovenească », și la 31 August din același an compune muzica pe libretul « Dragoș Vodă » de soțul ei, G. Asachi ¹⁾.

În București, Wachmann apărea și el cu o operetă originală, dar cu un libret francez « Les Braconniers », în același an 1834. Totuși motivele populare românești trebuiau puse în valoare într'o operetă românească de succes. Inceputul îl făcu Flechtenmacher cu opereta « Baba-Hârca » pe un libret de Matei Millo, în 1848 la Iași; undă ținu ani îndelungați afixul ca și la București.

Flechtenmacher, născut în 1822 la Iași, și-a primit primele cunoștințe muzicale acasă dela mama sa, soția jurisconsultului vienez, Cristian Flechtenmacher ²⁾, o bună pianistă. Studiile de vioară și compoziție le desăvârși la Viena între 1834—1840, atunci când era în plină floare valsul și canțoneta lui Lanner și Strauss. Prim violonist la teatrul francez din Iași dela 1840 la 1846, când devine capelmaistrul teatrului Național condus de Matei Millo, Flechtenmacher a avut norocul de a cânta în orchestră tot repertoriul operetelor străine celebre din acea vreme.

Familiarizat deci cu tehnica străină contemporană, muzicant, compozitor încercat, flancat de actorul dramaturg Millo, tânărul capelmaistru izbuti să dea muzica unui vodevil românesc pe placul publicului. Aceasta însemna că toate romanțele acolo unde se depărtau de cântecul lăutăresc aveau să semene cu canțonetele pe atunci la modă în toată Europa. Compozitorii români de mai târziu aveau să fie influențați la fel în Lied-ul românesc de canțoneta apuseană, când aveau să îmbrace în melodie poezia de succes, contemporană. Așa s'a întâmplat cu « Steluța » lui Florescu, poezie scrisă de V. Alecsandri, dar a cărei melodie pare compusă de un maestru al romanței italiene sau franceze de pe la mijlocul veacului trecut ³⁾. Lied-urile și Horele lui Flechtenmacher au și ele caracteristica canțonetei apusene cu tot ritmul și coloritul lor lăutăresc. Niciodată nu s'a putut ridica peste modelele epocii

¹⁾ *Alăduta românească* și *Albina* lui Asachi ne aduc știri despre nenumărate vodeviluri de Asachi, cu muzica de soția sa.

²⁾ R. Suțu, *Iași de odinioară*.

³⁾ Veacul al XIX-lea, el însuși tributar celui al XVIII-lea, cu tip de romanță « Plaisir d'amour », de Martini.

de glorie a operei lui Offenbach. Cu toată colaborarea poezilor cunoscători adânci de folklor popular, ca Vasile Alecsandri, Const. Negruzzi și Matei Millo, care i-au furnizat libretele românești, replica muzicală a lui Flechtenmacher nu se ridică la o creație originală care să treacă de timpul său.

În peregrinările sale artistice la Iași, București și Craiova, autorul vodevilului « Baba-Hârca » a cules recunoașterea unanimă a talentului său de compozitor al romanțelor românești la modă. Iar Hora Unirii, care seamănă și în ritm și în melodie cu un vals de Strauss, sau alte coruri patriotice « Imn festiv », « Dragă Țară », « Saltă, Române », din care întorsăturile banale de melodie amintesc de șlagărele veacului trecut, toată compoziția vocală a lui Flechtenmacher a fost susținută de acompaniamentul instrumental expresiv și de publicul contemporan sentimental.

El însuși viorist, Flechtenmacher a alimentat o jumătate de veac orchestrele teatrelor din Iași și București cu numere muzicale intercalate în proza hazlie a farselor și vodevilurilor de tip Alecsandri. Dar despre muzica instrumentală a autorului « Babei-Hârce » nu e locul să vorbim aci.

Axioanele, compuse de Flechtenmacher pe textul bisericii ortodoxe, n'au avut puterea de a înlătura influența muzicii bisericesti rusești, care a triumfat mai târziu prin Gavril Muzicescu, în repertoriul mitropoliei din Iași și, de aci, aproape în tot vechiul regat, grație excelentei conduceri de voci a corului din partiturile tipărite.

Vechile melodii ale ieromanahului Macarie ¹⁾, credincios adaptor al melosului bizantin pe text românesc, tipărite încă din 1823 au fost reluate și magistral prelucrate (ca « Ingerul a strigat ») de Dimitrie Kiriak.

Ioan Wachmann la București își pusese și el talentul său de compozitor de operete și canțonete la dispoziția poezilor libretiști ²⁾.

¹⁾ Prof. Păr. N. Popescu, « Macarie Ieromanahul » București 1908, pg. 40.

²⁾ *Gazeta Teatrului* din 1844, 24 Aprilie, Nr. 32, ne aduce știrea despre o cantată românească alcătuită de I. Wachmann din cântece bătrânești. De altminteri, încă în 1837, Wachmann colaborase la vodevilul alcătuit de Aristia în onoarea Domnitorului Ghica și denumit *Sărbătoarea Românească* în Teatrul Momollo din București. În același an, din inițiativa Conservatorului filarmonic se organizează și la Iași reprezentații teatrale cu producțiuni vocale românești, precum și o *Uvertură Națională* de I. Herfner, capelmaistrul bandei militare.

Asociindu-se cu actorul Costache Caragiale, dădu la iveală, între cele 60 de vodeviluri din repertoriu și câteva vodeviluri originale, ca « Zor sau Amor românesc », etc. Din prelucrări, multe operete cu muzica de Wachmann s'au menținut până la începutul veacului XX, ca « Fata Aerului ». Muzică bisericească a scris și pentru ortodocși și pentru catolici: trei liturghii pentru elevii dela Sf. Sava, unde fusese ani îndelungați profesor, și două liturghii pentru biserica romano-catolică.

Dar de compozițiile acestea de-acum 70—80 de ani, nimeni nu-și mai aduce aminte, pentru că nu rămăneau întipărite în minte. Totuși mai târziu muzica lui Flechtenmacher — fără a fi original popular-românească — izbutise oarecum să se mențină și să inspire prin melodii compozitorii din Ardeal, ca Dima, până la sfârșitul secolului trecut.

În învățământul muzical din secolul trecut, moda înlătura compozițiile mai vechi ale autorilor români. Toți reveneau la clasicii din străinătate, care aveau avantajul de a fi tipăriți, sau la operetele trupelor străine, care veneau des prin țară. Muzica românească direct inspirată din cântecul popular nu se mai arăta. Aproape toți muzicanții Români până la Kiriac notau melodiile prin intermediul lăutarilor țigani. Culegerile lui Berdescu din 1860 cu prefață în două limbi — germană și română — specifică acest lucru. Asemenea aceea a lui Muzicescu din 1889. Nu e mai puțin adevărat însă că multe melodii lăutărești erau și atunci ca și astăzi o redare fidelă a cântecelor populare, fără înzorzonările exagerate, specific țigănești și anume întorsături melodice-orientale, care alterează cântecele auzite la țărani români.

Acum 50 ani, la prima audțiie a operei « Hatmanul Baltag » de E. Caudella, cronicarul revistei muzicale « Doina » releva, în termeni surprinzător de aspri, completa dependență muzicală de opera italiană a autorului, care n'a exprimat scenele de viață și limbă românească în melodie autohtonă, ci în reminiscențe apăsate de arii cunoscute.

Acea critică neșemnată, de acum 50 de ani ¹⁾, asupra operetei « Hatmanul Baltag » nu e întâmplătoare, ci reprezentativă pentru cel puțin 50 de ani înainte și după apariție. Ea arată un curaj, care

¹⁾ *Doina* Nr. 7 din 4 Martie 1884, pag. 2.

nu s'a mai întâlnit în critica noastră muzicală de atunci încoace. « La noi încă s'au făcutu încercări în acestu sensu — spune criticul — și s'au reprezentatu opere și operete, dar afară de opereta bătrânului Flechtenmacher « Baba Hârca » și muzica din « Pepelea » și « Peste Dunăre » nicio producțiune muzicală n'a lăsat urmele unei adânci aduceri aminte: căci *toate au fostu numai niște compilațiuni, lipsite cu desăvârșire de originalitate.* » Și criticul precizează : « Compoziția d-sale (a lui E. Caudella) afară de câteva scene formate după tipicul chansonetelor și a câtorva motive împrumutate din *Mama Ango* și a scenei muzicanților din « *Le canard a trois becs*, etc » . . .

Caudella nu s'a descurajat, dar nici nu a apucat pe altă cale. De o fecunditate, tipică vodeviliștilor veacului trecut, în 1924, când a murit la vârsta de 83 ani, avea scoase la iveală nenumărate operete, opera « Petru Rareș », Lied-uri, coruri și bucăți muzicale instrumentale; un ansamblu impozant de compoziții « originale », pe care nimeni nu le mai cântă.

Fiul lui Ioan Wachmann, Eduard, pe lângă faima de a fi înființat orchestra simfonică bucureșteană, cu care executa anual bucăți de orchestră din repertoriul clasic internațional, a lăsat și el nenumărate vodeviluri și compoziții corale, de care nu-și mai aduce aminte nimeni, din motivele invocate de criticul « Doinei » din 1884. Compozițiile lui liturgice însă se mențin în unele biserici.

Dar, în acel timp, începe să-și facă drum convingerea — poate după exemplul Rușilor — că un stil național nu poate să răsară în muzica românească decât prin opere care să fie pătrunse, după toate regulile compoziției, de melosul popular. Basarabeanul Muzicescu, născut în 1847, înzestrat cu o solidă știință muzicală în compoziția corală, amintește în prefața culegerii sale de 12 melodii naționale, apărute în 1889, de greutatea de a prezenta melodiile populare în armonizare corală. Prin sobrietatea stilului său format la școala rusească ¹⁾, el izbuti totuși cu acele bucăți corale populare, care păstrează nealterată plasticitatea întorsăturilor

¹⁾ Lui Muzicescu, absolvent al Conservatorului din Petrograd, i s'a și executat la Moscova, cu succes, imnul heruvic în Re major în prezența Impăratului Nicolae al II-lea.

melodice autohtone, nu numai să placă publicului, dar să convingă și pe muzicanții cu școală apuseană din Ardeal, ca Dima (1847—1925) să pășească prin cântecul popular la renașterea muzicii românești, care lânțezea dela Flechtenmacher încoace în fundătura vodevilului apusean. Cât de greu se manifestau lucrările corale de inspirație românească în Ardeal, o denotă faptul că balada «Curtea de Argeș» pentru cor și orchestră e începută de Iacob Mureșanu în 1884 și terminată în 1895. Melodiile de Lied-uri și coruri după model apusean erau preferate celor românești chiar de compozitori români de valoarea unui Dima sau Mureșanu ¹⁾. După succesul pe care dirijorul corului metropolitan din Iași îl repurtă în turneul artistic cu corurile sale populare în Ardeal, Bucovina, Basarabia și vechiul Regat, compozitorii români de peste hotare, în frunte cu Dima, Mureșanu, apoi curând cu bănățeanul Vidu și sibianul Timotei Popovici, elevi al lui Muzicescu, încep să compună Lied-uri și coruri pe motive populare. Armonizarea corale liturgice, pe lângă cele ale imnurilor patriotice și cântecelor populare, tipărite de Muzicescu se răspândiră în toate școlile și adevărata tradiție de muzică românească începea.

Kiriac, profesor de armonie la Conservatorul din București, fondă la începutul veacului Societatea corală «Carmen». Prin concertele bianuale de Crăciun și de Paște, în care figurau întotdeauna lucrări originale de bună inspirație românească, tânăra școală bucureșteană de muzică vocală luă mare avânt. Vidu întâlnește încă din 1905 prin corul său «Răsunet din Ardeal», căruia îi urmă «Lugojana» și «Preste deal», entuziasmul publicului, din ce în ce mai numeros la concertele «Carmen-ului». Kiriac execută aci lucrările sale proprii «Morarul», «Plecarea Magilor», etc. Tot la «Carmen», în 1905, apărură pe program Timotei Popovici cu «Patru Păstori», Dima cu «Leagăn verde» și Alfons Castaldi cu «Cântecul culesului viilor», bucată bisată și care stabilă reputația autorului de mai târziu al imnului eroic, pe versurile lui St. O. Iosif, «La Arme», în 1913.

¹⁾ Incercările lor de armonizare a cântecelor populare nu au putut înlătura ceea ce-și însușiseră dela dascălii lor germani și austriaci, adică felul de armonizare care aducea aminte de Lied-urile de Mendelsohn, Loewe și Schumann. Aceeași influență germană străbate — și mai flagrant — opera corală a lui Paul Ciuntu, unchiul lui Mihail Jora.

Acest marș eroic, ca și « Marșul cercetașilor » de o frescheță vădit italienească, s'a cântat în timpul războiului alternativ cu vechiul « Deșteaptă-te Române » al lui A. Mureșanu și « Pe-al nostru steag » de Ciprian Porumbescu sau « Imnul Regal » de Eduard Hübsch, în armonizarea remarcabilă pentru cor de Muzicescu. De sigur întorsătura cea mai românească e cea din « Deșteaptă-te Române » (derivată din melodia lui Anton Pann), e melodia din a doua strofă « Acum ori niciodată », care a fost reluată și de Vidu în « Lugojana » și recent de Sabin Drăgoi în « Bănățeană ».

Ambele coruri din urmă sunt menite să facă parte din orice repertoriu românesc prin caracterul lor antrenant, ritmic și melodic specific românesc, promițător al unui nou imn național pe care-l așteptam de mult.

La « Pe-al nostru steag » (originar imnul societății studentești « România jună » din Viena), influența « Marsiliezei » apare chiar din prima frază, precum în « Imnul Regal » influența ritmică și melodică, mai pe departe, a lui « Gott erhalte », imnul austriac compus de Haydn, nu se poate tăgădui, deși armonizarea lui Muzicescu i-a atenuat asemănarea,

Exceptând « Lugojana » și « Bănățeană » (cu reminiscențele din Marșul lui Mureșanu) celelalte imnuri și marșuri naționale au foarte puțin sau de loc melos popular în ele. Oglindesc în schimb școlile muzicii franceze, germane și italiene în mod sugestiv. Uneori se mărginesc la Lied-uri sau romanețe ca la Skeletti în « Ce te legeni codrule » și Florescu în « Steluța », romanețe care dau viață, și azi prin muzica, inspirată de melosul apusean pașoptitst de cântonetă, poeziei lui Eminescu sau Alecsandri. Alteori influența străină (germană mai ales) se manifesta nu numai în Lied-uri ci și în coruri și cantate ca la G. Dima și Iacob Mureșanu. Și operetele lui Ciprian Porumbescu sau Tudor Flondor, ca vodevilurile lui Wachmann, Flechtenmacher și Caudella, se resimt de școala germană. Școala rusă, prin Muzicescu, cea franceză prin Kiriac, au dat pe lângă soliditatea facturii clasice corale și discernământul sigur, care a dus la dorința de a găsi un cântec românesc original bazat pe melosul popular.

Concertele Societății « Carmen » au promovat în noua literatură corală românească tot ce-a fost mai valoros și în primul rând ceea ce corespundea direcției de simplitate și caracter popular

românesc reprezentat de conducător, neobositul Kiriac (1866—1928). Pe lângă corurile și cântecele pentru voce și pian după motive culese dela țărani, Kiriac a pus și bazele unui stil sobru în corurile bisericești. Astfel « Ingerul a strigat » e un model al genului în renașterea muzicii bizantine, precum și liturghiile postume.

Pe urmele lui și ridicat de el, a călcat Gheorghe Cucu (1882—1932), desăvârșit în studii la Paris. Compozițiile lui corale populare și bisericești s'au cântat toate în concertele Societății « Carmen ». Dirijor al corului Patriarhiei, Cucu a înzestrat liturgia cu răspunsuri de o încântătoare melodie, armonizate « a capella » pentru cor cu totul diferit de stilul rusesc al lui Muzicescu, sau cel german al lui Wachmann.

Din corurile lui mixte, care au avut atât răsunet în ultimele concerte ale Carmenului, Cucu a alcătuit o culegere de XIII coruri (Scrisul românesc, Craiova 1932) pe trei voci egale și mixte. La « Coroană de trandafir », « Domnuleț și domn din cer », « Frunză verde poamă neagră », « Doină », « Mărioara », « Haz de necaz », « Cântec de dor » și « Mânia » ar trebui adăugat « Om fără noroc » (rămas în manuscris), pentru a constitui repertoriul de durabil succes cu tot ce e mai românesc în noua școală bucureșteană de muzică vocală.

Referindu-mă la culegerea de 23 colinde armonizate de Cucu, apărută în 1928 cu o prefață a Sanctității Sale Patriarhul Miron, scriam următoarele în ziarul « Ultima Oră » din 7 Februarie 1929, rânduri valabile și azi: « Fără a schimba originalitatea lor » adagiul prefeții I. P. S. Patriarhului la colindele d-lui Cucu trebuie înțeles în acest sens că fiecare melodie de colind are ethosul ei, care nu trebuie știrbit prin armonizare. Mai ales atunci când melodia e destinată unui cor. Tehnicește păstrarea ethosului unei melodii, care are la bază o gamă bisericească — fără notă sensibilă (subsemiton) la cheie — se face mai întâi prin aceea că nici acordurile melodiei nu capătă alterări moderne.

De asemenea vocile se mențin într'un ritm simultan cu melodia principală (numită de cei vechi « cantus firmus »); de sigur într'o compoziție artistică de format mai mare vocile celelalte pot fi conduse figurat și imitativ, ajungând chiar la fugă și interludii libere. Armonia arhaică însă trebuie păstrată. Alterările gamei

arhaice nu vor avea loc atunci decât la modulații sau la note de trecere. Contrastele armonice ale cadenței principale (efectele subtomului, întreg, adică a trepteii a VII-a, nealterată) față de sfârșitul total pe tonică vor trebui menținute.

« In culegerea d-lui Cucu, toate aceste norme — cu mici abateri — sunt respectate. In linii mari armonizările domniei-sale sunt potrivite pentru corurile de copii pe câte două și trei voci, duse notă contra notă în acorduri consonante. Linia melodică a fiecărei voci are ambitusul mic potrivit limitelor ei naturale, pășirea în ritm sărbătoresc se face diatonic, fără intervale cromatice sau prea mari. Abaterile în armonizare sunt legitimate și de prezența melodiilor moderne printre cele vechi . . .

. . . « Colindele d-lui Cucu din care am auzit la producția « Carmenului » câteva ¹⁾, precum și cântecele populare sau în gen popular (« Mânia ») arată că dirijorul corului Sf. Patriarhii e pătruns de ethosul arhaic al cântecului popular românesc și-l păstrează și în armonizările atât de adecvate frazei muzicale de cor ».

In noua ediție a colindelor lui Cucu din 1932, Sfinția Sa Preotul Eugen Bărbulescu îmi face cinstea de a-mi cita în întregime articolul apărut în « Universul » cu prilejul morții lui Cucu. Să-mi fie îngăduit a reda aci câteva pasaje, care caracterizează arta șefului tinerei școale de muzică vocală românească :

« Prin împărțirea vocilor, ca în neîntrecutul duet din « Mânia », purtat de vocile reale ale corului în care se împletesc prin coloritul melodiei și întorsătura ei specific țărănească, muzica lui Cucu s'a ridicat la o poezie și putere de evocare a doinei românești, necunoscută înaintea lui. Se poate spune că opera corală a lui Cucu e cea mai frumoasă cucerire a geniului muzical românesc din ultimii zece ani. E adevărat că nu se face primăvară cu o floare și nici cu un cor muzica unui popor. Lui Cucu nici nu i s'a decernat premiul « Enescu », destinat numai compozițiilor orchestrale. Cu toate acestea, compoziții corale ca « Haz de necaz » sau « Om fără de noroc » de Cucu fac mai mult decât simfoniile, operele și baletele celor mai mulți confrăți contemporani și din cei mai vestiți.

« Cucu a fost cel mai adevărat, cel mai gol și nesilit dintre compozitori. N'a scris o linie melodică fără sens interior sau fără versul

¹⁾ La concertul de Crăciun din 1928.

căruia îi dă, dintr'o dată, o viață înmiită. Substratul de melancolică înțelepciune a versului popular, care și în cântecele de dragoste se împletește cu vechi proverbe ¹⁾, acea ambianță de nostalgie și resemnare, tot odată de emoție arzătoare și reținere de foc potolit, e neîntrecut oglindită în melodia lui Cucu.

« Era probabil prea sincer și tot odată de un duh prea pătrunzător, ca să nu se dezguste de ornamentul de paradă sau încărcarea orchestrală de rampă de operă învechită romantică. Intr'o perioadă de imitație a lui Debussy, Strawinsky, Reger și Mussorgski, Cucu e compozitorul de strană al antifonariului rustic sau al corului de flăcăi și fete la biserică sau petrecere ».

Și mai spuneam în acea caracterizare ²⁾: « Cu toată viața lui plină de necazuri și de suferință din ultimii ani ai corurilor atât de semnificativ numite « haz de necaz » și « om fără noroc », în compoziția lui Cucu, linia melodică împrumută — cu toată ambianța de fond melancolică — ceva din seninătatea italiană, ceva din transparența și simplitatea geniului latin. Dacă nu compune niciodată mecanic, nu are nici platitudini niciodată. E al poporului său! E fluid, legănător, leneș, glumeț.

« Se spune că Haydn, întreat de ce nu dă compozițiilor lui religioase mai multă solemnitate și amploare, răspuse: « Dacă mă gândesc la Dumnezeu, atunci doar sunt vesel! » Cucu era de asemenea din acei artiști care sunt veseli, gândindu-se la creațiune. Și în cele mai adânci gândiri, muzica lui capătă neîntrecuta putere de convingere a simplității și voioșiei. N'are nimic sculptural, nici arhitectonic, dar orice pagină de Cucu te fură și te dezmiardă ».

Prin încheierea operei sale corale, Cucu e în fruntea generației care calcă pe același drum trasat acum 50 de ani de Muzicescu și continuat de Kiriac prin activitatea Soc. « Carmen ». Din harnicii armonizatori de cântece populare corale, trebuie să cităm pe T. Teodorescu, Zirra și Galinescu din Iași, Bârcă din Chișinău, al cărui cor « Florile dalbe », prin basul figurat săltăreț și melodia modulatorie în raport de tonică-dominantă, are o pregnanță și entusiasmează sala de concert. Corurile lui S. Ștefănescu, Humpel

¹⁾ Ca în *Om fără noroc*: Trece dragostea prin apă; nu i-e frică că se'neacă. Iar uritul dă prin sec; și strigă mă'n nec, mă'n nec.

²⁾ Cucu, *Colinde populare*, pag. 7. Tip. Cărților Bisericești, București, 1932.

Costescu, Mezzetti, G. Brătianu, zestre veche, au fost mai de mult strănse în culegeri pentru uzul școalelor secundare.

A. Bena a luat locul de decan al Coralei din Cluj de la moartea lui Dima și repertoriul său de muzică vocală e o cheazășie de pro-pășire nu numai în direcția populară, ci și în cea clasică. Oancea ¹⁾ promite să devină un demn succesor al lui Cucu.

Dar armonizarea arhaică pe care nici Dima, nici Vidu, nici Brediceanu n'au aplicat-o consecvent în compoziția lor corală pe teme populare, Sabin Drăgoi, vestit autor al Operei « *Năpasta* » și neobosit folklorist, o întrebuițează în mod fericit.

În « Lugojana », subsemitonul, adică treapta VII mărită, își are încă funcția covârșitoare la cadență; în « Bănățeană », subtonul întreg, adică treapta VII naturală e îndrăzneț și inovator întrebuițată la încheerea primei fraze cu un efect remarcabil de ritm sincopat. Drăgoi întrebuițează efectele de cadență și întorsături melodice populare, dar în sensul compoziției mai înalte, temele lui sunt proprii cu toate asemănările pe care le vor fi având cu temele școalei naționale moderne ruse și cehe. Desvoltarea pe care o dă și în lied-ul pe teme proprii cu poezia lui V. Eftimiu « *Crizanteme* » arată că putem nădăjdui dela el o serie de cântece care să plaseze în mod original Lied-ul românesc artistic alături de cel ceș, rus, german și italian contemporan.

Sub influența franceză, cu texte franceze în Lied-uri, stau *Enescu*, *Alfred Alessandrescu*, *Robert Kremer* și *Marcel Mihalovici*, care fiind cel mai tânăr nu e cel mai puțin talentat. Tot sub influența școalei franceze a lui Fauré, Ravel și cea a lui Strawinski, stau compozitorii bucureșteni *I. Nona Otescu*, *Mihail Țora* și *C. Brăiloiu*, deși acesta din urmă a debutat în materie de cântec popular cu 5 *Wiegenlieder* cu text german din « *Des Knaben Wunderhorn* » cu acompaniament de coarde (trecut apoi la orchestră și tobă mare, cu text românesc). Compozițiile lor au întotdeauna savoare și aciditate. Tot sub influența franceză, în ce privește liedul artistic, stă și *Gheorghe Cucu*. Cele două lieduri pe versuri franceze,

¹⁾ Corurile sale pline de vioiciune merg pe calea autorului *Măniei*. Concertele sale din iarna 1933—1934 în București, de când e dirijor al corului Patriarhiei, n'au adus nimic nou. *Cruciații*, oratoriul lui Gade, era cunoscut de acum 50 de ani, din concertele organizate de Gh. Dima. Dar dela d-sa așteptăm cu încredere o îmborspătare a repertoriului coral bucureștean.

rămase în manuscris, arată un abil elev a lui Fauré; accentele moderne ale acompaniamentului de pian, în deosebi cele din liedul pe versurile lui Herjeu, ar merita să fie auzite cu interpretarea unui bun solist, ca o integrare a operei lui artistice dintr'o cultură rămasă necunoscută.

Ion Chirescu conducătorul emerit al corului « Carmen », în pozițiile lui corale — Cântece de Stea, motetă etc., — și-a câștigat fama de autohton compozitor de cor, dela care e de așteptat o continuare spre opere de mare format a compoziției vocale românești. Alături de el, cea mai de seamă compozitoare româncă, *Ioana Ghica-Comănești*, compune pentru corul « Carmen » opere vocale, din care corurile religioase sunt remarcabile prin tradiția păstrată din școala germană.

Mihail Andricu e unul din tinerii compozitori ai școalei bucureștene de care se va vorbi din ce în ce mai mult. S'a spus de el că e un Glazunow al Românilor, după succesul « Serenadei » pentru orchestră. În ramura orchestrală, suita de balet indian executată de Filarmonică în 1932 e un pas mai departe, un pas spre marile festivaluri de muzică internațională, unde avem și noi de spus un cuvânt. Dar nu pot îndeajuns atrage atenția asupra exuberanței ritmice și gingășiei de armonizare din opus 16 (ultimele două coruri). Mai ales în « Zi și Noapte viscolește » pe tematică populară (executate la Carmen în 1933), urzeala corală e aceea a unui maestru care deschide drumul nou prin accente înnăscute de melos-popular.

Cele cinci cântece pentru voce de tenor și orchestră, compuse de M. Jora pe poezii de Adrian Maniu, au efecte de grotesc sprijinite pe disonanțe dure și ploaie de progresii coboritoare în tonuri întregi-accente ritmice și melodice înrudite cu cele ale lui Ravel, Strawinski și Satie. Au fost executate la Filarmonica din București în Februarie 1934 și marchează un nou jalon spre opera bufă pe care o așteptam după baletul « În piața mare » și corurile « Toaca » și « Cocoșatul » de efecte comice și groțești cu un aparat rafinat de compoziție impresionistă. Va fi (alături de opera bufă de mult anunțată a lui Nona Otescu « Dela Matei citire », din care un colț de perdea s'a desvăluit doar orchestral) o îmbogățire de mult dorită în laturea comică a artei muzicale românești.

Dela tânăra generație (printre care număr pe V. Gheorghiu, Ștefan Popescu și M. Negrea care nu s'au produs încă sau insuficient în cor și cântec românesc), se pot aștepta opere noi în direcțiile trasate de înaintași. Peste un lucru nu se va mai putea trece: peste melosul românesc cu obârșia în cântecul popular.

Din 1781, de când mersese vestea prin consemnările tipărite de Sulzer, cântecul popular a fost chemat la o nouă viață, peste o sută de ani, prin bagheta magică a lui Muzicescu în turneurile-i corale triumfale în toate provinciile încă sub jug străin în deceniul dintre 1880—1890. Din 1904 Kiriac i-a luat comanda, și acum dirijorii Marcel Botez, Ion Chirescu, Lungu și Oancea îi duc tradiția mai departe.

Epoca nouă în muzică aparține din ce în ce mai mult corului și cântecului. De pe acum se revine și în apus la stilul « a capella » al vechilor maștri flamanzi, germani și italieni.

Lirismul românesc ajuns la culmi mondiale în poezie dela Eminescu la Arghezi, nu și-a găsit încă expresia corespunzătoare în muzica vocală. Am avut în Kiriac și Cucu pe animatorii melosului popular. Prin ei strălucește neîntrecut. Așteptăm școala de creatori, în care această sămânță să rodească în opere personale originale, ede care să se pomenească pe un plan internațional ca de un produs artistic românesc, oglindă a spiritualității României moderne.

EMIL RIEGLER

MODALITATEA ȘI TEHNICA ROMANULUI POLIȚIST

« Prefer să fiu un criminal inteligent, decât un imbecil moral ».

Scrisoarea unui licean.

În atmosfera creată de o stupefiantă crimă comisă de trei elevi de liceu, o revistă literară și-a somat colaboratorii să răspundă: « ce cred despre romanul polițist ? », dacă ei înșiși cetesc romane polițiste ? și, oarecum fără nici un rost, « dacă au ucis pe cineva ? ». Era o cochetărie a revistei noastre cu genul dubios, și puține din așteptările sale au fost înșelate... Căci scriitorii întrebați au răspuns cochetând și ei cu romanul polițist. Mai ales că în străinătate mulți scriitori au arătat, fără nici o jenă, dacă nu chiar cu oarecare ostentație, că se pasionează pentru cărțile cu peripeții penale, lămurind că în călătorie, sau atunci când vor să-și destindă nervii, nu găsesc încântare mai mare decât fasciculele palpitate... În deosebi dela moartea lui Ed. Wallace, această vogă a romanului polițist e din ce în ce mai accentuată, iar unele reviste literare serioase au început să acorde coloane întregi de interview-uri « autorilor populari ». Din acel snobism care îi îndeamnă spre gesturi opuse normei « academice », scriitorii de avangardă mai ales și-au exprimat preferința pentru « actul polițist pur » adică fără preocupări literare... Un romancier reprezentativ pentru noile formule literare, ca A. Gide, declarase cândva că, îndestulat de ediții originale, subțiri, pe hârtie de Japonia, de China sau doar de Olanda, îi e dor să cetească un roman gros, în tomuri numeroase, pe hârtie proastă de tipar, ca « Les

Trois Mousquetaires » al lui Al. Dumas de pildă. Se poate însă răspunde că gustul de a ceti romane populare pe hârtie proastă nu cată să aibă nici o semnificație alta, decât de gust (pur și simplu), cum de altfel însuși gustul de a ceti pe hârtie de cretă, care a dat atâtea iluzii literare, nu era decât tot o lipsă de gust, à rebours, amândouă în orice caz exterioare artei. Atât cât poate fi vorba despre artă în ordinea istoricului.

Romanul polițist beneficiază în modul acesta și de prestigiul « actului gratuit », cum profită de echivocul « aventurii », dacă nu, cum am spus, de specificitatea « pură », ceea ce l-ar înrudi cu poezia cea mai subțire a zilei de ieri.

În afară de cercurile selecte ale avangardei, sunt încă mulți care însă se mulțumesc să proclame în romanul polițist un exercițiu intelectual, autentic. Problemele pe care le pune orice lucrare de asemenea soi, nu numai că întrețin curiozitatea, dar stimulează — se spune — inteligența. De altfel, titlul de mândrie al acestor producții e că descind din opera lui Edgar Poë. Iată de ce multă lume cu iluzie intelectuală despre sine asista, nu fără un oarecare orgoliu de inițiatori, în primele bănci, acum câțiva ani, la « Procesul Mary Dugan » la Paris.

În realitate suntem departe de « Dublul asasinat din rue de Morgue ». Căci romanul polițist de azi (și el în continuarea lui Conan Doyle) nu face decât să comercializeze, într'un mod care depășește onorabilitatea literară, insuficiențele marelui poet american. În modul acesta, rețeta lui desprinsă din atmosfera atât de genial realizată, lipsită de acea adâncă autenticitate a amănunțelor, nu mai poate pretinde, după părerea noastră, nici o stimă.

Imaginație, înlănțuire logică, preciziune (ca opus prolixității literare) nu sunt, orice s'ar spune, calități pe care să le găsești în romanele polițiste. Acestea ni se par mai curând o întoarcere la exerciții puerile, la dificultăți sporite nu din condiția obiectivă, ci prin precaritatea intelectuală a cetitorului. Autorul prolific al romanului polițist nu dovedește imaginație, ci joacă tocmai pe lipsa de imaginație a cetitorului său, care e gădilat și surprins la sfârșit când i se explică în ce a constatat șiretenia.

Că scriitorul de romane polițiste nu se epuizează cheltuind imaginație (de aci și viteza cu care scrie), o dovedește și forma stereotipă a unor asemenea producții. Nicăieri rețeta nu func-

ționează mai automat și mai exclusiv, și rare sunt compozițiile care să se poată înfățișa mai farmaceutic decât un roman polițist. Autorul lor aplică unei simple anecdote cel mult ingenioase, sau unui fapt divers cu aparențe stranii, procedee de spițer rutinat și preocupat de necazurile meseriei.

De altfel, însăși seria Sherlock Holmes era bazată pe un echivoc logic, de unde își trăgea toate nenumăratele ei efecte. Anume, pe confuzia dintre *posibil* și *unic-dat*. E foarte greu firește pentru cetitorul naiv să facă deosebirea și mai ales să realizeze semnificația *posibilului* în raport cu *unicul-dat*.

Când Sherlock Holmes spunea: « Ați trecut pe Regence Street, pe urmă v'ați oprit la chioșcul de ziare din piața Ralley, și apoi ați ocolit colțul dinspre Legația italiană », interpelatul răspundea întotdeauna, uimit și desarmat: « Așa e Mister Holmes, dar de unde știți? » Iar acesta trăgea din pipă și spunea: « Ați trecut pe Regence Street fiindcă acolo se construște o casă și ați luat pe ghetete pământ dela săpături, ați ocolit pe la chioșcul de ziare fiindcă aveți în buzunarul stâng îndoit Daily Mail de astăzi, pe care l-ați cumpărat trecând pe acolo, iar dovada că ați trecut pe lângă Legația italiană este că aceasta are zidul văros, și uite ați luat puțin var pe haine ». Invariabil, cel examinat confirma reconstituirea lui Sherlock Holmes, fiindcă așa avea ordin dela creatorul lui, romanțierul, ca să iasă astfel bine socotelile. În realitate, aceasta era numai una dintre posibilități. Mai erau și alte construcții pe străzile vecine, mai erau și alte chioșcuri, mai erau și alte ziduri văroase. Se puteau reconstitui poate 5—6 itinerarii. Viața în aspectele ei e infinit mai bogată decât în schemele aranjate de un romanțier.

De obicei cea mai mare parte din romanele senzaționale — judiciare — polițiste, sunt bazate pe ceea ce noi credem că se poate numi *tehnica celor două serii întretăiate*. Anume, se prepară o serie de fapte pe direcția *A. a. a. a. a.*, menite să ajungă în punctul *C.* care e soluția finală. În același timp, mult mai discret, se pornește o serie secundă, intenționat neglijată, tocmai ca să nu atragă luarea aminte a cetitorului naiv *B. b. b. b. b.*, menită să ajungă și ea tot în *C.* Șiretenia e că, la un moment dat, liniile se întretae *fără știrea cetitorului* care, pornit pasionat, palpitând, pe linia *Aaaa-C* nu observă că dela un moment dat se află pe cealaltă serie *Bbbb-C*. . . În virtutea inerției dinamismului interior, va transpune totul în

linia prelungită, căci nu știe, cum am spus, că din punctul de intersecție, linia pe care se găsește a deviat.

Să dăm un exemplu :

X., asociat într'o mare întreprindere, e persecutat de tovarășul său, și în mod fatal va ajunge să se răzbune. Avem deci seria *A-C*, Persecuția — Răzbunarea. Tot traiectul va fi presărat cu incidente *a. a. a. a.* în acest sens : Adică, tovarășul va fi o bestie, va provoca zi de zi noi amărăciuni lui X, îi va amenința existența familiei și a copiilor . . . Nu trebuie nici o imaginație ca să descoperi incidente de persecuție, căci cumpărătorul de romane nu e prea dificil. În cele din urmă, după o luptă cu sine însuși, după mari șovăeli, X. va începe efectuarea planului de asasinare a tovarășului său. Va mai amenința de câteva ori și exasperat își va fixa ziua, locul, arma, va trece la executare chiar, pornind de acasă, escaladând gardul. În momentul când să înfigă însă cuțitul, evenimentele pornite discret pe seria *Bbbb-C* i-au luat înainte și au executat ele asasinatul . . . În cazul de față niște bandiți necunoscuți, nebănuți, care urmăreau doar jaful. În momentul intersecției e ceva neclar povestit, pentru ca X să continue a fi asasin în ochii cetitorilor și astfel să nu se diminueze interesul romanului. El se întoarce înspăimântat, îngrozit de ceea ce s'a petrecut acolo. Crima e descoperită, toate prezumpțiile și dovezile sunt împotriva lui, va fi judecat, nimeni, nici chiar familia lui proprie, nu-l va crede nevinovat afară de personajul Inimă bună. Deslegarea vine însă tot preparată farmaceutic de mai înainte. Cetitorul nu luase prea în serios un grădinar amator-fotograf, vag mucalit (ca să i se explice trăsneala). Ei, bine, abia la urmă află că acesta fotografiase, firește întâmplător, chiar scena asasinatului. La jurați apare astfel dovada certă, iar bunul, nobilul X e redat societății.

Am povestit nu numai « Casa Misterelor », ci câteva sute și sute din romanele polițiste. Rețeta poate fi aplicată de orice industriaș al scrisului. O variantă frecventă e să se ia o întâmplare oarecare din gazetă, pornind dela sfârșit spre început. Așa cum e în realitate problema, adică dela descoperirea crimei. Deci din *C* spre *A*, interferând eventual cu două serii sau mai multe, care devin tot atâtea piste polițiste. Actul se întâmplă astfel reconstituit în sens invers cum sunt unele filme comice, în care săritorul e redat

ridicându-se din apă pe trambulină. Rețeta pretinde însă ca toate probabilitățile să se îngrămădească tocmai împotriva celui nevinovat, nu, cum se crede, ca să se deruteze atenția, ci ca să se creeze elementul melodramatic, fără care procentul cel mai însemnat al cetitorilor naivi, marea masă, n'ar mai urmări acțiunea. Căci mai mult decât puerilitatea logică, e speculată precaritatea sentimentală.

O altă variantă încă, a rețetei, e să se întâmple lucrurile ca și cum de formă ar interveni o forță supranaturală, aducându-se în povestire și un tip pitoresc, incredul, care să verifice superficial și de formă.

Tonul va trebui să fie în cazul acesta și mai misterios și neapărat *tragic*. Stafii, oameni invizibili, cadavre care se deplasează singure, portrete care se desprind din pereți și aranjează lucrurile în casă. La urmă se va explica în modul cel mai simplu din lume că e cineva care a avut interes să joace *comedia* misterului. Un gangster care dorea să îndepărteze lumea dintr'o gară pentru ca să poată face contrabandă în voie, un falsificator de monede care își instalează atelierul în pivnițele unui castel părăsit și nu vrea să fi deranjat, o societate comercială care vrea să deprecieze un colț din port ca apoi să-l poată cumpăra ieftin.

Totul se petrece astfel cu o sărăcie de invenție, care trebuie să dezoleze un om de cât de puțină imaginație. Mai ales că în vederea soluției finale, pe care publicul n'ar accepta-o nepregătită (căci în genere cetitorii naivi sunt și cei mai pretențioși), autorul trebuie să presare în cursul acțiunii o mulțime de incidente minuscule, printre altele, așa fără nici un rost, care abia la urmă se lămuresc, contribuind decisiv la deslegare. Deci un pădurar care fotografia, așa fără nici o noimă, o chee căzută jos, o placă de identitate înregistrată fără nici o legătură cu acțiunea, etc. Acest incident însă trebuie dat cu băgare de seamă, amestecat cu altele, ca să nu trezească bănuiala despre desnodământ cetitorului naiv, care ar fi astfel cu seriozitate convins că autorul lui nu mai are imaginație. El nu trebuie să funcționeze ca semnificație *decât în amintire*, la reconstituirea acțiunii.

Fără îndoială că în afară de aceasta se va recurge la tot bagajul de *qui-pro-quo-uri* cunoscute din operetă sau de aiurea: *a)* polițistul care nu e polițist; *b)* asasinul care nu e asasin, sau mortul

care nu e mort; *c*) fratele care nu e frate; *d*) protectorul care nu e protector; *e*) personajul care nu e personajul însuși, ci o sosie, dacă nu chiar un frate gemen neștiut, rămas la țară și adus fără știrea nimănui, să încurce lucrurile.

În ceea ce privește întretăierea seriilor, momentul de echivoc însuși, *inevitabil în orice roman polițist*, apar în genere greutăți tehnice destul de mari. Dacă e un film, se va pretexta însă că totul se vede printr'un geam mat, ori vom avea o ușe care se închide și se deschide brusc, o năclăire, o șovăială fotografică pur și simplu.

În scris, se va spune că s'a produs un scurt circuit, sau, după ce eroul presupus asasin va intra în camera crimei (cetitorul rămâne afară evident), odată ușa închisă, se va produce larmă, ori va suna inexplicabil o sonerie, iar eroul va apare cu fața descompusă, fără să ni se spună dacă fața e descompusă din oroarea faptelor lui proprii, sau numai din ceea ce a văzut, făptuit de alții.

Prin urmare aceasta ar fi schița romanului polițist, dar dacă e vorba ca până la urmă « să fii dus », trebuie să fii de o lipsă de perspicacitate desarmantă. Faptul ține de altfel de soiul ieftin al desenelor în care trebuie să descoperi printre frunzișuri și ramuri, un cap sau un cal. Nu e departe nici de voluptatea puerilă de a potrivi literele în jocul falacios al cuvintelor încrucișate. În viață ne pot amuza o mulțime de lucruri; dar numai cel lipsit de orientare și de sensul adâncimii autentice poate confunda semnificațiile.

Faptul că se citează nume ilustre de cetitori de romane polițiste, dela Bismarck la Jean Cocteau, cuprinzând și pe Briand și Paul Morand, nu schimbă nimic din cele de mai sus. Psihologia de azi nu mai recunoște genii integrale și infailibile, și deci nu tot ce fac asemenea personaje ilustre e recomandabil. De altfel lor le place când sunt măgulite, iar cel mai nevinovat orgoliu al lor e să li se valorifice cusururile. Și pe urmă, firește, lista însăși a personajelor ilustre trebuie verificată ca atare. Chiar din cele pomenite mai sus am contesta vreo trei sub raportul valorii. Nu schimbă nimic din sensul comentariilor noastre nici afirmația precisă a lui Philippe Guedalla (citată de Paul Morand) că « romanul detectiv este recreația naturală a spiritelor nobile ». De altfel tot Paul

Morand arăta că Briand, întrebat dacă cunoaște multe romane polițiste, a dat următorul răspuns de bătrân cumsecade: Nu, fiindcă le uit numai decât, și de aceea recitesc mereu același roman ».

Se poate spune însă și despre restul cetitorilor, că au doar iluzia că parcurg alt roman când parcurg o altă fascicolă. Totul e abia camuflat, ca prin simplul adaos de costume și bărbi false.

E drept că rețeta tehnicei romanului polițist poate fi întâlnită și în opere de profund tâlc, ale literaturii universale.

Sunt romane clasice, să zicem așa, de o tehnică polițistă. Câteva din ale lui Balzac, «Crimă și Pedepsă» al lui Dostoevski și altele. Cum «polițiste» erau în afară de povestirile lui Edg. Poe și cele «crude» ale lui Viliers de L'Isle Adam.

Dar, pe câtă vreme pentru romanul de cuprins omenesc rețeta acțiunii e ceva auxiliar (și operele de valoare o evită, vezi Proust) doar ca să se poată oferi ceea ce prețuește cu deosebire autorul, în romanul polițist acțiunea e totul și e proclamată și comercializată ca atare. E «act pur» cum s'a spus, utilizându-se o formulă crezută de preț. Căci restul dă o și mai dezagreabilă impresie de mizerie intelectuală decât însuși rebusul și cuvintele încrucișate.

În această neputință de a umple schema farmaceutică (pe care tocmai puritatea ei o face iremediabil deficientă) cu material substanțial, se ivește specific, deosebirea dintre autorii industriași și cei creatori.

Căci fabricarea unui roman polițist are în genere toate caracteristicile unei comercializări excesive și exclusive. Analog oricărei producții accelerate, în serie. Un roman cu gânduri de adâncire a sentimentelor metafizice se lucrează cu atenția și răbdarea unui covor de preț, pe când romanul polițist e uneori lucrat la dictofon, cu notele rețetei ca un șah dinainte, în 4 zile dela comandă, cu neglijențe în amănunte, cu material prost, cu vopsele ieftine, așa cum se fabrică în serie covoare cu cadâne și lei, pentru decorat saloanele de mahala. Un cunoscător nu se poate înșela niciodată. Un om de bun gust va fi totdeauna stânjenit.

Mai întâi, caracterizarea personajelor e automată, facilă, după șablon. De obicei fiecare dintre ele e desemnat printr'un tic, fiindcă și în detalii funcționează «rețeta». Dela luleaua lui Sherlock Holmes, la mania pădurarului amator fotograf, e loc pentru orice. Ca să se dea o aparență de obiectivitate caracterizărilor

banal adjectivale, adversarul va exclama mai totdeauna: « Mister Johnson, ești cel mai inteligent polițist (eventual aventurier) pe care l-am pomenit; dar, pe jumătate din Londra, pariez că nu-ți vei ajunge scopurile d-tale tenebroase ». Pas de mai spune că Mr. Johnson nu e inteligent, dacă o recunoaște atât de « loaial » și adversarul.

Rețeta vulgară a fabricației mai impune în desbatere: *a)* o femeie extrem de frumoasă care va constitui răsplata tuturor străduințelor și chinurilor îndurate; *b)* mențiunea ca o parte din acțiune să se petreacă într'un club select, cu membri în frac și cilindru, căci în deosebi cetitorii populari englezi sunt obsedați de viziunea unui club select, cu membri în frac și cilindru, cu echipaje sau automobile luxoase; *c)* câteva aplicații sau episoade cu explicații științifice, scene din lumea tehnică modernă: laboratoare fizice, uzine uriașe, spitale fotogenice, gări, avioane (din același îndemn « științific » care face pe șarlatanii chiromanției să se intituleze profesori), vor mai fi de asemeni nelipsitele personaje inimoase, devotate până la moarte, care « mârâie » mereu, dar nu se dau înapoi dela nici un ajutor, căci asta dă scenele de duioșie și humor, care fac deliciul de totdeauna al cetitorului nepregătit.

De altfel, înainte de a începe acest eseu am cerut unui cunoscut să-mi recomande și să-mi împrumute un roman popular, anume de Edgard Wallace, despre care se pretinde că a înălțat genul. Să am astfel material de cetit la îndemână, căci am renunțat de foarte multă vreme la lecturi de soiul acesta, biruit de plictiseală din pricina sforăriei grosolane pe care o ghiceam din primele pagini, rămânând să îndur doar filmele polițiste inevitabile, care de altfel urmăresc și ele de aproape producția foiletonică.

Cartea se numește « Fluviul diamantelor ». Să nu mai pierdem timpul și spațiul, ci să intrăm în analiză directă, cu prima pagină.

Sublinierile care urmează sunt ale noastre.

« Nici un afluent al fluviului celui mare nu merge 'prin țara Alebilor, și se zice că acolo trăesc niște triburi *sălbatece necunoscute*, cu obiceiuri *ciudate* și care îndeplinesc *misterioase rituri vrăjitorești*.

In țara aceasta se găsește însă fluviul Diamantelor... »

Mai întâi, deși afirmația e categorică, mereu vom fi săcâiți cu povestea: există, nu există fluviul Diamantelor. Prin urmare

intenția de înșelare a buneii credințe (care așteaptă avidă fascicola) este evidentă...

În căutarea acestui fluviu, a pornit un explorator. Chiar din momentul plecării avem un echivoc lamentabil în povestire. Organizatorul expediției se adresează comandantului care pleacă :

— Intrebuințează busola asta de îndată ce ajungi la primul lanț de dealuri... alte busole mai ai la D-ta?

— Da, mi-am pregătit două, răspunse Sutton mirat.

— Ia dă-le încoa...

— Păi...?

— Dă-le încoace când îți spun, porunci scurt financiarul.

Firește că i se dă exploratorului o busolă intenționat defec-toasă.

— Ciudat lucru, spuse el uimit, sunteți sigur că busola asta merge bine? Nordul ar trebui dar să fie exact încolo, în direcția pavilionului vaporului.

— Ei, năsbătii, busola asta a fost verificată și răsverificată. *Crezi poate că am să te las să pleci cu un instrument prost, după ce am cheltuit atâta avere?*

Candoarea argumentului (subliniat de noi) nu va surprinde niciodată pe cetitorul naiv, care nu pricepe că, deși a cheltuit atâta avere, organizatorul ar putea avea totuși interes ca exploratorul însuși să nu se mai întoarcă.

Acest cetitor se va mira probabil, mai târziu, de puterea de imaginație a marelui său autor, căci lui nu i se pare de loc greu de admis ca un explorator să fie atât de nerod încât să-și dea busola lui bună, pe una *de care-și dă seama că-i proastă*. Fără ca măcar să încerce să le păstreze pe amândouă. Însă toată acțiunea se bazează tocmai pe idiotenia acestui pretins explorator, căci dacă el, sau vreun tovarăș, ar avea și o altă biată busolă de câțiva golo-gani, autorul n'ar mai avea « imaginație ».

« Trecură luni, nimeni nu se întoarse (evident). Se scurse un an și pe urmă altul și tot nu dădură semn de viață », ceea ce la urma urmelor, e destul de explicabil dacă e vorba de un explo-rator neghiob.

În douăsprezece pagini ni se spun apoi tot soiul de fleacuri răsuflăte despre sălbatici, despre prizonieri prăjiți de vii, despre vrăjitori, despre aventurieri mâncați cu zeamă de cocos, ca să sugereze astfel cetitorului avid, că asta s'a întâmplat întocmai și

lui Sutton. Dar nicăieri nu se afirmă *precis* că el a murit, deși ni se oferă un cadavru care ar putea (doar) să fie al lui. E deci un « echivoc » care va permite o eventuală și neașteptată reparație spre sfârșit, spre uluirea cumpărătorului de fascicole.

Apoi brusc, facem cunoștință cu un ocnaș, Amber. În descrierea lui e și un incident savuros, care arată că Edgar Wallace, cel ce vorbește cu seriozitate de « triburi sălbatice, necunoscute, cu obiceiuri ciudate », înțelege să jubileze când dă peste cineva și mai precar decât el într'ale stilului.

« Broșura plicticoasă o scrisese o misionară care trăise 20 de ani în Borneo de Nord. Dar nu știa, de pildă, să spună mai mult despre climă decât că era caldă ».

Acest râs de porumbe negre, e de altfel ilustrat pe aceeași pagină, prin portretul fizic a lui Amber.

« Deținutul să tot fi avut vreo treizeci de ani, de *statură potrivită și cât se poate de drăguț*... »

Este eliberat și, întrebat, declară directorului că își va relua « cariera de om certat cu legea » spre fericirea liceanului din tramvai, care primește oricând cu satisfacție totală « călcarea legii ».

Ați înțeles de sigur că acest ocnaș este un « chevalier sans peur ni reproche » pentru uzul vizitorilor, la ieșirea dela birou.

« Clubul Pinnock din Currefax Street No. 46 fusese întemeiat în primii ani de după 1800 de un anume Charles Pinnock și pe vremuri acest club era un celebru punct de întâlnire ».

Așa începe capitolul 2, în care Amber, solicitat de o necunoscută « tânără și frumoasă », care purta evident « toalete de seară și o capă », pătrunde cu revolverul și salvează, luptându-se (are « pumni de fier ») cu două zeci odată, pe un tânăr Sutton pe care aceștia îl stupefiaseră ca să-l jefuiască apoi la joc. Era, cum vedeți, chiar fiul exploratorului... Canaliile!...

Cât despre braful Amber:

« Această mică aventură era tocmai pe gustul lui. Se simțea azi omul cel mai fericit, căci fusese liberat din închisoare ».

Asemenea eroice întâmplări au firește un pronunțat gust de iască. E necesar totuși să cităm o pagină întregă din roman, ca

să arătăm, după naivitatea relativă a autorului, după aceea totală a cetitorului (client cumsecade), și puerilitatea dezarmantă a personajelor. E aci un oarecare Whitey, despre care ni se afirmă mereu că e de o deșteptăciune excepțională. E cel care de altfel e permanent exasperat de prostia celorlalți, ca un șmecher elev de liceu care vrea « să fie mai curând un criminal inteligent decât un imbecil cumsecade ». Acum, după scandal, el vine acasă la Amber să-i propună o tranșă ca acesta să nu mai salveze mereu « pe victime », dar nu se ajunge la nimic.

« Să mă slăbească afurisitul acesta de Lambaire ! răspunse Amber furios. Salută-l din partea mea (!) și să nu mai faci pe grozavul. Vorbește omul ăsta, ca și cum ar fi căpetenia celor patruzeci de bandiți. Du-te îndărăt, sclavule, la stăpânul și maestrul tău și spune-i că tânărul Ali-Baba Amber n'are chef să intre în combinațiile lui.

Whitey sări de pe scaun. Era alb ca varul și ochii îi erau atât de încruntați încât numai rămăsese din ei decât o crăpătură.

— Aha, care vasăzică — care vasăzică știi totul ? se bălbâi el. I-am spus eu de o mie de ori lui Lambaire că ești inițiat. Știi ce ai de gând să faci, dar bagă de seamă ! Și-l amenință cu degetul pe Amber care-l privea mirat. Ali-Baba și cei patruzeci de bandiți ! Așa, știi vasăzică afacerea ? Cine ți-a destăinuit-o ? I-am spus eu lui Lambaire că ești unul din aceia care o să dea numai decât de rostul întregii afaceri ».

Acum vedeți cât de deștept e acest geniu al răului, Whitey, care-i persecută pe toți ceilalți cu inteligența lui și cu care vor să semene unii liceeni. E destul ca Amber să facă o figură stilistică despre Ali-Baba și 40 de tâlhari, pentru ca el să se bălbâie pierdut, să se trădeze ca un caraghios : « Aha care va să zică știi ?... » Ba încă să mai și întrebe ca un idiot « cine ți-a destăinuit-o ? ».

Mai aflăm brusc și indicații despre harta și busola despre care ni se ceruse la început să nu mai știm nimic, căci, după întâile zece pagini, povestea cu exploratorul părea uitată.

« Dacă cumva, Amber, pui mâna pe hartă, dă-ne-o. Fără busolă harta n'are nici o valoare.... Busola e la Lambaire și el îți trimite vorba...

— Șterge-o cât mai repede de-aici !... se răsti la el Amber !

Whitey trânti ușa în urma lui ».

Căci deșteptul e de un curaj și de o perspicacitate fără pereche. Amber e și el însă deștept, se uită deci pe fereastră :

« Șofeurului nu i-a spus nimic, se încredință el. Așa dar era stabilit dinainte să-l ducă acasă ».

De ce era neapărat *stabilit* dinainte să-l ducă acasă? Asta e numai o posibilitate. Putea să fie stabilit dinainte să-l ducă la club sau la casa cu stafii, ori nu mai lacasa rău famată. Și nici în cazul acesta n'ar fi fost nevoie să nu spue nimic șoferului. Deși Amber are în mână toate atuurile pe care le știți, și încă altele, nu-l denunță pe Lambaire... pentru că nu suntem decât la pagina 54. Ii îngăduie să omoare și pe tânărul Sutton. Acesta vine după ce fusese salvat cu greu de Amber, vine totuși chemat de Lambaire: excrocii criminali au nevoie de el, căci sora lui are harta faimoasă. Băiatul, spre uluirea noastră, e convins cu o singură frază și devine instrumentul lor. Iată ce i se spune:

♦ Vream să ne convingem dacă sunteți sau nu capabil să duceți la bun sfârșit opera tatălui D-voastră, și acum am convingerea că D-voastră sunteți acest om »...

Vorbele acestea le spuse apăsător și cu patos, așa încât tânărul se înroși și nu-și mai încăpea în piele de mândrie ».

Iată-l trecut și pe acest tânăr prostănac, după o singură întrebare care « l-a făcut să nu-și mai încapă în piele de bucurie », în tabăra ucigașilor tatălui său, victimă viitoare a lor. Ca psihologie e, orice s'ar spune, o trăsătură de geniu, dar ca imaginație întâmplarea ar putea să pară mai curând deficitară. Mai ales că împotriva tuturor probabilităților, chiar după dureroasa pățanie a tatălui, chiar după chestia cu jaful, când abia l-a scăpat Amber, fiul marșează (nu e posibil alt cuvânt) și el pe chestiunea busolei false.

— Dar n'am venit, domnule Sutton, aci (și spune prevenitor Amber) ca să-ți admir locuința. Spune-i te rog lui Lambaire să te lase să te uiți și d-ta odată pe busolă. Este identică cu instrumentul pe care l-a dat tatălui d-tale. Trimite busola observatorului din Greenwich și întreabă-i pe astronomi cu câte grade deviază. Dacă folosește în junglă o astfel de busolă te rătăcești neapărat la întoarcere.

— Ai auzit Francis? întreabă Cynthia (sora tânărului).

— Ah, și tu ascultă la prostii de astea? răspunde tânărul cu dispreț. Cu ce intenție să fi făcut Mr. Lambaire așa ceva? Doar n'a cheltuit mii de pfunzi numai pentru ca tata să se rătăcească prin junglă.

Prin urmare prostănacul pleacă și el cu busolă defectă și moare și el. Am fi putut pretinde autorului să găsească altceva mai logic, mai firesc, și în același timp ceva mai neașteptat decât această

repețire automată, chiar dacă dintr'un tată neghiob nu putea ieși decât un fiu nătăfleț.

Dacă îți dai seama de precaritatea frumuseților care ți se oferă, simți că nu-ți poți învinge o cruntă plictiseală. Imagini șterse, aproximative, descrieri de cromolitografii de cafea proastă, năclăeli mai mult sau mai puțin sărate acolo unde ar fi nevoie de preciziuni, te fac să arunci cartea. Am reluat-o de vreo două ori doar din obligația documentării, dar e peste puterile noastre să continuăm după ce (era inevitabil) la pagina 181, aflăm că Amber, delicventul cel certat cu legea și mereu arestat, e chiar, din senin, inspectorul penitenciarelor englezești.

Regele, la Sărbătoarea cărții, refuzând să deosebească între cartea morală și cea imorală, a lămurit că nu recunoște decât cărți bune și cărți proaste.

Romanul polițist nu e o carte imorală, ci doar o carte crâncen proastă. Nu are în favoarea lui nici o circumstanță ușurătoare. Trăește speculând logica anemică a cetitorului său, mediocritatea imaginației lui, exploatându-i sentimentalitatea vulgară, dând oricărui șiret banal iluzia unui joc al inteligenței.

Această părere nu ne-o schimbă în nici un caz o argumentare în genul celei care urmează — și nu e prea greu de înțeles de ce — pe care anume o dăm în original, ca să nu-și piardă nimic din farmec.

* Je ne sais si l'on rend suffisamment hommage au tour de force qu'accomplit le roman policier: faire peur à l'homme contemporain, cela n'est point si facile; dans l'ordre naturel, il en a trop vu; dans l'ordre surnaturel, il ne croit plus à rien, etc . . . Chaque lecteur se sent non seulement une victime possible, mais aussi un criminel virtuel, car le roman russe nous a montré nos abîmes, et la psycho-analyse nous a révélé la latence subconsciente de nos besoins de meurtre. Tout le monde, aujourd'hui, peut être soupçonné. Le goût de la mort est sur nous: la guerre, les crimes passionnels, les accidents de chemin de fer, d'avion et d'auto ont mis le danger à la portée de tous, et nous sommes désormais familiarisés avec cette idée du trépas violent à laquelle nos pères ne pensaient pas, pouvaient ne pas penser. Le plus beau jeu de notre époque, c'est le sang. C'est pour respirer son odeur fade que nous achetons chez le libraire le détective en édition bon marché! . . .

Aujourd'hui ce n'est plus Bossuet qui menace les grands, c'est Conan Doyle ou Edgar Wallace.

(Paul Morand: *Réflexions sur le Roman détective. Revue de Paris*, 1-er Avril, 1934.)

Că asemenea locuri comune vopsite sunt declarate drept o « filosofie » a romanului detectiv de către un admirator al autorului de mai sus (Charles Henry Hirsch, în *Mercure de France*, 15 Mai 1934), iar nu schimbă nimic.

Cel mult se poate face constatarea că, așa cum criminalitatea a luat forme « științifice » după război, mediocritatea intelectuală însăși a luat aparente forme de artă.

Un moralism didactic a compromis prin insuficiența pledoariei lui marile valori intelectuale în toată epoca de după război și, numai din pricina aceasta, mulțimea preferă pe deșteptul imoral, pe simiescul critic care exprimă cu fraze întoarse pueril (« se potrivește și așa! ») disprețul lui pentru Goethe și pentru toată critica din toate timpurile, în aplauzele unei galerii tern mediocre, pentru care chiar această mediocritate săltărească constituie un ideal intangibil pentru mijloacele ei domestice. Astăzi cei care râd sunt de partea celor șmecheri care pot face uite popa nu e popa, cu trei idei dintre care a doua nu e decât cea dintâi întoarsă pe dos, iar ultima e șterpelită în treacăt dela vecin. Dacă mai numești asta a face « experiență », depășești orice vis al tinerei culturi... Fiindcă acum (din lipsa unei poliții intelectuale modernizate), valorile nu mai au prestigiu și orice copilandru preferă « să fie un criminal inteligent decât un imbecil moral ». Căci se găsesc zeci de autori care cred că un criminal poate să fie inteligent, când, fenomenologic, acesta nu e decât un imbecil supra-activ.

Adevărul e că mediocritatea culturii contemporane ia un dublu aspect, într'o măsură în care e greu să precizezi dacă deficiența unuia e doar din expansiunea celuilalt sau dimpotrivă. Adică e cu deosebire greu să arăți dacă azi suntem într'o criză de autoritate (și de aci înmulțirea ciupercilor pitorești și veninoase), ori dacă nu cumva excesiva înmulțire a ciupercilor cu pălărioare la modă pestriță a otrăvit vena culturală.

Felul variat, îndrăzneț, plin de vervă al mediocrității de după război a suprins o critică a valorilor destul de firavă (bună cel mult pentru mediocritatea cumsecade antebelică) care nu mai are mijloacele să demaște un adversar la curent cu teoriile disolvante. Adevărata mișcare revoluționară ar fi tocmai apariția acelei critice superioare, în stare să lupte cu mediocritatea de azi, așa cum se cere o poliție modernizată, pentru hoții științifici de acum.

Romanul polițist, care nu e decât un lichefiat aspect al mediocrității de azi, trebuie deci pus în categoria cărților foarte proaste și pedepsit ca atare. De altfel tăria lui vine în bună parte și din numărul cel mare al proștilor care ajută tirajul (și implicit permițând o scădere a prețului, concurează orice carte bună). Nu e mai puțin adevărat că în schimb plătește această fidelitate.

Căci în lipsa lui tristă de invenție (deși se pretinde pe bază de imaginație) are cel puțin meritul că, prezentând personaje imbecile drept model de deșteptăciune, dă fidelului său cetitor iluzia, prin comparație, că și el e deștept, că și el ar putea face la fel.

CAMIL PETRESCU

UN POET NEO-CLASIC: DUILIU ZAMFIRESCU¹⁾

Neo-clasicismul, în măsura în care este formula frenetică a unei generații, așa cum se reflectă în studiul din numărul trecut al revistei noastre, sub semnătura d-lui Ionel Jianu, de sigur nu-l poate cuprinde pe Duiliu Zamfirescu.

Dar dacă reținem din definițiile ce i s'au adus, aceea de sinteză a romantismului și clasicismului și dacă admitem că această sinteză se produce de mai bine de o sută de ani cam în sânul fiecărei generații, nu rămâne nici un obstacol pentru o asemenea încadrare a poetului « Imnurilor păgâne ». Intr'adevăr, începând cu Goethe, în evoluția literaturilor europene și sub semnul romantismului care nu și-a istovit încă urmările, cu toată diversitatea aparențelor, se poate constata fenomenul îndoit al echilibrului sufletesc și al disciplinei clasice, care permite să se vorbească de un neo-clasicism *avant la lettre*. Formula e proaspătă și aplicările ei sunt cu gelozie rezervate prezentului. Privind însă mai de aproape, o găsim anticipativ, dacă nu exprimată, dar realizată de anumite temperamente artistice. Cel dintâi, Goethe, după faimoasa călătorie în Italia, a înfăptuit o împăcare între sensibilitatea modernă și idealurile clasice de artă, ce păreau

¹⁾ Clasicii Români Comentați, sub îngrijirea d-lui N. Cartoian, profesor universitar. Duiliu Zamfirescu, Poezii: Alte orizonturi. Imnuri păgâne. Poezii nouă. Pe Marea Neagră, ediție comentată de Mariana Rarincescu, Profesoară la Liceul « Regina Maria » din București. Editura Scrisul Românesc-Craiova, 1934.

Duiliu Zamfirescu: Fără titlu, poeme și nuvele, București, Tip. St. Mihailescu, 1883, Biblioteca Academiei Române, II, 243.

perimate. Vrem să înlăturăm dela început impresia transacționalului din această conciliere. Departe de a fi tins la un hibrid, neo-clasicismul goethean este cea dintâi sinteză valabilă dintre individualismul creator al modernilor și disciplina artistică a anticilor. Departe de a fi fost o împutinare, o renunțare, o abdicare sau oricum i s'ar spune, orientarea cea nouă a poetului dela Weimar are valoarea și semnificația unei revoluții în sânul romantismului și a unei direcții spirituale și estetice permanente.

Din tabla falselor valori estetice s'a radiat prețuirea greșită a noutății și a goanei după originalitate, dela care au decurs atâtea rătăcirii și decepții.

Centrul de greutate s'a restabilit în echilibrul moral al artistului și în actul conștient al creației, care încetează de a fi un rezultat al hazardului. Opera de artă își recapătă caracterul grav al maturității.

Să considerăm romantismul și clasicismul dela oarecare înălțime, în afară de datele cronologice, istorico-literare. Cel dintâi este, biologicește, expresia unui dezacord, a unui dualism, a unei hărțuiri de tendințe contrare.

Romantic este scriitorul sau artistul care caută, care se caută, care luptă cu forma și cu sine însuși, care dibuește între aparențe înșelătoare, fără punct de reazăm în ordinea morală și în ordinea estetică, jucărie a propriului său temperament și a fenomenalității cosmice. Dimpotrivă, artistul care a rezolvit nedumeririle sale, care și-a găsit linia, echilibrul, acomodarea între sine și instrumentele sale, între sine, ca om și creator, și univers, ca realitate cuprinzătoare și ca material de scormonire și interpretare, este un clasic.

În acest sens organic, se desbate o luptă de dramatică integrare la un echilibru stabilit, preexistent în univers, în individ și în artă. Artistul care nu are într'însul posibilitățile de integrare în legalitatea cosmică, individuală și artistică, care rămâne până la capăt un dezintegrat, este un romantic. El poate fi interesant, seducător, spectaculos, ca indice de fluctuație a sensibilității contemporane, cu semnificație documentară, dar până la capăt nu își atinge finalitatea, de a spori cunoașterea sensibilă a universului și a omului. Cel ce nu reușește a ieși cu bine din experiența de adolescență a creației, spre a atinge o armonie, un echilibru,

de esența clasicismului atemporal și aspațial, rămâne dincoace de creație, în permanentă veleitate și sfâșiere.

Clasicismul, pe de altă parte, nu înseamnă adoptarea mecanică a unor reguli și canoane, dela care ar urma să decurgă automat perfecția și viabilitatea. El este fructul individual, fără rețetă, al unei creșteri armonioase. Prin rigoare, exactitate, subordonare, control de sine, selecție, sacrificare, artistul se apropie de condițiile creației și izbuteste ceea ce de obicei ratează sensibilitatea și imaginația, dezordonate potențial. Creația implică un punct de maturitate, o verificare necruțătoare a datelor temperamentale nude.

Scriitorul modern, dela romantism încoace, e adesea ispitit de posibilitățile sale directe și încrezător peste margini în ceea ce crede a fi personalitatea sa înnăscută. Născut sub zodia individualismului, care s'a substituit imperialismului regulii clasice, el își este adesea și însuși măsură și măsura frumosului, ca și cum ar reîncepe pe cont propriu toată experiența artistică a umanității. De aci decurge o trufie sumară, o îndrăzneală anarhică, sub care se ascunde incertitudinea, enervarea, dizolvarea personalității, sfâșierea eului, neputința de a crea.

Echilibrul neo-clasic, pe care nu îl circumscriem numai în prezent, este o firească reacțiune. Dintr'un anumit punct de vedere, el se realizează, după cum am arătat mai sus, prin reintegrarea în legalitatea universală și artistică. Dar într'un sens mai special, această reacțiune operează în interiorul unui cerc mai strâmt, cu o rază mai redusă. Plecând dela constatarea istorică a sfârșitului de veac, al XVIII-lea, când ideologii esteți din Occident au stabilit corelațiile longitudinare dintre clasicism și Sud și dintre romantism și Nord, cu preconizarea firește a noului ideal de artă, legat de termenii ultimi, care atrăgeau de asemenea schimbări de perspectivă către istoria națională a evului mediu și religia creștină, ca izvoare de inspirație — s'a revenit asupra orientăției romantice, preconizându-se o reîmprospătare la sursele clare mediteraniene. S'a opus categoriei estetice și terapeutice morale a Nordului, visării fără obiect, disperării sentimentale, imaginației desfrânate, subiectivității morbide, neliniștii religioase creștine, metodei directe a inspirației, disoluției formale, întoarcerea la corespondentele clasice: peisajul senin, contemplarea calmă, obiec-

tivarea viziunii, dirijarea imaginației, panteismul păgân, controlul sever al inspirației, rigoarea formală. Reeditățile nu sunt posibile în artă. De aceea întoarcerea, în speță, la unele norme de ideal clasic nu a avut caracterul clasicismului abstract, formal, convențional, al secolului ludovician și al secolului următor, al « luminilor », care presupune o interdependență strictă între scriitori și societate (absolutism monarhic, autoritate religioasă, curte, burghezie, raționalism cartesian, concepție universală a omului, necunoașterea naturii fizice și apoi enciclopedism, psihologie sensualistă, ateism). Se poate susține că întoarcerea la clasicism s'a făcut peste clasicismul la puterea a doua, al secolelor trecute, XVII și XVIII, și că s'au urmărit din însuși clasicismul originar, greco-latin, esențele pure, desfăcute de contingențele sociale. Mai mult încă, reîmprospătarea romantismului la izvoarele curate ale clasicismului e o operație firească și necesară, deoarece adevăratul clasicism, de esență și nu de formă, e o descoperire efectuată prin simțul relativității istorice, care a fost apanajul istorismului romantic din prima jumătate a veacului al XIX-lea. Ca o consecință naturală de sporire a literaturii romantice, ajunse într'un punct critic de evoluție, s'a efectuat reacțiunea neo-clasică din a doua jumătate a secolului trecut.

Emancipată întâi de tiparele clasice tiranice, poezia romantică a atins un moment acut de saturație și de desgust în excesele sale și a recurs la o învigorare dela adevăratele esențe clasice pe care tot spiritul romantic disociativ, istoric, le identificase. (Cunoașterea clasicismului antic a fost în rezumat pur livrescă în prima fază a descoperirii antichității, în evul mediu teologal; intuitivă, dar impură în timpul Renașterii; schematică și doctrinară, în secolele clasicismului ludovician și enciclopedist; ea devine substanțială în prima jumătate a secolului al XIX-lea, când criticismul se dublează cu istorismul pătrunzător și vioi). Nu e aci locul să arătăm în ce fel s'a efectuat în Apus rectificarea romantismului prin adăparea la izvoarele adevărate ale clasicismului antic. Renașterea studiilor clasice a avut o puternică înrăurire asupra romantismului obosit, în jurul datei de 1850 și până în momentul când romantismul a derivat în simbolism, s'a înregistrat succedaneul neo-clasic al parnasienilor în Franța, cu aspecte înrudite în restul continentului.

În ceea ce privește România, momentul culminant al romantismului a fost poezia lui Eminescu și curentul eminescian.

Debutul lui Duiliu Zamfirescu, ca poet liric, se plasează contemporan cu amândouă, la *Literatorul* lui Macedonschi, în 1880.

Primul său volum, prin handicapare, se tipărește chiar înaintea *Poeziilor* lui Eminescu, care apar, după cum se știe, sub îngrijirea lui Titu Maiorescu, în Ianuarie 1884, cu prefața datată Decembrie 1883.

La acea dată, volumul lui Duiliu Zamfirescu (*Fără titlu*, poeme și nuvele, 1883) apăruse de curând. Deși tânărul poet, cu opt sau nouă ani mai tânăr decât Eminescu, nu se situează în zona de influență a marelui poet, la acea dată încheiat și sfârșit, totuși poezia sa încă dibuitoare este deplin romantică și nuanțată pesimist sau decepționist. Editoarea *Poeziilor* lui Duiliu Zamfirescu s'a condus după criteriile pretinse estetice și a găsit cu cale să lipsească opera poetică de poemele primei maniere zamfiresciene. Sub cuvânt că autorul « el însuși nu mai dorea să fie reproduse » poemele din primul său volum *Fără titlu* « considerate mai mult ca instrunarea pregătitoare a calităților lui poetice », dorința « s'a respectat în ediția de față ». Deocamdată nu cunoaștem de nicăeri dorința expresă a lui Duiliu Zamfirescu. Se va fi opus familia, care s'a interesat firește de această editare ? Nu știm nimic. În orice caz, chestiunea trebuie lămurită. D-ra Mariana Rarincescu a făcut totuși o excepție pentru faimoasa *Harpista*, poezia cea mai populară a defunctului, și a doua pentru *Căinele Nizamului*, ale cărei calități, în afară de cele didactice, nu le întrezărim. Dar dacă *Harpista*, poezie foarte mediocră, a căpătat drept de liberă trecere pentru faima ei apusă și dacă *Căinele Nizamului* s'a strecurat, prin calități lăaturalnice frumosului, este locul să ne întrebăm cu ce ar fi păgubit renumele poetului, prin reproducerea celor 21 de poezii, câte sunt toate, inclusiv cele precedente ? Vrut-a editoarea să păstreze un caracter unitar culegerii complete de *Poezii* ? Dar în acel caz trebuia sacrificat și poemul *Mirișă*, tentativă de poem eroic avortată și ca atare și ca poem specific național, concesiune gustului public, flagelat de așa de personalul poet în discursul său de recepție la Academie (1909). Mai departe, dacă editoarea își arogă dreptul de selecțiune, nu știm până unde s'ar fi putut extinde rigoarea selectivă, deoarece, oricum, Duiliu Zamfirescu se repetă destul de des.

Noi dezaprobăm eliminarea poemelor din *Fără titlu*, care ilustrează, mai bine decât orice comentariu, începuturile poetului și mai apoi evoluția următoare a sa.

S'ar fi cetit altminteri prima sa poemă, care a entuziasmat pe Macedonschi: *Levante și Calavryta* și care a avut darul să stârnească replica lui Delavrancea. Cel dintâi a însoțit-o cu o notiță elogioasă și a comentat-o apoi în câteva numere consecutive ale revistei; celălalt i-a adus supremul omagiu al complimentului în haina versului:

La pragul lumii e gunoiu,
Și viața noastră e jilavă
Etern suflată ca o pleavă
Intr'un posomorît puhoiu.

Poete, nu trăi cu noi;
Visează cântul lui Levante
Mort p'al iluziei hotar;
Te du din nou pe țarm la Zante,
Redă-ne versul solitar
De bronz și de mărgăritar ¹⁾.

Levante și Calavryta e o poemă exotică, o baladă orientală, caracteristică începuturilor sale, de exaltat romantism, unde se regăsește însă o armonie fluentă, în versul amplu de 16 și 15 silabe, fără ca să identificăm totuși ceva din muzicalitatea eminesciană a versului respectiv, și cu calități descriptive dintru început remarcabile, cu o sensualitate molatecă, revelatoare a unui adevărat poet. Poema putea figura foarte onorabil în fruntea volumului editat de d-ra Rarincescu, așa cum deschide prestigios debutul poetului în *Fără titlu*. Perioadă largă, suflu puternic, armonie, sensualitate orientală adecvată, retorică juvenilă nu prea gravă recomandă ivirea unui poet nou.

Desgust e poema discursivă a pesimismului epocii, teoretizarea, fără valoare artistică, a concepției de viață deficitară:

Cum se poate 'ntr'o ființă, într'un hârb tăiat din lut,
Dumnezeu să verse 'n pace atât foc necunoscut?
De s'ar strânge azi suspinul dela fiecare chin,
S'ar vedea că omenirea e întreagă un suspin.

¹⁾ Vezi *Literatura română necunoscută* de N. Iorga, în *Revista Fundațiilor Regale*, 1 Aprilie 1934).

În *Juan*, Duiliu Zamfirescu a vrut să înfățișeze cu o poantă de originalitate, versiunea unui posedat al îndoielii (sau cum scrie: îndointă), căruia îndoiala personificată îi intercepe clipele de iminentă fericire, până ce, în sfârșit, i se dăruiește iubirea.

Pe aceeași linie a romantismului exotic, oriental, poate hugolian, ca în *Levante și Calavryta*, *Djali* e povestea femeii fără speranță, care se lasă în voia valurilor, ca să se ivească după moarte, geniul furtunii.

Amestec de romantism și de realism cotidian, povestea femeii părăsite *Alina-Linda* se complică cu intenții simbolice de un macabru îndoielnic, dar și cu o descriere viguroasă a furtunii, care recompensează lungimea lecturii.

Același macabru, poate sugerat de Théophile Gautier din « *Mademoiselle Maupin* », dă sfârșitul senzațional al poemei *La bal mascat* (unde nu e exclus totuși să presupunem lectura lui Baudelaire) și canavaua poveștii fantastice a *Nebunei din Herăști*, cu un moment bine prins, al clivului.

Cu *Câinele Nizamului*, poemă de război, moralizatoare, poate inspirată de Hugo, și cu *Harpista*, unde predomină un accent de inspirație socială, se încheie ciclul poemelor de oarecare întindere și pretenție.

Celelalte, mai scurte, reeditează fie pesimismul precoce al autorului, fie intuiția răsăritului exotic (*Nella, cântec de mare*), sau învederează de acum digitația ritmică, variată și bogată, a sa.

Ultima ne duce, cu accent de baladă, pe locurile copilăriei sale, la apa Siretului, și este de sigur primul exercițiu al lui Duiliu Zamfirescu, în care caută să surprindă veridic, psihologia și limbajul țăranilor. Pentru aceste calități anticipative, poate fi reprodusă aci, integral.

Vie-ți veste de vale
Flăcăiaș cu plete lungi
Să dai bici și să m'ajungi
Căci ai cal născut pe cale.

Eu mă duc, mă duc încet
Până 'n apă la Siret...
Dar trecută peste apă
Nimenea nu mă mai scapă

Că 'n pustiul de mal stâng
 Nunta mă așteaptă 'n car...
 Flăcăiaș, fiu de podar,
 Mână!... Eu te-aștept în crâng.

Și-am să-ți spun de ce te-aștept
 Dincoace, pe malul drept.

(*Ghici!...*)

Desăvârșirea formală, în marginile versului scurt, pitorescul graiului, nuanțarea monologului, sunt ale unui poet format.

De aceea, în concluzie, putem din nou sublinia necesitatea caracterului, cu adevărat complet, al unei ediții care nu a adus nici o atingere producției dintre 1883 și 1918, a lui Duiliu Zamfirescu și care putea deci fără mare prejudiciu să adăpostească și primele sale poezii, dintre 1880—1883. Mai vârtos, nici reproducerea cronicelor rimate din *România liberă*, sub rubrica spaniolizantă *De las palabras* și semnate Don Padil, nu ar fi fost nepotrivită. În definitiv preferăm culegerea într'adevăr completă, cu oarecare mici pete, dar vioaie în variația sa, operei « selecționate » ca și cum ar fi egală dela un capăt la altul. La ce servește faptul că *Poezii* se deschid cu frontonul clasic al unei poeme înghețate în perfecțiunea ei, dacă cetitorul nu e lăsat să aprecieze singur calea străbătută de poet până la desăvârșire? Mai ales când această cale nu e tocmai lungă.

Dar să ne întoarcem puțin la izvoarele formației lirice zamfiresciene. Încă odată, îl socotim pe Duiliu Zamfirescu crescut în afară de influența eminesciană. Anumite filoaie, ca acela social, identificat în *Harpista* și *Alina-Linda*, țin de atmosfera epocii în genere sau de declamațiile aceluși Macedonschi astăzi de tot ignorat, care a zăbovit câtva timp în retorica umanitară. Pesimismul sau decepționismul deslușit de Gherea la eminescianul Vlahuță era de asemenea în aer, ca o notă comună aproape întregii poezii românești din epocă. Predilecția pentru exotismul oriental din *Djali*, *Nella*, *Câinele Nizamului*, *Levante* și *Calavryta* se trage din lecturi romantice străine (Byron, Hugo, Gautier) și românești (Alecsandri, Bolintineanu, Macedonschi). Larga discursivitate din poemele sale mai mari pare eminesciană, întrucât se folosește de alexandrinul major de 16 și 15 silabe, utilizat însă de majoritatea poezilor de atunci, dar nu e specific și exclusiv

eminesciană. În cercul *Literatorului*, Duiliu Zamfirescu nu ar fi fost acceptat cu atâta entuziasm, dacă Macedonschi n'ar fi bănuțit o consonanță cu lirismul său descriptiv și somptuos.

Din cenaclul lui Macedonschi dobândește Duiliu Zamfirescu cultul pentru «divinul Théo», care «își cioplea versurile și proza cum și-ar ciopli un sculptor marmura» (în «România liberă», 5 Sept. 1882, cit. de d-na Mariana Rarincescu), și din care se ostenește să traducă. Religia formei, așa dar, chiar de pe atunci, înainte de a lua contact cu climatul artistic al Italiei, i se impune prin Macedonschi și nu prin Eminescu, care la acea dată exercita o influență de substanță și mai puțin un prestigiu formal. Tocmai după apariția volumului *Fără titlu* începe să frecventeze «Junimea» și să colaboreze la *Convorbiri literare*, cu poezii spațiate (câte una în 1884, 1885 și 1886, și șase în 1888, anul numirii ca secretar de legație la Roma). Aci cunoaște pe Alecsandri, care îi produce o puternică impresie, și pe Maiorescu, până la sfârșit singurul respectat dintre «convorbelnici». Forma sa este acum ponderată, dar inspirația îi este încă nesigură, între «Apusul» intuit:

cu galbene văi de sulfină
cu ape și punți de lumină

(Clara, în *Conv. Lit.*, 1885).

și motivele românești, ce vor face mai târziu materialul unui Goga sau Iosif:

Unii spun, cu Bade Dinu,
Că la crășma de pe prund
E mai dulce decât vinul
Crășmărița cea cu sânul
Alb, rotund.

(Martie, în *Conv. Lit.*, 1888).

Atingerea cu pământul și arta Italiei e evenimentul crucial care determină orientarea sa definitivă către neo-clasicism. Încă odată, climatul fizic și moral, peninsular, va decide în cariera unui poet.

* * *

Duiliu Zamfirescu pare un poet fecund, dacă cetim bibliografia operei sale lirice: *Fără titlu*, 1883, *Alte orizonturi*, 1894, *Imnuri păgâne*, 1897, *Poezii nouă*, 1899, *Pe Marea Neagră*, 1919, adică

cinci volume de versuri în patruzeci de ani de activitate literară. Dar dacă privim aceste volume, la drept vorbind plachete, ne dăm seama de relativa puținătate a producției sale, care nu cuprinde mai mult de două sute de poezii. Așa dar avar în creație, meticolos în execuție, cu grija amănuntului, căutător de cuvinte alese și uneori rare, iubitor de ritmuri variate, Duiliu Zamfirescu a fost prin excelență artist. Cu excepția primei sale culegeri de tinerețe, care păstrează urme de improvizatie și de retorică și vedește un romantism acut, toate celelalte manifestă o răcire a temperamentului, o subordonare la formă, o obiectivare, o adaptare la varietatea subiectelor, caractere opuse fundamental romantismului.

Chiar înainte de a fi primit baia de azur a Mediteranei, sensibilitatea sa, printr'un proces interior oarecum natural, s'a temperat în așa fel, ca și cum simțirii personale s'ar fi substituit sensibilitatea artistică.

Frigul, scriitor pe geamuri,
Cu zăpezile se joacă
Și le schimbă 'n promoroacă
Atârnând ciucuri de ramuri.

Din fereastra-mi înghețată
Stau uitându-mă la cer:
Norii, plumbuiți de ger,
S'au strâns pată lângă pată.

Trist și singur ca un greer
Vălul timpului rupându-l,
Eu aștept să-mi toarcă gândul
Intr'un colț mai cald de creer.

Iar afară numai fumul
Subțiratec își ia sborul;
Eu îmi leg de dânsul dorul
Și 'n văzduhuri îi dau drumul.

(*Ianuarie, în Conv. Lit., 1888*).

E o contemplație intelectualizată a iernii, inadecvată în sentimentul tristeții și al singurătății, dar cu imagini ingenioase, remarcabile prin noutatea lor la acea dată (în special în prima strofă); ca în majoritatea poemelor sale, rima e destul de săracă, dar cadența ritmică impecabilă.

Să urmărim ciclul întreg al *Lunilor* sale, apărute în *Convorbiri literare* în 1888 și 1890 (vezi «Vara» sau «Iunie», «Ianuarie», «Mai», «Iulie», «August» culese în «Alte orizonturi» și «Februarie», «Martie» și «Aprilie», publicate de editoare la sfârșitul volumului), dar probabil concepute ciclic înainte de plecarea din țară. Avem impresia că autorul lor evoluase în sensul unui echilibru învecinat inspirației senine a lui Vasile Alecsandri, și că se destina unei cariere similare de pastelist, rezervându-și cu toate acestea o mai mare libertate în tratarea subiectelor, spre a nu fi asimilat cu înaintașul său. Astfel «Februarie» e poema valsului — cu o temă urbană, și cu o nouă metaforă fericită:

Pe geamul trăsorii...
 Inghețul își lasă perdeaua de flori.

«Mai» e pretextul prezentării de asemenea urbane și exotice, a galantului Miralaia, întâmpinat la ferestre de

... copilele bălane,
 Pofcitoarele neveste, jinduitele vădane.

«August» e un alt pretext de considerare a bolșii înstelate, când cugetul se închină ordinii cosmice:

O, lege! cât îmi pari de mare!

În «Aprilie» se cântă deșteptarea naturii moarte, cu o încheiere care nu izbutește a comunica vreo emoție:

În luna asta rămân reci
 Numai acei ce dorm pe veci...
 Haidem cu toții să 'nflorim
 Albele cruci din țintirim.

Luna desghețului inspiră lui Duiliu Zamfirescu una din cele mai izbutite poeme rustice ale sale, «Martie», cu un umor de cuvinte și de situație care arată cunoștința limbajului plastic țărănesc.

Pe de altă parte, arșița Cuptorului e interpretată de poet printr'un fel de transpunere antică, în care țăranul e Faunul sau Satirul, și țărăncuța — Nimfa, dar cu o adaptare remarcabilă la mediul rural.

Călin, jitarul dela sat,
 Cu puşca veşnic de-a spinare,
 Era pe holde împărat
 Şi statul lui n'avea hotare.
 În el tot câmpul se 'ncredea,
 Toţi fluturii şi toată floarea:
 Sulfina seara-l adormea
 Şi-l deştepta în zori cicoarea.

Odată, deşteptat în zori
 De-acel miros de dimineaţă,
 Işi ridică ochii din flori
 Şi se uită peste fâneată.
 Din pricina zilelor calde,
 Mărîca, zână printre fete,
 Se coborîse să se scalde
 Ş'acum... se descindea de bete.

Jitarul nostru, năzdrăvan,
 Se subîie ca o şopârlă,
 Ş'ascuns de-un ciot, de-un bolovan,
 Se strecură până la gârlă...
 Cuptior, Cuptior, câte mai faci
 Cu vinovata ta căldură!...
 Noroc numai că poţi să taci.
 Aşa şi eu: streajă la gură.

(Iulie)

Se vede cât de personală este tratarea lui Duiliu Zamfirescu, ce calităţi alese de umor posedă şi cum depăşeşte pe Alecsandri precum şi pe Coşbuc, de altfel anticipativ.

Cea mai obiectivă dintre aceste poeme calendaristice este « Vara », completată în notă de editoare cu două strofe ulterior retezate, care însă adaogă tabloului mai multă viaţă şi circumstanţiere.

Şi poate totuşi, fără expatrierea sa, poetul ar fi fost pândit de o carieră poetică intermediară « Pastelurilor » lui Alecsandri şi « Idilelor » viitoare ale lui Coşbuc, cu o inspiraţie rurală ce ar fi mers paralel în poezie « Vieţii la ţară ». Dispreţuitor nemă-nifestat încă expres, al literaturii de substrat poporan, ar fi adus contribuţia sa în aceeaşi direcţie, cu credinţa că prin talentul său aristocratic ar salva genul dela mediocritate. Căci, într'adevăr,

Duiliu Zamfirescu vede pe țăran și viața sa specifică dela înălțimea unui orgoliu în esență aristocratic, deși biografia sa ni-l arată ca pe un coborâtor dintr'o familie de arendași munteni, din vecinătatea Milcovului. Vasile Alecsandri e un boier pașoptist, cu tendințe generoase în domesticitatea sa rurală, condescendent față de țăranimea în mijlocul căreia trăește și pe care o idealizează printr'o optică iluzionistă. Duiliu Zamfirescu e mai distant și stilizează ca filolog și artist viziunile sale țăărănești, cu o aderență sufletească minimă.

Se poate induce că expatriat, s'a aclimatizat cu voluptate în mediul arheologic și artistic al Italiei. Păstrăm dela dânsul câteva scrisori italiene adresate lui Iacob Negruzzi, redactorul « Convorbirilor literare » și publicate de d-nii I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș în « Studii și Documente Literare », vol. I, Bucovina, 1931. E drept că la început adaptarea la mediu s'a înlesnit prin considerente de comunitate de origine. Nu trebuie însă exagerat în această direcție. Firea de artist a lui Duiliu Zamfirescu s'a acomodat de minune cu peisajul însoțit al Italiei, cu muzica italiană, cu plastica Renașterii, cu vestigiile arheologice romane. O scrisoare sau două sunt veritabile consultații plastice acordate puțin orientatului său compatriot, și relevă un adevărat expert. Nu spune oare undeva, cu un grăunte autoironic, că-și simte o vocație de cicerone? În acest mediu scăldat de soare, cu transparențe aeriene, sensualitatea sa nativă se subțiază și rafinează deopotrivă instrumentația sa poetică. Poezia parnasianului Carducci a exercitat asupra sa o decisivă influență formală, deși nu știu ce substrat afectiv îl îndeamnă să traducă cu precădere din Leopardi. Dar întreagă cariera sa poetică nu e decât o mortificare a sensibilității sale omenești, în folosul perfecțiunii formale și a recii seninătăți artistice. Din primii ani mărturisește gândul « de a face o culegere aparte de lucruri inedite, inspirate de pământul Italiei » (30 Mai 1890, Torouțiu).

Numai instinctul de artist l-a prezervat de această greșală în contra gustului, căci tot ce e strict programatic păcătuște împotriva măsurii, care în poezie cere varietate de ton, fantazie și inconsecvență. Cu toate acestea, cele mai curate dintre poemele sale s'au născut sub conjunctura astrală a Italiei sau în Zodia de armonie a Aticei (vizitată prima oară în 1892).

Ușor se mișcă tânăra fecioară,
Purtându-și trupul drept ca o făclie;
Cu amphorele vine dela vie
Și vinde must, ca 'n vremi de-odinioară.

Copilă albă, vina ta să fie
De te-o 'ntâlni Polibus bunăoară:
Cum mânilor-ți sunt prinse de ulcioară
O să-ți sărute benghiul din bărbie.

Dar ea zâmbește. Colțurile gurei
S'ascund hoțuș în gingașe gropițe,
Iar ochii vineți iau culoarea murei.

Și iată-l el, încununat de vițe,
Că-i sare 'n drum. Pe pajiștea pădurei,
In urma lor, culcate-s românițe.

(*Culcate-s românițe*, Athena, 1892)

E în acest admirabil sonet o prospețime, o limpiditate, o sensualitate păgână nedecadentă, o putere de evocare și de transpoziție în veacul antic, o șagă sănătoasă, neîntrecută.

Aceași vigoare evocativă însuflețește sonetul « Anienul », în timp ce « La lună » imaterializează senzațiile și înalță visul la un potențial nebănuț.

E noapte caldă. Stelele ușoare
Clipec din gene, line, depărtate.
Pe iazul morii apa nu mai bate;
Pe dealuri focul cel din urmă moare.

Privind pe ceruri căile stelate,
Adorm în lumea lor fermecătoare.
In somn răsare luna gânditoare
Și umple bolta de singurătate.

O simt cum trece, clară, tot mai clară,
Pe 'nchipuitul arc al hemisferii;
O simt, dar nu o pot privi 'n afară.

Această nouă formă a durerii
Tu o cunoști!... Revino mâne sară,
Icoană castă a nemângâerii!

Dela Eminescu până la d. Lucian Blaga, nici un alt poet nu a mai știut să smulgă nopții înstelate atari armonii line.

Cum Sirius noaptea răsare
 Târziu, și lumina lui rece
 Pe marginea timpului trece
 Și piere, departe, pe mare;

Așa, câte-odată, târzie,
 Iește-se încântătoare
 Credința că totul sub soare
 E nou și e, tot, poezie.

Dar iarăși ca astra, în ceață,
 Apune pe marea durerii,
 Și umbrele lungi ale serii
 Invăluie trista viață.

(*Versuri heterometre*)

Ca și « La Steaua », sub semnificația generală a poemei, străbate un ecou de sensibilitate personală, atât de abstrasă, în genere, la Duiliu Zamfirescu. Resonanțele subiective ale poeziei sale sunt rarissime și se cuvin izolate, pentru a fi reținute.

Fugind de tot: de lume, și de tine
 Mă duc să dorm pe 'ntindere de ape;
 Acolo groapa vântul să mi-o sape;
 Amurgul serii cadă peste mine

 O tu, acela ce mă faci să sufăr,
 O suflute, întoarce-te prin astre
 Și lasă-mă pe apele albastre,
 Să dorm de veci, cu capul sub un nufăr.

(*Fugind de tot*)

În lirica sa de căutată răceală, suferința e neanecdotică, nemotivată lumește, după canoanele parnasului, care comandă despersonalizarea emotivității, sublimarea egoismului, motivarea metafizică a inconsolării.

Dar nici această afectare nobilă nu are caracterul unui comandament pentru Duiliu Zamfirescu.

Peisajul voluptuos îi dictează odată afirmația hedonistă a vieții.

Toată morala vieții este
 Un sărutat.

(*Anzio*)

Iar altădată poetul nu se sfiște să pună în refren, salutul flușturatec:

Adio, fetiță!

(Adio)

sau cu un caracter mai autohton:

Vin, Surată, vin.

(Alt cântec)

Farmecele ispititoare ale femeii îi sunt pentru aceleași pricini (sila de accentul nobil, de afectarea idealistă) prilej de stăruitoare reveniri, fie cu poetizări naturiste:

. blânda natură...
 Din carminul rozei de Mai
 Ți-a zugerit, rotundă, gura,
 Iar din albastrul de cicoare
 Ți-a 'nduișat privirea vie...
 La brâu te-a 'ncins ca pe-un mănunchi
 De ramuri tinere de crin...

(Ca un mănunchi de ramuri)

fie cu precizări sincere, când se îndreaptă către o mai puțin tânăra, dar mai reală inspiratoare:

Mie-mi placi cum ești acuma: plină'n umeri, cu bărbie,
 Și cu degete ca puful, ca o stăriță de neam....

(Doamnei X).

Uneori, reminiscentele clasice îl îndeamnă să cheme din noianul timpului câte o amantă celebră, ca Lalage a lui Horațiu sau Thargelia, altelei autorul cântă «La un model» de marmoră «palpitând de frumusețe», sau la un portret al Ladyei Hamilton, de Romney.

Ești naltă și subțire ca un crin,
 Cu glasul mișcător ca un suspin,
 Cu ochii de mireasă, visători,
 Și gura ca potirul unei flori.

Din ce necunoscută lume vii
 Cu gene rourate și târzii,
 Cu mersul plin de farmecul încet
 Al tânăr-visătorului poet?

Ești scrisă numa 'n grații și păreri,
 În ritm cu elegante mlădieri,
 În primăvara florii de migdal
 Și cadrul mișcător al unui val.

Cum poți să spui cu mâna ce întinzi,
 Atâtea lucruri, mânei ce cuprinzi,
 Și ce mister e 'n toată firea ta
 De nu te poate nimenea uita?

(*Malvina*).

Semnificativ este, pentru structura de artist a lui Duiliu Zamfirescu, că în nici o poemă de dragoste circumstanțială — și a scris câteva — nu a atins puterea de sugestie a acestei minunate poezii, care i-a fost inspirată de un obiect de artă.

De aceea Duiliu Zamfirescu se încadrează în formula neo-clasică. Pornit dela un romantism de vârstă și de atmosferă generală, poetul s'a disciplinat în urma unei experiențe estetice, care a constatat din confruntarea unui ideal de artă, poate mai vital și mai imperios, cu un alt ideal de artă, mai abstract și îndepărtat, dar judecat superior și mai viabil.

Sosit la Roma, putea mărturisi infirmitatea sa:

... Firea stângace
 Croindu-mă un om de nord
 Mi-a dat un suflet fără pace
 Și-o liră fără de acord...

(*Strofe*, 1888).

Dar prin act de voință și-a rectificat înclinațiile în direcția care i s'a părut cea bună. În definitiv, ceea ce face pe clasicul modern, este alegerea drumului său, când e nevoie, în sensul contrar temperamentului înăscut.

Neo-clasicismul e fapt estetic de inteligență și de voință, e experiență crucială cu prețul sacrificiului de sine și cu răsplata celei de a doua incarnări. Duiliu Zamfirescu s'a modelat cum i-a plăcut și s'a realizat pe sine așa cum a vrut, după ce a ucis în fașe primul său ins poetic. Climatul clasic i-a deschis privirea peste o serie de evidențe: « lumea e alcătuită după o mare lege de armonie » (13 Aprilie 1889, Roma, Toroușiu). « Realitatea imediată este trecătoare; statornică este numai cea mediată, a sufletului nostru. Acolo, din fericire, limpeziciunea idealului e ca a

lacurilor din grote, în care nu plouă, nu cad găteji de uscături, nu bate vântul » (Scris. XX, Torouțiu). « Cât e de superioară arta, chiar mediocră, pentru cel ce o face, față cu alte țeluri ale vieții, exemplul meu o dovedește » (*ibid.*). În acest climat a deprins mai bine disciplina: « să te așezi în toate zilele la același lucru, să-ți urmărești crâmpeii de idee ce ai și să-ți ții fantazia în lanț ca pe un prepelicar ». Trei pătrimi din opera sa poetică au fost concepute și înfăptuite la Roma. Lucrul nu se poate eluda în interpretarea operei sale. Este o circumstanță unică în literatura noastră, cu un caracter nemai întâlnit de transplantare și creștere pe sol străin și în disciplină nouă a unui vlăstar de poezie românească.

Duiliu Zamfirescu, ca orice artist, a iubit și a cultivat cuvântul. Avea o încredere nesfârșită în posibilitățile lexicului nostru și o admirație mare pentru bogăția de nuanțe a limbii. Foarte personal, își alegea cuvintele cu un simț deosebit al frumosului și al proprietății. Aristocrat prin inteligență (nașterea nu joacă nici un rol în această privință) era cam disprețuitor față de literatura populară și față de autorii de deviație populară, pre-poporanști ca Slavici și Coșbuc. Nu i-a lipsit decât prilejul să-și manifeste adesea această repulsiune estetică. Ea străbate în corespondența sa, când pomenește « o proză rimată de Coșbuc, o *noveală* dulceagă de Slavici » și unde se întreabă: « ori noi ne-am făcut pretențioși, ori scriitorii populari ca Slavici și-au trăit traiul, — faptul e că grozav îmi pare de mediocru! » (Scris. XXVII, Torouțiu).

Discursul său de recepție la Academie (1909) a fost o execuție în toată regula a poporanismului, cu înglobarea poeziei populare și a literaturii sămănătoriste, și cu o singură excepție: « poporanismul artistic » al lui Creangă. În această mare bătălie, Duiliu Zamfirescu n'a reușit să atragă decât adeziunea parțială a lui Titu Maiorescu și încuviințarea deplină a d-lui Ovid Densusianu. Critica « integrală » a d-lui M. Dragomirescu i-a fost ostilă, iar d. E. Lovinescu abia peste două decenii și-a însușit punctul său de vedere.

Către sfârșitul vieții, Duiliu Zamfirescu a intervenit dezaprobat, admonestând « poezia nouă » cu exemplificări din Luca Ion Caragiale, d-nii Ion Minulescu și Adrian Maniu (*Câteva Cuvinte Critice*, în *Analele Academiei Române*, Tom. XXXVIII,

1916). În numele frumosului, rechemă tineretul la idealul de artă clasic. « Cuvântul clasic nu spune nimic, dacă nu-l raportăm la un alt cuvânt: frumosul. Și este frumos, în fiecare epocă, tot ce răspunde la anumite reguli de proporție și de armonie, care stau în intuiția suflătoare a raselor omenești, independent de orice interes material ». S'ar spune că, în absența glasului lui Titu Maiorescu, vechiul junimist chema la ordine poezii abătuți dela regulile cărora slujise timp de patru decenii. A fost ultima manifestare publică a poetului, înainte de editarea ultimului său volum de poeme: *Pe Marea Neagră* (1919), care conține și încercarea de poemă epică: *Miriță* (1910), nerealizată.

Ediția d-rei Mariana Rarincescu vine la timp, ca să împropăteze amintirea aristocraticului poet, a artistului intransigent care, departe de țară, a pregătit ritmuri variate, a ales cuvinte rare, a desăvârșit viziuni curate și senine. După cum remarcă d-sa foarte drept, Duiliu Zamfirescu nu a fost niciodată reeditat: fiecare volum al său de poezii nu s'a bucurat decât de un singur tiraj. Cu o pietate regională vrednică de considerație, d-ra Rarincescu descrie viața și analizează opera poetului. Prefața d-sale e un studiu conștiincios, de cea mai mare folosință, susținut de o căldură cuceritoare, care-și împlinește rostul: de a deschide interesul asupra poeziei lui Duiliu Zamfirescu.

O întrebare se iscă: ce va rămâne din poezia acestui rar artist? Căci unul singur din poezii noștri trăește întreg, nezdruccinat de timp: Eminescu. Ceilalți nu dăinuiesc decât în antologie. Duiliu Zamfirescu este dintre supraviețuitorii parțiali, care lasă un număr, în definitiv, considerabil, de șapte sau opt poezii: *La lună*, *Culcate-s românițe*, *Vara*, *Iulie*, *Barza*, *Flori de paște*, *Sosesc*, *Malvina*. Situabil pe o linie tradițională, între Vasile Alecsandri și Ion Pillat, el figurează totuși ca un independent, un izolat, subordonat idealului său de frumusețe și ca un exemplu înalt de conștiință și de probitate artistică.

ȘERBAN CIOCULESCU

POSSIBILITĂȚILE LITERATURII-CONFESIE

Este neîndoios, că dintre toate speciile literare, lumea contemporană pare să iubească cel mai mult confesia și biografia de mari proporții. Dacă alte decade au preferat literatura mai mult obiectivă și impersonală, în care scriitorul povestea fapte și închipuiri pe care le auzea și combina dela alții, trecându-le prin filtrul creator al personalității sale, — ultimele două decade au impus o literatură de confesii, în care accentul și greutatea cad pe viața interioară a omului și pe puterea lui de destăinuire. Astăzi, scriitor bun apare acela în stare să destăinuiească cât mai mult și mai adânc din propria sa ființă; în stare să exemplifice și să reducă la una singură marile tragedii și conflicte pentru care înainte scriitorii țeseau zeci de personaje și de acțiuni. Acest proces de subiectivizare — de reducere a lumii și întâmplărilor la acel punct de plecare și de rămânere « eu » — este tipic vremii noastre. N'avem decât să ne gândim la caracterul romanelor englezești, care deschid atâtea drumuri adevărilor mici și personale, (« cazurilor » cum s'ar spune în psihologie și sociologie) sau la părinții confesionalismului literar, care sunt pentru roman și filosofie Dostoievski și Nietzsche, scriitori în mare parte răspunzători de actuala orientare a gustului contemporan către cultul subiectivității.

Ce aduce, în fond, această nouă literatură, aiurea și la noi, unde mai ales tinerii scriu în chipul acesta, — ca să ne referim doar la autorii ultimelor cărți ale anului acesta, atât de bogat în varietatea manifestărilor lui creatoare, — nu este greu de observat. Literatura-confesie, fie ea roman sau eseu, critică sau poezie accentuează în primul rând omenescul. De aceea, ea depășește limitele de convenție ale unui gen literar, precum și aparența de obiectivitate și impersonalitate a celeilalte orientări, de ordinioară. Chiar preocuparea formală, adică aceea de a exprima cât mai frumos și mai original ceva, este oarecum pe planul al doilea, întâi căutându-se adevărul personal, autenticitatea conținutului, sinceritatea gestației. Astăzi se pornește dela eul autorului, dela

experiența lui proprie, dela viața lui. Dar într'un chip diferit decât cel promovat de romantici, care și ei simțeau și judecau lumea prin perspectiva subiectivității. Și tocmai aceasta nu se observă îndeajuns: pe când romanticii izolau și localizau suferința și bucuria la perspectiva personală, cei de azi cufundă simțirile și viziunile lor în ceva mai adânc și mai general, rădăcinile vieții. Romanticii se slujeau de perspectiva subiectivă pentru a descrie ceea ce era împrejurul lor, deasupra lor, în imaginația lor. Pe când cei de azi, *literații confesionaliști, au o privire mai întreprioară și mai vitală*. Ei întrebuițează scrisul pentru a exprima misterul vieții, sensul destinului, rostul propriilor lor fapte și atitudini. Cu alte cuvinte, ei trec dincolo de granițele scrisului pentru a afla și mărturisi adevărul umanității din ei, din fundul existenței lor.

Deși paradoxală, situația literaturii-confesie aceasta este: tot căutând în sine, analizând totul în funcție de un eu și dând semnificație unei lumi care mai mult se simte și presimte decât se vede sau se închipuiește, *literatura contemporană a depășit subiectivismul romantic pentru un fel de clasică înțelegere și expresie*. Judecând asupra lui însuși, disecând cu voluptate stările sale cele mai subtile și ascunse, nemai păstrându-se în nici un cadru impus de legile artei și literaturii, exaltând și deschizând zăvoarele simțirii, *omul-scriitor de azi* (ieri era vorba de *scriitorul-om*) s'a apropiat de izvoarele vieții și de albiile cele mai statornice. Aceste albiu nu sunt decât sentimentele fundamentale cu ajutorul cărora se configurează tot ce putem ști și pricepe din rostul lumii și al nostru.

Înainte, avem impresia, oamenii sufereau pentru că cereau prea mult vieții. Astăzi ei sufăr pentru că nu știu ce să-i ceară; pentru că, mergând prea mult și prea adânc pe urmele obârșiiilor ei, s'au pierdut și se nimicesc. Tristețea contemporană, desvăluită de oamenii-scriitori, este mai mult lucidă decât agitată, mai mult contemplativă decât activă. Ca întotdeauna când omul se întreabă prea mult asupra lui însuși și cumpănește fiecare gest, fiecare pornire, fiecare gând. În acest sens, Hamlet este reactualizat ca tip reprezentativ pentru omul-scriitor de azi. Reflectând și căutând prea mult, el devine șovăitor, trist, absurd, ironic, aproape nebun, deci de-o libertate care nu mai poate fi canalizată în ceva creator și statornic. Între sentimentele sale se produce o groaznică și irezolvabilă confuzie, — rezultat, iarăși, paradoxal al lucidității cu care a pornit.

Sentimente mari și durabile ca exasperarea, disperarea, desgustul de viață, îndoiala de tot, conștiința futilității, — sunt foarte curente astăzi în scrierile autorilor de seamă. Rezultat al disociațiilor și comparațiilor săvârșite pe o durată mai lungă și

pe o existență mai întreagă (astăzi nu se mai descrie un singur fapt oarecare, o poveste de moment, o năzărire izolată, ci se fac romane și eseuri care cuprind dezvoltarea și viziunea unei vieți întregi, sau a unui om privit în integralitatea ființei sale, plină de atâtea contradicții și stări opuse), — tristețea și împotrivirile față de ea capătă, din această cauză, o amploare aproape metafizică. Biologismul epocii este legat de metafizică, nu numai în filozofie, ci și în literatură. Odinioară biologia slujea la a învăța pe om cum să reziste morții și să-și îmbunătățească traiul. Eugenia a fost rodul acestui moment. Rodul actual al biologiei a devenit, însă, în chip firesc tot metafizica, elementul final și veșnic propice oricărei străduinți de înțelegere și expresie.

Prin urmare, literatura-confesie de astăzi, cu toate aparențele ei subiective și romantice, a depășit cadrele genurilor și speciilor literare, ajungând la problematica vieții și a rădăcinilor ei ultime. Efortul a fost, trebuie s'o recunoaștem, extrem de obositor și uneori nimicitor. Dar nu mai puțin interesant și nou.

Și, ca în toate celelalte domenii de manifestare ale omului, în literatură s'a ajuns din nou la ceea ce era mai fundamental și mai esențial acestui mod de expresie: viața. Așa precum timpul nostru a făcut ca în pictură să se ajungă la cultul pentru culoarea esențială, în muzică la ritmul biologic grefat pe o sentimentalitate simplificată și constantă, în dans la naturala și libertatea de expresie a întregului trup. Deci încă un rezultat paradoxal: depășind cadrele unui gen sau stil și căutând viața autentică s'a ajuns și la întrebuițarea elementelor cele mai potrivite și vieții, dar și artelor respective.

Întrebarea care însă nu poate să nu apară oridecâteori suntem în fața unor fenomene atât de complexe și originale, este aceea care privește valorificarea lor. Căci este firesc să ne întrebăm la ce duce noua orientare a literaturii, dacă este ea un câștig bun sau nu.

Prin faptul că literatura a adâncit conținutul experienței umane, lărgind câmpul de cunoaștere și de adevăr, rodul confesionalismului epic și critic nu poate fi decât un folos. Căci lumea a câștigat cu înțelegere, prinzându-se prin ea stilul vremii noastre, care pare a înclina către natural și autenticitate, către tragism și suferință, către sinceritate și esențialitate, refuzând artificialitatea (chiar când e frumoasă), iluzoriul, convenționalismul, închiderea stoică în sine. Dar, iarăși, neajunsurile noii orientări nu sunt și ele de neobservat. Arta poate pierde din această simplificare și reducere la ceea ce-i elementar. Se pare că, cu cât te apropii de adevăr, cu atât mai mult renunți la viață și la imaginile ei felurite și fascinante. Arta și chiar viața își au dramatismul și atracția prin combinația de forțe și elemente simple pe care

le relatează, Acolo unde totul e prea limpede și simplu poate fi armonie, noblețe, liniște, dar nu trăire și creație. Creațiunea se face din opoziții, sintetizând lucruri care se opun până la un moment dat. De aceea, literatura-confesie nu poate fi un punct final, un ideal în care să se poată stăruie. Bunurile câștigate de pe urma ei trebuiesc din nou turnate în preocupări constructive și complexe. Adâncirea și vitalizarea literaturii poate fi pusă în forme noi de expresie, care-și așteaptă autorii. Răscolirea apelor cere albiu noi ca și pravești noi. Literatorii de azi nu mai trăesc la suprafață, aceasta este cert. Un Malraux, Céline, Axel Munthe, azi; un Dostoievski, Nietzsche, Gide, ieri, ne-au dăruit noi elemente de înțelegere și adevăr. E locul ca, din această îmbogățire a conținutului uman, literatura artificializată și bagatelizată în jurul anilor dinspre 1900 să scoată noi forme de expresie. E timpul de reînviere a tragediei, de cultivare a compoziției în pictură, de creat ample epopei și biografii, care utilizând experiența personală, astfel adâncită în sens biologic și metafizic, să treacă în forme mai puțin pieritoare. Și de lucrat cât mai mult la confluența artei cu viața, nepărăsindu-se una pentru cealaltă.

Eroii antici cereau mult vieții și încercările lor erau nesfârșite. Pe când oamenii-scriitori de azi posedă o atitudine anarhică și simplistă. Sau cer totul, sau nimic. Când cer totul și firește nu-l pot dobândi, ei ajung (în scrierile lor, de sigur) niște învinși sau oboșiți. Ceea ce lipsește contemporanilor noștri este tocmai energia de a intra în joc cu forțele exterioare, fie pentru a le învinge, fie pentru a se nimici în fața lor. De aici lipsa tragediei și a tuturor speciilor complexe și ample în artă. Predecesorii noștri literari se mulțumeau cu puțin — cu o intrigă ușoară, un adulter, o aventură trecătoare, o satisfacere momentană a curiozității, pe care apoi le descriau, cu mai mult sau mai puțin talent. Astăzi, noi știm că viața și ființa noastră înseamnă mai mult. Imbogățirea cunoștințelor umane prin gândire, știință, literatură cât și prin trăire într'o epocă în care, ca niciodată, toate extremele s'au ciocnit și toate soluțiile cele mai opuse s'au întilnit, fără a izbândi pe deantregul niciuna, — ne-a dat, fără îndoială, un conținut mult prea vast și complicat. Față de el, retragerea în apele ființei noastre interioare poate fi o soluție de moment. Dar nu una de istorie și de satisfacție esențială. Omul fiind făcut să încerce chiar imposibilul și absurdul, — nu se va putea complăce multă vreme în această simplificare biologică și odihnă metafizică. Amestec de animal și de zeu, el nu poate renunța îndelung la nimic: în viață la bine ca și la rău, în artă la formă ca și la conținut. Istoria nu-i altceva decât povestea șovăirilor și cumpănelilor lui, jocul forțelor care-l trag într'o parte sau într'alta. Importantul este că

există mai multe forțe și principii și că el, omul, scriitor sau nu, trebuie în diferite grade și măsuri să treacă prin ele.

Vremea noastră este tocmai la întretăierea de drumuri între viață și creație. Am trăit mult în ultimele două decade, noi oamenii și noi Românii. A venit însă clipa în care să trecem în forme constructive toate cele câștigate de inteligența și simțirea noastră. În forme constructive, întregi și cât mai durabile.

PETRU COMARNESCU

SOCIOLOGIA MONOGRAFICĂ ROMÂNEASCĂ

Dacă ne bucură pentru ceva faptul că *nu* suntem sociologi, este pentru că putem rosti, deschis și fără a ridica nici o bănuială, o convingere: aceasta că sociologia monografică reprezintă unul dintre cele mai sigure câștiguri ale culturii românești contemporane. În cultura noastră nu au lipsit, e drept, nici bunele intenții, nici înzestrările excepționale și nici voința de muncă organizată. Au lipsit, poate, metodele. Și de aceea sociologia monografică ar trebui să constituie o revoluție, adică o nouă ordine, în lumea științifică de aci — dacă oamenii n'ar întârzia să accepte ceea ce totuși căutau de multă vreme.

Căci ni se pare mai clar decât orice evidență faptul că oamenii noștri de cultură tânjeau, de multă vreme, după o metodă științifică de cercetare a realităților românești și că sociologia monografică este în stare să ofere o astfel de metodă. Dela Titu Maiorescu încoace, dinainte de el chiar, din clipa în care s'a simțit că pașoptismul instaurează aci forme care nu corespund fondului, n'a existat cărturar, după cum n'a existat gânditor politic ale celor românești, care să nu ceară cunoașterea exactă a realităților noastre sociale și raportarea neconținută la ele. În artă și cultură, oridecâteori a fost deschisă problema specificului național; în politică, oridecâteori s'a vorbit de guvernări conforme cu « firea românului »; în materie de reformă socială, oridecâteori s'a cerut o adaptare la realitățile de aci și o unificare legislativă în sensul lor; în ordinea spirituală a individului însuși, oridecâteori s'a simțit nevoia participării organice la destinul unei ființe colective — peste tot s'a cerut și se cere același lucru: ceva care seamănă cu sociologia monografică.

Dacă am vroi să fim răutăcioși am da, din toți cărturarii noștri contemporani, extrase privitoare la necesitatea de a cerceta științific realitatea românească și am întreba acum pe unii dintre dânșii, care par a avea rezerve față de sociologie, de ce nu acceptă cu entusiasm ceea ce multă vreme au predicat cu entusiasm.

Dar, așa e natura omenească. « Video meliora proboque... » și atât.

S'ar putea răspunde totuși că până acum sociologia monografică n'a dus la cine știe ce rezultate deosebite. Dar atunci sunt de făcut două observații. În primul rând, o metodă poate fi bună cu toate că rezultatele la care a dus până acum nu s'au dovedit a fi excepționale. Căci rezultatele le dobândesc oamenii prin muncă, iar munca se cere făcută sub anumite condiții și necesită poate tocmai adeviziunea acelor care găesc nemerit să stea în rezervă. Și atunci cum se poate cere monografiei sociologice să prezinte izbânzi, când metodele ei nu sunt discutate în sine, ci în funcție de rezultat, iar rezultatul este, de multe ori, în funcție tocmai de cei care îl cer, ca o verificare.

Dar, în al doilea rând, sociologia monografică are efectiv rezultate. Dacă unii nu le văd, cu atât mai rău pentru ei. Și nu ar fi suficientă acea remarcabilă colecție a « Arhivei pentru știința și reforma socială », în cazul unei discuții cu oameni de bună credință?

Sociologia monografică totuși abia începe. Nici ea nu vrea mai mult decât să fie primită cu buna voință care se acordă oricărui început. Iar începutul, în această materie, îl fac cele două lucrări recent apărute: « Teoria Monografiei Sociologice » de d. Traian Herseni¹⁾, și « Tehnica Monografiei Sociologice » de d. H. H. Stahl.

Deși apărute în 1934, lucrările acestea, de întemeiere a unei metode și descriere tehnică a ei, sunt rodul unei munci de aproape zece ani care s'a săvârșit într'unul din laboratoarele cele mai interesante ale Universităților noastre: seminarul de sociologie al d-lui prof. D. Gusti. Mai mult decât atât. Sunt rodul unei munci de zece ani, dar mai ales rodul unui gând care datează de aproape un sfert de veac.

Trebuie consemnată — și suntem mulțumiți că avem prilejul s'o facem — stăruința cu care și-a urmărit d. D. Gusti un gând și un plan de lucru. S'au improvisat la noi destule școli și laboratoare (în înțelesul larg al cuvântului) — și majoritatea erau copiate după cele străine și adaptate, fără prea multă bătaie de cap, la Universitățile noastre. Dar, ca o metodă de lucru și o școală universitară să rezulte dintr'o obsesie de un sfert de veac, iată un lucru care se întâmplă ceva mai rar și care constituie, oricât, o garanție științifică.

În « Introducerea la cursul de istoria filozofiei grecești, etică și sociologie », prelegere făcută de d. D. Gusti cu prilejul deschiderii

¹⁾ Cu un studiu introductiv: Sociologia monografică știință a realității sociale, de D. Gusti.

cursului din 1910, d-sa spunea: «dacă avem vreo ambiție, e să putem întemeia un seminar de sociologie și etică, așa cum le-am cunoscut în studiile noastre îndelungate, în Germania» (Introducere, pag. 24). Socotim că d. D. Gusti a reușit, și că poate fi pe deplin mulțumit. Seminarul d-sale este poate chiar mai mult decât vroia d-sa în 1910, în sensul că a depășit modelul seminariilor germane: este un seminar în care s'a încheșat și s'a pus în practică o metodă de lucru la fel de științifică precum sunt metodele seminariilor din străinătate și, în plus, *originală*.

În ce constă această metodă nouă? Trebuie să ne întoarcem iarăși cu mai mult de douăzeci de ani în urmă pentru a vedea care este gândul dela care s'a pornit în această materie. În referatul «Ein Seminar für Soziologie, Politik und Ethik an der Universität Jassy» publicat în 1912 în reputata revistă «Vierteljahrsschrift für Wissenschaftliche Philosophie und Soziologie», d. D. Gusti arăta că intenționează să plece, pe timpul unui semestru, cu studenții seminarului d-sale, într'o regiune oarecare, pentru a face monografia unui sat. Și adăuga: «es gibt kaum eine Untersuchung, die geeigneter für das Erlernen der Methode der Kleinbeobachtung, und die sozialwissenschaftlich, soziologisch, politisch un ethisch wichtiger wäre als die allseitige Erforschung dieser sozialen Realität, des Dorfes» (pag. 237). Aceasta însemna că realitatea socială era, pentru prima dată, cercetată nemijlocit, în însăși ființa ei, și că sociologia își propunea să se constituie științific și pozitiv, părăsind terenul speculativ.

Gândul acesta fundamental s'a precizat și s'a îmbogățit de atunci încoace, dar nu s'a clintit cu nimic. Astăzi încă, școala d-lui D. Gusti nu face altceva decât să servească inițiativa aceea neașteptat de fericită, pe care d-sa a pornit-o în 1912. Ideea de a cerceta realitatea socială, pe plan de fapte și cu pretenții de pozitivitate, s'a dovedit a fi adânc fecundă. Evident, pentru mulți, întoarcerea aceasta la realitate, când tot secolul al XIX-lea n'a făcut decât să se aplice asupra realității, putea părea multora o idee banală. Ce e atât de original, își vor fi spus de sigur mulți, în a cerceta realitatea socială la teren? Această metodă de cercetare aparține tuturor științelor și, în definitiv, chiar unii sociologi, dacă nu toți, au aplicat-o.

Lucrurile însă nu stau tocmai așa. În introducerea pe care o scrie la studiul d-lui Traian Herseni, «Teoria Monografiei Sociologice», d. D. Gusti arată că, până acum, sociologia s'a lăsat compromisă de multe metode, care nu voiau să țină seama de realitatea vie. «Sociologia, scrie d-sa, trebuie însă să tindă spre teorie, prin fapte» (pag. 12). De aceea singura metodă care se impune este metoda monografică, prin care socialul se lasă prins și înțeles în unitatea sa vie. Astăzi ni se poate părea banal să se

propună cercetarea realității sociale prin studii la teren. Cu toate acestea nu suntem chiar atât de depărtați de timpurile, ba trăim chiar timpurile, când mulți sociologi se opresc la speculație, la deducție sau la alcătuirea unor clasificări de natură apriorică.

Dacă însă întoarcerea la realitate este prima măsură ce trebuie luată în câmpul sociologiei, nu orice fel de cercetare a realității poate constitui sociologia ca știință. Sistemul anchetelor superficiale, și deseori impresioniste, sau empirismul complet necritic al unor cercetări care adună fapte, pur și simplu pentru a aduna fapte și fără a tinde către nimic teoretic prin ele — constituie mijloace tot atât de insuficiente ca și speculația. Monografiile sociale s'au mai întreprins; dar ce aduce școala d-lui D. Gusti este fundamentarea sociologică pe care caută s'o dea acestor cercetări monografice.

Studiul introductiv al d-lui D. Gusti pune liniile mari ale noii metode de lucru, pe care d-nii Herseni și Stahl vor avea să o discute în amănunte. Înțelegând sociologia ca o disciplină care studiază întregul social în unitățile sale vii, iar nu « mutilându-l, cum fac reprezentanții științelor sociale particulare (economistii, juriștii, statisticienii, etc.), d. D. Gusti fixează cadrele în care vor avea să se facă cercetările monografice, și perspectivele spre care duc ele. « Cunoașterea științifică nu se poate bizui nici numai pe puterile rațiunii, nici numai pe îngrămădirea datelor; ea exprimă un raport între subiect și obiect, așa dar o inteligență îndreptată în afară și o realitate transpusă în categoriile rațiunii » (pag. 43). Iată de ce d. D. Gusti crede necesar să propună un nou sistem de sociologie, care să fie totdeodată un mod de înțelegere sociologică și un program de lucru.

Sistemul acesta este elaborat prin critica tuturor sistemelor sociologice existente, și este confirmat în virtuțile sale metodologice, de nenumărate cercetări la teren. Nefiind rigid, și constituind doar o alcătuire de ipoteze care au neconținut a se verifica la teren, un asemenea sistem poate încadra cu ușurință munca științifică a unui grup de cercetători în materie socială, și îndreptățește astfel nădejdiile finale ale sociologiei monografice, înaltele ei misiuni culturale și etice, precum și gândul acela neprețuit de a duce la o « știință a națiunii », care să fie schița exactă a realității sociale românești.

Cu această prezentare de program, care poate fi socotită în același timp o profesiune de credință științifică, lucrările d-lor Traian Herseni și H. H. Stahl capătă înțeles și unitate. « Teoria monografiei sociologice » este expunerea, în bună parte, dacă nu în întregime, a presupuzițiilor sistematice din gândirea d-lui prof. D. Gusti. Iar « Tehnica monografiei sociologice » reprezintă expunerea metodelor de lucru la care s'a ajuns în cadrul școlii d-lui prof. Gusti.

Am vroi să subliniem, cu acest prilej, faptul că întâlnim aci o adevărată școală. Întâlnim adică un grup de oameni care, fără a fi de loc lipsiți de originalitate, au lucrat totuși atât de mult împreună și au fost într'atât supraveghiați de profesorul lor, încât au ajuns astăzi la acea tovărășie de gând care se numește școală. Ideile lor se întrepătrund, fără să-i stingherească; sugestiile profesorului le conduc cercetarea fără s'o turbure; iar, în ultima instanță, experiențele și învățămintele elevilor folosesc de sigur profesorului însuși, al cărui sistem suplu se îmbogățește neîncetat, rămânând totuși neîncetat același în structura lui. Acesta este, hotărît, înțelesul de «școală»; fiecare este original și totuși prezența profesorului se simte peste tot.

Lucrarea d-lui Herseni încearcă așa dar să precizeze câteva puncte de doctrină care să ducă, prin monografie, la întemeierea sociologiei ca știință. Ca și celelalte discipline filozofice, sociologia simte nevoia să-și discute și lămurească fundamentele. În acest înțeles, introducerea lucrării d-lui Herseni ni se pare deosebit de prețioasă. D-sa pleacă dela întrebarea: cum este posibilă sociologia? Și arată că singura înțelegere justă a ei este cea funcțională.

Intr'un tablou de clasificare a științelor sociale, sociologia ar face parte dintre științele sociale statice explicative, împreună cu economia politică, dreptul, etnografia, etc., (pag. 83). Dar, spre deosebire de acestea, sociologia studiază *întregul*. Ea se ocupă încă odată cu fenomenele care revin științelor sociale particulare, dar face acest lucru în perspectiva întregului social, așa dar aruncând o lumină nouă asupra lucrurilor, semnificându-le adică într'altfel (pag. 90).

Autorul face apoi o critică sumară a diferitelor curente sociologice, din care desprinde un învățământ fundamental: acela că toate sociologiile existente suferă de lipsa unui contact cu realitatea. De aceea d-sa afirmă că «izvorul unic al cunoștinței despre realitate este realitatea însăși, iar metoda fundamentală de a o cunoaște e observația» (pag. 93). Așa se justifică metoda monografiei. Ea constituie o întoarcere la realitate; și, întru cât realitatea scapă unei cercetări științifice globale, monografia va avea să cerceteze bucăți de realitate socială, unități cât mai mici ale acestei realități. O astfel de unitate e constituită, în realitatea socială care ne înconjoară, de ceea ce numim: *sat*. Iată de ce prima etapă a monografiei sociologice va fi întemeierea monografiilor sociologice rurale.

Dar, înainte de a porni la întemeierea aceasta, care revine unor cercetări speciale, d. Herseni desfășură sistemul sociologic prin care se va putea ajunge la o explicație științifică a diferitelor unități sociale. Convins fiind că, în materie de sociologie, ipoteza științifică este nu numai permisă, ci și necesară (pag. 97), d-sa

desvoltă teoria generală a cadrelor, care condiționează viața socială, precum și teoria manifestărilor acestei vieți sociale însăși.

Trecând la metodologia generală, autorul arată și justifică acest lucru deosebit de interesant, că « explicația sociologică nu diferă de explicația științelor naturii, decât în grad, printr'un plus, prin o nouă perspectivă de cunoaștere, a înțelegerii, datorită participării noastre conștiente la realitatea pe care o studiem » (pag. 114). Cu alte cuvinte, putem ambiționa să explicăm un fenomen sociologic așa cum explicăm un fenomen al științelor naturii, cu o șansă în plus, aceea ca, pe cale simpatetică, să putem retrăi fenomenul în chestie și atinge astfel un fel de evidență fenomenologică.

Nu putem stăruii prea mult asupra lucrării d-lui Herseni, căci am ajunge astfel la o recenzie specială. Pentru moment nu vrem decât să înfățișăm liniile mari ale sociologiei monografice. Nu ne putem opri totuși să stăruim asupra valorii, nu numai de introducere la o metodă de lucru, ci și de speculație filozofică a acestei lucrări. Autorul pare, de altfel, un excelent cunoscător al problemelor de filozofie, unde intervine chiar, cu o siguranță remarcabilă. Ni se par demne de relevat, în acest sens, observațiile pe care le face cu privire la teoria inducțiunii, apoi legitimarea, extrem de justă, a deosebirii dintre psihologic și neologic; dar mai ales trebuie relevată teoria sociologiei ca obiectivare a spiritului, teorie care domină lucrarea de față, dar va face, după câte știm, obiectul unui volum separat. Cu acest volum, suntem siguri că numele d-lui Herseni va însemna ceva în filozofia românească.

Intru cât ultima jumătate a lucrării « Teoria monografiei sociologice » se ocupă de probleme oarecum speciale și de cercetare la teren, putem trece la lucrarea d-lui Stahl, « Tehnica monografiei sociologice ». Trebuie să spunem dela început că nu e vorba de o repetiție a temelor puse în discuție, ci de o reluare a lor pe plan practic. Sunt probleme pe care le întâlnești atât în introducerea d-lui D. Gusti, cât și în lucrările d-lor Herseni și Stahl. Dar aceasta nu înseamnă decât că avem deaface cu trei puncte de vedere diferite: unul programatic, altul teoretic și, în sfârșit, ultimul practic. În acest sens, am recomandat tocmai lectura comparată a acestor teme care revin. Ele ar face pe cetitor să vadă extrem de lămurit: ce vrea sociologia, ce necesită și ce poate ea.

În privința posibilităților de fapt ale sociologiei, lucrarea d-lui Stahl dă socoteală cu perfectă claritate. « Tehnica monografiei sociologice » este una dintre cele mai clare lucrări de sociologie care s'au scris și în același timp una dintre cele mai oneste. D. Stahl și-a dat truda nu numai de a învăța pe toată lumea ce înseamnă o problemă sociologică aplicată, cum se ia contact cu o

manifestare socială și cum se cercetează condiționările produse de un cadru social, dar nu s'a sfiit să afirme că sociologia e o știință modestă, care nu poate duce decât la cunoașterea unor categorii restrânse de lucruri și care în definitiv nu va teoretiza decât foarte târziu.

Intocmai ca d. Herseni, autorul nostru recunoaște că prima grijă trebuie să fie stabilirea ipotezelor. « Observația presupune prin definiție o alegere a faptelor de observat » (pag. 5). Deci tehnicianul recunoaște primatul teoreticului. Dar în altă parte va adăoga: « Una din mândriile pe care membrii monografiei sociologice o au, este aceea de a fi pornit la lucru, pe vremuri, cu ipoteze pe care le-au modificat apoi pe măsură ce lucrul acesta se impunea » (pag. 78).

Preocupat mai puțin însă de ipoteze, pe care le respectă dar nu are a le discuta, d. Stahl trece la observarea și înregistrarea manifestărilor sociale, unde dă o serie de prescripțiuni, sfaturi și uneori chiar metode organizate de lucru, prin care cercetătorul să poată ajunge la o cunoaștere exactă și completă a fenomenului studiat. Sunt, în acest prim capitol, pe lângă o serie întreagă de observații de metodă, conforme cu principiile generale ale monografiei sociologice, o altă serie de observații pur și simplu de bun simț, dobândite de d. Stahl și tovarășii săi în cursul celor șapte sau opt campanii monografice la care au participat. Socotim că faptul acesta constituie un câștig dintre cele mai însemnate, pentru școala d-lui D. Gusti. Căci, a avea experiență și a dovedi că prin experiență, mai mult decât prin cercetare teoretică, ai ajuns la anumite concluzii procedurale, înseamnă a nu putea fi dat la o parte de primul venit, care, în numele unei teorii și al unei metode apriorice de lucru, să desființeze tot ce ai făcut într'un plan oarecare. Nicăeri mai bine decât în lucrarea d-lui Stahl nu se poate vedea cât a însemnat sistemul cercetărilor la teren, pentru experiența științifică a studenților, pentru revizuirea metodelor și pentru verificarea sistemului de sociologie, chiar. Dacă pe plan teoretic poziția școlii de sociologie a d-lui D. Gusti era încă discutabilă, pe plan de fapte ea a dus la câteva afirmații și metode de lucru care, hotărât, sunt inatacabile.

În restul lucrării, d. Stahl discută cum se face tratarea problemelor sociologice, odată manifestările sociale înregistrate; și, în sfârșit, cum se face organizarea muncii colective la teren. Un ultim capitol dă îndrumări practice, dintre cele mai folositoare, pentru cercetătorii individuali (ca preoții și învățătorii) care neputând participa la o campanie monografică organizată, doresc totuși să lucreze în planul sociologiei științifice.

Scrisă, după cum spuneam, cu o claritate deosebită, lucrarea d-lui Stahl mai are un merit și nu dintre cele mai mici: acela

că e scrisă cu un talent literar care nu se întâlnește prea des. Deși pentru un cercetător științific literatura este, oricum, un gen minor, vom spune totuși că exemplele care abundă în cartea d-lui Stahl reușesc să facă din ea o carte fermecătoare. Și dacă vom adăoga că amănunțele și pitorescul unor scene și comportări românești sunt dintre cele mai revelatoare, vom convinge poate cetitorul că « Tehnica monografiei sociologice », așa savantă cum se prezintă în titlu și în aparență, constituie totuși cea mai caldă trimetere la cunoașterea realităților românești, din câte știm.

Pe marginea acestor lucrări de sociologie monografică, și înainte de a prezenta o concluzie care să le privească pe toate, am voi să enunțăm, fără alte desvoltări, câteva observații. Nu e vorba câtuși de puțin de obiecțiuni; e vorba doar de a cere, în nădejdea că le vom obține în vreo lucrare viitoare, explicații asupra tratamentului pe care îl aplică sociologiei școala d-lui profesor D. Gusti. Suntem convinși că, atât în sistemul d-lui D. Gusti, cât și în înțelegerea elevilor d-sale, observațiunile noastre se înlătură ușor. Cum însă sistemul n'a luat încă o formă definitivă, și cum, pe de altă parte, din lucrările d-lor Herseni și Stahl nu căpătăm răspunsul dorit, întru cât nedumerirea noastră depășește cadrele problemelor discutate, acolo, ne vom face observațiunile în nădejdea că vom servi sociologia însăși, silind-o să se lămurească pe sine cât mai deplin.

Observațiile sunt în legătură cu raportul dintre metoda sociologică și știința sociologiei. Am vroi să știm lămurit un lucru: este monografia singura metodă pe care și-o poate însuși sociologia?

În studiul introductiv pe care-l publică la lucrarea d-lui Herseni, d. prof. Gusti scrie textual că metoda monografică « este singura metodă pe care și-o poate însuși sociologia » (pag. 12). La pagina 71 însă, a aceluiași studiu, autorul scrie « sociologia are și alte posibilități de cunoaștere în afară de metoda monografică ». În aparență deci, ar fi vorba de o contradicție. În fapt însă, ne dăm seama îndată că nu este o contradicție, deoarece tot la pagina 71, d. prof. Gusti adaogă că, în ce privește « cunoașterea realității sociale concrete » numai, singura metodă este monografică sociologică. Deci monografia corespunde unui tip de sociologie. De asemenea, dacă ne referim la vederile d-lui Herseni, în punctul unde d-sa face critica sistemelor de sociologie contemporană, ajungem la același rezultat: monografia sociologică este singura metodă a sociologiei aceleia, care tinde să cunoască realitatea actuală.

În sfârșit, aceste două serii de afirmații sunt coroborate de un adjectiv care apare în schema sistemului de sociologie, politică și

etică, schemă publicată în pagina 10, a Introducerii la « Teoria monografiei sociologice ». În această schemă, unde fiecare cuvânt e greu de sens, sub titlul de sociologie ni se spune: « sistemul de cunoaștere a realității sociale *prezente* ».

Am subliniat cuvântul: prezent, pentru a arăta care pare a fi caracterul esențial al realității sociale pe care o cercetează școala d-lui D. Gusti. Este vorba de realitatea socială de astăzi și de aci. (Căci termenul « prezent » mai închide în el o restrângere: una de loc, pe lângă cea de timp. Un cercetător monografic român nu poate fi prezent în Japonia, de pildă. Nu pentru că nu s'ar putea deplasa până acolo. Dar pentru că, făcând-o, el nu va putea totuși participa la spiritul obiectiv al acelei ființe sociale, nu va putea adică trăi simpatetic fenomenele de acolo, întrucât nu cunoaște limba; sau, dacă o cunoaște, n'a trăit destul în acea societate; sau, dacă a trăit acolo, încă nu răspunde afectiv sau spiritual tuturor nuanțelor aceluia spirit obiectivat).

Nu insistăm asupra observațiunii noastre. Credem că am formulat-o suficient de clar pentru a putea căpăta răspunsul potrivit din partea eminentilor cercetători în cadrele sociologiei monografice. Până la obținerea acestui răspuns, care ne va lămuri de sigur măsura în care sociologia monografică este știință teoretică, stăpână a unor principii care să depășească momentul istoric și a unor metode care să se ridice la rangul de metode general științifice, suntem siliți să considerăm sociologia monografică drept o disciplină al cărei destin e legat de sistemul de filozofie a istoriei în care crezi. E adevărat că d. Herseni scrie: « După sociologia satului (sau paralel), după Știința Națiunii se vor încerca sociologiile parțiale ale tuturor unităților sociale (orașe, fabrici, ferme, parte chiar studiate), apoi sociologiile ansamblurilor: sociologia regiunii, a țărilor, a statelor, până vom cunoaște în toată profunzimea întreaga realitate socială existentă; studiile acestea vor constitui cu adevărat o sociologie științifică ». Dar o știință nu se poate constitui fără legi generale. Știm că d. Herseni înlocuește (pag. 110) metoda numită de Husserl « generalisierende » prin metoda numită « ideierende » a aceluiași. Dar aceasta înseamnă că sociologia va ajunge — ridicându-se dela realitatea prezentă — la esențe sau tipuri sociale anumite. Și de acestea nu mai dă ea socoteală, ci o filozofie a istoriei.

De altminteri, pentru noi, pretențiunea sociologiei de a da socoteală numai de realitatea socială *prezentă* (fără nici o presupunție de metafizică a istoriei) n'ar fi de loc prea modestă. În definitiv nu vedem de ce ar ambiționa toate științele să atingă regiunile înalte ale generalului și universalului. Pentru asemenea pretențiuni s'au năruit științe mai vanitoase încă decât sociologia monografică. De ce ar face-o și ea?

Sociologia monografică, așa cum o înțelegem noi, are un câmp de cercetări nesfârșit de întins și o demnitate științifică dintre cele mai impunătoare. Ea vrea să dea socoteală de ceea ce este *astăzi* și *aci*. Am făcut în repetate rânduri o filozofie a trecutului și una a viitorului. Poate e cazul să facem odată și una a prezentului. Și cum prezentul e altul neîncetat, tema sociologiei monografice este devenirea spirituală a omenirii însăși. Așa cum știința națiunii, a națiunii de azi, ne va da impulsuri noi și juste pentru viețuirea mai bună, pe toate planurile, a clipei de azi; tot așa, poate, o știință a umanității de azi — țintă finală a monografiei sociologice — va învăța lumea de fiecare zi a istoriei să trăiască mai bine în spiritul propriei ei istorii. Nu e destul pentru o știință? Nu e chiar prea mult?

CONSTANTIN NOICA

CRONICA PLASTICĂ

Intr'un articol apărut în numărul din Iunie al « Revistei Fundațiilor Regale », d. Béla Bartók face o serie de considerații asupra muzicii populare.

El formulează clar raportul care există între artele « culte » și cele « populare ». D. Béla Bartók se ocupă, e drept, numai de muzică. Dar vederile lui depășesc obiectul disertației, luminând întreaga problemă a artelor populare. România e în deosebi de bine înzestrată în ceea ce privește acest imemorial și confuz fond de bogății, care i-a fost transmis din depărtarea veacurilor prin răbdarea unui neam harnic. Astăzi însă, comoara aceasta poate fi risipită ori întrebuițată cu înțelepciune, dar nicidecum păstrată neatinsă ca până acum. Suntem puși la o grea încercare. Viața de azi e un violent corosiv care n'o să cruțe frăgezimile și subtilitățile estetice țărănești. Monotonia progresului va tinde să destrame particularitățile regionaliste și fantezia anonimilor artiști, plugari sau ciobani.

În multe țări europene nu mai există decât crâmpee de artă populară, păstrate adesea în mod artificial și brut. În altele, atmosfera locală a colorat, ca în Spania și Rusia de exemplu, o civilizație întreagă. La noi nu s'a făcut, pare-se, încă transfuziunea de sânge. Artele « culte » și cele « populare » stau adesea față în față, înfricoșător de străine. Și totuși, ce entusiasm au provocat doinele, țesăturile și zugrăvelile românești! Acest lucru nu poate fi negat. Dar, desbrăcându-ne de orice sentimentalism, fie-ne îngăduit a observa, în fața acestei grave probleme, că poate curiozitatea ar fi trebuit să fie de cel puțin aceeași intensitate ca aceea

a entuziasmului. Și tocmai acest lucru nu s'a întâmplat. România de altă dată ne-a lăsat imaginea perfect omogenă a unei arte unitare în care arta «cultă» și cea «populară» nu se diferențiau decât prin subiecte tratate.

La începutul acestui secol s'a observat că drumul imitațiilor se termină cu un impas. Un simțimânt de mândrie națională ne-a întors privirile asupra vieții românești. Ideea unui specific românesc și-a croit drumul în mintea unora, până la obsesie. Cu toate acestea, atâtea intenții bune n'au dat naștere unui puternic curent de estetică românească. De ce? D. Béla Bartók ne dă răspunsul.

D-sa spune: «*compozitorul trebuie să cunoască muzica populară a țării sale și să stăpânească mijloacele ei de expresie în aceeași măsură ca poetul limba maternă*». Or, în pripa entuziasmului s'a compus de o generație întreagă, de artiști, muzicanți, pictori și mai ales arhitecți, un buchet de motive culese la iuțeală, care au fost repede banalizate, și care, în loc să dea vigoare spiritului, îngreuiau concepția ca niște obiecte moarte de muzeu. Se ajunsese deci exact la rezultatul contrar celui dorit...

În același articol cetim: «Nu ajunge nici pe departe să-ți înțești compozițiile cu motive muzicale țărănești sau cu imitații de-ale lor; aceasta n'ar duce decât la ornamentare cu totul superficială și neesențială».

Superficiale și *neesențiale* au fost elementele arhitecturii românești, întrebuințate cu disperare până la ivirea stilului denumit modern. *Superficiale* și *neesențiale* au fost majoritatea elementelor românești, smulse din ierbarul artelor populare și întrebuințate fără spirit critic și fără discernământ într'o grabnică idee de adaptare.

Cine cercetează bibliografia operelor documentare asupra plasticeii țărănești, va înțelege ușor de ce prima încercare a unei expresii românești în domeniul plastic n'a dus la rezultatele așteptate, ci a împins publicul obosit și nemulțumit spre un modernism adesea tot atât de puțin autentic ca românismul ce-l precedase.

De abia de câțiva ani se popularizează variatele aspecte ale plasticeii românești și se studiază cu mai multă metodă subtila geneză a artelor populare. Se acreditase ideea că artele populare erau expresia cea mai curat românească care se putea găsi. Unii autori, grăbiți de a formula sentințe în acord cu ideile lor plastice, au decretat că tot ce nu era popular era suprapus, superficial și de înlăturat, în căutarea unui specific românesc.

Artele populare, privite cu atenție, indică o sumă de influențe, precizează o sumă de înrudiri cu alte popoare, cu alte civilizații, dintre care unele astăzi apuse, și, departe de a izola poporul

românesc, îl leagă printr'o serie de filiațiuni atât de evul mediu cât și de cea mai depărtată antichitate.

Arta țărănească văzută în această lumină apare ca foarte evoluată, apare cu legile ei misterioase și subtilitățile ei grele de prins, mai mult ca o *disciplină* decât ca un mijloc de a găsi motive. « Buna mânuire a melodiilor țărănești este una din cele mai grele probleme, fără îndoială tot atât de grea ca invenția unui material tematic propice. Ajunge să ne amintim că o temă dată înseamnă din capul locului o îngrădire ». D. Béla Bartók pune punctul pe *i*. În loc ca arta țărănească, muzica țărănească, să apară ca o disciplină și un exemplu de măsură și de gust, ea a fost luată ca un câmp de exploatare, din care fiecare a smuls ce îi trebuia. Și de aceea lecția trecutului românesc, care este esențialmente țărănească, a rămas fără efect, cel puțin până acum.

Pe pământul românesc conviețuesc două arte: una cultă și cealaltă populară. Descinderea în mijlocul minunatei lumi a artelor populare nu s'a făcut încă decât prea rar și în cazuri izolate. Tematica țărănească « este tot ce se poate închipui mai desăvârșit și mai variat în ceea ce privește plâsmuirea artistică; puterea ei expresivă este nebănuț de mare, și în același timp îi lipsește orice fel de sentimentalitate, orice ornamentație inutilă ».

Această definiție a însușirilor artelor populare s'ar aplica și celor mai desăvârșite expresii ale artelor clasice. Trebuie restabilit cât mai grabnic echilibrul între sentiment și cunoaștere. Și până acum sentimentul n'a lipsit.

G. M. CANTACUZINO

SOCIOLOGIE EXPERIMENTALĂ

Știință viguroasă, în continuă frământare de viață, sociologia încearcă mereu alte căi de cunoaștere și alte vaduri spre realitate. Întârzie, în chipul acesta, să-și statornicească definitiv ființa, câștigă în schimb în adâncime și siguranță prin puțința de îndreptare pe drumuri încercate. Noua formulă: *sociologie experimentală*, răspândită de francezul Paul Descamps (*La sociologie expérimentale*, Paris, 1933), merită o cercetare mai de aproape, pentru că va însemna poate o înclinare spre pozitivism și exactitate, sigur: o apropiere treptată de fapte, așa dar de realitate, rostul însuși al oricărei științe. Nu ne gândim la o dare de seamă, ci numai la câteva considerații în legătură cu noua răspântie.

Descamps însuși nu reușește să-și realizeze complet gândul. Rămâne, deși în stăpânirea unei idei fecunde și revoluționare, pe linia nu numai veche, dar și învechită a științei sociale gen

Le Play, Tourville și Demolins. Experimentul, acest încercat instrument de cercetare, nu i-a sugerat decât un titlu, care dacă valorează cât un program, nu acoperă totuși decât o lucrare de proporții științifice reduse. Ca punct de plecare Descamps ia afirmația lui Émile Waxweiler (din *Esquisse d'une Sociologie*) că experimentarea constă în verificarea unei ipoteze prin observarea fenomenelor sociale în condiții pregătite în acest scop, sau ca formă mai puțin completă: în simpla provocare a unui fapt în vederea observării, întru cât apariția lui spontană este rară sau greu de observat. Așa dar observația organizată pentru verificarea unei teorii sau ipoteze, ca și provocarea faptului de observație sunt adevărate experimente. În lumina acestei concepții, care își găsește de altfel rădăcinile în științele naturale, încearcă Descamps și reușește într-o măsură oarecare, dacă nu să realizeze, să înfățișeze *posibilitatea* unei sociologii experimentale. Mai ales în cercetările sociologice de teren, în care metoda întrebării (conversația) joacă un rol foarte însemnat, posibilitatea experimentului este evidentă, întru cât răspunsurile primite trebuiesc și pot fi verificate. Răspunsurile privitoare la compoziția familiei, la mărimea exploatarii agricole pot fi verificate la primărie, cele privitoare la istoria familiei, starea morală sau gradul de instrucție pot fi verificate la vecini, la preot, la învățător etc. Informații prețioase (în același scop) se pot afla la moșieri, la medici, la sindicatele agricole (în Franța) și la autoritățile sociale, adică la persoanele care se disting de ceilalți prin influența lor socială sau prin valoarea lor morală. Aceste verificări intenționate (ca orice confruntare în timpul cercetării) constituiesc după Descamps o formă precisă de experiment, anume observarea pregătită și mărturiile provocate în vederea verificării faptelor adunate. Mai departe, spre pildă, dacă bănuim că izolarea (provocată de condiții geografice și economice) atrage după sine o scădere a sociabilității și încercăm să verificăm bănuiala noastră, făcând pe țărani să vorbească și să ia atitudini sociale, vom întreprinde tot un experiment: observarea în condiții pregătite ca să verificăm o ipoteză. În sfârșit, organizarea unor anchete în condițiile cele mai prielnice pentru aflarea cauzelor și întinderii faptelor semnalate și prin confruntarea minuțioasă a mărturiilor este, după Descamps, tot o experimentare.

Se înțelege că o direcție experimentală nu poate primi decât sociologia întemeiată pe observație, fiind vorba mai ales de observația directă. Sociologia, cum era și firesc, a fost multă vreme o știință de speculație, mai mult o știință de concepte decât o știință de fapte. De aceea nu i s'a pus sub nici o formă problema experimentului. Dar ultimele direcții în sociologie au schimbat mult această situație. Speculația își păstrează încă locul de cinste,

dar nu mai este socotită singura formă a științei. Se va ajunge poate, din pricina exagerărilor, chiar la o totală discreditare a ei. Mulțimea sistemelor de sociologie și a contradicțiilor neîmpăcate dintre ele se pune azi mai ales în sarcina speculației și a încălcării planului științific de către cel filozofic. De aici întoarcerea spre realitate și încercările de apropiere a unor metode mai prudente și mai greoaie, dar în schimb mai temeinice și mai exacte. În noile manifestări ale sociologiei, observația își recapătă din ce în ce mai mult rostul ei fundamental, de metodă unică prin care se promovează cunoștințele omenești. E destul să ne gândim la sociologia americană, pentru care știința sprijinită numai pe bibliografie n'a fost niciodată în mare cinste; la Școala Le Play din Franța, care acumulează de ani de zile material peste material, contestând și reușind până în cele din urmă să scadă mult din prețuirea Școlii lui Durkheim, scoborită direct din pozitivistul Auguste Comte, rămas în sociologie un filosof; sau în aceeași țară: Maunier cu școala sa în plină formație, care explorează direct și cu mult succes domeniul nou, dar atât de interesant al sociologiei coloniale. Și ca să nu uităm nici Germania, țara filosofiei și a sociologiei speculative, sociologi de talia lui L. von Wiese, Freyer, Rumpf etc. simt nevoia cercetărilor directe și a contactului viu și plin cu realitatea. La noi meritul unei atari direcționări a sociologiei aparține școlii sociologice dela București al cărei conducător este d. profesor D. Gusti, teoreticianul și inițiatorul sociologiei monografice ca știință a realității sociale. Așa dar sociologia se clădește pe o suprafață din ce în ce mai răspândită ca o știință de observație. Ca atare problema experimentului începe să i se pună în chip neîndoios.

De ce observația atrage experimentul? Faptul a fost remarcat și lămurit magistral încă de Claude Bernard în lucrarea clasică: *Introduction à l'étude de la médecine expérimentale*. Omul nu se mărginește să vadă, el gândește și vrea să cunoască semnificația fenomenelor a căror existență i-a fost descoperită prin observație. Pentru aceasta el raționează, compară faptele, le întrebă și controlează răspunsurile primite unele prin altele. Acest gen de control, cu ajutorul raționamentului și al faptelor constituie, după Cl. Bernard, experiența, singurul procedeu pe care îl deținem ca să ne instruim despre natura lucrurilor care sunt în afară de noi. Omul de știință învață totdeauna prin experiență, prin ea își îndreaptă neîncetat ideile științifice, teoriile sale, le potrivește cu numărul crescând al faptelor și se apropie în chipul acesta treptat de adevăr. Putem învăța, adică putem câștiga experiență privitor la cele ce ne înconjoară în două feluri: empiric și experimental. Există o instruire sau o experiență inconștientă și empirică pe care o obținem prin practica fiecărui lucru. Dar

această cunoaștere câștigată astfel nu este mai puțin însoțită de un raționament experimental vag, pe care îl îndeplinim fără să ne dăm seama și prin care apropiem faptele ca să întreprindem asupra lor o judecată. Acest drum obscur și spontan al spiritului a fost schimbat de oamenii de știință într'o metodă clară și raționată, care procedează mai repede și conștient în vederea scopului propus. Astfel apare metoda experimentală în științe, prin care experiența se câștigă în virtutea unui raționament precis privitor la o idee care provoacă observația și controlează experiența. Există așa dar, în orice cunoaștere experimentală, trei faze: observația făcută, comparația stabilită și judecata motivată — și două lucruri de avut în vedere: arta de a obține fapte exacte cu ajutorul unei investigații riguroase și arta de a le pune în valoare cu ajutorul raționamentului experimental pentru a obține cunoașterea legii fenomenelor. Prin observație, cercetătorul aplică în studiul fenomenelor procedeul investigației simple sau complexe, fără să schimbe nimic, culegând numai ceea ce îi oferă natura. Prin experiment, el folosește procedeele investigației ca să schimbe și să varieze fenomenele sau să le provoace apariția în împrejurări sau în condiții în care natura nu i le înfățișează. În sensul acesta, observația este cercetarea unui fenomen natural; experimentul — cercetarea unui fenomen schimbat de cercetător. Distincția aceasta desparte științele de observație de cele experimentale. În înțeles abstract, observația este constatarea unui fapt, iar experiența — controlul unei idei printr'un fapt. Știință de observație va fi știința în care se raționează cu fapte de observație naturală, iar știință experimentală va fi cea întemeiată pe experimente, în care se raționează cu fapte obținute în condiții create, determinate de experimenter. Astfel există științe, ca astronomia, care se mărginesc la observație, fiindcă fenomenele pe care le studiază sunt în afară de sfera noastră de acțiune; însă științele terestre pot fi în același timp științe de observație și științe experimentale. E de remarcat că toate științele acestea încep prin a fi științe de observație pură și numai în măsura în care înaintează în analiza fenomenelor devin experimentale. (Vom arăta îndată că acesta este și mersul sociologiei).

Experimentul nu este în fond decât o observație provocată într'un scop oarecare. În știință, experimentul urmărește să controleze sau să verifice valoarea unei idei experimentale. Dacă însă observația este realizată anterior, fie pe cale firească, fie accidental, fie chiar de alt cercetător, ea poate fi primită și *invocată* pentru verificarea unei idei experimentale. În cazul acesta, experiența nu este decât o observație invocată în vederea controlului. De unde rezultă că, pentru a raționa experimental,

se cere în general o idee și o invocare sau o provocare a faptelor, adică a observațiilor în scopul de a controla această idee preconcepută. Se poate însă întâmpla să provocăm observația tocmai ca să obținem o idee experimentală. Așa dar, ori de câte ori e posibil, cercetătorul este în același timp și observator și experimentator, el urmărește descoperirea unor idei noi, caută fapte pentru a trage concluzii sau provoacă o experiență pentru a controla idei anterioare. Omul de știință deplin îmbrățișează în același timp teoria și practica experimentală. 1. El constată un fapt. 2. În legătură cu acest fapt în spiritul său se naște o idee. 3. În vederea acestei idei el raționează, institue o experiență căreia îi imaginează și îi realizează condițiile materiale. 4. Din această experiență rezultă noi fenomene care trebuiesc observate și așa mai departe. Spiritul omului de știință se găsește într'un fel mereu între două observații: una ca punct de plecare, cealaltă drept concluzie a raționamentului.

Multe din ideile acestea ale lui Claude Bernard sunt astăzi unanim cunoscute; reținem pentru noi afirmația că toate științele de observație trec cu necesitate, într'o anumită fază a dezvoltării lor, dacă faptul acesta le este cu putință, la experiment. Și dacă repetăm că observația în sensul larg de contact cu realitatea este singura cale de promovare a cunoștințelor omenești, ne dăm ușor seama că toate științele trebuie să adopte ca punct de plecare observația și să devină apoi experimentale. Totuși lucrurile nu stau atât de simplu. Mai întâi se impun câteva precizări terminologice. Experiența este altceva decât experimentul. În limbajul de toate zilele om cu *experiență* este un om încercat, un om pățit, care a trecut prin multe și a învățat multe. Se spune apoi în sens de trăire: experiență religioasă, experiență mistică etc. în știință: experiență individuală și experiența speciei, în teoria cunoștinței, cum remarcă Lalande: experiență externă (percepție), experiență internă (conștiință). Principial experimentul nu se leagă direct cu nici una din experiențele acestea — și totuși va trebui să distingem aici științele fizice de cele antropologice (psihologice, culturale, spirituale etc.) și să vedem dacă nu cumva câmpurile lor de experimentare diferă. E sigur că în științele fizice experimentul este observația provocată în anumite condiții bine determinate, fie ca să dobândim o idee experimentală, fie ca să controlăm o teorie sau să verificăm o ipoteză. Experimentul aici este o metodă obiectivă de cercetare, cu totul deosebită de trăire, de experiență în celălalt sens. Dar în științele antropologice se schimbă situația. Aici putem încerca un experiment chiar în legătură cu o trăire, să provocăm experiență oarecare în vederea cunoașterii ei științifice. Savantul care s'a spânzurat în laborator cu titlul de experiment ca să

studieze sinuciderea, a trăit concomitent cu săvârșirea experimentului și experiența sinuciderii. La fel putem experimenta, în vederea cunoașterii, o experiență religioasă, mistică, morală etc. În științele naturale distincția între experiment ca metodă de cercetare și experiență ca trăire este foarte precisă, dar nu din cauza întâmplărilor însăși, ci din pricina diferenței de esență între cunoscător și realitate, între subiect și obiect. Omul nu poate participa efectiv, ca parte, într'o combinație chimică, nu se poate uni cu un element oarecare, ca să vadă cum decurge întâmplarea combinării. În științele spiritului diferența aceasta nu există. Obiectul este de același gen cu subiectul. De aici posibilitatea mult mai largă a experimentării. Cercetătorul spiritual poate să-și provoace lui însuși anumite stări pe care vrea să le studieze. Faptul de astă dată este perfect posibil. Ca să studiem căsnicia, ne putem noi înșine căsători; ca să studiem conducerea sau supunerea, putem noi înșine lua un post de comandă sau să ne supunem unei discipline. Prin urmare aici experimentul este posibil și prin trăire, experiența în sensul ei larg se leagă de experimentul propriu zis. Faptul acesta nu-l putem pierde din vedere în aplicarea unei metode experimentale în sociologie.

Câteva lămuriri prealabile. Realitatea socială, obiectul de cercetare al sociologiei, este accesibil în mare măsură cercetătorului; dar, fiind vorba de oameni, realitatea aceasta nu poate fi supusă experimentării. Se opun motive de ordin moral. Firește că sunt multe experiențe posibile pe care nu le putem întreprinde cu oamenii. E vorba de experimentele vătămătoare. Există însă atâtea altele care nu strică nimănui, încât din acest punct de vedere sociologia experimentală rămâne posibilă. Să amintim lucrarea lui Léon Donnat: *La Politique expérimentale*, care cere, între altele, aplicarea unor legiuri cu titlu de experiment într'o singură parte a țării (un județ, o comună etc.) și numai dacă se dovedește că legea este bună să se generalizeze, în chip obligator. Politica aceasta experimentală nu numai că n'ar fi vătămătoare, dar ar fi de o mare utilitate obștească. În sfârșit, în sens de contact cu faptele, de știință întemeiată pe experiență, știință a posteriori, sociologia este legată cu necesitate de experiență. Faptul acesta o îndepărtează de speculația pură și o apropie de realitate. Prin aceasta, implicit, sociologia este o știință de observație. Am arătat însă cum dela observație științele trec prin simplă dezvoltare la experiment. Așa s'a întâmplat cu psihologia individuală, apoi cu cea socială, cu geografia, pedagogia etc. Acum a sosit și rândul sociologiei să-și urmărească experimental anumite probleme. Într'un sens, sociologia este mai de mult « experimentală » — pentru că dacă ea n'a provocat experimente sociale, a putut să *invoce* altele făcute în scopuri politice, economice,

sociale etc. Intr'adevăr realitatea socială decurge, adeseori, după legile firii și atunci cunoașterea ei se face exclusiv prin observație, dar oamenii politici sau împrejurări externe întâmplătoare o supun, alteori, unor condiții artificiale, săvârșind adevărate experimente. Contactul între rase, civilizații și culturi în fenomenul colonizării, economia dirijată și de plan, fenomenul rusesc, fenomenul italian, american sau german constituiesc tot atâtea experimente pe care sociologul le poate observa, și dacă nu le-a provocat el, pentru lămurirea vreunei probleme de sociologie, le poate invoca în acest sens. De curând e vorba însă de experimentul propriu zis. Acesta este posibil în sociologie în două feluri: mijlocit, ca în științele fizice, și nemijlocit, ca în științele spiritului.

Experimentul nemijlocit constă în participarea efectivă a cercetătorului la viața socială pe care o studiază. Unul din teoreticienii acestei căi, Valdour, a numit-o *metodă concretă* (cf. *La Méthode concrète en Science sociale*, 1914). El susține că realitatea socială vie nu poate fi cunoscută prin nici o altă metodă mai bine decât prin observația *trăită* — dacă vrem să studiem armata, trebuie să ne încorporăm într'o armată, dacă vrem să studiem agricultura, trebuie să ne facem un timp agricultori. El însuși a studiat în chipul acesta, muncind efectiv și integrându-se ei, viața muncitorească (cf. *La Vie ouvrière. Observations vécues*, 1909). Valdour însă nu și-a dat seama că procedeul său are valoarea unui adevărat experiment, care se poate, firește, generaliza în cunoașterea întregii vieți sociale. Pentru că, ce înseamnă participarea efectivă la viața socială studiată, decât provocarea, în condiții determinate și în vederea cunoașterii lor științifice, a unor stări sufletești și a unor trăiri, comportări, relații și integrări sociale chiar la cercetător? Nu putem socoti ca experiment, ci numai ca observație, fapta cercetătorului care deși studiază o stare socială proprie nu și-a provocat-o singur sau nu și-a provocat-o în acest scop. De pildă un profesor universitar de carieră, care publică studii despre viața socială universitară nu este un experimentator — trebuie să considerăm însă astfel pe cel care lucrează un timp într'o mină numai ca să studieze viața minerilor sau se bagă la stăpân ca să cunoască viața de slugă. Iată primul fel de experiment. Al doilea fel este asemănător celui din științele naturale. Il putem numi nemijlocit. Experimentatorul provoacă fenomenul la alții, apoi îl observă exterior și cu obiectivitate deplină. Subiectul cunoscător își păstrează neconținut această calitate față de obiect, nu se confundă cu acesta ca în cazul dintâiu. Și acest fel de experiment este posibil în sociologie. De pildă, vrem să studiem mentalitatea și relațiile sociale ale cetelor de copii dintr'un sat. Aruncăm monede,

inegale ca valoare și inferioare ca număr, copiilor adunați. Se va încinge o încăerare și o goană după monede și vom putea urmări foarte bine în acest experiment comportările copiilor (vor împărți bani frățeste, se va socoti fiecare proprietarul monedei câștigate etc.). Putem apoi varia condițiile — adunăm copiii de același sex, de aceeași vârstă sau dimpotrivă, — observațiile acestea ne permit destule concluzii. La fel putem pune pe primarul unei comune să convoace consiliul comunal în anumite condiții și să discute anumite chestiuni — sau putem pune pe rând vorbitori la adunări care să propovăduiască anumite doctrine politice și să urmărim reacțiile sătenilor. Sunt tot atâtea experimente.

Sociologia experimentală este așa dar posibilă. Firește, ea nu va acoperi întreg domeniul sociologiei, rămân destule probleme care nu pot fi urmărite experimental, altele pe care le putem studia mai ușor prin observația simplă, dar experimentul va însemna un pas înainte în dezvoltarea acestei științe. Experimentul are avantajul că ne pune faptul pe care vrem să-l studiem oricând la îndemână, apoi ne asigură condiții de studiu mult superioare față de cercetarea faptului spontan. În toate științele, experimentul a dus la o mai mare exactitate, avem deci dreptul să sperăm și pentru sociologie același rezultat. Desigur considerațiile noastre sunt cu totul sumare, va trebui să se revină odată cu toată amplexarea cuvenită, deocamdată ne mulțumim să ridicăm problema și în sociologia românească. Mai ales cercetările monografice, pe care le întreprinde *Institutul Social Român*, întemeindu-se direct pe observație, vor evolua în mod necesar spre o sociologie experimentală. E bine deci să ne cunoaștem din vreme și această posibilitate.

TRAIAN HERSENI

LUMINA CE SE STINGE ¹⁾

Deși lucrare mai veche (scrisă prin 1930—1931, înainte deci și de *Maitreyi* și de *Intoarcerea din rai*) *Lumina ce se stinge* este caracteristică pentru rolul cu totul special al d-lui Mircea Eliade în romanul românesc. Scriitorul acesta descoperă romanului nostru câmpuri de observație sau de imaginație atât de diverse, de surprinzătoare și de noi, încât nu e riscat să spunem că opera sa este în evoluția genului epic la noi, « adevărată revoluție de material ». Oamenii, dramele și peisajele romancierului Mircea Eliade constituie o lume, pe care literatura noastră n'a cunoscut-o

¹⁾ Roman de Mircea Eliade; editura « Cartea Românească ».

până la el, o lume depășind cu mult cadrul « sufocant de mici anecdote locale, în limitele căruia au trăit, au scris, au copiat și s'au plictisit atâția romancieri mari și mici.

Să numere cineva, dacă are timp și curiozitate, toate « temele » de roman, pe seama cărora a trăit resemnată literatura noastră în ultimii 30 de ani, să numere toți « eroii-tip », « toate momentele tari », toate « problemele » și toate « dramele », care au alimentat epica noastră — și va băga de seamă uimit că degetele ambelor mâini vor fi prea numeroase pentru această socoteală. Nu, hotărât, nu cred că s'ar putea identifica zece teme distincte de roman, zece tipuri distincte de erou (căci noi am rămas multă vreme la prejudecata « tipurilor », uitând că un « tip » nu este un om, ci abia o schemă de om).

Mircea Eliade a depășit dela debut (*Isabel și Apele Diavolului*) acest univers redus. Prima sa carte aducea sub vâlul ei de lirism o incontestabilă forță epică totuși, realizând câteva siluete pe care nu le mai întâlnisem nicăeri în altă parte: Domnișoara Roth, familia Axon, tânărul Tom, fetele Irving, imagini sumare sau complete, dar de o incontestabilă putere de a trăi. Epica noastră făcea cunoștință cu figuri neobișnuite. *Maitreyi* a continuat această explorare și a cucerit în « galeria figurilor de roman », cum se zice, câteva noi locuri, aparținând exclusiv romancierului Eliade.

Evident, *Isabel* și *Maitreyi* erau cărți « exotice » — lucru care ar putea să explice caracterul lor *originar*. Nu cred însă în temeiul acestei obiecții. Exotismul e insuficient. Sunt romancierii care își plasează anume eroii în țări străine, pentru a-i face originali, ceea ce nu-i scapă totuși de banalitate. Platitudinea nu are patrie. La equator, la poli sau pe Calea Victoriei, vei vedea aceiași oameni comuni și fără semnificație, dacă ochii tăi nu sunt făcuți să vadă altceva. De altfel, chiar atunci când d. Eliade s'a fixat într'un cadru românesc, urban și imediat actual, ca în romanul său *Intoarcerea din Rai*, chiar atunci lumea pe care o cerceta, oamenii și problemele care îl interesau treceau de nivelul scăzut al pensionarilor, idealiştilor și inadaptaților, care formează de atâta amar de vreme materialul preferat al literaturii noastre epice.

S'ar spune că vocația d-lui Eliade este aceea de a descoperi orizonturi noi, geografice uneori, ca în *Maitreyi*, spirituale alte ori, ca în *Lumina ce se stinge*. Iată de ce activitatea sa literară ni se pare a fi « revoluția de material » de care vorbeam mai sus.

Rolul acesta nu e deloc comod, iar rezultatele lui pot fi derutante. Mircea Eliade e un scriitor dificil, care-și va surprinde mereu cetitorul, prin refuzul său de a se fixa într'un « gen », o manieră sau un stil. Publicul nu iubește surprizele. El vrea să

fie orientat fără efort, fără schimbări violente. D. Eliade l-a dezamăgit în acest sens și-l va mai dezamăgi de multe ori. În orice caz, *Lumina ce se stinge* este o apariție ciudată, fără precedent și poate fără urmare, o carte pe care istoricul literar n'ar ști unde s'o încadreze. Din fericire, noi nu suntem istorici și avem prin urmare dreptul de a primi această operă ca pe un fapt izolat, bucurându-ne de unicitatea lui.

* * *

Ce este *Lumina ce se stinge*? Un roman detectiv? Un roman fantastic? Un roman de probleme metafizice?

Greu de răspuns. Pentru a simplifica, să spunem că este, înainte de orice, un roman. Un roman a cărui desfășurare anecdotică e greu de urmărit, căci linia i se pierde prin câteva episoade obscure și i se frânge de câteva ori în incidente misterioase. Începând cu o lovitură de teatru (primele două pagini sunt Sherlock Holmes pur și simplu), cartea intră brusc într'un mister dens și stufos, mister de fapte în primul rând, căci nu știm bine ce se întâmplă, mister de semnificații în al doilea rând, căci nu cunoaștem sensul celor întâmplate. Foarte cu greu izbutim în decursul lecturii să reconstituim elementele jocului și să-i pricepem logica, o bună parte rămânând până la urmă fără soluție.

Fără a rezuma cartea, căci rezumatul nu spune niciodată nimic, să încercăm a pune puțină ordine în această lectură atât de ciudată.

Un anume Cesare, bibliotecar al unei mari biblioteci de provincie, a cunoscut înainte de război, în timpul studiilor, la École de Chartes, pe un tânăr matematician turc, Haruni, tip de geniu, fantezist și strălucitor. Acest Haruni îi expusese o fantastică teorie a istoriei ca fruct al unui fapt individual, ce modifică viața, creează o mitologie și o cultură pe urmele sale. La un moment dat, cineva îndrăznește o acțiune «*gratuită, monstruoasă și amorală*», iar pe urmă viața, oamenii, instituțiile se atârnă de această acțiune, căutând în ea un sens, o justificare.

... *istoria e numai creșterea corectă a unor semințe semănate la întâmplare de anumiți oameni, cu mii de ani înainte, sau numai cu câteva zile* (pag. 118).

... *Cineva acționase din propria lui vrere, spontan și gratuit; ca să-l înțeleagă, ca să reziste tentației de a-l imita, sau ca să asimileze rodul activării — comunitatea cristalizează în jurul actului său mituri, rituri, legi* (pag. 120).

Această teorie are pentru Haruni nu numai un interes abstract, ci mai ales unul imediat, practic, realizabil. El crede într'adevăr că o asemenea «*acțiune liberă*» este oricând posibilă și că, dacă ar găsi un agent potrivit, ar putea prin el să creeze un nou mit, poate o nouă istorie, pornind dela un act «*neimplicat în rutina*

birocrației, logicei, sentimentelor sau dogmelor moderne; un act spontan și inuman » (pag. 124).

Haruni îl crede pe Cesare capabil să fie agentul acestui « rit liberator ».

... ești un agent admirabil, rece, indiferent, mecanic.

... Ești un agent unic prin impasibilitatea ta, prin extraordinara ta placiditate sentimentală, prin puritatea minții neprejudiciată de metafizică, de dogmă, de teologie. Ai putea face minuni pentru că nu crezi în ele. Poți cuceri pământul, pentru că nu-l dorești. Și prin simplitatea ta structurală, organică, rece — ești un ales (pag. 129).

Cesare, placid și mediocru, nu se lasă emoționat de asemenea fantastice propuneri. El își termină studiile și pleacă să lucreze în biblioteca ducelui Emanuel. Cam în același timp, Haruni îl cunoaște pe Manoil, tânăr ziarist aventuros, cinic, liber, căruia îi destăinuiește aceleași teorii, cu adaosul că singurul om capabil să le realizeze ar fi potolitul bibliotecar dela biblioteca ducelui Emanuele.

Haruni moare curând, în timpul războiului, dar experiența pe care o visase, se realizează peste câțiva ani în prezența celor doi involuntari discipoli ai săi — Manoil și Cesare.

Am expus până aici ceea ce aş numi « premisele » cărții d-lui Mircea Eliade, punctul ei de plecare metafizic. Anecdota, drama, romanul în sfârșit, se suprapune acestei teme atât de abstracte. *Lumina ce se stinge* este astfel romanul unui mit, urmărit dela actul lui inițial în toate aspectele de comedie, de farsă sau de dramă pe care le provoacă în existența tuturor eroilor principali sau lăturalnici.

În cabinetul directorial al Bibliotecii, tânărul Manoil a încercat în prezența unui bătrân profesor, doctorul Weinrich, și a unei fete frigide, domnișoara Melania, o experiență de sexualitate lucidă, care, în intenția sa, nu e decât « ritul liberator » al răposatului Haruni.

Această experiență este însă surprinsă de un subit incendiu, care consumă întreaga clădire a bibliotecii. Bibliotecarul Cesare, aflat printr-o stranie coincidență acolo, o salvează pe d-ra Melania dintre flăcări, ceea ce îl va costa vederea.

Actul său eroic devine un formidabil eveniment public, urmat de o popularitate copleșitoare. Cesare mai are, după spusa medicilor, un an de vedere. După aceea va orbi. Conștiința acestui lucru deșteaptă în el o dorință eroică de a trăi intens anul de care mai dispune, rupând cu tot ce a fost până acum. Modestul Cesare devine dintr'odată obiectul a două drame distincte: una oarecum simplă, este drama orbirii sale; a doua, mult mai complexă și mai misterioasă, este drama de a ignora sensul « celor întâmplare în noaptea de 24 August ».

Intre aceste două tragedii, Cesare nu izbuteste totuși să fie « omul ales », « omul eroic », « omul mare ». Tot ce urmează contribuie la ratarea lui lentă, la exasperarea lui, la mediocrizarea lui (dacă acest cuvânt e posibil). Cesare este *omul care ratează mitul*. Il ratează fie din cauza indiscreției d-lui George, fie din cauza afecțiunii d-rei Marta, fie din cauza gloriei, fie din cauza cabotinajului. Sunt o mie de deșertăciuni sau stupidități care îi taie drumul, sunt o mie de farse care îl paralizează.

Lumina ce se stinge mi se pare a fi romanul degradării unui mit.

* * *

Nu am ambiția, repet, de a fi rezumat *Lumina ce se stinge*. Ar fi și foarte greu, ar fi și inutil. Am indicat doar schema acestei cărți, schemă pe care o îmbogățesc, o complică și o adâncesc nenumărate incidente, fapte, lovituri de teatru, mistere.

Plecând la drum cu o temă atât de severă și în fond atât de puțin epică, d. Mircea Eliade a izbutit să construiască totuși o carte cu peripeții, o adevărată poveste de aventuri, în care misterul se luminează și se întunecă de câteva ori. E o adevărată măiestrie realizarea incendiului dela bibliotecă, până la urmă insolubil, dar făcând posibile o mulțime de presupuneri logice.

Intreg primul capitol (*Prolog în Cer*) este scris cu o tensiune nervoasă, căreia cetitorul cel mai calm nu cred să-i reziste. Ciudățenia acestei cărți este dealtminteri tocmai faptul de a crea un « roman de situații » pe o temă aridă, pe câteva premise intelectuale și magice.

Nici humorul nu-i lipsește *Luminii ce se stinge*, ba uneori nici comicul direct și simplu. Plecarea lui Cesare din oraș și scena oficială din gară (*Plecarea lui Don Quichotte*) sunt de-a dreptul burlesce, de un burlesc îndrăzneț, pe care te miri să-l găsești în scrisul d-lui Mircea Eliade, scriitor grav, înclinat în deosebi spre aspectele tragice și serioase ale vieții.

Dacă aș putea cita suficient, aș transcrie o bună parte din capitolul *Fantome*, anume scena din tren între Cesare, George și găngavul Felix, edificatoare pentru puțința autorului de a crea cu un material abstract o aventură violentă, nervoasă, eliptică.

Mă interesează foarte mult în această carte de metafizică elementele ei de roman. E în primul rând peisajul — orașul, țara, plaja — fără identitate, un peisaj în afară de geografie și totuși foarte viu, foarte plauzibil, de anumită culoare locală chiar. Sunt apoi oamenii — doctorul Weinrich, d. George, d-ra Melania, d-ra Marta, Iulius, doctorii, fetele de pe plaje — o întregă umanitate, insuficient desemnată, sumară, fără notații vizuale, fără

căldura carnală a unui erou viu, a unui erou *văzut* — și totuși animată de nu știu ce forță tenace care îi dă fiecărui om incontestabila calitate de a exista. Este în toată cartea un aliaj de artificiu și viață, care transformă *Lumina ce se stinge* pe deoparte într'o legendă lunară, iar pe de altă parte într'un reportaj imediat, cotidian.

* * *

Am spus că e o carte deconcertantă. O repet. *Lumina ce se stinge* este exigentă cu cetitorii săi. Cu o economie complicată, cu oscilări între farsă și solilocviu, cu discuții severe, cu incidente futele, această carte inegală, scrisă pe mai multe planuri, desfășurându-se din mai multe puncte de vedere, cere un lector prevenit. Nu știu dacă-l va găsi ușor. Nu știu de asemeni dacă am izbutit prin această cronică să-l prevenim. Dar este un lucru în stare să răscumpere dificultățile lecturii și să pună oarecare ordine în materialul tumultos al acestei cărți. Acest lucru este scrisul d-lui Mircea Eliade. Autorul acesta posedă un condei pe care nu-l intimidează nici o dificultate. Dimpotrivă își caută dificultățile, le născoceste, le ridică din senin la fiecare pas — și le învinge. Ar trebui să citez mult pentru edificare. Dialoguri, meditații intime, portrete, pasaje lirice, scurte rânduri incisive — sunt nenumărate exemple nu de virtuozitate, dar de putere de a exprima divers și complet situații, stări și senzații, cu o ascuțime uluitoare într'o carte exclusiv de imaginație. Îmi făgăduiam o seamă de citate, la care renunț, pentru a nu abuza de spațiul îngăduit, rezervându-mi însă dreptul de a transcrie cel puțin câteva rânduri din analiza orbirii lui Cesare, pasaj pe care orice antologie de proză, de oriunde, ar fi obligată să-l rețină.

Intunerec, nu plin și gros, ci desfășurat ca suluri de umbre, acum asemenea zăbrelelor de cușcă, acum ca un tapet straniu de șerpi lați, strănși unul în altul și mișcându-se din inele. Era greu să se lămurască, greu să afle răsăritul și apusul în acea albie de păcură și de lapte vânăț, însuflețită ca o legiune de larve...

... Bandajul care îi acoperea ochii îi pătrunsese cu încetul sub pleoape, apoi alunecase în adânc, scaldându-și veriga în apele negre, răcorîndu-l sau pârjolîndu-l, altul după fiecare apropiere a glasului străin. Era acest bandaj o vietate capricioasă, ciudat împărțită în lumea din afara pleoapelor și în apele moarte ale întunerecului din adânc. Il ridica și îl așeza un necunoscut, probabil medicul bătrân pe care-l cunoscuse la Institut. Dar desigur că acesta nu bănuia organismul complicat și viu al acelei cărpe îmbibate farmaceutic. Inel de ger, scânteia stins câteva clipe, apoi se moleșea, transpira ca o bestie lipicioasă, se lățea și apăsa pleoapele. Odată cu prelingerea de scame înapoia pielei, făptura se irosea în lame și fulgi,

pătrunzând tot mai adânc, chemate de volbura lină a apelor. Acolo se împlinea acea minune mitică, fiecare scamă luând nume și an de naștere, improvizând convoi grotesc în creeri și purtând cu ei mireasma de funingine a apelor (pag. 39—40).

D. Mircea Eliade a scris desigur cărți mai egale și mai realizate decât *Lumina ce se stinge*, dar în literatura sa și — nu mă tem s'o spun — în literatura românească, opera aceasta rămâne cea mai interesantă experiență, cu puțință.

MIHAIL SEBASTIAN

HEIDELBERGUL ROMÂNESC DE ALTĂDATĂ ȘI DE ACUM...

Romanul d-lui Gib. I. Mihăescu « Zilele și nopțile unui student întârziat », nu este un roman smuls vieții studentești propriu zise (așa cum a izbutit să fie « Intoarcerea din Rai », de pildă), deși cele peste patru sute de pagini înregistrează peripețiile lui Mihnea Băiatu « *stud... adică doctorand în drept* » cum se recomandă eroul în ziua când închiriază o odaie la d-na Polixenia Nisipoiu, din Fundătura « Șapte Fântâni » (casa scundă dar de construcție nouă cu Nr. 4). Cartea d-lui Gib. I. Mihăescu nu este un roman al vieții studentești, nu atât prin faptul că nu cuprinde nici una din problemele diverse care agită lumea noastră universitară, cât prin lipsa, desigur voită, de-a imprima personajului central caracterul tip al studentului, așa cum îl cunoaște societatea românească de după război. E adevărat că Mihnea Băiatu este un student venit pe băncile Facultății încă înainte de 1916 și revenit după război — cu voioșia nealterată de anii războiului, deci nu poate fi vorba de studentul zilelor noastre, ci de un student oarecare și încă de un student ferit de aviditatea cunoașterii, străin de pasiunea studiilor și despărțit de frământările lumii prin temperamentul său fără adâncime. Mihnea Băiatu cunoaște viața Capitalei în anii de belșug senin și de nepăsare bine organizată, viața fără svâcniri și fără evenimente cu repercusiuni adânci, viața aproape idilică de oraș, cu oameni înstăriți, dela meseriașul și negustorul cu venit bine precizat până la așa zisa aristocrație de moșieri și de proprietari de rânduri de case — însfârșit Bucureștii unor zile fără întoarcere. Aventurile lui Mihnea Băiatu sunt mai degrabă aventurile unui băiat îmbătrânit — și numai întâmplător student, amintind întâmplările vesele ale colegului său parisian (*La Vie de garçon* a lui Galtier-Boissière), viață de om pornit să se strecoare prin lume fără

mare osteneală, așa cum trece prin odăile mobilate fără să plătească. Și fiindcă veni vorba de odăi mobilate să însemnăm aici înrudirea lui Mihnea Băiatu cu eroul d-lui Damian Stănoiu din romanul « Camere mobilate »; bineînțeles gradul de rudenie e cam depărtat și Băiatu e un chiriaș mai complex și mai viu, lipsit de humorul artificial al personajelor d-lui Stănoiu.

Afirmam la începutul acestei însemnări că « Zilele și nopțile unui student întârziat » nu e un roman studentesc. Să ne grăbim să adăugăm că un asemenea roman care ar aborda viața studentească sub toate aspectele ei este și o imposibilitate, fiindcă populația studentească nu poate fi concepută ca un bloc uniform sau ca o categorie socială. Vorbim, bineînțeles, de studentimea noastră atât de deosebită de studentimea universităților germane, engleze sau americane, unde spiritul de corp a izbutit să diferențeze studentul ca tip social, impunându-i o psihologie standard și uneori un idealism convenabil statului respectiv. Studentul nostru nu a cunoscut și nu va cunoaște « Heidelbergul de altădată », adică o viață studentească supusă unor legi dictate fie de tradiții corporative, fie de superficiale prelungiri romantice. În odaia mobilată din Fundătura « Șapte Fântâni » sau în dormitorul alb al căminului, studentul nostru vine cu personalitatea lui mai simplă sau mai complexă și nimeni nu-i va pretinde să se supună tradițiilor studentești de-acum o sută de ani; nimeni nu-l va obliga să-și pună chivăra 'n cap, să îmbrace un dolman cu brandeburguri și să-și atârne o sabie în zilele aniversare; nimeni nu-i va impune să bea berea în cărciuma în care și-au băut berea părinții și bunicii lui, pe când erau studenți, și nici nu i se va lua în nume de rău absența tăieturilor de floretă pe obrazul lui îngândurat de probleme mai actuale și mai limitate. Oricât ne-am sili fantezia, nu ni-l putem închipui pe Mihnea Băiatu zdrobit de suferință fiindcă echipa de foot-ball a Facultății lui a suferit o înfrângere sensibilă (3—0) în match-ul angajat cu echipa altei Facultăți. Nu-l vedem așa pe Mihnea Băiatu, fiindcă e Băiatu și nu Clarence Van Norden sau Jack W. Ram dela Universitatea Columbia — și de ce n'am spune-o? ne pare bine că Băiatu e așa cum ni-l înfățișează d. Gib. I. Mihăescu, adică netrăvestit și nefalsificat. Știm, ni se va răspunde și probabil că i se va răspunde d-lui Gib. I. Mihăescu: studentul dumitale e un student apus. Nu se mai află. Și-apoi nu e un lucru peste care se poate trece prea ușor: faptul că Băiatu iese noaptea pe fereastră cu geamantanul, ca să nu plătească chiria, nu e un procedeu cu totul onest, nu e un procedeu tolerabil. Studentul care fuge din odaie, fără să plătească, studentul care cucerește grațiile cucoanei proprietărese e un om vechi, un student ce trebuie căutat, hăt prin 1914. Sunt obiecțiuni valabile întru cât ele țin seamă de

îmaginea unui student, ca să zicem așa, ideal — dar aceste obiecțiuni cad când e vorba de Mihnea Băiatu, studentul foarte întârziat din romanul d-lui Gib. I. Mihăescu. Puterea de sacrificiu a lui Mihnea merge doar până la actul desgustător, dar eroic, de-a îmbrățișa un trup femeesc pătruns de miremele bucătăriei, numai pentru a fi scutit de plata chiriei.

« Li apucă bărbătește mâna cam mare și cu miros, strivit la vreme în rochie, de zarzavat tocat și o purtă între degetele lui lungi și subțiri, cu unghii lucii, până sus la buze, fără să se aplece, ca un grav și perfect gentleman. Și depuse pe ea, ca și cum nu i-ar fi mirosit nici un fel de mărar, un sărut apăsător de buze calde ».

Se înțelege că unui asemenea exemplar de umanitate, lipsit de scrupule morale, dar sincer, foarte mulți cetitori îi vor refuza simpatia pe care el o va câștiga abia la sfârșitul romanului, când se hotărăște să învețe carte și să fie un om aproximativ cumsecade. Peregrinările lui Mihnea Băiatu, sentimentale în măsura în care pot fi sentimentale concesiunile amoroase în schimbul foloaselor pe care le trage eroul, constituie pretextul unei prezentări vioaie de tipuri bucureștene, pictate cu o surprinzătoare siguranță. Prietenii lui Mihnea, studenții mai ales, deși păstrează un aer convențional, se mișcă destul de viii și identitatea lor poate fi lesne recunoscută. Idrișteanu, în special, Bobescu, Arina « *cu Bergsonul și cu magna ei cum laude* », apoi personajele episodice, e o galerie însufletită de d. Gib. I. Mihăescu nu fără o putere epică remarcabilă. În afară de Mihnea Băiatu, care e personajul cel mai realizat — e greu să-l uităm pe C. Nisipoiu, grefierul încoronat, inimă duioasă până acolo încât trece cu ușurință peste nefericirile conjugale pricinuite de slăbiciunea Polixeniei Nisipoiu pentru chiriașul ei. Apoi toată lumea de mahala, mici slujbași respectuoși față de « învățătura » lui Mihnea Băiatu, nevestele măgulite de relațiile lor cu un « intelectual » de calitate a lui Mihnea, toate acestea sunt înfățișate cu mijloacele cele mai puternice ale lui Gib. I. Mihăescu, fără îndoială scriitorul român care stăpânește astăzi mai perfect însușirile romanului naturalist. Când Mihnea părăsește, prin fereastră, casa lui Nisipoiu, dând întâi drumul geamantanului « spre eterna-i călătorie de noapte și de mister », asistăm la o scenă de virtuozitate, de tehnică desăvârșită a acestui soi de « plecări », amintind operațiile de același gen atât de familiare eroilor faimoși ai lui Murger din « *Viața Bohemei* »:

« ... îndată ce-au încetat pașii domnului Nisipoiu pe săliță, Băiatu a și învărtit cheia în ușă. Cu mișcări precise și fulgerătoare, cu o siguranță dobândită din vechi și constante exerciții, a deschis fereastra dinspre stradă și a tras geamantanul gata descătărămat de după pat. Și rând pe rând au încăput în gura larg

deschisă a burdufului elegant de piele cărțile de pe masă și de pe măsuță, pardesiul, hainele și teancurile de rufe din dulap...».

Când fuge, Mihnea nu uită mandolina. Studentul cu mandolină, iată încă o imagine care, cu dificultate, ar mai putea fi situată în lumea studentească din zilele noastre — dar mandolina aceasta face parte, simțim bine asta, din arsenalul existenței lui Mihnea, studentul întârziat nu numai pe băncile Facultății, dar întârziat chiar în mijlocul unei societăți care admite din ce în ce mai puțin fanteziile acestea regretabile. Regretabile, cum e regretabilă toată ființa acestui Mihnea, căreia oricine îi va putea opune pe celălalt student, laboriosul și îngrijoratul, mai frecvent în Universitate, orice s'ar spune, decât Băiatu care primește banii părintelui său pentru studii imagineare. Oricine va putea opune, studentului «fante» de mahala, atât de magistral creat de d. Gib. I. Mihăescu, pe studentul lui Paul Morand, pe admirabilul arivist Nicu Petresco, șofer și sorbonian, băiatul de popă, hotărît să-și facă un loc cât mai considerabil în lume.

Autorul puternicei povestiri «La Grandiflora» și al excelențului roman «Rusoaica» ne-a dat în «Zilele și nopțile unui student întârziat» imaginea unui romantism studentesc pe cale să dispară. Disparația lui Mihnea Băiatu, studentul migrator, cu mandolina lui și cu puturoșenia lui disprețuitoare de carte, cu gusturile lui amoroase (*odor di femina* amestecat cu mirosul de ceapă al bucătăriilor) nu lasă nici o părere de rău. Vorbim, bineînțeles, de categoria întregă a acelor Mihnea Băiatu, băieți bătrâni plutind pe apele murdare ale unei existențe de-un romantism dubios — iar nu de eroul d-lui Gib. I. Mihăescu, horărît pare-se să renunțe la legăturile de până atunci cu Polixeni, Vévé, Nisipoi, Idrîșteanu etc. spre a face înșfârșit cunoștința unei societăți mai curate:

«Urechea pândeă încă îngrijorată, în vreme ce ochii pipăiau ca pe niște clape, muchiile cărților, de unde luase pe Weber și care formau în mijlocul mesei al treilea idol, înghemuit în sine: Rabier, Jevons, Mill, Bain, Hamilton, Bertrand, Penson, Liard, Negulescu, Ebbinghaus, Milhaud, Reynard, Florian, Hermant et Van der Wuele, Bergson, Rădulescu-Motru, Jacques Maritain, Benedetto Croce».

SERGIU DAN

CARTEA DELA SAN MICHELE

Printre cele câteva opere mari ale secolului nostru se poate, fără contestație, număra și povestirea aceasta atât de simplă, atât de sinceră și atât de naivă, a nu prea de mult decedatului scriitor Axel Munthe. Și chiar dacă singurele ei calități ar fi simplitatea

și sinceritatea cu care e scrisă, ea tot ar rămânea cu adevărat una dintre cele mai « monumentale » opere din literatura contemporană. *Cartea dela San Michele* e o simfonie magnifică și sobră, veselă și tristă, subtilă și profundă uneori a unei vieți privite cu naturaleță și curaj în cel mai simplu și mai veridic aspect al ei. Nu există aici nici subterfugii intelectuale, nici denaturări literare, nici tendințe teziste care să facă din *Cartea dela San Michele* altceva decât o pânză pe care se proiectează viața cu toate bucuriile și cu toate tragediile ei. Axel Munthe, bătrânul « care și-a pierdut somnul și care a voit să fugă de propria lui mizerie », a scris cartea aceasta într'o formă cum nu se poate mai clară, împins spre realizarea ei de o necesitate vitală, așa cum însuși mărturisește în cele câteva rânduri ale prefetei: « Omul e plămădit, ca să-și poarte crucea; de aceea și are grumaji robuști. Omul poate răbda mult, câtă vreme se poate răbda pe sine. Poate trăi fără speranță, fără prieteni, fără cărți, chiar fără muzică, atâta vreme cât își poate surprinde mersul gândurilor, cât poate asculta ciripitul unei păsări dinaintea ferestrei sau vocea depărtată a mării. Am auzit la St. Dunsten's, că omul poate trăi și fără lumină, dar cei care-mi spuneau erau eroi. Fără somn însă, omul nu poate trăi. Când n'am mai putut să dorm, am început să scriu cartea de față — toate celelalte leacuri mai blânde n'au avut nici o putere ». *Cartea dela San Michele* — acest *Faust* contemporan — e creația unui om care o viață întreagă s'a dăruit altora, născută din chinurile insomniei și olimpianismul liniștei finale care anticipează Sfârșitul.

De un humanism adânc, opera este totuși născută dintr'o altă iubire și mai mare, și mai cuprinzătoare, a Naturii. Axel Munthe, sunt sigur, n'a simțit niciodată sentimentul pătrunzător și tragic al singurătății, căci pentru el singurătatea nu există, atâta vreme cât Natura, cu toate vietățile ei, va oferi omului un spectacol splendid de peisaje și tovarăși diverși, dela privighetoarea din grădină, până la câinele din curte, singurul pe a cărei prietenie și fidelitate omul se mai poate bizui. Și Axel Munthe a rămas până la sfârșit un prieten pasionat al acestor mici vietuitoare, pe care adeseori omul nu știe să le iubească și al căror farmec nu știe să-l prețuiască. Deasupra tuturor celorlalte calități ale ei — care ar putea fi, unele dintre ele, stereotipe — *Cartea dela San Michele* e o puternică și impresionantă pledoarie pentru întoarcerea omului la natură. De aceea, părțile în care el descrie cu aceeași nedesmințită simplitate, cu aceeași admirabilă plasticitate peisaje și evocări, uneori halucinante, din sânul naturii, sunt cele mai caracteristice pentru scrisul său.

Fără pretențiuni de cugetător prea profund (« a cugeta n'a fost, de altfel, tăria mea, și fără socoteală pare că lucrurile merg

mult mai bine »), în această carte, Axel Munthe nu face altceva decât să îndeplinească, asemenea tuturor copiilor, adevărul cu visul, realitatea cu reveria, dragostea frenetică pentru natură și animale cu iubirea puternică depusă ca medic în serviciul omenirii. În cartea aceasta nici nu se plânge, nici nu se râde, pentru că și cu una și cu cealaltă, viața rămâne la fel de frumoasă și la fel de duioasă :

« Știu că viața e frumoasă, dar știu de asemeni că facem adesea din ea o farsă proastă sau o tragedie care ne sfâșie inima — sau amândouă laolaltă; așa că până la urmă nu știu dacă trebuie să plângem sau să râdem. E mai ușor să plângem, dar e mai bine să râdem, atâta vreme cât nu râdem prea tare » (pag. 99).

Un singur lucru, poate, persistă ca o obsesie ușoară, ca un vâl subtil și suprafiresc dela începutul până la sfârșitul cărții: moartea. Toată viața care este închisă în această carte nu este decât o luptă permanentă cu moartea, fără însă ca această luptă să atingă limitele violenței zadarnice a omului în fața implacabilului terorizant. Această luptă se reduce la o preocupare calmă, la o curiozitate nestinsă « de a afla ceva, oricât de puțin, despre moarte ». Și pentru aceea, sfârșitul, atât de simplu spus, al acestei epopei — « murisem și nu știam » — nu este decât concluzia inevitabilă la care trebuie să ajungă cartea lui Axel Munthe.

Liniștea olimpică pe care o are Axel Munthe în fața morții — faptul că a scris această carte la bătrânețe e o mărturie a acestei împăcări dintre viață și moarte — și misticismul său, pe care-l păstrează cu privire la lucrurile și la faptele din Natură, ne duc spre un optimism fără margini. În acest sens, *Cartea dela San Michele* nu este decât o mitologie, dacă s'ar putea spune — indiferent dacă această mitologie e născută din împletirea celei mai crude realități cu visul cel mai suav. În ea vorbesc oamenii cu spiridușii, cu păsările și cu câinii despre aceleași probleme proprii fiecăruia, dar privite deosebit — și vorbesc în așa fel încât ai câteodată impresia că e un tratat de filozofie, altădată că e o povestire pentru copii, fără să-ți dai seama că peste tot nu este decât viața simplă, sinceră și adevărată, viața aceasta complicată de om și de civilizație. E caracteristic acest splendid pasaj, în care, visând, autorul vorbește cu un spiriduș, curios să afle ceva despre mașinăria aceasta minusculă și infernală care torturează viața omului și care se numește ceasornic :

« Nu pleca, mai rămâi o clipă. Să-ți arăt ce se ascunde în cutiuța de aur, pe care o cercetași adineaori... »

— Ce anume? O viețuitoare? Mi se părea că aud înăuntru o bătaie de inimă.

— E inima timpului, ea bate.

— Ce e timpul? Întrebă spiridușul.

— Nu pot să-ți spun și nimeni nu știe ce e timpul. Se zice că e alcătuit din trei lucruri deosebite: trecutul, prezentul, viitorul.

— Porți timpul mereu cu tine în cutiuța de aur?

— Da, timpul nu se odihnește, nu doarme, nu încetează de a-mi rosti același cuvânt.

— Și pricepi ce spune?

— Din fericire, prea bine. Imi spune în orice clipă, în orice minut, în orice ceas, zi și noapte, că îmbătrânesc, că voi muri. Și acum, înainte de a pleca, răspunde, ți-e teamă de moarte?

— Teamă, de ce?

— Teamă de ziua când inima va înceta de a mai bate, osiile și roțile întregului mecanism vor cădea în bucăți, gândurile vor înceta, viața se va stinge, ca lumina ostenită a acestei lumânări de seu de pe masă.

— Cine ți-a umplut capul cu toate neroziile astea? Nu mai lua aminte la glasul din cutiuța de aur, cu năzbâțiile acelea, trecut, prezent și viitor! Nu pricepi că toate sunt unul și același lucru? Nu vezi că cineva din cutiuța de aur râde de tine? De-aș fi în locul tău aș arunca unealta neastâmpărată în râu, să înnece spiritul drăcesc încuiat înăuntru. Nu asculta la ce spune, sunt minciuni! Tu vei rămânea de-apururi copil, nu vei îmbătrâni, nu vei muri. Te vei culca numai să dormi puțin! În curând soarele va răsări iar deasupra cununei brazilor, o zi nouă va pătrunde pe fereastră și vei vedea mai limpede decât la lumina acestei lumânări de seu. Trebuie să plec. Rămâi cu bine, visătoarele, îmi pare bine că te-am întâlnit!» (pag. 154—155).

Acesta e spiritul în care e scrisă *Cartea dela San Michele*.

Dar, oricare ar fi el, această carte rămâne o operă mare, clădită în granit, a literaturii contemporane.

PERICLE MARTINESCU

LUXUL

Voltaire spune: «*De două mii de ani declamăm împotriva luxului, în versuri și în proză, și, întotdeauna, l-am iubit*». E concluzia unei adânci meditații. Ca să ajungă la ea, a scrutat pe filosofii antici, pe scriitorii vechi și noi, și — iartă-mă, Doamne — pe economiști.

Dar nu e singurul loc unde Voltaire se ocupă de lux. În « Réponse aux critiques du Mondain », piesă făcută ca să se apere de criticile aspre ce i le-a adus « Le Mondain », el are următoarele versuri:

Sachez surtout que le luxe enrichit
Un grand État, s'il en perd un petit.

Versurile acestea sunt sinteza credinței pe care o au oamenii de bun simț despre puterea de cheltuială a statelor. La noi, de pildă, se duce, mai ales de când criza a ajuns la miezul ei, o campanie dârză împotriva luxului. Campania e purtată de frunzașii opoziției — oricare ar fi ei — împotriva guvernanților — oricum ar fi aceștia. Dar, chiar în asemenea condiții, campania e îndreptățită. Căci e neîndoelnic că ducem un trai peste puterile noastre. Și, când un individ sau o țară duce trai peste puterile ei, face lux.

Ce e luxul? Il știm cu toții, din proprie experiență. Cine oare, dintre noi, n'a avut convingerea, cel puțin odată în viață, că și-a dat banii pe lucruri prisoselnice? Conștienți, așa cum se întâmplă de cele mai multe ori, sau inconștienți cum făcea proză d. Jourdain, am făcut lux, — lux după cea mai clasică accepțiune a cuvântului.

Unde se sfârșește nevoia și unde începe luxul? Dacă desbrăcăm pe om de toate « nevoile sociale » pe care și le-a creat, vedem că trebuințele lui sunt minime: puțină căldură și un pumn de mâncare. Atât și nimic mai mult. Triumful spiritului omenesc a făcut ca aceste nevoi să se multiplice la nesfârșit. Nu pentru toți oamenii și nu pentru toate vremile în aceeași măsură. Nevoile sociale ale unui lord englez sunt altele decât acelea ale unui « opincar » din valea Dunării, întocmai cum altele sunt nevoile unui miliardar american, în comparație cu ale unui mic burghez parisian.

Vremea, în cursul ei, sporește și ea nevoile. Ceea ce cu un secol, două, înainte constituia un mare lux, e azi la îndemâna tuturor. « *Henric al IV-lea* — scrie Voltaire, în piesa pe care am citat-o adineaori — *lua dimineața un pahar de vin și pâine de grâu. Nu avea nici ceai, nici cafea, nici ciocolată, pe câtă vreme produsele din Martinica, Moka și China sunt servite astăzi la dejunul unei japăneze...* ».

Cei vechi nu cunoșteau cămașa, care deabia în secolul al șaisprezecelea a început să se răspândească. Isabela de Bavaria, regina Franței, avea două cămăși de olandă, și se răspândise fama în lume de obiectele ei de valoare. Cu decenii mai târziu, culmea « sensualității » și a rafinamentului era ca cineva să poarte... cămașe.

Dar furculița? În *Cronicile Venețiene*, Dandolo vorbește despre nevasta unui Doge, hulită de popor, pentru că a împins luxul

până acolo încât mânca cu furculița, în loc să mănânce... *cu degetele*.

Revenim acum la Voltaire. Amintim de unul din dialogurile sale din care reiese deosebirea de moravuri dintre două epoci.

Autorul introduce în cabinetul de toaletă al doamnei de Pompadour, pe Tullia, fiica lui Cicero:

Doamna de Pompadour

O, Doamnă! N'aveți ciorapi, picioarele vă sunt goale! Sunt însă împodobite cu o panglică foarte frumoasă, în formă de brodechin.

Tullia

Noi nu cunoșteam ciorapii. E o invenție comodă și plăcută, pe care o prefer brodechinelor.

Doamna de Pompadour

Dumnezeule, iartă-mă! Cred, doamnă, că nu aveți cămașe.

Tullia

Nu, doamnă, noi nu purtam pe vremea aceea așa ceva.

Doamna de Pompadour

Și în ce vreme ați trăit?

Tullia

Pe vremea lui Cezar, a lui Pompei și a lui Cicero — a cărui fiică am cinstea să fiu.

Să ieșim acum din odaia de toaletă a doamnei de Pompadour și să ne înfundăm în oricare din târgurile noastre. Exista-va cineva fără cămașe pe el și care n'a văzut o furculiță? De ciorapi nu ne legăm. Căci moda a făcut să revenim, mai ales acolo unde se pot face băi de soare, la portul picioarelor goale.

Prin urmare, se vede cum noțiunea de lux se schimbă în cursul vremii. Apare un obiect. Fabricația lui e limitată. Nu se cunoaște secretul fabricației și nu se știe dacă se vor găsi cumpărători. Prețul e foarte mare. Cu timpul producția sporește, prețul scade și obiectul trece din rândul celor de lux, în rândul celor cu consum mare. Afară numai dacă, prin natura lui, obiectul nu poate fi înmulțit după voință sau dacă, prin raritatea lui, e prea costisitor pentru cei mulți. În vremea noastră, nu se pot

auzi, de pildă, cuvintele acelei doamne, dela curtea Regelui Soare, care spunea: « *Am cumpărat o oglindă de Venetia, cu prețul pe care l-am luat vânzând o moșie* ». Căci oglinzi au până și negrii din centrul Africei.

Au apărut într'una nevoi noi. Lumânările de ceară au fost înlocuite mai întâi cu lumânări de spermanțet, apoi cu lămpi de petrol, ca, mai târziu, să se ajungă la gazul aerian. Acum, electricitatea e stăpână în țările civilizate. Ea înlesnește munca omului și îi dă lumină. Dacă pe vremuri o lumânare de spermanțet constituia un lux de invidiat, astăzi electricitatea are o întrebuințare comună.

În schimb, sunt luxuri: automobilul, aparatul de radio, avionul și alte multe nevoi reale, care, e sigur că, mai curând sau mai târziu, vor fi la îndemâna oricui. Dar aceste « luxuri » nu sunt de fapt luxuri pentru cei blagosloviți cu avere și, atunci, cei bogați, care totuși vor să facă lux, găsesc mijlocul să-și satisfacă dorința.

Ziarele au vorbit, de curând, despre pățania unui american care voia, cu orice preț, să cumpere Columna lui Traian. Un excroc l-a purtat pe la toate autoritățile italiene. Excrocii vorbea italianește, americanul, nu. De câte ori se duceau la vreo autoritate, americanul era convins că se tratează cumpărarea Columnei. În realitate însă, se discuta cine știe ce chestiune lipsită de interes. Șase luni au ținut « tratativele », până când excrocii să aducă americanului « actul de vânzare ». Și, când l-a obținut, în schimbul unei sume enorme, și americanul voia s'o demonteze, ca s'o ducă în America, era cât pe-acți să se trezească la casa de sănătate. Toți îl credeau nu un naiv păcălit, ci un nebun. Să cumperi Columna lui Traian? Iată un lux, chiar pentru un miliardar american! Dar nici acest lux nu e lux, dacă ținem seama de unele luxuri din trecut.

« *Heliogabal, spune Lamprid, își hrănea ofițerii palatului, cu mărunțate de muscă, creier de fazan și sturz, ouă de potârniche și capete de papagal. El dădea câinilor săi ficat de canar, cailor săi struguri de Apamena, leilor săi papagali și fazani. El își lua pentru el călcăie de cămilă, creste smulse dela cocoși vii, limbi de păuni și de privighetori, mazăre amestecată cu grăunțe de aur, boabe gătite cu bucățele de chihlibar și orez amestecat cu perle* ».

« *Vara dădea ospățuri ale căror ornamentații își schimbau în fiecare zi culoarea. Paturile din jurul mesei, de argint masiv, erau presărate cu trandafiri, violete, zambile și zarnacadele. Pardosele învârtitoare asvârleau flori atât de multe, încât comesenii erau aproape înăbușiți. Nardul și parfumuri prețioase hrăneau lămpile acestor ospățuri, la care câte odată se serveau douăzeci și două de feluri* ».

« *Niciodată Heliogabal nu mânca pește în apropierea mării. Dar, când îi era foarte departe, punea să se distribuie oamenilor săi, lapți*

de lampetră și de lupi de mare. Haincle lui erau de mătase, brodate cu perle. Nu purta, niciodată, de două ori aceeași încălțăminte, același inel, aceeași tunică. Pernele pe care se culca erau umplute cu un puf cules sub aripi de potârniche, iar carele de aur erau încrustate cu pietre prețioase ».

Heliogabal nu e singurul risipitor de felul acesta. Istoria amintește și de alții. Neron plătea un vas de lemn de Smirnă cu 300 talanți (vreo două milioane franci aur). Împăratul Caligula pune, din simplu capriciu, să se înalțe sau să se micșoreze munții. Lui Claudius Eșopus îi plăcea să i se servească mâncarea făcută din pasări obișnuite să cânte și să vorbească.

Istoria ne mai arată că sunt epoci când înclinația spre lux e colectivă, când mai toată lumea are dorința de a risipi. Sunt epocile când banul se câștiga prea ușor și, mai ales, vremile de inflație monetară.

Inflația face pe oameni să se creadă mai bogați decât sunt și determină astfel o rupere de echilibru. Fac lux femeile și bărbații, Statul și individul. Un lux în completă disproporție cu puterea reală de cheltuială a fiecăruia dintre ei. Femeile nu mai știu ce să-și facă. După cum spune Ovidiu:

« Nimic nu ne înșeală mai mult decât felul de a se găti al femeilor. Totul e acoperit cu pietre și cu aur. Ceea ce e mai puțin în femeie, e femeia însăși ».

Bărbații nu sunt nici ei mai buni. Banul câștigat prea ușor umple cârciumile și cafenelele. Schimbul femeilor e mult mai des, pornirea spre risipă e cum nu se poate mai mare. Iar Statul, care totdeauna trebuie să dea pildă de cumpătare, e în capul desmățului. Numărul slujbașilor și al slujbelor crește. Se creează noi așezăminte, unele mai folositoare, altele nu, se organizează și se desorganizează. În loc să facă un prisos de fonduri pentru vremurile grele pe care, negreșit, inflația le aduce după ea, Statul dă frâu risipei, face lux, îngreunând și mai mult situația grea ce va să vie. E o exagerare în tot și în toate, o ieșire din dreapta măsură care zdruncină orânduirea generală. Când vremile se înăspresc, vor unii să strângă frâna cu putere, să treacă dela prea mult la prea puțin. O nouă primejdie, fiindcă în fiecare exagerare e o primejdie grea. Voltaire, în dicționarul său filozofic, arată dreapta măsură.

« On arrive à la mort aussi bien en manquant de tout qu'en jouissant de ce qui peut rendre la vie agréable. Le sauvage du Canada subsiste et atteint la vieillesse aussi bien que le citoyen d'Angleterre qui a 50.000 guinées de revenu. Mais qui comparera jamais le pays des Iroquois à l'Angleterre ? »

« Si par luxe vous entendez l'excès, on sait que l'excès est pernicieux en tout genre, dans l'abstinence comme dans la gourmandise, dans l'économie comme dans la libéralité. *Est modus in rebus.* Lorsqu'on inventa les

ciseaux, qui sans doute ne sont pas de l'antiquité la plus haute, que ne dit-on pas contre ceux qui se rognèrent les ongles et coupèrent une partie de leurs cheveux qui leur tombaient sur le nez? On les traita, sans doute, de petits-mâtres et de prodiges, qui anchaient chèrement un instrument pour gâter l'oeuvre du Créateur. Quel péché énorme d'accourcir la corne que Dieu a fait naître au bout de nos doigts; c'était un outrage à la divinité. Ce fut bien pis quand on inventa les chemises et les chaussons. On sait avec quelle fureur les vieux conseillers, qui n'en avaient jamais porté, crièrent contre les jeunes magistrats qui donnaient dans ce luxe funeste *.

Măsură în toate. Iată sfatul care se desprinde din citatul de mai sus. Sunt cheltuieli mari care trebuiesc făcute fără să fie lux și sunt cheltuieli mici care nu trebuiesc făcute, pentru că ele constituie un lux. Colbert spunea cândva lui Ludovic XIV: « *Trebuie să economisim cinci bani, la cele netrebuincioase, și să dăm milioane când e vorba de interesul sau de gloria țării. O masă nefolositoare de trei mii de livre, mă necăjește nespus de mult, și când e vorba de milioane pentru Polonia* ¹⁾, aș zălogi nevasta și copiii mei și aș merge pe jos toată viața, numai să-i pot da ».

Iată încă o lecție de înțelegere și măsură. Dar e nevoie să mergem în străinătate pentru asemenea lecție? Nu e locul să amințim de acel boier, care în Sfatul țării spunea:

* Iubiți boieri, să facem o lege după pilda morală a străbunilor noștri, pentru fericirea patriei. Noi, boierii cei mari, să lepădăm de astăzi samurul ca să fie rușine celor mici și tineri de a-l mai purta și de a-și mânca averile. Lasă să poarte haine de lux Pigalii (curtezanii sultanului) și boierii cei slăviți și mari ca să se deosebească de mulțime. Noi însă să fugim de blestemul și asupra luxului, pentru binele obștesc al țării. Să purtăm nafe, peclic de miel, în loc de mătăsuri, bumbacul să ne îmbrace tot așa de bine! *

Noțiunea de lux e foarte elastică. Un funcționar nefolositor într'un serviciu e un lux, pe care nu ni-l putem permite. Nu ne putem îngădui luxul automobilelor scumpe și al chiriilor mari. O taxă oricât de mică pusă pe producția națională e un lux strigător la cer. O vorbă de prisos în timpul muncii e și ea un lux. Eminescu a spus-o atât de frumos:

* Noi trebuie să legăm paraua cu trei noduri, pentru că ceea ce un popor agricol nu are niciodată, sunt banii.

* Avem suveranitatea poporului, codice franțuzești, consilii județene și comunale. Stăm mai bine pentru aceasta? Nu. De zece ori mai rău. Căci instituțiile noi nu se potrivesc cu starea noastră de cultură, cu suma puterilor, muncitoare de care dispunem, cu calitatea muncii noastre încât, trebuie să le sleim pe acestea pentru a întreține aparatul costisitor și netrebnic al statului modern.

* Suntem țărani, curată socoteală și țărănește ar fi trebuit să gospodărim. Țăranul, oricât se la rărunchi ar avea, bani n'are. Și statul modern are nevoie de bani. Un pas pe care-l face deputatul în Cameră, o prostie pe care o zice, costă pe țară bani și banul e muncă. Un șir scris de un ajutor de primar de

¹⁾ Franța din acea vreme avea interese mari politice în Polonia.

sat costă bani și banul e muncă. O prelegere rea, ținută la Universitate, costă bani și banul e muncă.

« In sfârșit, banul e pretutindeni reprezentantul și tălmăcire citeață a muncii, în el e sudoare și putere zdruncinată ».

Nu sunt însă luxuri, cheltuelile care sunt « în interesul sau gloria țării ». Căci numai ceea ce e de prisos e lux. Atât la Stat, cât și la particulari. Pentru buna orânduire a economiei naționale, echilibrul bugetului fiecărei gospodării în parte, e tot atât de însemnat ca echilibrul bugetului Statului.

GEORGE STROE

CRONICA MUZICALĂ

Sfârșitul unui an muzical impune un bilanț și invită propuneri pentru anul viitor. Această operație indispensabilă într'o întreprindere comercială se reduce la curtoasie pură când e vorba de muzică; utilitatea bilanțului ca și eficacitatea propunerilor sunt precum se știe nule sau aproape; dar dacă gratuitatea operei de artă este admisă, de ce-ar fi ele mai puțin gratuite?

Filarmoniceii, centrul și inima vieții noastre muzicale, i se cuvin primele rânduri; de laudă și apreciere binemeritate întâi. Harnică și spornică la lucru, ea a însuflețit viața noastră muzicală cu strălucire, ceea ce nu o împiedică de a-și lărgi câmpul de activitate. Astfel corul societății « Carmen » care a dovedit atâta maturitate tehnică și alese însușiri muzicale ar putea fi utilizat mai intens. E drept că în sezonul muzical trecut ni s'au oferit simfonia a doua de Mahler, a noua de Beethoven și mai ales « Missa solemnă » în condițiuni mai mult decât mulțumitoare; se știe de asemenea cu câtă căldură au fost primite de public aceste realizări; nimic nu se opune deci ca marile compoziții corale simfonice a căror absență caracteriza până la un punct viața noastră muzicală, să figureze cel puțin de-acum înainte în activitatea Filarmoniceii. Alegerea ar fi extrem de bogată; începând cu Bach și Händel, cunoscuți publicului mare aproape exclusiv din compozițiile lor pentru pian sau vioară, și sfârșind cu Frank. Ce diversitate și câte frumuseți! Trebuie să nădăjduim că acestea nu vor fi trecute cu vederea de-acum înainte și că li se va face un loc meritat în programele Filarmoniceii chiar cu riscul de a evacua temporar câteva bine cunoscute și cam insistente simfonii sau poeme simfonice!

S'ar putea renunța în schimb la intercalarea liedurilor în programele de muzică simfonică; credem că foloasele nu echilibrează neajunsurile acestui fel de « a scoate în lume » liedul. E vorba

bine înțeles numai de acelea la care acompaniamentul a fost scris pentru piano; oricât de meșteșugit, de discret e orchestrat acest acompaniament, oricare ar fi abilitatea, suplețea, agilitatea orchestrei și a șefului ei, e cu neputință totuși ca două mari piedici să fie cu totul ocolite; în primul rând ruperea echilibrului de volum sonor între vocea cântărețului și «vocea» orchestrei; apoi inerția inevitabilă a orchestrei nu se va putea niciodată acomoda cu perfecțiunea pe care o reclamă urechea la acele «rubato» care sunt sufletul și sarea în frazarea unei linii melodice. Se va obiecta de sigur că s'au scris și opere...; răspunsul e că o bună parte din aceste neajunsuri se regăsesc intacte în operă și pe urmă, sub scutul celui luminos cugetător care a fost La Palisse, se poate afirma fără posibilitate de controversă, că Opera e operă și lied-ul, lied. Și mai păcătuiește cu ceva lied-ul intercalat într'un program simfonic: unitatea programului e știrbită prin disproporție; cu compensația unei varietăți e drept, dar care se poate obține și fără acest inconvenient. Dacă tradiționala compunere a unui program simfonic ar obosei publicul, deși trecutul nostru muzical nu ne califică încă pentru oboseală în această direcție, ar fi de ajuns să ne amintim că Filarmonica este o asociație care caută, cultivă și distribuie frumosul muzical de sigur, dar nu numai atât; ea este și un instrument de punere în valoare, de încurajare a lucrărilor compozitorilor noștri. Felul însă în care această încurajare a fost mai curând «administrată» decât oferită, nu pare a fi din cele mai potrivite; un *singur* concert, în care figurează numai lucrările tinerilor compozitori încă necunoscuți marelui public, este și prea puțin și prea mult. Intercalate însă cu discreție în programele concertelor săptămânale, aceste compoziții s'ar impune atenției publicului fără să o obosească, prezentând în același timp și avantajul tactic de a fi inevitabile. Concentrate însă într'un concert unic, ele se pot ocoli cu extremă ușurință, avantajul tactic fiind astfel de partea publicului care, precum se știe, este conservator în gusturi și ostil noutăților. Numai când acestea sunt de proveniență străină, intră în joc acei utili fermenți ai gustului public: snobii; din nenorocire nu există încă o varietate destul de numeroasă de snobi care să activeze într'un bulion de cultură românesc, deși prezența lor a fost semnalată cu prilejul concertului pentru vioară de Mihailevici... Lipsit deci de procedul imitației progresive, care premerge în domeniul operei de artă, înțelegerea ei, publicul trebuie luat cum se spune «cu binișorul»; critica muzicală a marilor cotidiene, operând pe impresii proaspete, ar putea aduce și ea o contribuție utilă. Din nenorocire felul în care se face această critică e din cale afară perfectibil. Nu se cer de sigur «analize savante, adâncă cugetare personală, subtile nuanțări în aprecieri»

ș.a.m.d.; nici de vreun exercițiu de virtuositate stilistică în căutarea epitetului adecvat și inedit nu poate fi vorba; cele de mai sus își găsesc locul firesc în revistele de specialitate, când există. Dar o dare de seamă onestă, cuprinzătoare și care să dea puțință cetitorului, în lipsa experienței directe, să retrăiască cât de vag concertul pe care l-a pierdut, e un minimum modest și realizabil. Obișnuit însă, cetitorul este amețit din capul locului de ceața groasă a tămâiei arse; o scurtă și repede succesiune de « adânc », « profund », « titanic », « genial » combinat cu « superb », « subtil » și « sublim », confirmă în judecata cetitorului neseriozitatea aprecierii ca și disprețul pentru gazetă. Alteori, asemenea sepiilor sau torpiloarelor care orbesc dușmanul cu nouri de cerneală sau de fum, cronicarul procedează ca în exemplul următor: « Aportul de vitalitate al talentului, aplicat pe baza consistentă a unor studii cuprinzătoare de bune elemente, s'a manifestat vădit, într'o formă ce așteaptă însă consolidare, împlinire, afirmare integrală, într'un viitor a cărui apropiere depinde de opera d-sale de cugetare personală, de aprofundare, de echilibrare a valorilor dinamice și de statornicirea marilor mijloace pianistice necesare unei interpretări desăvârșite ». Este oarecum vizibil că acest stol opac de cuvinte, care constituie substanța unei cronici într'unul din marile noastre cotidiene, acoperă în întregime: pianist, program, cronicar . . . și gazetă.

* * *

Se va găsi oare vreun om întreprinzător și puțințel cam « idealist » care să încerce cu o orchestră redusă înjghebarea unor concerte ieftine și populare de muzică simfonică bună?

Obiecțiile se îmbulzesc; să dăm cuvântul celor mai importante și să lăsăm pentru răspuns « să vorbească faptele ». Cum se poate executa cu o orchestră redusă, cea mai mare parte a repertoriului obișnuit al concertelor simfonice? Se poate, ar răspunde cu simplitate 12 sau 15 instrumentiști; cercetați compoziția orchestrei « clasice » și veți conveni că astfel redusă, dar păstrând proporțiile, o asemenea înjghebare s'ar abate prin diferență nu mai mult decât se abate prin exces orchestra modernă cu luxul ei de instrumente. Unde se poate executa asemenea muzică? In orice berărie ceva mai încăpătoare. Și cui ar servi aceste concerte? Patronului, beneficii; instrumentiștilor, existența; publicului de mijloace modeste, muzică, alta decât inuzabila uvertură la « Poet și țăran » sau « Wilhelm Tell », fantezie din « Faust » ș.a.m.d.; ar fi vorba în fond de o vulgarizare a muzicii în înțelesul onest și didactic al cuvântului.

Că o asemenea încercare este viabilă o dovedește existența acelor vechi de peste 30 de ani concerte Francis Touche la Paris,

unde sunt cel puțin patru mari orchestre simfonice și puzderie de recitale susținute de cei dintâi artiști ai lumii. Da, însă nu compara d-ta Bucureștii cu Parisul! La această ultimă obiecțiune a unui interlocutor închipuit, dar posibil, nu se mai poate răspunde și nefericitul trebuie abandonat.

* * *

Opera Română care a dat foarte reușite spectacole și a cărei existență este indispensabilă în viața noastră culturală trece din nou prin greutățile timpurilor. E bine înțeles vorba de acele încă nesfârșite reduceri, comprimări, economii și alte asemenea sacrificii care aplicate cu tenacitate sfârșesc mai totdeauna prin desființarea « obiectului » asupra căruia operează.

S'ar face o mare greșală dacă, micșorându-i-se subvenția sub acel minimum fără de care nu poate activa, Opera Română ar fi trecută în « cadrul disponibil »; căci a făcut amplu dovada în cursul anului că este la înălțimea misiunii ei artistice și educative. A oferit pentru 40 de lei și chiar mai puțin Tristan și Isolda foarte mulțumitor realizat, e un fapt a cărui valoare artistică este egalată de utilitatea lui educativă. Cum era de așteptat succesul a fost total și statornic. Ar fi totuși regretabil dacă, pentru a place încă și mai mult unui anume și numeros public, Opera ar consimți uneori să facă loc operetei.

Așezământ cultural de Stat, subvenționat de Stat, Opera are mai mult decât libertatea, datorită de a nu face concesii; dacă în realizarea unui spectacol, perfecțiunea rămâne, omenește de altfel, un ideal rareori atins, concesiunea în alegerea repertoriului este o eroare care trebuie și se poate ușor evita. Diversitate și relaxare se pot obține fără sacrificii de bun gust sau calitate; baletele pentru care modernii au scris atâtea minunate și uneori epocale partițiuni, Stravinsky, Ravel, Falla, Prokofieff așteaptă încă să fie prezentați publicului nostru. Să așteptăm deci încrezători în gustul, priceperea și talentul conducătorilor.

RADU GEORGESCU

EVOLUȚIA POLITICII EXTERNE SOVIETICE

Rusia Sovietică duce politică de pace. Politică de conciliere și de normalizare a raporturilor cu celelalte state. Dar nu numai atât. Rusia Sovietică duce astăzi o politică activă de organizare a păcii; o intensă acțiune de construcție diplomatică: pacifism militant.

U.R.S.S. care ani de-a rândul era reprezentată ca turburătorul virtual al ordinii pacifice internaționale este astăzi, teoretic și practic, unul dintre pilonii sistemului actual de securitate. Propagatorul revoluției mondiale și adversarul ireconciliabil al statelor capitaliste, de altădată, se integrează, astăzi, alături de statele capitaliste, în comitas gentium. Inițiator al normelor de determinare a agresorului, adept hotărît al politicii anti-revizioniste, respectator al statu-quo-ului, Statul rusesc sovietic, « ereticul din Răsărit » ținut în carantină, izolat « prin cordonul sanitar » de restul Europei, tinde a deveni — mai ales prin apropiata sa intrare în Societatea Națiunilor — unul dintre statele conducătoare ale politicii internaționale.

Contrazicând dogmele crezului marxist, îndepărtându-se de rezoluțiile Internaționalei a III-a, renunțând la un și susținut de acțiuni din primii ani ai revoluției, conducătorii sovietici se supun integral comandamentelor realității politice interne și internaționale.

Planurile cincinale, de industrializare a țării și de colectivizare a agriculturii, mijlocul propus pentru a realiza autarhia economică și independența politică, cer bani și pace. Bani și pace se pot dobândi sau asigura numai în colaborare cu statele capitaliste.

Politica de expansiune a Germaniei, pe de o parte, și a Japoniei, pe de altă parte, primejduesc atât integritatea teritorială cât și stabilitatea regimului sovietic. La primejdii internaționale, remediul internațional. Diplomația sovietică este în curs de a clădi stăvilarele politice de apărare a teritoriului rusesc și de garantare a economiei sovietice printr'o politică de apropiere de statele capitaliste pacifice.

Pe zidurile Pieții Roșii din Moscova se pot citi cuvintele extrase din discursul-program rostit de Stalin, în Ianuarie 1934, la al XVII-lea congres al partidului comunist: « Politica noastră externă e clară. Noi dorim pacea și relații prietenești cu toată lumea. Nu ne gândim să amenințăm pe nimeni, cu atât mai puțin să atacăm; dar nici nu ne temem de amenințări și suntem gata să întoarcem lovitura acelor care încearcă să aprindă războiul... »

Această declarație — consecvență activității diplomatice de câțiva ani a Rusiei Sovietice — confirmă sincera ei voință de pace.

* * *

Politica de astăzi a Rusiei Sovietice cuprinde însă două contraziceri: una esențială, de doctrină, cealalta de acțiune. Ea contrazice într'adevăr în primul rând concepțiile de luptă ale Internaționalei a III-a și în al doilea rând acțiunea diplomatică din trecut.

Politica externă a unui stat comunist este în logică dependență de dictatele doctrinei. Teoria inflexibilă a socialismului marxist impune ca metodă de realizare a dictaturii proletarietului:

revoluțiunea modernă. Cu corolarele ei: de propagare a revoluției în statele capitaliste și de separație ireconciliabilă a lumii capitalist de cea comunistă.

Statutele Internaționalei prevăd formal: « lupta prin toate mijloacele posibile, inclusiv forța armată, pentru răsturnarea burgheziei internaționale și crearea unei republici sovietice internaționale... ».

Partidul comunist rus conduce guvernul sovietic. Tot el reprezintă elementul dominant al Internaționalei a III-a. Politica Kremlinului este inseparabilă de politica Cominternului.

Ambele au suferit însă transformări.

Manifestul comunist din 1848 și scrierile revoluționare ale lui Marx, Engels și Lenin continuă să fie Evanghelia credinței comuniste. Dar respectul ortodox al acestei doctrine a încetat. « Socialism într'o singură țară » aplicat de Stalin, renunțarea la programul activ revoluționar mondial al Internaționalei, sunt socotite — de Troțki și alți habotnici marxiști — drept o « trădare a cauzei comuniste și a proletariatului internațional ». De aceea, aceștia preconizează convocarea unei Internaționale a IV-a.

În 1921, Cicerin — în nota din 17 Septembrie adresată Lordului Curzon — nega orice legătură dintre guvernul sovietic și Internaționala a III-a. Atunci — în perioada comunismului militant — guvernul sovietic încerca să dovedească necesitatea celor două politici. Astăzi — în perioada pacifismului militant — guvernul sovietic nu mai are nevoie a dovedi convergența sau divergența politicilor lor. Internaționala a III-a și guvernul sovietic își continuă politica, redusă însă la dimensiunile unei acțiuni pacifice de rezistență. Într'adevăr, în 1933, comitetul executiv a lansat acest caracteristic apel « către muncitorii lumii, să apere până la sacrificiul de sine U.R.S.S. împotriva conspirațiunii contra-revoluționare a imperialiștilor ». Internaționala a III-a, care în primele cinci congrese ale sale, a reafirmat respectul față de programul revoluționar, tinde a se transforma — după expresiunea scriitorului Mihael Florinzky — începând dela ultimul congres din 1928, « din statul major al revoluției mondiale într'o organizație muncitorească internațională pentru apărarea Uniunii Sovietice! »

În toamna anului 1934, va vea loc — după 6 ani de întrerupere — viitorul congres al Internaționalei Comuniste. Poate că el va formula principiul noi, care să concilieze practica pacifică a celor ce conduc guvernul sovietic în cadrul doctrinei revoluționare a statutelor Internaționale. Altfel, senzațiunea de paradox va stăruî.

* * *

Mai mult decât contradicția față de doctrină interesează devierea traectoriei politice externe sovietice dela direcția sa inițială. Politica externă sovietică se împarte în două perioade

corespunzătoare celor două concepții de organizare a socialismului, fie în cadrul mondial, fie în cadrul Rusiei Sovietice. Prima perioadă, care datează dela revoluția bolșevică și până aproximativ în anul 1928, este dominată de concepțiunea imposibilității de coexistență a statelor comuniste cu cele capitaliste. A doua perioadă, care coincide cu aplicarea planurilor cincinale, se caracterizează prin concepția compatibilității celor două sisteme. În prima perioadă revoluția mondială era urmărită prin acțiune directă; în a doua perioadă revoluția mondială este așteptată ca urmare a exemplarității rezultatelor regimului sovietic. Prima perioadă este perioada comunismului militant; secunda a comunismului latent. Prima se ilustrează prin politica de opoziție față de restul lumii, a doua prin politica de integrare în comunitatea internațională.

În prima perioadă, conflictul ireconciliabil dintre cele două sisteme economice și sociale implica, atât în interior cât și în exterior, lupta contra capitalismului. Revoluția mondială condiționa orice activitate. Relațiile cu celelalte state erau deci provizorii. Relații permanente cu alte state rămăneau a fi stabilite numai după revoluția mondială, adică după introducerea diktaturii proletariatului internațional. Acestea trebuind a fi relațiuni, nu de drept internațional, ci de drept constituțional în cadrul federațiunii sovietice mondiale. Aplicarea unui « *Völkerrecht* der *Übergangszeit* » (formulat de Korovin Eugen, Moscova 1923) era menită să reglementeze faza de tranziție.

Această perioadă de comunism militant se împarte însă la rândul ei în două faze. Criteriul despărțirii în faze era: credința în iminența revoluției. În ambele faze, revoluția era socotită indispensabilă și ineluctabilă. În prima fază însă, ea apărea ca imediată; în a doua fază ca mediată. De unde și o diferență în politica economică și în cea externă.

Prima fază, între 1918—1921, desfășurându-se simultan cu luptele împotriva atacurilor contrarevoluționare, se limitează la acțiunea de lichidare a războiului. Pace cu orice preț. Mai exact: încetarea ostilităților. Căci conform concepțiunii incompatibilității sistemului capitalist și cel comunist, nu putea fi pace. Nici capitulare, nici neutralitate, « nici pace, nici război » după expresia lui Troztki. Regim de armistițiu (pacea dela Brest-Litovsk era astfel considerată).

Faza întâia era o fază de revoluționarism militant. Războaiele naționale trebuiau transformate în războaie sociale. O fază de politică de instigare. Propaganda trebuia să precipite deslănțuirea revoluției moderne. Revoluția rusească nu era decât preludiul revoluției mondiale. Universalismul mișcării era imperativ. Succesul revoluției rusești era în funcție de rapida transmisiune a

germenului revoluționar în restul lumii. Nu exista o politică externă rusească și nici chiar o politică internă rusească. Nu exista decât o politică preliminară-revoluționară a Internaționalei a III-a.

Era și explicabil. Revoluția bolșevică transformase un partid de acțiuni subterane, obsedat de opoziționismul său organic și de clandestinitatea concepțiilor lui, într'un guvern responsabil de organizarea și conducerea imensului imperiu rusesc. Mărturisirea lui Troztki este ilustrativă: « primele decrete-legi nu reprezentau un program de guvernământ, ci enunțarea în limbajul puterii a punctelor programului de partid ».

Rezistență contra armatelor albe, sprijinite de aliați, rezistență contra reacției claselor violent deposedate, într'un cuvânt: ostilitate contra tot ce amintea organizația capitalistă.

Lupta de clasă din interior și dictatura proletariatului se proiectau în exterior prin propaganda intensă de răsturnarea capitalismului. Răsturnare violentă și imediată. Lovituri de stat în statele Baltice, revoluție în Finlanda. Heraldul revoluției mondiale era Zinoviev. La 1 Mai 1919, el scrie: « Bătrâna Europă se îndreaptă într'o goană nebunească spre revoluția proletară... Negrii vor mai avea ici colo o victorie, dar victoria finală este a roșilor și aceasta în cursul a câtorva luni, poate chiar săptămâni. Mișcarea se desfășoară cu o atare viteză, încât putem spune cu toată încrederea că până într'un an vom fi uitat că a fost o luptă pentru comunism în Europa, căci într'un an întreaga Europă va fi comunistă ».

Cuvinte caracteristice fazei comunismului agresiv și intransigent. Strigătul de luptă: revoluția mondială; frontul de luptă: cruciada popoarelor coloniale și semicoloniale împotriva statelor capitaliste. Răsăritul trebuia să pornească să-și răscumpere libertatea de sub opresiunea statelor imperialiste din Apus. « Masele oprimite ale Asiei trebuie să se trezească », era chemarea lui Zinoviev rostită la congresul popoarelor răsăritene din Baku în Septembrie 1920.

* * *

Renunțarea la blocada aliată din 1920, retragerea trupelor, eșecul armatelor albe, sfârșitul războiului ruso-polon închee faza explozivă a regimului comunist. Două realități se fixau în mintea conducătorilor. Regimul comunist continua să existe; revoluția mondială nu izbucnise. Ambele tabere trebuiau să-și adapteze politica acestor realități. Statele capitaliste începură să recunoască existența noului stat proletar. Conducătorii bolșevici începură să recunoască neiminența revoluției mondiale. Lenin, înzestrat cu simțul realităților, proclamă în Martie 1921, la al 10-lea congres al partidului comunist, concluzia: « Până la izbucnirea revoluției mondiale, coordonarea activităților în interior și cooperarea în exterior pentru consolidarea dictaturii proletariatului ».

Revoluția nu mai era — în această a doua fază — iminentă. Revoluția rămânea necesară și inevitabilă. Termenul era însă amânat. Trebuia deci o tehnică economică în interior și diplomatică în exterior, pentru a organiza această fază de tranzițiune, prerevoluționară.

În interior, sub presiunea răzvrătirilor țăranilor și a dezordinei în rândul armatei roșii, regimul comunismului integral fu « corijat ». Noua politică economică « N.E.P. » se inaugură.

În exterior, după eșecul experiențelor comuniste în Ungaria și Bavaria și implicit dovada inutilității propagandei, trebuia adoptat un sistem nou. Era nevoie de elaborat un « modus vivendi ».

În primul rând organizarea rezistenței. Într'adevăr, conducătorii sovietici erau obsedați de probabilitatea unei contra-revoluțiuni sau a unei coaliții a forțelor capitaliste. Reforme constituționale și de metodă diplomatică se impuneau.

Tratatul de unire al republicilor socialiste sovietice într'o singură uniune federală, la 30 Decembrie 1922, fu primul act. În locul expedientelor din prima fază, relațiile cu republicile vecine iau o formă constituțională. Un bloc unitar și sudat al republicilor sovietice.

În plus, sub psihoza de anticoaliție și antiblocadă, conducătorii sovietici retreziră vechea concepție țaristă a balanței puterilor. De data aceasta, sovietice pe de o parte, nesovietice pe de altă parte. Ritos, declarația de unire din 1922 enunța: « Statele lumii au fost despărțite în două tabere: tabăra capitalistă și tabăra comunistă... Instabilitatea situațiunii internaționale și primejdia unor noi atacuri fac necesară creerea unui front comun a republicilor sovietice împotriva încercuirii capitaliste... Uniunea reprezintă... o barieră sigură împotriva capitalismului mondial ».

Conferința dezarmării ținută la Moscova în 1922 era instrumentul solidarizării primului grup. Societatea Națiunilor, pe de altă parte, instrumentul de stabilizare a puterilor capitaliste. (Mai mult decât atât, protocolul dela Geneva și acordurile dela Locarno erau privite de Soviete ca preludiul atacului contrarevoluționar imperialist sau cel puțin un instrument britanic pentru o nouă încercuire a Rusiei).

Armonia dintre cele două grupuri era exclusă. Conducătorii sovietici declarau că « concepția bolșevică a Sovietelor și ordinea socială a Europei Apusene este diametral opusă în chiar fundamentele lor, încât relații prietenești și armonice între sisteme politice încorporând idei diferite sunt impracticabile și chiar imposibile ».

« Solidaritatea » — formula Genevei — nu putea exista cu statele capitaliste, ex hypothesi. De aceea, trilogia « neutralitate, neagresiune și neintervențiune » era formula folosită în toate

tratatele sovietice. Acest sistem de securitate era construit pentru a desăvârși în primul rând izolarea și intangibilitatea Rusiei Sovietice. Tratatul dela Paris din Decembrie 1925 cu Turcia, conexasă cu convenția dela Lausanne din 1923, închidea strămtorile; tratatul dela Rappallo (1924) și Berlin (1926) cu Germania închidea drumul pe uscat; tratatele cu Lituania și Letonia (1926 și 1927) rupeau blocul baltic și consolidau totdeauna legătura cu aliatul dela Rappallo. Tratatul cu Afganistan și cel cu Persia, pe de altă parte, întăreau stăvilărilor de apărare a teritoriului rusesc și inaugurau totdeauna « sistemul tratatelor levantine ».

Simultan cu această acțiune de organizare a izolării, propuneri superficiale de contact cu statele din Apus. Tratamente de pace cu statele limitrofe în 1920 și 1921, convenția comercială cu Anglia, relații diplomatice cu Austria, prima țară care recunoscuse de jure guvernul sovietic, în 1921, fură urmate de alte recunoașteri, alianțe și chiar participări la conferințe internaționale la Geneva (1921), Lausanne (1922) și Haga (1923).

Faza a doua a fost esențialmente o fază de compromisuri. Tranzitorie și tranzacțională. Propaganda revoluționară mitijată și intermitentă alterna cu încheeri de convenții comerciale. Declarația de incompatibilitate de sisteme era dezavuată pentru atingerea scopului practic imediat: de dobândire de credite. Deși mai puțin agresivă și intolerantă decât prima fază, anii 1921 și 1927 sunt înglobați în perioada de opozițiune. Aranjamentele internaționale erau încheiate în crezul revoluției mondiale. Ele erau deci viciate ab initio. Concesiile dela caz la caz erau justificate prin caracterul lor provizoriu: căci nu se puteau stabili relații cu state capitaliste, relații necesar efemere. Totul era afectat de condițiunea extincțivă a revoluțiunii mondiale.

* * *

Negocierea pactului Briand-Kellog, înlocuirea lui Cicerin prin Litvinov, la conducerea comisariatului pentru afacerile străine, au indicat schimbări în politica externă. De fapt acestea nu sunt decât semnele exterioare ale transformărilor doctrinare și conjuncturale petrecute în politica internă a U.R.S.S.

Concesiile de fapt nu au dus la nici un rezultat practic în opera de reconstrucție economică a țării. În schimb, ele au tăiat o breșă adâncă în blocul unitar și sacrosanct al dogmei socialiste. Interdependența economică a lumii, caracterul necesar revoluționar și anti-capitalist al comunismului se opuneau politicii practice de cooperare cu statele capitaliste. Contradicția trebuia să se rezolve. Compromisul nu mai putea dăinui. Moartea lui Lenin prilejui duellul de lămurire.

Luptele de fixare a succesorului se desfășurau simultan pe două planuri. Criteriul era personal și teoretic. Trebuia să se aleagă între doi oameni: Stalin și Troțki, și totdeauna între două sisteme. Pe de o parte, sistemul ortodox al socialismului internațional cu consecințele logice și ineluctabile ale programului revoluționar mondial; pe de altă parte, sistemul eretic exprimat în cuvintele «socialism într'o singură țară».

Troțki, doctrinarul riguros din perioada eroică a revoluției bolșevice, rămânea credincios literei evangheliei marxiste: «revoluția națională nu este o unitate, ci o verigă din lanțul internațional; o etapă din procesul permanent al revoluției internaționale». Stalin, realist prin excelență, enunța puțința de a realiza un sistem socialist integral înlăuntrul frontierei Uniunii Sovietice. Cuvintele lui Lenin serveau de îndreptar: «Atâta vreme cât vom trăi într'o țară de agricultură mică, capitalismul va avea în Rusia o bază economică mai solidă decât comunismul... Numai când țara va fi electrificată, când industria, agricultura și transporturile vor avea baza tehnică a marii industrii moderne, vom fi învins definitiv».

Deci, până la rezultatul aleatoriu al comunismului universal, Stalin urmărea edificarea colectivismului în Rusia Sovietică. Cu atât mai mult, cu cât o țară cu sistemul socialist integral aplicat reprezenta punctul stabil pe care să se poată sprijini părghia Internaționalei a III-a, pentru răsturnarea sistemului capitalist și întronarea dictaturii proletariatului.

Trei ani de zile intelectualii partidului au debătut controversa pe plan doctrinal. S'a întreprins o adevărată exegeză a Evangheliei comuniste, interpretându-se fiecare pagină din operele lui Lenin, pentru a se justifica — sau condamna — abaterea dela teoria lui Marx și Engels. Interpretări cazuistice și subtilități dialectice nu au putut rezolvi controversa. Textele lui Lenin serveau tot atât de bine o cauză, cât și alta.

La urmă însă, comandamentele realității (între altele, într'o bună măsură, decepția neizbucnirii în 1923 a revoluțiunii în Ruhr) au învins logica textelor. Alternativa: doctrina ortodoxă sau Realpolitik, a fost rezolvată în favoarea celei din urmă. Troțki, învins, a luat calea exilului; Stalin, învingător, a inaugurat planul de socializare integrală a Rusiei Sovietice. Troțki, intransigent, protestează contra trădării cauzei comuniste, cerând o a patra Internațională, în timp ce Stalin modelează rezoluțiile Internaționalei a III-a, spre a intra în tiparele acțiunii sale de colectivizare a U.R.S.S.

Drept urmare, Rusia Sovietică a adoptat, în interior, planurile cincinale de industrializare a țării și de colectivizare a agriculturii, iar în exterior, o politică netă de integrare.

Perioada a doua este deci perioada politicii de realități, Real-politik. Rupând firul scurt al politicii de responsabilitate istorică a comunismului internațional, Stalin a pus bazele unei politici rusești. Abandonând directivele teoretice și recunoașterea supremației Cominternului, își însușește numai directivele impuse de conjunctură. În locul propagandei pentru revoluția mondială și tactica de instigare a războaielor între statele capitaliste imperia- liste — politică de prevenire a războaielor, și de asigurare a păcii; în locul atitudinii intransigente și ireconciliante față de sistemul capitalist — declarațiuni nete de compatibilitate și chiar propu- neri de pacte de neagresiune economică; în locul principiului interdependenței revoluționare a lumii — principiul interdepen- denței pacifice; în locul revoluției mondiale ca punct de plecare a viabilității regimului sovietic — pacea universală, drept con- diție sine qua non a consolidării regimului sovietic.

Deci, în locul repudierii oricărei organizații capitaliste — pro- puneri de colaborare; în locul unor formule de expedient — con- venții permanente; în locul politicii de agresivitate — protoco- luri de determinarea agresorului; în locul războiului necesar și esen- țial — pacea cu orice sacrificiu. Politică de pace, în ciuda teoriei, în folosul regimului; în pofida responsabilității internaționaliste, în baza responsabilității față de națiune.

În afară de rupturile diplomatice cu Anglia, între 1927—1929 și cu China între 1929—1932, directivele politicii sovietice tin- tesc spre normalizarea relațiilor, pentru integrarea în comunitatea internațională. Cu două scopuri principale: stabilirea de legături economice, pe de o parte, și prevenirea războaielor imperialiste, pe de altă parte.

Legături economice — pentru a emancipa economia sovietică de sub dependența capitalistă. Rezoluția celui de al 15-lea con- gres al partidului comunist, din Decembrie 1927, declară: «Politica noastră trebuie să se bazeze pe ideea unei dezvoltări maxime a relațiilor economice cu țările străine, atâta timp cât aceste relații (expansiunea comerțului exterior, credite, concesiuni, și folo- sință de consilieri tehnici străini, etc.), contribuie la întărirea economică a U.R.S.S. Trebuie să facem Uniunea Sovietică mai independentă de lumea capitalistă și să lărgim baza socialistă pentru o mai mare expansiune industrială a U.R.S.S.».

Prevenirea războaielor imperialiste. Aceasta reprezintă de fapt o abatere flagrantă dela doctrină. Într'adevăr, teoria leninistă a imperialismului implica, drept consecință necesară a capitalismului, războaie imperialiste și revoluția internațională. Războaiele im- perialiste erau deci esențiale scopului ultim al tacticei comuniste; iar pacea între statele capitaliste, o stare nepropice, ce trebuia subminată prin politică de fomentațiune.

Dar utilitatea primează. Reconstrucția economică a Uniunii Sovietice impune abandonarea dictatelor doctrinare. Refacerea economică e în funcție de ajutorul statelor capitaliste. Perioada de pace asigură normala desfășurare a planului cincinal; perioada de război înseamnă nu numai restrângerea creditelor străine, dar — ceea ce devine tot mai clar — inevitabila înglobare a altor state, recte a Rusiei Sovietice, în orice conflagrațiune. Pacea devine deci o condiție sine qua non, atât pentru refacerea economiei sovietice, cât și pentru stabilitatea regimului. Programul de forțată mecanizare a întregii economii sovietice e menit să garanteze, în patru ani, o osatură industrială puternică pentru « a întări — după expresia lui Stalin — capacitatea de rezistență a Rusiei Sovietice, bază a independenței sale ». « On ne saurait douter de la portée révolutionnaire incommensurable du plan quinquennal » este fraza de încheiere; semnificativă concluzie la programul pacific de reconstrucție economică.

Organizarea securității colective devine totuși o funcțiune esențială a diplomației sovietice. Pacifismul politicii externe rusești se impune — în această perioadă — ca un imperativ al politicii sale interne. De aci rolul său de inițiator.

Incepând cu planul de dezarmare imediată, completă și generală, propus Comisiunii Preparatorii a Conferinței Dezarmării în 1927; urmând apoi propunerile pentru pactul de neagresiune economică în cadrul Comisiunii Uniunii Europene, protocolul Litvinov de anticipare a punerii în vigoare a pactului Briand-Kellog, în 1929, în cadrul planului de scoaterea războiului în afară de lege; pactele de neagresiune din cursul anilor 1932 și 1933, definiția agresorului — propusă în cadrul conferinței dezarmării (6 Mai 1933) și consacrată (3 Iulie 1933) prin protocolurile dela Londra; și sfârșind cu planurile de securitate și asistență mutuală în curs de negociere, Rusia Sovietică se găsește în rolul de promotor al acțiunii de organizare a păcii.

În Septemvrie, se crede, Rusia Sovietică va intra în Societatea Națiunilor pentru a continua — ca membru permanent în Consiliu — rolul de codiriguitor al politicii internaționale și de edificator al securității colective.

Este un tablou deconcertant pentru cel ce nu cunoaște decât primele acțiuni externe ale Sovietelor în perioada lor revoluționară; este, în schimb, un final logic și impresionant pentru cel ce urmărește pacifismul metodic și progresiv al guvernării lui Stalin.

* * *

Politica externă a Rusiei Sovietice se desfășoară pe două fronturi: unul european, celălalt extrem-oriental.

Politica sa europeană se descompune însă în două faze: faza pro-germană și anti-versaillistă, și faza pro-franceză și statu-quo-istă. Imperativele conjuncturii au determinat volte face-ul frontului său diplomatic.

(Din nou o acuzație de inconstanță poate fi adusă U.R.S.S. Dacă la inconstanța față de aliat nu s'ar replica prin constanța față de principiu și inconsecvența aliatului. Politica externă sovietică este consecventă principiului apărării păcii prin toate mijloacele. Inconstanța sa față de Germania este justificată de constanța față de pace și inconsecvența politicii germane).

Litvinov explică evoluția relațiilor germane în raportul său din Ianuarie 1934: « 10 ani Rusia Sovietică a fost legată de Germania prin strânse relații economice și politice. Eram singura mare putere care nu a voit să aibă nimic comun cu tratatul dela Versailles și cu consecințele sale... Germania ocupa primul loc în comerțul nostru exterior. Relațiile politice și economice stabilite ne-au adus avantaje excepționale atât nouă, cât și lor. Cu acest sprijin a putut Germania vorbi mai îndrăzneț victorioșilor din ajun... Și totuși relațiile cu Germania s'au modificat într'un an... Cauza fenomenului?... În 1932, guvernul german preconiza apropierea de Occident în vederea unei ofensive comune contra Uniunii Sovietice. Apoi Germania trecu sub guvernarea unui partid ale cărui idei extreme antisovietice constituie profesia lui de credință. Conducătorul partidului a expus concepția sa de politică externă germană. Germania trebuie nu numai să redobândească teritoriile pierdute prin tratatul dela Versailles și să-și însușească regiunile locuite de minoritățile germane, dar ea trebuie să-și deschidă prin sabie drumul expansiunii spre Răsărit, violând frontierele Uniunii Sovietice și subjugând popoarele sale ».

Noul regim german a retrezit mitul Drang nach Osten. Manevrele diplomatice ale lui von Papen, pagini din Mein Kampf, scrierile și acțiunile lui Rosenberg ofereau primele indicii. Memorandumul insolit al lui Hugenberg cu prilejul conferinței economice dela Londra, tratative confuze cu unele cercuri poloneze, refuzul Germaniei de a semna un protocol germano-rus de garantarea integrității statelor baltice confirmă veleitățile germane de crearea de ținuturi coloniale (Kolonialländer) în Răsăritul Europei. Fie în cadrul unui compromis polono-german — de extensiune a Poloniei spre Marea Neagră, fie în cadrul planurilor de independență a Ucrainei, fie în cadrul unei ofensive folosind statele baltice de bază de operație, tactica germană preconizează pătrunderea spre Răsărit. (« Nu voi insista asupra metodelor de persecuție sistematică a instituțiilor și a cetățenilor sovietici de autoritățile germane, practică care a înveninat relațiile noastre », adaogă Litvinov în raportul sus citat).

Opoziția dintre guvernul de extremă dreaptă din Germania și extrema stângă din Rusia, caracterul esențial anticomunist al regimului hitlerist oferă argumentul doctrinar și politic; milenarul antagonism dintre slavi și germani oferă argumentul de rasă; politica activă de grandoare, reînarmare și, în sfârșit, ucrainismul Germaniei completează elementele de justificare a actualei ostilități.

Pactele de neagresiune semnate de Rusia în 1932 și completate prin protocolul pentru definirea agresorului, din Iulie 1933, reprezintă replica sa diplomatică. Ciudat și simptomatic: « cordonul sanitar » care izola în trecut statele capitaliste apusene de « focarul de desagregare socială din Răsărit » a devenit astăzi cordonul sanitar al Rusiei Sovietice împotriva fostei sale aliata dela Rappallo. Iar statele baltice, care prin tratativele din 1926 și 1927 erau chemate să joace rolul de coridor de legătură dintre Rusia și Germania, sunt astăzi socotite de Statul Major german, breșa frontului de răsărit.

De aceea, Rusia Sovietică — alături de reluarea raporturilor diplomatice cu statele Micii Înțelegeri — a propus Reichului german protocolul de garantare a integrității statelor baltice. De aceea la refuzul Germaniei (refuz simplist — sau abil — motivat « că nici o țară nu amenință integritatea acestor țări ») s'au semnat la 4 Aprilie, documentele diplomatice prin care se prelungesc, pe termen de 10 ani, pactele de neagresiune și arbitraj semnate de U.R.S.S. cu statele baltice, în 1932, și al căror termen încă nu expirase.

Tendința de apropiere de Franța apare deci ca un corelativ al îndepărtării de Germania. Totuși, începând cu negocierea pactului de neagresiune din 1932, prietenia franco-sovietică se accentuează progresiv. Renunțarea la embargoul asupra produselor sovietice, relații cu aliații Franței (pactul cu Polonia și negocierile cu România din 1932 sunt cunoscute), vizitele miniștrilor francezi în Rusia, au luat acum formele concrete ale recunoașterii de jure a Rusiei Sovietice de două state ale Micii Înțelegeri, solidaritate și front comun franco-sovietic în cadrul Conferinței Dezarmării, și, în sfârșit, acțiune paralelă de elaborare a unui sistem de securitate europeană.

* * *

Politica extrem orientală a Rusiei Sovietice nu indică faze contradictorii. În schimb, aprehensiunea conducătorilor sovietici pare să meargă crescând.

Conflictul ruso-japonez este — în stare latentă — vechi. Politica imperialistă a Japoniei este tradițională. Primul popor din

lume « Ni Hon Ichi » își cultivă visurile de întărire și de dominare a Imperiului Universal. Teoriile politice și religioase ale marilor istorici Motoyuki Yamashiki, Mitsukumi Tokugawa și Kai Sanyo sunt călăuzele permanente ale gândirii politice nipone. Misiunea celestă de unificare a rasei galbene, de eliminare a albilor din Asia — monroeism asiatic — sunt forme variate ale aceluiași crez. Capitaliștii japonezi oferă, în plus, convingerilor mistice, infrastructura lor economică.

Conflictul nu este numai un conflict latent. Planul de fantastică concepțiune, dar de riguroasă construcțiune, a generalului Tanaka, fost prim ministru al Japoniei, indica etapele tehnice ale cuceririi progresive a Manciuriei, Mongoliei și a Chinei. Dar nu numai atât. Ocupația Manciuriei, a Jeholului și a Mongoliei interioare de armatele japoneze; crearea și consolidarea noului stat Mandchuko, în cursul celor doi ani scurși dela incidentul dela Mukden, dovedesc — ceea ce comisiunea Lytton abia indicase — că în Extremul-Orient și Pacific s'a instituit un nou regim de forță. Pe de o parte, solida armatură japoneză, pe de altă parte, carența militară a Chinei, slăbiciunea strategică a Rusiei, îndepărtarea Statelor-Unite și diminuarea intervenționismului anglo-saxon.

Evenimentele dovedesc marșul progresiv al forțelor politice, economice și militare ale Japoniei.

U.R.S.S. este prima putere care se resimte de această ofensivă. Reacția ei este însă rezervată. Fie situația sa strategică, fie insuficiența pregătirilor sale tehnice, fie în sfârșit conjunctura europeană au fixat necesitatea sau oportunitatea unei politici de concesie.

Atitudinea Japoniei în negocierile privitoare la căile ferate din China răsăriteană (suma infimă propusă, pe de o parte, măsurile luate împotriva funcționarilor sovietici, de altă parte) e agravată de pregătirile militare.

Discursul lui Litvinov cuprindea un rechizitoriu: « Dincolo de pericolul ocupațiunii violente a căilor noastre ferate de către Japonia, apare pericolul amenințării directe a frontierelor noastre... În Manciuria, în apropiere de frontiera noastră, contingente considerabile de trupe japoneze sunt reunite; material de război e transportat; drumuri de fier și căi strategice sunt construite... Reprezentanții oficiali ai guvernului și presa japoneză discută chestiunea războiului contra Uniunii Sovietice, pentru a ocupa regiunea maritimă și teritoriul nostru extrem-oriental... Japonia pregătește febril un război ofensiv ».

Intr'adevăr, rapoartele spun că cincizeci de aerodromuri și sute de mii de soldați japonezi, manciurieni și chiar monarhiști ruși sunt reuniți în triumghiul Mukden-Karbin-Tzitzikar. Totuși, în același timp, contingente de aviație, tankuri și cavalerie ale

armatei roșii se aglomerează în Siberia; planurile statului major rusesc prevăd chiar sistemul atacului forțat. Atmosfera de război ineluctabil domnește în regiunea — paradoxal denumită — a Pacificului.

Generalul Mac-Arthur, șeful statului major al Statelor-Unite, pronosticase războiul în primăvara anului 1934. Prognosa s'a dovedit eronată. Conjunctura de asemenea s'a modificat. Recunoașterea de jure a Rusiei Sovietice de Statele-Unite, simultan cu reacția altor state împotriva dumping-ului japonez, a contribuit probabil la amânarea coliziunii. Dar destinderea nu există încă.

Impăciuitori — sau oportuniști — conducătorii sovietici cer Japoniei « două gesturi »: încetarea actelor de poliție asupra căilor ferate din China răsăriteană și continuarea negocierilor în condițiuni mai bune, și — pentru a-și dovedi intențiile pacifice — semnarea pactului de neagresiune, propus de Rusia sovietică încă din 1931. Incordarea în Extremul Orient subsistă.

* * *

Reacția pozitivă la politica agresivă a Germaniei pe frontul său apusean și a Japoniei pe frontul său extrem-oriental este, în fine, apropierea Rusiei Sovietice de Societatea Națiunilor. În clipa în care aceste două state se retrag din instituția dela Geneva, Rusia Sovietică își pregătește intrarea. Acest cadrul diplomatic ilustrează regulile jocului de forțe politice și, în același timp, fixează criteriul de separațiune a statelor pacifice, pe de o parte, și a celor nepacifice, pe de altă parte.

Tonul de sarcasm sau ostilitate folosit altădată față de Societatea Națiunilor — « acest trust al statelor capitaliste, coterie de imperialiști » după expresiunea lui Cicerin — este înlocuit astăzi prin declarațiuni de apreciere. Molotov recunoaște Societății Națiunilor « rolul de frână împotriva statelor care vor să deslănțuiască războiul ». Litvinov declară că « Rusia Sovietică e dispusă să colaboreze cu organizațiile internaționale care servesc interesele păcii ».

În sprijinul cererii de admitere în Societatea Națiunilor, Rusia Sovietică ar putea prezenta — în afară de activitatea diplomatică menționată mai sus — bilanțul activității sale constructive în cadrul Conferinței Desarmării.

Acum doi ani, propunerea ostentativă a desarmării integrale, generale și imediată, astăzi — cu o crescândă notă de realism — propunerile:

1. De completare a pactului Briand-Kellog prin serii de acorduri regionale de asistență mutuală (înglobând însă *toate statele* unei regiuni — pentru a exclude acuzațiunea de caracter agresiv al acordului regional).

2. De transformare a conferinței dezarmării într'o conferință permanentă a păcii, cu ședințe periodice. (Formulă de universalizare

a politicii Genevei — înglobând statele nemembre ale Ligii, în acțiunea ei pacifică).

Aceste propuneri — urmând protocolului de definire a agresorului, semnat în Iulie trecut, și reprezentând una din cele mai valoroase contribuțiuni la dreptul internațional actual — dovedesc constanta preocupare de organizare atât a sistemului de securitate regională, cât și cel de securitate colectivă.

U.R.S.S. își arogă responsabilități internaționale de garantare a păcii. Politică de integrare în *comitas gentium* cu aspectul de apărare a frontierelor sale și de consolidare a securității celorlalte popoare.

Acțiunea sa diplomatică este animată de temerea de agresiune străină, de nevoia de completare a planurilor sale cincinale și de credința că revoluția mondială va veni — fără acțiunea lor directă de instigațiune — prin jocul normal al fenomenelor economice și prin exemplaritatea rezultatelor economiei sovietice.

Intr'adevăr, Stalin a rostit tovarășilor săi în Ianuarie 1933, aceste caracteristice cuvinte: « Proletariatul caută să extragă și extrage chiar, din succesul planului cincinal, un nou argument în favoarea revoluției contra burgheziei mondiale. Succesele planului cincinal mobilizează forțele revoluționare ale clasei muncitorești *din toate țările* împotriva capitalismului. Forța revoluționară a planului cincinal este incomensurabilă ».

Nu suntem chemați a judeca crezurile lor doctrinare și nici a stăruii asupra contradicțiilor între dogmă și practică. Nu e nici locul pentru noi a ne întreba de buna credință a angajamentelor lor sau de paternitatea politicii lor de astăzi.

Politica externă este, prin esența ei, contingentă.

Rusia duce astăzi o politică de pace. Este tot ce ne interesează. La 9 Iunie, România a recunoscut de jure guvernul sovietic. Relațiile diplomatice au fost reluate. România și Rusia Sovietică s'au regăsit — respectând statu-quo — în sfârșit, pe același drum al păcii.

RICHARD HILLARD

AMINTIRILE COLONELULUI GRIGORE LĂCUSTEANU

Cu numărul pe Iulie al Revistei s'au încheiat cele 160 de pagini de Amintiri ale fostului colonel Grigore Lăcusteanu, care înseamnă, după toate probabilitățile, un moment revoluționar în jocul considerațiilor estetice din cultura românească.

Șapte numere, unul după altul, s'au desfășurat aspectele unei realități cum puține a cunoscut literatura noastră și năcăeri în aceste șapte luni — și nici după aceea — n'am întâlnit în scrisul periodic românesc semnul unei înțelegeri, necum o explicație a semnificațiilor. Cel mai de seamă moment suprarealist al literaturii românești (pe lângă care compozițiile lui Urmuz apar ca un joc anemic, trucat) a trecut în plină zi prin fața tuturor ochelarilor criticei noastre de astăzi, fără să fie remarcat, fiindcă toată lumea aștepta (cu pașaportul capodoperei revoluționare în mână), noutatea care avea să se întâmple după legea veche, numai că acum *opus*. Nimeni pare-se nu bănuia, din generația asta tânără care vestește dimineața și seara, la toate răspântiile revoluția, că apariția țară va fi de altă natură. Surprinzător de-adreptul ar trebui să fie, și la drept vorbind nu e, faptul că unul dintre vestitorii cotidiani ai tuturor noutăților a admonestat naiv și energic Revista Fundațiilor Regale că publică pe colonelul Lăcusteanu, care nu știe să scrie.

E adevărat că problemele de estetică pe care le pun *Amintirile* colonelului Grigore Lăcusteanu, răstoarnă atâtea așezări crezute definitive în acest ținut al artei — și sunt pe de altă parte, sub aparențe înșelătoare, atât de subtile, încât depășesc fără îndoială posibilitățile de interpretare, ale unei cronici curente.

Să sperăm că aceste comentarii vor veni cel puțin după apariția operei întregi în volum, deși ne-ar fi încântat totuși o dovadă mai promptă a sagacității și lucidității tinerei generații, de pildă.

C. P.

REVISTA REVISTELOR

CĂRȚI NOI ROMÂNEȘTI DE FILOSOFIE

Nu cunoaștem activitatea d-lui Virgil Godeanu înainte de publicarea recentei d-sale lucrări, « *Filosofia Religiei după Maurice Blondel* »¹⁾. După cât se pare, d-sa n'a mai făcut să apară, până acum, decât un studiu intitulat « *Filosofia Fericitului Augustin* », publicat în revista « *Raze de Lumină* » în 1930. În orice caz, aceasta e tot ce citează d. Godeanu însuși ca fiind publicat de d-sa.

Lucrare de debut sau nu, « *Filosofia Religiei după Maurice Blondel* » constituie o încercare utilă și serios realizată de a informa publicul nostru cu privire la o mișcare filosofică de o covârșitoare însemnătate în Apus. Interesul lucrării d-lui Godeanu este cu atât mai mare, cu cât d-sa se folosește de acest prilej pentru a discuta nu numai mișcarea blondeliană, dar întreg procesul de desfășurare al filosofiei creștine, dela sfârșitul veacului al XIX-lea și începutul veacului al XX-lea.

Trebue să arătăm însă dela început că, din nefericire, autorul se mărginește în bună parte la filosofia creștină apărută în Franța. Mișcărilor altor țări, și în special mișcarea filosofică, din acest plan, a culturii germane contemporane — una dintre mișcărilor cele mai interesante și mai necunoscute la noi — este aproape cu desăvârșire lăsată de o parte. În aceste condițiuni, lucrarea d-lui Godeanu prezintă numai câteva aspecte ale problemei. Ceea ce nu înseamnă că lucrarea e mai puțin interesantă; ci numai că ea poate și trebue să fie cât mai curând întregită, eventual de d. Virgil Godeanu însuși.

Autorul începe prin a arăta în ce constă problema filosofiei creștine. Această filosofie, scrie d-sa, nu e propriu zis o cercetare a adevărului pentru simpla nevoie de a cerceta acest adevăr, ci o cercetare și o găsire a singurului și « *adevăratului Adevăr* » pentru a trăi cu El și în El (pag. 12). În acest sens, filosofia creștinismului nu pare a fi propriu zis o filosofie. Creștinismul, înainte de toate, este o religie, filosofie a mântuirii. În cuprinsul ei, filosofia creștină — arată mai departe autorul — s'a încheșat pe două direcții deosebite.

¹⁾ Tip. « *Cozia* » a Sfintei Episcopii Râmnicul Vâlcii (177 pag., 1933).

O direcție augustiniană, având ca întemeietor pe Fericitul Augustin, și alta tomistă, având ca întemeietor pe Toma din Aquino (pag. 15). Dacă tomiștii cred în posibilitatea de a cunoaște adevărul pe calea rațiunii, augustinienii contestă cu hotărîre acest lucru. Pozițiile sunt deci bine distincte, iar reprezentanții lor, în cultura modernă, sunt: Jacques Maritain pentru tomiști și Maurice Blondel pentru direcția augustiniană.

Tomismul pare a fi prin excelență o doctrină catolică. El pune între rațiune și credință o «continuitate dinamică» (pag. 21) și concludă că filosofia creștină este singura filosofie. În schimb, direcția augustiniană, fără a exclude cu desăvârșire întrebuițarea rațiunii, consideră creștinismul mai puțin o filosofie decât o doctrină de viață. Și în acest sens este cu mult mai apropiată de ortodoxie și, poate, de creștinismul adevărat. Deoarece «creștinismul, scrie autorul, este mai degrabă un spiritualism decât un raționalism, mai degrabă o viețuire în Cristos, decât un sistem de gândire». *Realismul creștin* al lui Maurice Blondel este o «știință a concretului» care poate fi mai ușor acceptată de răsăriteni. Ceea ce nu înseamnă că metafizica blondeliană e valabilă și în ortodoxie (pag. 30). Ea rămâne apuseană, rămâne încă o spiritualitate intelectualistă; în timp ce ortodoxia se refuză orișicărui intelectualism.

Trecând la expunerea filosofiei lui Maurice Blondel, autorul arată care era momentul filosofic francez la finele secolului al XIX-lea, descrie pe scurt tendințele pozitivistice, lupta contra pozitivismului, și care au fost influențele creștine ce s'au exercitat asupra gândirii lui Blondel. Expunerea propriu zisă a filosofiei lui Blondel e începută prin discutarea tezei de doctorat «Action», din care d. Godeanu scoate «concepția acțiunii ca știință a vieții la Maurice Blondel». După ce arată în ce constă această știință a vieții, care îi sunt metodele, pe ce căi ajunge Blondel la ideea de libertate și la necesitatea de a postula un absolut, autorul ne arată care e teoria cunoașterii lui Blondel, și dezvoltă distincția între cunoașterea noțională și cea connaturală, distincție care constituie unul din punctele cele mai interesante ale gândirii blondeliene. Încheie această parte a lucrării arătând care este, după autorul discutat, cunoașterea mistică.

Într-o nouă secțiune a lucrării, d. Godeanu ne arată, după o introducere privitoare la istoricul filosofiei religiei, care este filosofia religiei în lumina vederilor lui Blondel. Insistă asupra metodei imanenței — alt moment original al gândirii lui Blondel. Arată apoi cum se situează Blondel în fața diferitelor direcții ale filosofiei contemporane (bergsonism, idealism francez contemporan, pragmatism) și încheie capitolul acesta cu o foarte clară înfățișare a opoziției dintre Blondel și neo-tomiștii francezi. Concluzia generală a lucrării aduce din nou apropierea blondelismului de ortodoxie, precizând totdeodată, în termeni care nu sunt noi, dar care era bine să fie reamintiți, deosebirea dintre ortodoxie și catolicism.

Lucrarea d-lui Virgil Godeanu se prezintă astfel ca o încercare îndreptățită de a se ridica, dela o cercetare în planul filosofiei contemporane, la o discuție de probleme mai vaste. Ca metodă de lucru, așa dar, încercarea d-lui Virgil Godeanu este dintre cele mai reușite.

În ceea ce privește conținutul lucrării, sunt câteva observații de făcut. D. Virgil Godeanu pare a fi specialist mai mult în teologie decât în filosofie, fapt de care lucrarea d-sale are a se resimți întru câtva. Cu toate eforturile pe care le face d-sa de a situa pe Blondel printre gânditorii filosofici, d-sa se vede silit să afirme până la urmă — nu fără oarecare satisfacție — că, mai mult decât importanța ei ca sistem filosofic pur, filosofia acțiunii are o semnificație religioasă, în primul rând (pag. 142).

Apoi expunerile filosofice în genere au de suferit puțin, fiind nu numai prea sumare — ceea ce era inevitabil — dar și incomplete. Relevăm de asemenea câteva scăpări din vedere. La pagina 55, arătând că Blondel se opune metafizicii post-kantiene care duce spre nihilism, autorul scrie: « toți post-kantienii privesc ființa drept o iluzie și neantul drept singura realitate », afirmație care nu e tocmai îndreptățită din moment ce există și școli neokantiene realiste (ex. școala lui Alois Riehl, etc.). La fel, la pagina 118, autorul scrie: « pentru cine caută numaidecât asemănări de doctrină, filosofia lui Blondel s'ar apropia de școala fenomenologică a lui Husserl, Martin Heidegger și Kirkegaard, în Germania ». De unde par a rezulta trei inexactități cu privire la Kirkegaard: că ar fi german, că ar fi contemporan cu Husserl și Heidegger și că ar face parte din școala fenomenologică. Mai ales această din urmă afirmație este deosebit de supărătoare.

Pe deasupra acestor scăpări din vedere, lucrarea d-lui Virgil Godeanu rămâne o valoroasă încercare în planul filosofiei creștine, bine concepută și tot atât de bine realizată.

* * *

Prezentată ca teză de doctorat, anul trecut, la Facultatea de filosofie din București, lucrarea d-lui Posescu, « Incercare asupra Datelor Ultime ale Materiei »¹⁾, apare astăzi cu întregirile și completările de rigoare, în volum. Din titlul lucrării — după cum s'a și făcut observația — ea pare a se opune sau, în orice caz, a constitui o replică pentru « Essai sur les données immédiates de la conscience » a lui Bergson.

Impresia aceasta nu este totuși confirmată de restul lucrării. E adevărat că s'ar putea pomeni de o opoziție hotărâtă în cazul de față; totuși autorul nu pare a o fi urmărit — a nu o fi urmărit vroit — decât în titlu. Ea poate așa dar fi lăsată de o parte.

Nicărei ca în cartea d-lui Posescu nu era mai necesară o introducere. Fără ea, cetitorul s'ar fi rătăcit în lectura lucrării, în neputință de a se lămuri, până la capitolul ultim, ce justificare poate avea acea cercetare istorică a problemei materiei așa cum a fost pusă și rezolvată în fizica modernă și contemporană. Lucrarea ar fi putut părea astfel o excursie obositoare prin toate

¹⁾ *Incercare asupra Datelor Ultime ale Materiei* — Consecințele Filosofice ale Noilor Teorii Electronice ale Materiei. (Soc. Rom. de Filosofie, București 1934, 131 p., lei 80).

teoriile fizicei moderne, excursie savantă și utilă de sigur, dar fără niciun scop aparent.

Introducerea înlătură dela început ori și ce nelămurire. Autorul înțelege să discute probleme de filosofie și metode filosofice. Dar o face într'un alt mod decât se face de obicei, în nădejdea că va ajunge la alte rezultate filosofice decât se ajunge de obicei. Intr'adevăr d. Posescu pleacă dela constatarea — care s'a mai făcut deseori — că în sânul filosofiei domnește o dezordine desăvârșită. Nu cumva, se întreabă d-sa, metodele întrebuițate până acum au fost greșite? De aci necesitatea de a căuta căi noi.

Pentru d. Posescu, ca pentru mulți alți gânditori din secolul al XIX-lea și contemporani, scopul ultim pe care l-a urmărit totdeauna cugetarea filosofică a fost acela de a găsi o explicație generală și unitară a lumii. În această ordine de idei, prima preocupare a unui gânditor e de a determina ce există în realitate; ceea ce duce, explicit sau nu, la problema materiei. « Este firesc, dar, că ceea ce trebuie lămurit în primul rând într'o explicație a universului e constituția materiei » (pag. 8).

Felul însă în care a înțeles filosofia să-și pună problema materiei este, după autor, de-a dreptul dezastruos. A încerca să lămurești constituția materiei cu ajutorul « ideilor raționale » pure și simple, înseamnă a construi tot felul de ipoteze fără a ajunge la niciun rezultat. De aceea d. Posescu înțelege să se pună pe un teren solid, și ca atare încearcă să arate care e contribuția pe care o poate aduce filosofiei știința, în deslegarea problemei materiei. Căci autorul pare a nu se îndoi nici o clipă de soliditatea cercetărilor științifice.

Totuși nu atât problema materiei și în general problema existenței reale îl preocupă pe autorul nostru, cât problema cunoașterii, căreia felul de a deslega problema materiei îi poate indica o nouă metodă de lucru. Autorul însuși scrie: « În studiul de față am plecat dela preocuparea de a determina valoarea de adevăr a ideilor noastre raționale, măsura adică, în care ele ne dau o cunoștință exactă despre realitate » (pag. 9). Așa dar lucrarea nu trebuie greșit înțeleasă: ea nu interesează pe fizicieni, întrucât nu discută decât incidental și cu titlu de ilustrație teoriile fizicei moderne și contemporane; nu interesează, decât într'o măsură redusă, pe gânditorii care își pun problema realului; ci este aproape exclusiv destinată cercetătorilor în materie de cunoaștere, cărora vrea să le indice o metodă de muncă filosofică mai fericită decât cele întrebuițate până acum.

Cu aceasta, autorul începe discuția propriu zisă a problemei materiei. Într'un prim capitol, ne desfășură teoria atomică și cinetică a materiei; așa cum s'a formulat ea în fizică, începând dela chimistul și fizicianul englez din veacul al XVII-lea, Robert Boyle, încoace. Un al doilea capitol ne înfățișează teoria electronică a materiei, teorie privind problema foarte desbătută astăzi a structurii atomului, și al cărei istoric privește lumea fizicei de astăzi. Un al treilea capitol expune vederile care s'au emis asupra naturii constituanților materiei, rămânând ca ultimul capitol expozitiv să ne vorbească despre natura energiei radiante și principiul indeterminării.

După cum se vede, cercetările istorice pe care le face autorul în planul fizicii sunt dintre cele mai de actualitate. În acest înțeles ele ar putea servi ca o prezentare a fizicii contemporane, grupată în jurul câtorva probleme centrale — și ca atare ar constitui, în sine, o expunere interesantă și care, dacă nu ne înșelăm, lipsește în cultura noastră. (Nu știm decât despre fâgăduelile d-lor prof. Enric Oteteleșanu și prof. Chr. Musculeanu, ambii specialiști în materie, de a ne da o privire istorică asupra fizicii contemporane).

Autorul însă nu se mulțumește cu atât. Ci vrea să tragă câteva concluzii de interes filosofic. Pe baza acestor cercetări, concludă că orientarea gândirii după ultimele rezultate ale științei, ar duce către un monism, prin aceea că natura materiei și a energiei radiante trebuiesc socotite una și aceeași.

Concluzia aceasta nu este totuși decât secundară. După cum am arătat, preocuparea principală a d-lui Posescu era să indice o nouă metodă de lucru în filosofie. În acest sens, ultimul capitol al lucrării, intitulat « Consecințele filosofice ale noilor teorii electronice asupra materiei », e sortit să dea toate lămuririle. Într'adevăr, comparând rezultatele la care a dus cercetarea științifică, rezultate pozitive și bine asigurate, cu cele la care a dus în decursul timpurilor cercetarea filosofilor, d. Posescu constată că aceasta din urmă n'a reușit niciodată să se apropie de adevăr, nici măcar întâmplător. Motivul este, spune d-sa, că ar exista « o contradicție fundamentală » între datele teoriei științifice și presupusele principii ale gândirii (pag. 106).

De unde provine această nepotrivire între gândire și realitate? se întreabă atunci autorul nostru. Poate din faptul că filosofia își întinde prea mult exercițiul. Într'adevăr, continuă autorul, în filosofie ca și în cunoașterea comună, a explica un fapt înseamnă a-l pune în acord cu cunoștințele noastre anterioare (pag. 116). Lucrul acesta este însă posibil numai în limitele experienței noastre obișnuite. « Înăluntru acestei experiențe, ideile noastre raționale se verifică în deajuns de bine » (pag. 119). Dar numai înăluntru acestei experiențe. Pe măsură ce aceste limite se îndepărtează, și ideile noastre se modifică. De unde rezultă, pentru autor, că ideile noastre nu sunt construite decât din « obișnuințele » de gândire pe care ni le-a făcut experiența curentă, și că « aprioric și rațional este tot una cu obișnuit » (pag. 121). Și, pentru ca să ne arate cum anume modifică teoriile științei ideile noastre, autorul dezvoltă, în câteva pagini foarte interesante, revizuirile pe care le suferă principiul cauzalității, în lumina ultimelor teorii fizice.

Lucrarea d-lui Posescu se sfârșește aci — oarecum inconcludent. Cu toate acestea dezvoltarea ei nu cerea prea insistent o concluzie explicită. Scopul pe care și-l propusese d. Posescu era clar din introducere și concluziile sunt lesne de tras de către oricine. În lumina acestor concluzii, d. Posescu apare ca un gânditor care crede în valabilitatea indiscutabilă a științei și în obligația filozofiei de a respecta rezultatele științifice. Până aci, nu credem că există un gânditor care să nu dea dreptate d-lui Posescu. Și cu toate acestea d-sa se declară neîncetat în dezacord cu absolut toată istoria filosofiei și cu o covârșitoare parte din filosofia contemporană. De ce ?

D. Posescu are de întâmpinat rezistența filosofiei contemporane numai în ce privește ultimele pagini ale lucrării sale. Intr'adevăr, acolo d-sa afirmă că experiența științifică modifică teoria cunoașterii. Or, filosofia contemporană, în încercarea ei de a fundamenta știința, nu poate, fără a cădea în cerc, să primească sugestii dela știință. E adevărat că știința e un câmp de lucruri aparent certe, iar filosofia nu. Dar în momentul în care filosofia vrea să justifice tocmai certitudinea științei, ea trebuie să-și caute principiile în altă parte, așa cum face toată filosofia contemporană și, în general, orice doctrină a științei. D. Posescu crede că știința ne indică singură care e modul nostru de a cunoaște. Să fie adevărat lucrul acesta? Atunci de ce aceleași rezultate științifice duc la epistemologii diferite? De ce Meyerson, Bachelard și autorul nostru, în baza acelorași fapte științifice, ajung la concluzii atât de diferite — după cum ne-o arată autorul însuși la sfârșitul lucrării sale?

În cadrele lucrării d-lui Posescu, obiecțiunea aceasta ni se pare singura de adus, însă deosebit de serioasă, căci ea pune în discuție însăși metoda cea nouă pe care ne-o propune autorul. Spunem că aceasta e singura obiecțiune de adus « în cadrele lucrării », înțelegând prin aceasta: în ceea ce afirmă lucrarea. Căci în ceea ce neagă ea, e greu să poată fi cineva de acord, fără o amplă discuțiune în orice caz. Intr'adevăr, d. Al. Posescu neagă, după cum arătam, absolut toată istoria filosofiei și o apreciabilă parte din filosofia contemporană. De ce? Pentru că filosofia discută cu idei, în loc să discute cu fapte. D. Posescu are perfectă dreptate când interzice filosofului să discute cu simple idei « raționale » — cum le numește d-sa — problema materiei. Și în general d-sa are toată dreptatea când interzice filosofiei să discute cu « idei » problemele științei. Numai că nu e vorba întotdeauna de obiectul științei în filosofie. Teoria cunoașterii, filosofia valorilor, filosofia culturii, filosofia vieții, logica și doctrina științei, nu se acoperă nicicum — în ceea ce privește obiectul — cu științele. Cum poate fi atunci contestată filosofia în numele științei? « Intuiții ale esențelor, scrie autorul, sunt simple vorbe în vânt » (pag. 41). Da, dacă e vorba de « esența » materiei. Nu, dacă e vorba de « esențele » fenomenologice, care nu sunt discutate de absolut nici o știință. De asemenea, autorul are perfectă dreptate când spune despre Schopenhauer că face « poezie de idei », discutând asupra materiei. Dar tot « poezie de idei » întreprinde filosoful german atunci când face doctrină a științei?

Iată de ce lucrarea d-lui Posescu ne lasă, până la urmă, puțin nedumeriți. Fără părțile ei polemice, noi o înțelegem perfect, și oricine e de sigur dispus s'o aprobe — cu excepția poate, a ultimelor pagini, în care, aprioricul și raționalul fiind declarate tot una cu obișnuința, autorul pare a cădea în scepticismul lui Hume. Așa cum se prezintă însă lucrarea aceasta, deosebit de valoroasă în contribuția ei pozitivă, ridică o serie întreagă de adversități, pe care nu înțelegem bine de ce autorul lor n'a vroit să le evite.

LE MOIS

Le Mois înscrie în sumarul ultimului său număr (41): *Où en sont les espoirs d'organisation dans l'Europe danubienne* de Paul Boncour; *La restauration du crédit en Roumanie* de Gr. Dumitrescu, guvernatorul Băncii Naționale a României; *Sémiramis* de Paul Valéry; *Journalisme et littérature* de Louis Roubaud. În afară de acestea, acest număr publică două studii, din cele mai complete, unul politic, celălalt economic despre *problema teritoriului Sarre* și vreo patruzeci de articole de actualitate, dintre care cităm la întâmplare: *la guerre en Arabie*, *l'automobile dans le monde*, *la littérature et le prolétariat*, *le crainte de la mort chez l'homme primitif*, etc., etc., și însfârșit șase « portrete » biografice consacrate d-lor: Joseph Beck, Adrien Marquet, Norman Davis, Pierre Drieu de la Rochelle, Henri-Matisse și doctorul Guéniot.

STEAUA ROMÂNĂ

SOCIETATE ANONIMĂ PENTRU INDUSTRIA PETROLULUI

BUCUREȘTI — CAPITAL SOCIAL: 1.000.000.000 LEI

RAFINĂRIA CÂMPINA: Capacitate de lucru circa 1.500.000 tone țitei pe an

RAFINĂRIA MOINEȘTI: Capacitate de lucru circa 100.000 tone țitei pe an

PRODUSE: Benzină, White-spirit, Motorină, Păcură, Uleiuri minerale de calitate superioară, Acizi naftenici, Smoală, Asfalt, Cocs de petrol, Parafină

PENTRU COMENZI IN
INTERIOR A SE ADRESA:

DISTRIBUȚIA

SOCIETATE ANONIMĂ PENTRU
DISTRIBUIREA PRODUSELOR
P E T R O L E U L U I

B U C U R E Ș T I

STR. G-L BUDIȘTEANU, 11 bis
T E L E F O N Nr. 3.38.10

FABRICĂ DE 'ACID SULFURIC LA CÂMPINA

INSTALAȚIUNI DE REZER- { CONSTANȚA - GIURGIU - BUDAPESTA
VOARE ȘI DE EXPORT { VIENA - GENOVA - SALONIC - RUSCIUC
CONSTANTINOPOL - SMIRNA, ETC.

FABRICI DE LĂZI ȘI BIDOANE LA RUSCIUC, SMIRNA, SALONIC

SACRIFICATI

O ORĂ

NUMAI PENTRU VIZITAREA EXPOZIȚIEI:

TOTELECTRIC

CALEA VICTORIEI, 50
VIS A VIS DE TEATRUL NAȚIONAL

ȘI VEȚI VEDEA

CUM PUTEȚI SĂ VĂ FACEȚI CĂMINUL MAI PLĂCUT,
MAI CONFORTABIL
ȘI ACEASTA CU

MAI PUȚINE CHELTUIELI

FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ
ȘI ARTĂ „REGELE CAROL II”

Au apărut **BIBLIOTECA «ENERGIA»**

M. CONSTANTIN-WEYER. <i>Cavaler de la Salle</i> , traducere din limba franceză de Paul I. PRODAN	Lei 40
L. F. ROUQUETTE. <i>În căutarea fericii</i> , traducere din limba franceză de E. FLĂMÂNDA	Lei 40
ALAIN GERBAULT. <i>Singur, străbătând Atlanticul</i> , traducere din limba franceză de A. VIANU	Lei 20
COLONEL T. E. LAWRENCE. <i>Revolta în deșert</i> , traducere din limba engleză de Mircea ELIADE, cu o hartă	2 vol. Lei 60
RENÉ BAZIN. <i>Pustniul din Sahara, viața părintelui Charles de Foucauld</i> , traducere din limba franceză de Alexandru HODOȘ	Lei 30
MIHAI SADOVEANU. <i>Viața lui Ștefan cel Mare</i>	Lei 30

SCRIITORII ROMÂNI CONTEMPORANI

Sub tipar **R o m a n e**

N. M. CONDESCU. <i>Insemnările lui Saftirim, I</i>	
Au apărut Esseuri, Critică	
PAUL ZARIFOPOL. <i>Pentru arta literară</i>	Lei 60
PERPESCIUS. <i>Mențiuni critice, II</i>	Lei 80
G.-M. CANTACUZINO. <i>Isoare și popasuri</i>	Lei 60
N. IORGA. <i>Oameni care au fost</i>	Lei 80

Sub tipar

EM. CIOMAC. *Viața și opera lui Richard Wagner*

Au apărut **V e r s u r i**

DEMOSTENE BOTEZ. <i>Cuvinte de dincolo</i>	Lei 60
Z. STANCU. <i>Antologia poeziilor tinere</i> , cu portrete de Margareta STERIAN	Lei 60
G. BACOVIA. <i>Poesii</i> , cu o prefață de Adrian MANIU	Lei 40
G. GREGORIAN. <i>La poartă din urmă</i>	Lei 60
ADRIAN MANIU. <i>Cartea Tării</i>	Lei 40

Sub tipar **SCRIITORII ROMÂNI VECHI**

MITROPOLITUL, VARLAAM. *Casania (1643)*, ediție îngrijită de J. BYCK

Sub tipar **SCRIITORII STREINI MODERNI ȘI CONTEMPORANI**

E. MADÁCH. *Tragedia omului*, traducere în versuri din limba maghiară de Oct. GOGA
LUIGI PIRANDELLO. *Răposatul Matei Pascal*, traducere din limba italiană de A. MARCU

Au apărut **BIBLIOTECA DE FILOZOFIE ROMÂNEASCĂ**

D. D. ROȘCA. *Existența tragică* Lei 60

Au apărut **BIBLIOTHÈQUE D'HISTORIE CONTEMPORAINE**

G. I. BRATIANU. *Napoleon III et les nationalités* Lei 60

OPERELE PREMIATE ALE SCRITORILOR TINERI NEEDITAȚI

Au apărut

VLADIMIR CAVARNALI. <i>Poesii</i>	Lei 20
EUGEN JEBELEANU. <i>Înimi sub săbii</i> , poemc.	Lei 40
HORIA STAMATU. <i>Memnon</i> , versuri.	Lei 40
DRAGOȘ VRÂNCEANU. <i>Cloșca cu puși de aur</i> , versuri.	Lei 40
EMIL CIORAN. <i>Pe culmile disperării</i>	Lei 50
CONSTANTIN NOICA. <i>Mathesis</i>	Lei 40

Cărțile noastre se găsesc de vânzare în principalele librării din țară. Ele se pot trimite franco la domiciliu în toată țara.

FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ
ȘI ARTĂ «REGELE CAROL II»

39, Bulevardul Lascar Catargi, 39 — București, I — Telefon 241-97 206-40

M. O., IMPRIMERIA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI

1934